Coperta de Val *Munteanu*

CUV
ÎNT
ÎNA
INT
E

In timpul vieţii lui Las Cases au apărut cinci ediţii ale *Memorialului din Sjlnta-Elena :* prima în 182:), la doi ani deci după ce autorităţile engleze i-au restituit autorului însemnările făcute în epoca exilului, şi ultima

— a V-a — în liMO. adică în anul în care misiunea Joinviile aducea în Franţa ramă^ele pă- cunteşti ale lui Napoleon.

Marele succes de public de care s-a bucurat *Memorialul* apare şi mai evident dacă se are în

vedere faptul că în aceeaşi perioadă, mai exact din 1821, cînd contele Bertrand dă la tipar *Caietele din Sjînta-Elcna,* apar şi alte lucrări datorate unor memorialişti de

circumstanţă, cum ar fi Montholon, O'Meara sau Antommarchi.

Dar citindu-i numai pe autorii care au trăit un tîrnp în preajma împăratului exilat, şi dintre aceştia numai pe

c^i t.;e şi-au publicat cărţile pînă în 1840, facem în m^d deliberat abstracţie de multe alte lucrări contemporane, de cert interes, cum ar fi memoriile lui Fouch6 sau Bourrienne, Marmont sau

Savary. facem în egală măsură abstracţie de studiile mai mult sau mai puţin aprofundate, care examinau epoca imperială sub cele mai diversfe aspecte : militar, în primul rînd, dar şi juridic,

politic ş a. precum şi de pamfletele sau lucrările cu caracter apologetic care, îndată după căderea imperiului, apar cu profunzime în toată Europa, prer.entindu-l pe Napoleon în cele mai

contradictorii şi în cele mai extreme ipostaze : de „Ncron corsican" sau de „soldat al libertăţii şi egalităţii".

Las Cases pomeneşte sau comcntcază multe lucrări contemporane de acest gen — din unele clă

chiar ample extrase — schiţînd astfel, fără metodă, dar sugestiv, cadrul — o vastă literatură, politică în esenţă — în care se situează şi propria-i operă.

Or, date fiind circumstanţele, cum se explică, totuşi, marele succes de public al *Memorialului ?*

Cauzele sînt multe şi foarte diverse, dar fără îndoială că un rol important l-au avut

condiţiile oarecum excepţionale în care a apărut cartea. „Cînd în 1821 s-a răspîndit în cele patru vîniuri formidabila veste a morţii lui Napoleon, el a irupt din nou în conştiinţa mea. S-a reîntors ca să-mi bîntuie

gîndurile, dar acum nu ca împăi atul şi stăpînul meu absolut, ci ca un spectru pe care moartea 1-a schimbat total." Eclgar Quinct descria în aceşti termeni o stare de spirit mai generală, consemnînd, implicit,

prefacerile ce s-au operat în conştiinţa Franţei (şi chiar a Europei) după ce vreme de şase ani politicienii şi opinia publică au păstrat faţă de împăratul exilat o rece indiferenţă.

Romanticii mai cu seamă — pentru că ei aveau să devină oficianţii cultului imperial — au fost izbiţi de martiriul lui Napoleon. Heinrich Heine scria cu un patetism ce pare caraH eristic pentru întreaga atmosferă a

epocii: „împăratul a muiil I IV! ur- mîntul lui se află pe o mică insulă din Oceanul Atlanlh', iar EL, cel pentru care pămîntul a fost prea neîncăpător, el «i* <>< lihneşte acum în vîrful unui munte pipernicit... Şi SÎînta-

Elenii va «Irveni Sfîntul-Mormînt la care popoarele din Orient şl illn « ><vident vor veni în pelerinaj, in corăbii împodobite, iar Inimii« |..r vor găsi noi puteri în marea amintire a Cristalul trmiim.il. i.uv a

suferit sub Huclson Lowe, aşa precum e scria în rvaiir.li« **lule** lui Las Cases, O'Meara şi Antommarchi."

Napoleon reapărea aşadar pe scena lumii. Or, în această împrejurare, chiar şi

memoriile doctorului O'Meara au stîrnit senzaţie, deşi era evident că păcătuiau prin confuzie şi trădau o prea vagă cunoaştere a vieţii politice franceze. Cu atît mai lesne însă se poate

explica succesul cărţii unui autor avertizat ca ^as Cases, care a trăit la Curtea imperială, a participat 1a lucrările Consiliului de Stat şi era deci în măsură să reconstituie, în cu-

noştinţă de cauză, conversaţiile de la Longwood, să retranscrie, dacă nu exact cel puţin corect şi, într-o anume măsură, integral lungile monologuri ale

împăratului, care în memoriile lui Gourgaud şi Montholon apar destul de stîngaci rezumate.

Comentatorii lui Las Cases mai remarcă şi deosebitele virtuţi literaro ale *Memorialului,*

care nu este numai un jurnal, în sensul strict al cuvântului, ci mai cu seamă un reportaj viu şi colorat, pitoresc chiar. Las Cases ştie să dea întîmplărilor mărunte şi banalizate prin frecvenţa

lor cotidiană savoarea faptului trăit şi să reconstituie astfel, cu o nuanţă de tragism uneori şi totdeauna cu multă autenticitate, atmosfera exilului. Las Cases este şi un bun portretist şi. după

cvm anticipează în prefaţa primei ediţii a *Memorialului,*
Napoleon .,... se va înfăţişa el însuşi ca într-o oglindă : în toate poziţiile şi din toate părţile".

Aşadar, meritele literare, mult mai şterse sau pur şi simplu absente în operele altor memorialişti ai vremii, care sînt lipsiţi şi de vocaţia şi, ele experienţa publicistică a lui Las

Cases, ar fi şi ele în măsură să explice succesul *Memorialului.*

In sfîrşit, se mai evocă şi altă împrejurare care 1-a favorizat pe Las Cases : faptul că deşi a fost şambelan, conte al

imperiului şi membru al Consiliului de Stat, pe scena politică a Franţei nu a jucat decît un rol secundar, astfel că în comparaţie cu un Fouche sau cu un Eourrienne,

putea trece drept un autor obiectiv.

Dar chiar dacă am adăuga că *Memorialul* a fost şi a rămas pentru cercetătorii epocii napoleoniene o sursă de prim ordin, va trebui să

convenim că explicaţia ultimă şi definitivă a succesului imediat şi mai ales a perenităţii *Memorialului* nu poate fi dată decît de lectura textului, care este cel puţin captivant.

în felul acesta revenim fatalmente la consideraţiile iniţiale, de ordin oarecum statistic, dar numai pentru a face constatarea că, de fapt, *Memorialul* nu a fost reeditat de patru ori, ci a

apărut în trei versiuni distincte, care comportă deosebiri adesea substanţiale şi prezintă, fiecare in parte, un interes specific.

Ediţia princeps din 1323 şi cea din anul

imediat următor sînt, poate, cele mai autentice, în sensul că sînt mai puţin elaborate şi poartă pecetea spontaneităţii. Las Cases însuşi scrie în prefaţă : „Toate relatările de aici sînt foarte

dezordonate şi foarte confuze şi se prezintă aproape aşa cum le-am scris chiar acolo. Rcgăsin- du-le cu puţin timp în urmă cînd, în sfîrşit, guvernul englez mi le-a restituit, am vrut

iniţial să încerc să le topesc, să le dau o oarecare formă şi sistematizare : dar a trebuit să renunţ ; pe de o par Ic sănătatea nu-mi îngăduia să muncesc ; pe de alta eram presat de

timp, considerînd că grabnica publicare a culegerii mele este o datorie sacră faţă de cel pe care îl deplîng"...

Despre ediţia din 1824 va preciza că este pur şi simplu o reeditare in care n-au fost

corectate decît neglijenţele „ce pe bună dreptate mi-au fost reproşate[4] şi căreia i s-au făcut mici adausuri ..nu lipsite de interes".

Ambele ediţii au apărut însă în epoca restauraţiei. Şi dacă —

dut fiind interesul manifest al opiniei publice pentru luate detaliile exilului, interes sesizat de altfel de Las Cases — aceste prime versiuni au un pronunţat caracter de **reporta.),**

iar Napoleon apare ca o prezenţă vie, ca un **personaj** real, **ostilitatea** regimului faţă de tot ceea ce amintea de imp< riu I a determinat în schimb pe autor să practice un **fel**

de autocen/ură, a<lică **să** treacă sub tăcere anumite nume şi lapte, să recuruâ d< Mul de frecvent la aluzii sau la formulări disimulate.

Cînd au apărut ultimele două edilii, La*

(V**u-n** mea <K menajat incomparabil mai puţine susceptibilităţi. Mai mult vixiar ;
în 1840 opinia publică, din Franţa cel puţin, încerca o reală emoţie prilejuită de reinhumarea

rămăşiţelor pământeşti aie fostului împărat în pământul patriei. Napoleon devenise între timp un personaj de legendă, aproape un mit ; s-a creat un anume cult al împăratului pe care Louis

Philippe însuşi îl alimenta deliberat în dorinţa de a-şi menţine popularitatea.

Pe bună dreptate deci, despre *Memorial* s-a spus că este o capodoperă de propagandă napoleoniană

şi chiar mai mult decit atît : că prin Las Cases Napoleon a imaginat principiile propagandei moderne. Cert este însă că, sensibil la starc-a de spirit a epocii, Las Cases va suprima în această

versiune o seamă de amănunte, va renunţa la pasajele anecdotice şi la multe din amintirile personale, astfel încît *Memorialul*, t- devenit mai dens în substanţă şi mai grandios prin

amputarea elementelor de reportaj — pare acum, în această ediţie, un breviar bonapartist şi, oarecum făţiş, un instrument al propagandei bonapartiste.

Consemnînd cîteva din particularităţile primelor şi ultimelor versiuni, comentatorii remarcau — şi constatarea se impune oarecum de la sine — că fiecare ediţie a fost

corectată, revăzută şi adăugită de autor în funcţie de schimbările intervenite pe scena politică a Franţei între 1823 şi 1340.

Or, dată fiind această împrejurare, se apreciază

că ediţia din 1830—1832, care „reconciliază interesele publicaţiilor anterioare şi posterioare", prezintă, ca document istoric, o valoare deosebită.

In acest sens sînt interesante precizările ce se fac în prospectul publicat în 1830 : „Defectele lucrării, spune editorul, îşi au originea în redactarea prea grăbită şi n-ar fi putut să fie eli-

minate fără să diminueze simplitatea şi emoţia stilului. Această carte a fost improvizată în Sfînta-Elena ; a fost scrisă noaptea, la cîţiva paşi de patul lui Napoleon. De aceea s-a socotit că este

necesar să fie lăsate aceste defecte care completează fidelitatea povestirii şi a tablourilor/ Regăsim aşadar în defectele datorate redactorii grăbite, calităţile principale care

dau savoare şi colorit **primelor** două ediţii.

Acelaşi prospect mai semnalează că este vorba de o ediţie populară, la un preţ scăzut „care să înlesnească achiziţionarea ei de către

toate clasele sociale" şi mai adaugă că Las Cases a pus la dispoziţia editorului „o copie corectată şi adăugită a cărţii sale".

Deşi vagă, această ultimă precizare

dobîndeşte un sens **clar** dacă se ţine seamă de faptul că *Memorialul* apărea după revoluţia din iulie, iar în lucrările de exegeză se remarcă, prin simpla comparare a celor două versiuni, că

Las Cases îşi ia acum libertatea de a completa cu adausuri destul de importante primele două ediţii, de a fi mai puţin aluziv şi chiar drastic cu cei **care** l-au trădat pe împărat.

Făcînd aceste consideraţii notăm de fapt şi principalele raţiuni care nc-au determinat să ne oprim asupra ediţiei 1830—1832 atunci cînd ne-am propus' să traducem

Memorialul în limba română.

Socotim necesar să adăugăm la cele de mai sus că *Memorialul* apare acum pentru prima oară într-o ediţie cvasicompletă şi că în

bună măsură criteriile care au operat în procesul de selectare a textelor ne-au fost sugerate chiar de autor ; căci nu o dată Las Cases însuşi scrie textual : „...trec peste rest care e

prea lung" ijoi 23 mai 1810). Mai explicit, într-o notă de subsol, după ce îşi cere scuze pentru „...puţina ordine... care ar putea să existe în flatările mele'' şi pentru „extrema neglijenţă a

stilului", se de- lară satisfăcut numai de „tăieturiIr" făcute în text care, precizează el, „sînt foarte numeroase şi de foarte multe feluri[14] (jui 11 — vineri 1*2 aprilie 181G).

Dînd curs acestor şi altor sugestii n,semănătoare, ani eliminat pasajele care, în economia acestei ediţii selectivi?, **pareau** mai legrabă digresiunile unui *causeur* decît notele unul

memorialist ; am „tăiat"
deci majoritatea
însemnărilor
autobiografie«- inserate

In jurnalul celor optsprezece luni de exil şi aproape în întregime paginile scrise după expulzarea din Sfînta-Elena, care nu se mai refereau-în mod direct la Napoleon. Am eliminat, de asemenea, pasajele în care autorul se repetă fără să aducă elemente noi precum şi unele consideraţii personale, de ordin geografic sau militar ce păreau introduse mai mult din pedanterie decît dintr-o necesitate reală, semnalînd tăieturile prin...

Interesul nostru s-a îndreptat în special spre rîndurile sau capitolele dictate chiar de Napoleon, dar firește, am păstrat şi contextul : pasajele anecdotice datorate lui Las Cases şi o bună parte din paginile de reportaj.

In principiu am încercat să disociem pasajele care erau în mod ¡evident circumstanţiale şi, ca atare, prezentau un interes limitat în timp la epoca în care a apărut *Memorialul* de capitolele în care pot fi descifrate sensuri morale şi istorice, filosofice şi politice şi care au o valoare documentară sau literară perenă.

Desigivr, o asemenea încercare — fiind vorba de un text care nu are şi nici nu pretinde că ar avea metodă şi rigoare ştiinţifice — aşadar o asemenea încercare este laborioasă şi în mod cert comportă riscul unor intervenţii subiective sau chiar arbitrare. De aceea nici nu îndrăznim să credem în deplina ei reuşită, ci doar să sperăm că s-au păstrat, totuşi, şi spiritul şi esenţa *Memorialului K*

MIHAI MURGV

[1] Notele lui Las Cases prezintă un interes deosebit şi fac parte integrantă din operă. Ele poartă menţiunea (n.a»), spre a putea f. deosebite de cele ale traducătorilor (n. t.).

TABEL CRONOLOGIC *Las Cases*

1766 21 iunie în castelul familiei Las Cases, situat între Castres şi Rcvel (Haute-Garonne) se naşte Mărie Joseph Emmanuel Auguste Dieudonne de Las Cases, fiul marchizului de Las Cases — de origină andaluză, ai cărui strămoşi s-au stabilit în Franţa prin 1200 — şi al Jeannei Naves de Ranchin.

1772 împlinind şase ani, Emmanuel este trimis într-un internat din Sorreze unde, spre a deveni un gentilom desăvîrşit, începe să înveţe arta conversaţiei şi bunele mamiere.

1774 împreună **cu** tatăl său va locui o vreme la Paris.

1777 Intră în colegiul congregaţiei oratoriene din Vendome. în legătură cu această perioadă din viaţa sa, Las Cases va nota în schiţa autobiografică inserată în *Preambulul* primei,

ediţii a *Memorialului :* „Terminînd şcoala la patrusprezece ani şi lăsaţi din clipa accea să ne descurcăm de capul nostru, de parcă am fi fost aruncaţi într-un imens vid, n-aveam cura să ne formăm o părere despre -organizarea societăţii, despre dreptul public şi despre îndatoririle civice..."

1780 Este admis la Şcoala Militară din Paris.

1782 As pirant pe vasul de război *VActif,* Las Cases ia parte la dteva acţiuni navale pe care Franţa, aliata americanilor in războiul pentru independenţă, le întreprinde împotriva englezilor : între altele, participă şi la blocada Gibraltar ului. i

1783 Cu prilejul unui scurt concediu pe care şi-1 petrece în mijlocul familiei, Las Cases o cunoaşte pe Henriette de Kergariou, viitoarea lui soţie. Spre sfîrşitul anului se reîntoarce la Toulon şi se îmbarcă pe un vas ce pleacă spre Santo-Domingo.

1786 îşi petrece iarna Ia Boston şi învaţă limba engleză. Tot în acest an pleacă în Martinica unde va face cunbştinţă cu Joséphine Beauharnais (născută Tacher de la Pagerie), viitoarea soţie a lui Napoleon.

1787 Revenind în Franţa, este numit locotenent de marină.

1789 10 aprilie Se află la Sorrèze împreună cu mama sa. Aici află despre evenimentele care marcau începutul revoluţiei.

1790 In primăvară este prezentat regelui şi reginei. La 14 iulie asistă la festivităţile de pe Champs-de-Mars care celebrează căderea Bastiliei şi aparenta recon^ ciliere dintre rege şi popor.
Despre această epocă Las Cases va nota în schiţa autobiografică pe care am menţionat-o : „...N-aveam decît douăzeci şi unu de ani în momentul Revoluţiei ; tocmai fusesem făcut locotenent de marină ; ...familia mea era la Curte,, unde de curînd fusesem prezentat şi eu. Aveam puţină avere, dar numele şi rangul meu, perspectivele carierei mele, după socotelile şi judecata acelor timpuri, aveau să mă ajute să-mi găsesc, prin căsătorie, femeia pe care aş fi dorit-o. Atunci au început tulburările noastre politice"...

1791 Las Cases se decide să părăsească Franţa şi se alătură emigranţilor de la^ Worms. La puţin timp însă se va înrola în armata prinţului Conde, la Coblenz.
în legătură cu acest moment din viaţa sa el va nota : ...„Condus mai mult de nobile prejudecăţi decît de o bine cugetată îndatorire, antrenat mai cu seamă de o înclinaţie naturală spre decizii generoase, am fost printre primii care au alergat afară, alături de prinţii noştri, pentru a-1 salva, se spunea atunci, pe monarh de excesele revoltei şi pentru a ne apăra drepturile noastre ereditare pe care, se spunea de asemenea, nu le puteam abandona fără a ne acoperi de ruşine. în felul în

care am fost noi educaţi, trebuia să ai un caracter de fier sau să fii slab de minte pentru a te împotrivi torentului"...

1792 20 septembrie La Valmy, armata Franţei revoluţionare opreşte înaintarea prusienilor şi a corpului de emigranţi din care făcea parte şi Las Cases,
Despre această luptă cu consecinţe morale, Goethe, care asistase la bătălie, scria : „Armata era foarte demoralizată. De dimineaţă toţi spuneau că îi vor pune pe francezi în frigare şi îi vor mînca. Acum toţi păreau abătuţi... Am fost întrebat ce părere am de toate acestea. Am răspuns : în acest loc şi în această zi se datează o nouă epocă din istoria lumii, iar voi veţi putea spune : am fost şi eu acolo." Părăsind grosul armatei, care se retrage în dezordine şi cu mari pierderi, Las Cases se stabileşte pentru o bucală de timp la Aix-la-Chapelle (Aachen) apoi, împreună cu un prieten, de Vélude, pleacă în Anglia unde, de altfel, s-au refugiat numeroşi alţi emigranţi. Trăieşte în mizerie, dar în cele din urmă reuşeşte să-şi asigure o existenţă modestă ca meditator.

Ï793 La sfîrşitul iernii face o scurtă călătorie în Olanda, iar cînd revine în Anglia publică, împreună cu prietenul său de Vélude, un pamflet intitulat *Călătoria unui necunoscut în Franţa,* pe care îl semnează cu pseudonimul de Curville. j

J794 Continuă să ducă, la Londra, o existenţă precară. In cursul verii pleacă la Jersey unde,

fiind locotenent într-un regiment de emigranţi, se antrenează în vederea unei eventuale debarcări regaliste în Normandia.

1795 In iulie, la Quiberon, cu sprijinul englezilor, are loc o tentativă de debarcare a emigranţilor. De Vélude, prieţenul_ lui Las Cases, este prins şi executat. Iată cum va comenta Las Cases aceste împrejurări :

...„învinşi la frontierele noastre ; alungaţi **şi** desfiinţaţi de către străinătate ; proscrişi prin legile patriei, o mare parte dintre noi am plecat în Anglia, care nu a zăbovit mult pentru a ne arunca pe plaja de la Quiberon. Destul de fericit că nu am fost şi eu debarcat, la reîntoarcere am putut reflecta la. oribila noastră situaţie care ne obliga să luptăm sub un steag străin ; şi din clipa aceea ideile, -principiile, şi proiectele mele au fost zguduite, schimbate sau modificate"... în octombrie îşi găseşte un post, mai stabil, de meditator într-o familie înstărită, **şi** începe să lucreze la *Atlasul istoric, cronologic şi geografic* a cărui redactare va dura patru ani.

1799 Fiind tot în exil, Las Cases află că Kenriette **de** Kergariou, prima lui iubire, se află în Bretania. Debarcă deci în Franţa, fireşte clandestin, se căsătoreşte în secret şi se reîntoarce în Anglia.

1800 Află, la Londra fiind, că la 8 iunie i s-a născut un fiu : Emmanuel, care avea să devină paj şi secretar al lui Napoleon în Sfînta-Elena.

1802 în aprilie, în urma păcii de la Amiens, prin care Franţa şi Anglia pun capăt îndelungatelor ostilităţi şi majoritatea emigranţilor slnt amnistiaţi, Las Cases se reîntoarce în patrie.
în noiembrie va primi un certificat oficial **de** amnistie.

1803 Sub pseudonimul Le Sage, apare la Paris *Atlasul istoric, cronologic şi geografic*, care îi va asigura lui Las Cases o oarecare notorietate în cercurile ştiin- ţ:fice. Un exemplar din această lucrare îi este adresat lui Napoleon cu speranţa că autorul va primi ,.un semn de bună-voinţă". împăratul nu va afla însă de *Atlas* decît în drum spre Sfînta-Elena. Despre atitudinea lui din această perioadă Las Cases va scrie : ...„Zadarnic proclamase noul guvern fuziunea tuturor partidelor ...zadarnic vechii mei prieteni şi foştii mei camarazi îmi ofereau avantajele unei cariere pe măsura mea ; nereuşind să trec peste discordanţele interioare care mă copleşeau, am hotărît să mă retrag din viaţa publică ; m-arri refugiat în muncă şi" am realizat, tot sub numele meu de împrumut, o lucrare istorică datorită căreia mi-am refăcut averea, şi în această perioadă am trăit cinci sau şase ani care au fost cei mai fericiţi din via^a mea"...

1806 Las Cases este admis la Curtea imperială, după ce în prealabil intervenise şi pe lingă împărăteasă, faţă de care îşi exprimase dorinţa sa arzătoare „de a le servi pe majestăţile lor".
...„Or, tocmai în acest timp, scrie el'în schiţa autobiografică, împăratul i-a chemat în jurul tronului său pe clţiva care făceau parte din cele mai de vază familii, iar celorlalţi le-a transmis că îi consideră ca răi francezi pe cei ce se

încăpăţînează să rămînă la o parte. Eu n-am ezitat o clipă..."

1807 Se reîntîlneştej în sfîrşit cu soţia sa, pe care o părăsise în 1799 ; în anul următor cei doi soţi vor celebra căsătoria oficială.

1809 Las Cases este numit baron al imperiului. în septembrie, cînd englezii debarcă la Flessingue, în Olanda, se înrolează voluntar în armata trimisă să respingă invazia.
în decembrie este numit şambelan al împăratului obţinînd astfel o funcţie onorifică de care beneficiau şi alte personalităţi aparţinînd nobilimii vechiului regim sau proaspetei nobilimi a imperiului, ».

1810 In iunie este numit raportor în Consiliul de Stat, iar în iulie este însărcinat să prezinte o dare de seamă asupra marinei olandeze. In decembrie primeşte titlul de conte al imperiului.

1811 In aprilie este numit într-o misiune însărcinată să examineze situaţia financiară a Iliriei.
La 1 august se naşte un al doilea fiu al familiei Las Cases : Barthélémy, care avea să devină primar în Chalonnes, apoi deputat de Maine-et-Loire şi, în sfîrşit, şambelan onorific al lui Napoleon al III-lea.

i

1812 In primăvară, Las Cases se reîntoarce la Paris spre a prezenta raportul referitor la

misiunea sa în Iliria, iar în mai este trimis să inspecteze închisorile şi penitenciarele pentru cerşetori din centrul şi sudul Franţei. In ciuda titlurilor, a funcţiilor sale administrative şi a misiunilor ce i-au fost încredinţate în ţară şi în străinătate, Las Cases rămîne pentru Napoleon un necunoscut : timiditatea şi discreţia îl împiedicau să se remarce.

1814 30 martie. Armatele coalizate se află la porţile Parisului. Las Cases este comandantul unui batalion din legiunea a X-a însărcinat să susţină Garda naţională care apăra capitala.
31 martie Parisul capitulează. împrejurările îl împiedică pe Las Cases să ajungă la Fontainebleau unde se afla Napoleon. Talleyrand îi cere să rămînă în Consiliul de Stat dar, fidel împăratului, La Cases refuză.
„Situaţia mea, scria el, devenise chiar mai ciudată decît fusese cu doisprezece ani în urmă. în sfîrşit, triumfa cauza pentru care mi-am sacrificat averea şi am stat doisprezece ani în exil... şi totuşi, onoare şi^alte doctrine mă împiedicau să accept vreun profit... Două revoluţii s-au săvîrşit, în opoziţie una cu cealaltă... nici una n,u a avut pentru mine rezultate avantajoase... oricum însă, vechii mei prieteni, a căror afecţiune şi stimă nu au dispărut din cauza drumului pe care eu l-am urmat, devenind astăzi atotputernici, m-au chemat alături de ei. Mi-a fost cu neputinţă să răspund bunăvoinţei lor ; eram dezgustat, abătut; m-am hotărît să-mi închei viaţa publică..."

La 29 mai pleacă la Londra ca să uite, va spune el. „de nenorocirile patriei". Stă acolo cîteva luni dar este profund dezgustat de atmosfera din Anglia.

1815 In iarnă, Las Cases revine în Franţa ; la puţin timp după reîntoarcerea lui, Napoleon debarcă lingă Can- nes, iar la 20 martie intră în Paris. La 24 martie Napoleon îl confirmă pe Las Cases ca membru al Consiliului de Stat şi ca şambelan. La 16 iulie, împreună cu fiul său Emmanuel, Las Cases părăseşte Franţa spre a-1 însoţi pe împărat în Sfînta-Elena. în timpul călătoriei Las Cases începe să-şi scrie jurnalul, făcînd astfel primele însemnări pentru *Memorial*. în octombrie, Napoleon şi mica lui suită, debarcă pe in&ulă. în Sfîrita-Elena Las Cases se va bucura de atenţia şi simpatia împăratului atrăgînd, în schimb, invidia şi chiar animozitatea celorlalţi. Gourgaud, de pildă, îi va da în jurnalul său epitetul de „iezuit" ; alţii îl vor eticheta ca intrigant şi arivist considerînd că 1-a urmat pe Napoleon în exil numai cu scop,ul de a recolta material pentru *Memorial.*

1816 în decembrie, pentru că a încercat să trimită clandestin o scrisoare destinată lui Lucien Bonaparte, Las Cases şi fiul său sînt expulzaţi din insulă şi transferaţi la Capul Bunei Speranţe.

1817 Notele *Memorialului* şi documentele personale ale lui Las Cases sînt confiscate de

către autorităţile engleze. I se permite să se reîntoarcă în Europa dar i se interzice să trăiască în Franţa.
12 aprilie La Londra şi la Bruxelles apare broşura intitulată *„Manuscris venit din Sjînta-Elena într-un mod necunoscut", o* lucrare contradictorie şi bizară pe care Las Cases în *Memorial* şi Napoleon în testamentul său o vor renega.

1818—1820 Las Cases, care se stabileşte în Germania, apoi în Belgia, încearcă să atragă atenţia suveranilor europeni asupra condiţiilor în care este exilat Napoleon, dar demersurile lui rămîn fără rezultat.

1821 5 mai Napoleon moare în captivitate. Las Cases obţine acum permisiunea de a se reîntoarce în pa- trie. Se stabileşte la Passy, o comună din apropierea Parisului. Cum între timp i-au fost restituite notele şi documentele confiscate în 1817, pregăteşte o primă ediţie a *Memorialului*. Frecventează cercurile bonapartiste, completîndu-şi astfel informaţiile şi cercetează lucrări contemporane referitoare la epoca napoleoniană pe care le va folosi sub formă de extrase sau de rezumate în propria sa carte.

Bertrand îşi publică memoriile sub titlul *Caietele din* S/înta- *Elena.*

1822 Fiind la Londra, Emmanuel, fiul lui Las Cases, îl provoacă la duel pe sir Hudson Lowe ; drept care este expulzat din Anglia.

Doctorul O'Meara *hi* publică memoriile sub titlul *Napoleon în exil*. Montholon începe să-şi publice ampla sa lucrare *Memorii pentru a servi la istoria Franţei sub Napoleon.*

1823 Apare prima ediţie a Memorialului din Sfînta-Elena.

1824 Apare a doua ediţie a *Memorialului*

1825 In noiembrie, la Passy, Emmanuel este atacat şi grav rănit de nişte necunoscuţi. Se bănuieşte că autorul moral al atentatului ar fi sir Hudson Lowe care în momentul agresiunii se afla la Paris,

2830 în timpul revoluţiei din iulie, Las Cases este comandantul gărzii naţionale din Passy.
La Paris, Stendhal îşi însemna principalele evenimente din capitală pe marginea unui exemplar al *Memorialului ;* de altfel, din această lucrare el va face cartea de căpătîi a lui Julien Sorel, eroul său din *Roşu şi Negru.*

1. Las Cases este ales deputat de Saint-Denis. Tot în acest an este promovat ofiţer al Legiunii de onoare.

2. Apare o nouă ediţie a *Memorialului,* de data aceasta o ediţie populară despre care editorul scrie : ,,Pînă acum nu ne-am gîndit la o ediţie ieftină a acestei lucrări, care să înlesnească

achiziţionarea ei de către toate clasele societăţii. De-acum însă ea va exista. Imediat ce i-am arătat d-lui de Las Cases că avem posibilitatea de a o executa aşa cum o prezentăm acum publicului, cu cea mai generoasă grabă el s-a declarat de acord cu proiectul nostru şi ne-a pus la dispoziţie o copie corectată şi adă,ugită a cărţii sale." Moare contesa de Las Cases în vîrstă de şaizeci şi doi de ani.

1835 Boala de ochi care face progrese îl determină pe Las Cases să renunţe la mandatul său de deputat. Apare o nouă ediţie a *Memorialului* substanţial deosebită de cele anterioare.

1839 La insistenţele lui Odilon Barrot, unul din liderii partidului liberal, Las Cases acceptă din nou să candideze în alegeri şi fiind iarăşi ales îl va reîntîlni în Adunare pe fiul său Emmanuel, care era deputat de Finistère încă din 1831.

1840 Las Cases are 74 de ani, este infirm şi aproape orb ; nu poate face parte din misiunea însărcinată să aducă în Franţa rămăşiţele pămînteşti ale împăratului înmormîntat în Sfînta-Elena ; drept ?are U delegă în locul său pe Emmanuel. De fapt. din această misiune condusă de prinţul de Joinvilie, ar fi urmat să facă parte toţi cei care au alcătuit restrînsa Curte din perioada captivităţii. Va lipsi însă şi Montholon care s-a refugiat la Londra ca să scape de datorii şi nu se putea întoarce în ţară.
în timpul lungii călătorii spre Sfînta-Elena, *Memorialul* lui Las Cases constituie una din lecturile de predilecţie pentru membrii misiunii. Apare o nouă ediţie a *Memorialului,* a V-a şi ultima din timp,ul vieţii autorului. *1842* Las Cases moare la Passy.

MI HAI MURGU.

Capitolul intîi

ABDICAREA ÎMPĂRATULUI ŞI PLECAREA LUI DiN FRANŢA

De la 20 iunie 1815, ajunul abdicării împăratului Napoleon, pînă la 15 octombrie, ziua sosirii la Sfînta-Elena; vreme de aproape patru luni

Marţi, 20 iunie 1815

Aflu de reîntoarcerea împăratului la Elysée şi plec imediat spre a-mi prelua serviciul la palat. îi găsesc acolo şi pe d~nii Montalembert[I] şi de Montholon[II], aduşi de acelaşi gînd.

împăratul pierduse o mare bătălie ; de acum înainte salvarea Franţei era în puterea Camerei reprezentanţilor, în încrederea şi în zelul lor. Acoperit încă de praful bă-^ taliei, împăratul venea cu gîndul de a fi cît mai degraba în mijlocul lor ; să le prezinte primejdiile şi resursele noastre ; să proclame că interesele sale nu vor fi niciodată un obstacol în calea fericirii Franţei, şi apoi să
plece imediat. Se spune că mai mulţi l-au sfătuit să nu procedeze în acest fel de teama agitaţiei care s-ar fi putut isca printre deputaţi.

De altfel, e încă greu să înţelegi ceva din cele ce se zvonesc despre această nefericită bătălie ; unii spun că a fost o trădare evidentă ; alţii, o fatalitate fără precedent Treizeci de mii de oameni, comandaţi de Grouchy, au greşit ora şi drumul ; nu a,u ajuns pe cîmpul de luptă ; se spune că armata, victorioasă pînă în ajun, pe la ora opt a fost cuprinsă de o panică nebună ; s-a destrămat într-o clipă. E un nou Crecy,

---

I Marchiz, fost emigrant ; sub Imperiu a devenit şambelan al lui Napoleon (n. t.).

IIMilitar de carieră, s-a distins în bătăliile de la Austerlitz, lena, Wagram, iar în 1814 a primit gradul de generaL Şambelan al Curţii imperiale, 1-a însoţit pe Napoleon în Sfînta-Eîena şi a fost desemnat ca unul din executorii testamentari ai împăratului (n. t.).

un nou Azincourt [III] etc... Toţi tremură, lumea crede că nu mai există scăpare !

Miercuri 21

Toată seara de ieri şi toată noaptea, Camera reprezentanţilor, membrii ci cei mai bine intenţionaţi, cei mai influenţi, au fost asaltaţi de diferite persoane care le prezentau documente, autentice după cum susţineau persoanele în cauză, acte aproape oficiale care garantau salvarea Franţei *doar cu condiţia abdicării Împăratului.*

Acum, spre dimineaţă, această părere dobîndeşte un asemenea credit că pare invincibilă. Preşedintele Adunării, miniştrii, cei mai buni prieteni ai împăratului, îl imploră să salveze Franţa abdicînd. împăratul, prea puţin convins, le răspunde totuşi cu mărinimie : abdică.

Această împrejurare stîrneşte o mare agitaţie în j,urul palatului Elysee ; mulţimea se înghesuie, manifestînd o vie emoţie ; un mare număr de oameni pătrund în palat, iar cîţiva dintre ei, oameni de rînd, sar peste ziduri : unii cu ochii în lacrimi, alţii cuprinşi parcă *de* demenţă, îi prezintă împăratului, care se plimbă liniştit prin grădină, fel şi fel de propuneri. Numai împăratul rămîne calm, răspunzîndu-le mereu că, de acum înainte, tot zelul **şi** toată dragostea lor trebuie îndreptate spre salvarea patriei.

In ziua aceea eu i-am prezentat deputăţia reprezentanţilor, care-i mulţumea pentru devotamentul său faţă de cauza naţională.

III La Crecy. în august 1346, la începutul războiului de o sută de ani. şi la Azincourt, în octombrie 141.5, francezii au fost învingi de englezi (n. t.).

Actele şi documentele, care au produs atîta senzaţie **şi** care au cond,us la marele eveniment de astăzi, fac parte, zice-se, din scrisorile pe care d-nii Fouche şi Met- ternich şi le trimiteau în mod regulat şi în care acesta din urmă garanta succesiunea lui Napoleon al II-lea **şi** regenţa, dacă împăratul primeşte să abdice. Această corespondenţă ar fi fost întreţinută de multă vreme fără ştirea lui Napoleon.

Se vede că d-1 Fouche are o mare predilecţie pentru activitatea. clandestină. Se ştie că prima lui dizgraţie, acum cîţiva ani, s-a datorat faptului că a iniliat cu de la sine putere negocieri cu Anglia, fără ca Împăratul să fi ştiut ceva despre ele. In împrejurări foarte importante, el **a** avut totdeauna o atitudine oarecum ambiguă.

Să dea Dumnezeu ca tenebroasele lui acţiuni de astăzi **să** nu devină funeste pentru patrie !

** Vineri 23, sîmbâtă 24*

'...Intre timp, seară de seară, în jurul palatului Elysee lumea se aduna din ce în ce mai numeroasă. Uralele mulţimii şi sentimentele de simpatie pe care ea le manifesta faţă de împărat nelinişteau facţiunile din opoziţie. Agitaţia din capitală ajunsese la punctul culminant : împăratul se decide ca a doua zi să plece din Paris.

Duminică 25

II urmez pe împărat care se duce la Malmaison [I] şi îi cer să mă lase să rămîn alături de el, să-1 însoţesc şpre noul său destin. Propunerea mea pare să-1 mire ;

I Castel care ţine de comuna Rueil, achiziţionat de Bonaparte în 1802. împărăteasa Josephine de Beauharnais s-a retras aici după

nu mă cunoştea încă decît din funcţiile mele oficiale ; o acceptă.

Marţi 27

Plec pentru puţină vreme la Paris, împreună cu ministrul Marinei, care venise la Malmaison în chestiunea fregatelor ce i-au fost afectate împăratului. îmi citeşte instrucţiunile pe care avea să le trimită vaselor şi îmi spune că împăratul contează pe mine, că mă ia cu el ; îmi promite că atît timp cît va dura criza care se apropia va,avea grijă de soţia mea.

Napoleon al II-lea e proclamat de către legislatură.

Trimit după fiul meu care e la şcoală, decis fiind să-1 iau cu mine. Ne facem un mic bagaj cu lenjerie şi îmbrăcăminte şi ne reîntoarcem la Malmaison ; soţia mea ne conduce pînă acolo şi se reîntoarce în aceeaşi seară. Drumul prezenta dificultăţi şi începea să fie nesigur ; duşmanul se apropia.

Miercuri 28

Vreau să-mi mai revăd soţia pentru cîteva clipe. Ducesa de Rovigo ne-a dus la Paris pe fiul me.u şi pe mine. Acasă îi găsesc pe d-nii de Vertillac şi de Quistry ; ei au fost ultimii prieteni pe care i-am îmbrăţişat ; erau înspăimîntaţi. în Paris agitaţia şi nesiguranţa atinseseră punctul culminant ; inamicul era la porţile capitalei.

Ajungînd la Malmaison, vedem podul de la Chatou în flăcări ; în jurul nostru era»u instalate posturi militare ; prudenţa ne îndemna să ne păzim. Am intrat la împărat şi i-am descris cum mi s-a înfăţişat capitala, i-am spus că, după părerea generală, Fouche trăda cu neruşinare cauza naţională ; că speranţa adevăraţilor francezi era că el, Napoleon, se va reîntoarce chiar în noaptea aceea în mijlocul armatei care îl chema.

împăratul m-a ascultat cu un aer gînditor şi m-a lăsat să plec fără să-mi răspundă nimic.

Joi 29, vineri 30

în tot curs,ul dimineţii, trupele care treceau către Saint-Germain pe sub zidurile palatului Malmaison strigaseră *trăiască împăratul!*

Pe la prînz soseşte generalul Becker, trimis de Guvernul provizoriu ; ne spune, indignat, că a primit ordin să-1 ţină sub pază şi să-1 supravegheze pe Napoleon.[1]

IAceastă scrisoare, domnule mareşal, vă este destinată dumneavoastră ; dar generalul Becker, care va fi însărcinat să-i în- niîneze decizia lui Napoleon, va primi de la excelenţa voastră instrucţiuni speciale : îl veţi face să înţeleagă că decizia a fost luată în interesul Statului şi pentru securitatea persoanei sale ; că executarea ei grabnică este indispensabilă ; in sfîrşit, că interesele lui Napoleon şi viitorul său destin cer în mod imperios acest lucru."

Semnat : Ducele de Otrante etc.

Copie după hotârîrea Comisiei guvernamentale. Extras din minutele secretariatului de stat

Paris, 26 iunie 1815

„Comisia guvernamentală hotărăşte cele ce urmează : Art. I. Ministrul marinei va da ordin ca două fregate din portul Rochefort să fie pregătite pentru a-1 transporta pe Napoleon Bonaparte în Statele Unite.

Art. II. Pînă la punctul de îmbarcare i se va da, dacă doreşte, o escortă suficientă, sub ordinele generalului locotenent Becker, care va fi însărcinat cu asigurarea securităţii sale.

Art. III. Directorul general al poştelor va da la rîndul său toate ordinele in legătură cu caii de schimb.

Art. IV. Ministrul marinei va da ordinele necesare pentru a asigura reîntoarcerea imediată a fregatelor, îndată după debarcare.

Art. V. Fregatele nu vor părăsi rada portului Rochefort înainte de sosirea permiselor de liberă trecere cerute.

0 astfel de alegere a fost dictată de cele mai josnice sentimente. Fouche ştia că generalul Becker avea motive personale să se plîngă de împărat şi nu se îndoia că va găsi în el o inimă plină de răutate şi gata să se răzbune. Nici că se putea săvîrşi o greşeală mai grosolană : acest general n-a încetat o clipă să arate un respect şi un de-, votament care îi fac cinste.

între timp situaţia se precipita ; împăratul, pe picior de plecare, propuse Guvernului provizoriu,

---

Art. VI. Miniştrii marinei, de război şi finanţelor sînt însărcinaţi, fiecare în resortul său, cu executarea hotărîrii de faţă.

Semnat; *Ducele de Otrante*

Pentru Comisia guvernamentală, secretarul adjunct al ministrului de stat."

Semnat : Contele• Berlier Copie după scrisoarca ducelui de Otrante către ministrul de război

Paris, 27 iunie 1815, la amiază

„Domnule mareşal,

Vă trimit o copie după scrisoarea pe care i-am scris-o ministrului marinei, în legătură cu Napoleon. După ce o veţi citi vă veţi cla seama de necesitatea de a da dispoziţii generalului Becker să nu se despartă de Napoleon atîta vreme *cit acesta va rămînc în radă.*

Agreaţi etc.[u]

Semnat : Ducele de Oirante Copie după scrisoarea ducelui de Oirante către ministrul Marinei

Paris, 27 iunie 1815, la amiază

„Domnule duce,

Comisia vă reaminteşte instrucţiunile ce v-au fost transmise acum o oră. Hotărî rea trebuie executată aşa cum Comisia a decis ieri, drept care Napoleon Bonaparte va răm'me în rada insulei Aix pînă la sosirea paşapoartelor.

Este spre binele Statului, faţă de care nu poate fi indiferent, ca el să rămînă acolo pînă ce soarta sa şi a familiei sale va ii definitiv hotărîtă. Vor fi folosite toate mijloacele ca negocierile

chiar prin generalul Becker, să meargă ca simplu cetăţean, în fruntea trupelor. Promitea să-1 respingă pe Bliichcr şi apoi să-şi continue drumul fără întîrziere. In urma refuzului i /er- nului provizoriu, am părăsit cu toţii palatul Maln ison. împăratul şi o parte din suită pornesc spre Rochefon prin Tours ; eu, fiul meu şi domnii de Montholon, Planat şi Resigny plecăm prin Orleans, însoţiţi de alte două sau trei trăsuri din suită...

---

să l'ie în favoarea sa ; onoarea franceză e în joc ; dar, pînă atunci, trebuie luate toate precauţiile posibile pentru securitatea personală a lui Napoleon şi pentru ca el să nu părăsească reşedinţa care-i este desemnată pentru moment.

Agreaţi eic."

Preşedintele Comisiei guvernamentale.

Semnat : Ducele de Oirante

Ministrul de război către dl. general Bec/cer

„Am onoarea de a vă transmite anexată aici o decizie pe care Comisia guvernamentală vă însărcinează să o aduceţi la cunoştinţa împăratului Napoleon, făcîndu-1 să înţeleagă pe maiestatea sa că împrejurările sînt atît de grave, încît devine indispensabil să se hotărască să plece spre insula Aix. Această decizie, ne asigură Comisia, a fost luată atît pentru securitatea persoanei sale cit si în interesul Statului, care trebuie să-i fie în continuare scump.

Dacă majestatea sa nu va lua o hotărîre la aflarea prezentei decizii, intenţia Comisiei este să fie exercitată supravegherea necesară pentru a împiedica evadarea majestăţii sale şi pentru a preveni orice tentativă împotriva persoanei sale.

Repet, d-le general, că această decizie a fost luată în interesul statului şi pentru securitatea personală a împăratului, iar Comisia guvernamentală consideră executarea ei ca fiind indispensabilă pentru soarta viitoare a majestăţii sale şi a familiei sale."

N. B. Scrisoarea aceasta a rămas fără semnătură, pentru că prinţul de Eckmühl, în momentul cînd trebuia să fie expediată, i-a spus secretarului său : „N-am să semnez niciodată scrisoarea aceasta ; semneaz-o dumneata, va fi suficient". Ceea ce secretarul, la rîndul lui, nu s-a simţit în stare să facă. Nu aş

Marţi, 4 iulie

Ajungem la Rochefort la două noaptea ; împăratul sosise încă din ajun \ prinţul Joseph sosi în aceeaşi seară...

De miercuri 5 pînă vineri 7

La Rochefort, împăratul nu mai purta haina militară. Fusese găzduit la prefectură ; în jurul clădirii se afla adunată tot timpul o mare mulţime ; din cînd în cînd se auzeau aclamaţii. De două-trei ori, împăratul se arătă în balconul prefecturii. Mulţi generali, care vin personal sau trimit mesageri, îi fac felurite propuneri.

putea spune dacă a fost transmisă sau nu (n. a.).

[1] Itinerariul împăratului : pleacă la 29 iunie şi înnoptează la Rambouillet ; în 30 înnoptează la Tours ; la 1 iulie înnoptează la Ni ort ; în 2 pleacă din Niort şi în 3 ajunge la Rochefort; stă aici pînă la 8 ; în 15 urcă pe bordul vasului *Bellerophorr* (n. a.).

Altminteri, în tot timpul şederii sale la Rochefort, ca şi la Tuileries, împăratul stă în permanenţă izolat. Nici noi nu ne apropiem de el ; nu-i primeşte decît pe Bertrand [I] şi Savary [II], astfel încît nu putem afla nimic despre el decît zvonuri şi presupuneri. Oricum însă, în ciuda animaţiei oamenilor şi a situaţiei agitate, se pare că împăratul rămîne calm, impasibil, se arată foarte indiferent şi mai ales pare foarte răbdător.

Un locotenent din marina noastră, comandantul unui yas de comerţ danez, se oferă cu generozitate să-1 salveze.

îi propune să-1 ia, numai pe el singur, îi garantează că îl va ascunde atît de bine încît să scape oricărui control şi şe oferă să ridice imediat pînzele spre a pleca în Statele Unite. Nu cere decît o mică sumă pentou a-şi despăgubi proprietarii de eventualele pagube pe care le-ar putea pricinui acţiunea sa. Bertrand e de acord şi stabileşte în scris cîteva condiţii pe care le formulează în numele meu, iar eu, în prezenţa şi sub ochii prefectului maritim, semnez tîrgul acesta fictiv.

0

Sîmbătă 8

împăratul ajunge spre seară la Fourras, unde e aclamat de orăşeni şi de ţărani; înnoptează pe vasul *Saale* la care a ajuns pe la orele opt; eu am sosit pe

---

I Conte al palatului, mare-mareşal de Sfînta-Elena. A participat la campania din Egipt şi a luat parte la bătăliile de la Auster- litz, Friedland, Wagram. Credincios împăratului 1-a însotit în insula Elba, apoi în Sfînta-Elena. In 1830 a fost ales deputat, iar în 1840 a făcut parte din misiunea însărcinată să aducă în Franţa rămăşiţele păniînteşti ale lui Napoleon (n. t.).

IISavary, duce de Royigo, general din 1803, s-a distins la "Austerlitz şi lena. în 1810 a fost numit ministru al poliţiei, în locul lui Fouche. Credincios împăratului nu a mai acceptat nici o funcţie pînă în 1830 cînd a primit un post dp comandă în armata din Africa (n. t.).

vas mult mai tîrziu ; o condusesem pe d-na Bertrand cu o barcă ce plecase din alt punct.

Duminică 9

^ 11 însoţesc pe împărat care debarcă în insula Aix destul <$e devreme ; vizitează toate fortificaţiile şi se reîntoarce să dejuneze la bord.

Luni 10

In noaptea de duminică spre luni am fost trimis, împreună ou ducele do Rovigo, la comandantul flotei engleze care asigura blocada ca să aflu dacă s-au primit permisele de liberă trecere ce ne fuseseră promise de Guvernul provizoriu pentru a pleca în Statele Unite. Ni s-a răspuns că nu ; dar că avea să raporteze imediat amiralului comandant. Am întrebat ce s-ar întîmpla în cazul în care împăratul ar ieşi cu fregatele sub pavilion parlamentar şi ni s-a răspuns că vasele ar fi atacate. Am discutat atunci despre trecerea lui pe un vas neutru ; ni s-a spus că orice vas ar fi riguros controlat, şi poate chiar condus într-un port englez ; ne-au sugerat însă să ne ducem în Anglia şi s-a afirmat că acolo nu ne putem teme că vom fi rău -trataţi. Ne-am reîntors pe la ceasurile do,uă după-amiază.

Vasul englez *Bellerophon,* de la bordul căruia coborîserăm, ne-a urmat şi a ancorat în rada Bascilor, spre a fi aproape de noi...

Cînd am urcat pe *Bellerophon* căpitanul englez ni s-a adresat in franceză ; nu m-am grăbit deloc să-i spun că, de bine de rău, puteam să înţeleg şi să vorbesc puţin în limba lui... Iar cînd, ceva mai tîrziu, ne-a întrebat dacă înţelegeam engleza, l-am lăsat pe ducele de Rovigo să răspundă că nu. Dealtminteri, situaţia noastră politică era

un motiv suficient ca să renunţ la orice scrupul şi făcea cît se poate de nevinovată mica mea înşelăciune...

Vineri 14

r M-am reîntors la orele patru dimineaţa, împreună cu generalul Lallemand, pe bordul vasului *Bellerophon,* ca să aflăm dacă nu a venit vreun răspuns. Căpitanul englez ne spune că îl aşteaptă dintr-o clipă într-alta, şi adaugă că dacă împăratul vrea să se îmbarce imediat pentru a pleca în Anglia, el e împuternicit să-1 primească şi să-1 conducă. Mai adaugă că după părerea sa strict personală, la care subscriau şi alţi căpitani prezenţi la discuţie, nu exista nici o îndoială că în Anglia, Napoleon ar găsi respectul şi tratamentul pe care le-ar putea pretinde ; că în ţara sa, spre deosebire de continent, principii şi miniştrii nu dispun de o autoritate arbitrară ; că poporul englez este animat de sentimente generoase şi are o libertate de opinie căreia suveranitatea însăşi îi este subordonată. I-am răspuns că îi voi transmite împăratului oferta căpitanului englez şi îi voi relata convorbirea noastră ; am adăugat că, după părerea mea, îl cunosc destul de bine pe împăratul Napoleon şi prin urmare cred că nu va respinge ideea de a merge cu toată încrederea chiar în Anglia şi poate tocmai cu gîndul de a i se facilita continuarea călătoriei spre Statele Unite. I-am înfăţişat Franţa, cu sudul Loirei cuprins de flăcări ; i-am vorbit despre speranţele poporului care mereu se îndreaptă spre Napoleon atîta vreme cît el va fi prezent în ţară ; despre propunerile care ne veneau de peste tot, în fiecare clipă ; despre hotărîrea lui fermă de a nu deveni nici cauză, nici pretext al unui război civil; despre generozitatea cu care a abdicat pentru a

facilita pacea ; despre decizia lui de a se retrage pentru ca pacea să se încheie cît mai grabnic şi să fie cît mai solidă.

Generalul Lallcmand, care, fiind condamnai la moarte \ era direct interesat de hotărîrea care s--ar I'i putut lua, 1-a întrebat pe căpitanul MaitlancI, pe care îl cunoscuse odinioară în Egipt şi, mi se pare, îl luase chiar prizonier, dacă un om ca el, compromis în tulburările civile din ţara sa, putea să se teamă că, venind de bună voie în Anglia, ar fi predat Franţei. Maitiand afirma că nu, şi considera că cea mai mică îndoială în această privinţă este o injurie. înainte de a ne despărţi am reluat pe scurt cele discutate. Eu am repetat că ar fi posibil, ţinînd seama de împrejurările date şi de intenţiile sale ferme, ca împăratul, potrivit ofertei făcute de căpitanul Maiiland, să plece în Anglia pentru a primi un permis de liberă-trecere spre America. Căpitanul Maitiand şi-a exprimat dorinţa de a fi bine înţeles şi anume că nu garantează că va obţine libera-trecere, şi cu aceasta ne-am despărţit. In adîncul inimii mele nici eu nu credeam că o va obţine. Dar împăratul nu mai voia decît o viată liniştită şi era hotărît ca de-acum înainte să rămînă străin de toate evenimentele politice. Astfel că nu eram prea îngrijoraţi de eventualitatea că nu am fi lăsaţi să plecăm din Anglia ; dar temerile şi presupunerile noastre se limitau la atît ; fără îndoială că tot la atît se reduceau şi convingerile lui Maitiand ; cred că era sincer şi bine intenţionat, şi el şi ceilalţi ofiţeri, cînd ne-au înfăţişat poziţia englezilor.

Ne-am reîntors pe la orele unsprezece, dar furtuna se apropia : timpul devenea preţios şi trebuia luată o decizie.

împăratul ne-a convocat într-un fel de consiliu. Am luat în discuţie toate şansele... Ne-am oprit la cea din urmă. Ne spuneam că pe bordul vasului *Bellerophon* ne-am afla pe pămînt britanic ; din clipa îmbarcării, englezii s-ar fi simţit legaţi prin dreptul sacru al ospitalităţii, considerat ca sfînt chiar şi de către popoarele cele mai barbare ; din acea clipă ne-am fi bucurat de drepturile civile britanice, iar englezii nu puteau fi atît de nepăsători faţă de gloria lor încît să nu profite din plin de această împrejurare : atunci Napoleon i-a scris prinţului regent următorul mesaj :

Alteţă regală,

Expus facţiunilor care dezbină acum ţara mea şi ostilităţii celor mai mari puteri ale Europei, mi-am încheiat cariera politica. Vin, ca Temistocle, să mă adăpostesc acum în cămiaul poporului britanic ; mă pun sub protecţia legilor sale, protecţie pe care o cer de la alteţa voastră ca celui mai puternic, mai constant şi mai generos dintre duşmanii mei.»

Spre orele patru, împreună cu fiul meu şi cu generalul -Gourgaud [I] am urcat din nou pe bordul vasului *Bellerophon,* »unde trebuia să rămîn. Misiunea mea era să anunţ că majestatea sa va sosi a doua zi şi să-i predau căpitanului Maitland copia scrisorii împăratului către prinţul regent.

Generalul Gourgaud avea misiunea să ducă imediat scrisoarea autografă a împăratului prinţului regent al Angliei şi să i-o predea personal. Căpitanul Maitland a citit scrisoarea lui Napoleon, pe care o considera admirabilă, a permis altor doi căpitani s-o copieze, dar să o păstreze sub pecetea tainei pînă ce

I Baronul Lallemand a participat la campania din Egipt si la toate campaniile din epoca imperiului. La Waterloo a fost comandantul artileriei. S-a exilat în America, iar după 1830 a t'osi numit comandant ai Corsicei (n. t.).

va fi devenit publică şi a dat imediat dispoziţii ca generalul Gourgaud să fie trimis pe corveta *Slany.*

La cîteva clipe după ce generalul a plecat de pe *Belle- rophon* şi eu rămăsesem numai cu fiul meu în cabina căpitanului, Maitland care terminase de dat nişte ordine, a intrat precipitat, schimbat la faţă şi cu vocea gîtuita : „Conte de Las Cases, am fost înşelat ! Am fost anunţat că în timp ce pertractam cu dumneavoastră şi după i-am dat drumul corvetei, Napoleon mi-a scăpat ; ceea c e mă va pune într-o situaţie îngrozitoare faţă de guvernul nostru !" Aceste cuvinte m-au făcut să tresar ; mai muU ca orice aş fi dorit ca vestea să fie adevărată. împăratul nu îşi. luase nici un angajament, eu fusesem de cea mai bună credinţă şi, cu dragă inimă m-aş fi dăruit ca victimă, absolut inocentă, a împrejurărilor. Cu un calm perfect l-am întrebat pe căpitanul Maitland la ce oră se spunea că a plecat Napoleon ; Maitland fusese atît de tulburat că nici nu se interesase de acest lucru ; a alergat pe punte şi s-a reîntors spunîndu-mi „Pe la amiază". — „Dacă-i aşa, i-am răspuns, plecarea corvetei *Slany* căreia abia i-aţi dat drumul, n-o să vă pricinuiască nici o neplăcere. Dar fiţi liniştit, căci eu m-am despărţit de împărat, care se afla pe insula Aix, la ora patru." — „E lucru sigur ?" mă întrebă el. I-am dat cuvîntul de onoare ; iar el se întoarse spre cei cîţiva ofiţeri care erau cu el şi le spuse în englezeşte că vestea trebuie să fi fost falsă, că eu eram prea calm şi prea mă arătam a fi om de hună credinţă şi, că de altfel, îi dădusem cuvîntul meu de onoare.

Flota engleză care asigura blocada avea numeroase legături pe coastele franceze şi atunci am aflat că era informată la momentul potrivit despre toate acţiunile noastre.

Toată lumea era ocupată acum cu pregătirile pentru ziua de mîine. Căpitanul Maitland m-a întrebat

dacă n-aş fi vrut ca ambarcaţiile sale să îl aducă pe împărat ; i-am răspuns că despărţirea era prea dureroasă pentru marinarii francezi şi că trebuia să le lase lor satisfacţia de a-1 păzi pe împărat pînă în ultima clipă.

Sîmbătă 15

Cind s-a luminat, am zărit bricul nostru *L'Epervier,* care naviga sub pavilion parlamentar, îndreptîndjU-se spre *Bellevophon.* Vîntul şi mareea fiindu-i potrivnice, căpitanul Maitland i-a trimis în întîmpinare propria sa şalupă. Văzînd-o că se reîntoarce, căpitanul Maitland se străduia cuprins de o mare îngrijorare să vadă prin lunetă dacă împăratul a coborit în şalupă ; din clipă în clipă mă ruga să mă uit şi eu, dar nu puteam' să-i dau nici ,un răspuns sigur. în cele din urmă toate îndoielile s-au risipit : împăratul, înconjurat de ofiţerii săi abordă vasul *Bellcro-* p*hon ;* eu mă aflam la capătul scării spre a i-1 prezenta pe căpitanul Maitland, căruia Napoleon îi spuse : „Am urcat pe acest vas spre a mă pune sub protecţia legilor Angliei". Căpitanul Maitland 1-a condus în camera sa, pe care i-o pusese la dispoziţie. îndată după aceea căpitanul i-a prezentat împăratului pe toţi ofiţerii, după care Napoleon a venit pe punte şi a vizitat întregul vas. I-am povestit cît de înspăimîntat fusese căpitanul, în ajun,- aflînd vestea presupusei evadări ; împăratul nu judeca însă lucrurile cum le judecasem eu : „Dar de ce ar fi avut să se teamă ? mi-a răspuns cu tărie şi demnitate ; doar dumneavoastră eraţi în mîinile lui"'.

Spre orele trei am văzut sosind spre locul nostru de ancorare vasul *Le Superbe*, de şaptezeci şi patru ; manevra de oprire era comandată de amiralul Hotham. Acest amiral a venit să-i facă o vizită împăratului, a rămas la cină şi, la întrebările pe care împăratul i le-a

pus în legătură cu vasul său, s-a interesat dacă nu ar binevoi să-1 viziteze în ziua următoare ; împăratul i-a promis că va veni la dejun împreună cu,noi toţi...

Luni 17, marţi 18

Marea continuă să fie calmă, înaintăm încet ; cu toate acestea nu mai zărim pămîntul.

Miercuri 19

Vîntul devine foarte puternic, fără să fie însă favorabil ; navigam cu aproximativ nouă noduri.

De joi 20 pînâ sîmbătă 22

Ne continuăm drumul cu vînt prea puţin favorabil

împăratul nu a rămas multă vreme în mijlocul celor mai cruzi duşmani ai săi, al celor care au alimentat permanent cele mai absurde şi supărătoare zvonuri, fără să fi exercitat asupra lor toată influenţa gloriei sale. Căpitanul, ofiţerii, echipajul au adoptat imediat comportarea suitei ; adică aceeaşi consideraţie, acelaşi limbaj, acelaşi respect. Căpitanul nu i se adresa decît cu „sire" şi „ma- jestatea voastră"' ; dacă apărea pe punte toţi se descopereau şi rămîneau astfel atîta vreme cît el se afla acolo, ceea ce nu se intîmplase în primele momente ; în camera împăratului nu se intra decît după ce se lua legătura cu ofiţerii lui ; de pe vas nu veneau la masă decît cei p« care el îi invita ; în sfîrşit, pe bordul lui *Bellerophon* **Na**poleon era împărat. Apărea adesea pe punte şi stătea de vorbă cu cite »unul dintre noi sau cu alte persoane de pe vas.

Dintre toţi cei care l-au urmat, pe mine, cred, mă cunoştea cel mai puţin : am mai arătat că, în ciuda misiunii pe care o aveam pe lîngă persoana sa, avusesem puţine relaţii directe cu el. De la plecarea mea din Paris abia dacă-mi adresase cîteva cuvinte ;

dar în timp ce navigam a început să se întreţină foarte des cu mine.

Ocaziile şi împrejurările îmi erau dintre cele mai favorabile : ştiam destulă engleză ca să fiu în măsură să-i dau o scamă de lămuriri în legătură cu ceea ce se spunea în jurul nostru.

Fusesem marinar şi îi dădeam împăratului toate explicaţiile pe care le dorea în legătură cu manevrele vasului. cu starea vîntului şi a mării.

Trăisem zece ani în Anglia ; acolo îmi formasem păreri precise despre legile, moravurile şi obiceiurile ţării ; puteam să răspund cu competenţă la toate întrebările pe care împăratul binevoia să mi le pună în legătură cu aceste subiecte.

fn sfîrşit, *Atlasul istoric* [I] m-a ajutat să cunosc o mulţime do epoci şi de date şi să fac aprecieri în legătură cu care eram totdeauna gata să-i răspund.

Totodată,-mă foloseam de timpul liber pe care ni-1 lăsa călătoria pentru a face rezumatul ce urmează, privind situaţia noastră de la Rochefort şi motivele care au dictat decizia împăratului. Acum puteam obţine date exacte şi autentice. Iată-le :

REZUMAT [II]

Flota engleză care asigura blocada nu era puternică : două corvete se aflau în faţa Bordeauxului, unde imobilizau o corvetă franceză şi vînau americanii care ieşeau zilnic în număr mare. Lîngă insula Aix aveam două fregate bine înarmate, iar corveta de rangul întîi, *Vulcain,* era în radă ; în sfîrşit, un bric mare ; toate acestea erau blocate de o navă de şaptezeci şi patru, care se număra printre cele mai mici vase din marina engleză şi de una sau două

I Lucrare pe care Las Cases a scris-o în Anglia şi a tipărit-o *în* Franţa sub pseudonimul Le Sage, în 1803 (n. t.).

II Acest rezumat e dictat de Napoleon însuşi (n. a,).

corvete în foarte proastă şţare. E în afară de orice îndoială că dacă am fi riscat să pierdem ,un vas sau două, am fi trecut ; dar căpitanul comandant era slab, şi a refuzat să părăsească rada ; secundul, care era un om foarte hotărît, ar fi încercat : comandantul probabil că primise instrucţiuni de la Fouche, care acum trăda pe fată şi voia să-1 predea pe împărat. In orice caz, nu era nimic de sperat dinspre partea mării ; atunci împăratul a debarcat in insula Aix.

Dacă., spunea împăratul, misiunea aceasta ar fi fost încredinţată amiralului Vcrhuell, aşa cum i se promisese la plecarea din Paris, probabil că acosta ar fi trecut. Echipajele celor două fregate erau focirte devotate şi pline de entuziasm.

Garnizoana insulei Aix, constituită din o mie cinci sute de marinari, forma un falnic regiment; ofiţerii indignaţi de faptul că fregatele nu voiau să iasă, au propus să înarmeze dowă vase de pescuit care se aflau în port, de cincisprezece tone fiecare ; tinerii aspiranţi s-au oferit să fie mateloţi, dar cînd să aplice planul în practică au declarat că e greu de ajuns în America fără să se facă escală undeva pe coasta Spaniei sau a Portugaliei.

/ în aceste împrejurări împăratul a constituit din persoanele ce se aflau în suita sa un fel de consiliu în care s-a stabilit că nu mai trebuia să se conteze nici pe fregate nici pe vasele înarmate ; că vasele de pescuit nu ofereau nici o şansă probabilă de succes şi că riscam să fim prinşi în plină mare de către englezi, ori să cădem în miinile aliaţilor. Aşadar nu ne mai rămîneau decît două căi : să ne reîntoarcem în interior pentru a încerca şansele unei bătălii, sau să cerem azil Angliei. Ca să urmeze prima cale, era în fruntea a o mie cinci sute de marinari plini de zel şi de bună-voinţă ; comandantul insulei era un vechi ofiţer din armata din Egipt, devotat trup şi suflet lui Napoleon ; ar fi

debarcat cu aceşti **o** mie cinci sute de oameni la Rochefort ; acolo efectivul s-ar Îi completat cu garnizoana din oraş, a cărei stare de spirit era excelentă ; ar fi fost chemată garnizoana din La Rochelle, formată din patru batalioane de federaţi, gata să-şi ofere serviciile, şi ar fi fost în măsură să se unească cu generalul Clausel, care comanda cu multă fermitate armata din Bordeaux ; sau cu generalul Lamarq.ue care făcuse minuni cu armata din Vendee ; amîndoi îl aşteptau, îl doreau pe Napoleon ; s-ar fi declanşat cu uşurinţă războiul civil în interiorul Franţei. Dar Parisul era ocupat, Camerele erau dizolvate : în interiorul imperiului se aflau între cinci şi şase sute de mii de duşmani ; războiul civil nu putea avea alt rezultat decît pieirea tuturor oamenilor generoşi şi ataşaţi lui Napoleon. Această pierdere ar fi fost greu resimţită, ireparabilă ; ar fi spulberat speranţele în soarta ce viitorul i-o hărăzea Franţei, fără alt folos decît acela de a-i oferi împăratului posibilitatea de a trata şi de a obţine aranjamente favorabile intereselor sale. Dar Napoleon renunţase să mai fie suveran, n_ku mai cerea decît un azil liniştit; îi repugna ideea că obţinerea

Unui rezultat atît de neînsemnat ar duce la pieirea tuturor prietenilor săi, ar deveni pretext pentru jefuirea provinciilor noastre, şi, în sfîrşit, ca să spunem totul, ar lipsi partidul naţional de sprijinitorii săi cei mai fermi care, mai devreme sau mai tîrziu, ar p(utea să restabilească onoarea şi independenţa Franţei. El nu mai voia să trăiască decît ca cetăţean particular; America era locul cel mai convenabil, locul pe care şi-1 alesese ; dar la urma urmei şi Anglia, cu legile ei bine alcătuite, putea să-i convină ; şi, după prima mea întrevedere cu căpitanul Maitland, se părea că acesta ar putea să-1 ducă în An-, glia, cu întreaga suită, pentru a fi

tratat cum se cuvine. Din clipa aceea, împăratul şi suita sa s-ar fi găsit sub protecţia legilor britanice şi poporul acestei ţări iubea prea mult gloria pentru a scăpa o ocazie care se oferea de la sine şi îi dădea prilejul să scrie cele mai frumoase pagini din istoria sa. Am hotărît deci să ne ducem pe vasul englez de îndată ce Maitland ar fi dat ordinul expres să fim primiţi. I-am acordat încrederea noastră : căpitanul Maitland ne spusese textual că era împuternici! de guvernul său să-1 primească pe împărat dacă voia să vină la bordul lui *Bellerophon* şi să-1 conducă, împreună cu suita sa, în Anglia. Atunci împăratul s-a dus pe vas. nu pentru că ar fi fost constrîns de evenimente, căci putea să rămînă în Franţa, ci pentru că voia să trăiască asemenea unui simplu particular ; pentru că nu mai voia să se amestece în treburile politice şi mai ales voia să nu complice situaţia Franţei. Desigur că nu ar fi luat această hotărîre dacă ar fi bănuit tratamentul nedemn care i se pregătea ; lucru lesne de înţeles pentru oricine. Scrisoarea sa către prinţul regent arată destul de limpede încrederea şi convingerea sa ; căpitanul Maitland, căruia **i**-a fost comunicată în mod oficial înainte ca împăratul
să meargă la bordul vasului său, nu făcuse nici o observaţie în legătură cu ea, acceptînd şi consacrînd prin această atitudine ideile din cuprinsul ei...

Luni 24

Spre ora opt dimineaţa, aruncăm ancora în rada portului Torbay...

Căpitanul Maitland trimise imediat un curier la lordul Keith, amiralul său general, care se afla la Plvmouth. Ne-am reîntîlnit cu generalul Gourgaud care plecase cu corveta *Slany ;* el ar fi trebuit să predea scrisoarea prinţului regent ; nu i s-a permis să debarce şi i s-a interzis să comunice cu orice

persoană. Ceea ce mi s-a părut că e de rău augur şi a fost primul semn al numeroaselor tribulaţii care aveau să urmeze.

De îndată ce se răspîndi vestea că împăratul e pe *Bellerophon* rada fu năpădită de ambarcaţiuni şi de curioşi. Un om de vază, proprietar al unei frumoase case de ţară, îi trimise în dar nişte fructe...

Miercuri 26

In timpul nopţii a venit ^ordinul să fim duşi imediat la Plymouth ; am ridicat ancora dis-de-dimineaţă ; pe la patru după-amiază am ajuns la noua noastră destinaţie, la zece zile după plecarea din Rochefort, la douăzeci şi şapte după plecarea din Paris şi la treizeci şi cinci după abdicarea împăratului. Din clipa aceea orizontul nostru s-a întunecat în mod cu totul neobişnuit ; vasul nostru a fost înconjurat cu şalupe înarmate : navigau ia distanţă, îndepărtind curioşii, uneori chiar cu focuri de armă. Amiralul Keith, care se afla în radă, nu a venit pe vasul nostru. Două fregate au dat semnalul unei plecări precipitate ; ni s-a spus că un mesager extraordinar le adu**sese,** în cursul dimineţii, ordinul de **a** executa o misiune, undeva departe. Pe eîţiva dintre noi, i-au strămutat pe alte vase. Toată lumea părea că ne priveşte cu o curiozitate mohorîtă ; pe bord ajungeau cele mai sinistre zvonuri ; se şuşotea că ni se hărăziseră diverse destinaţii, una mai îngrozitoare decît cealaltă.

Cea mai blindă părea întemniţarea în Turn [I], iar unii vorbeau despre Sfînta-Elena. intre timp cele două fregate, asupra cărora mi s-a atras atenţia în special, se pregătiră de drum, deşi vîntul era potrivnic ieşirii' lor din radă, şi, ajungînd în preajma noastră, aruncară

I Turnul Londrei, construi în veacul al Xl-îea. a fnst locul de detenţie al unor importante personalităţi din istoria Angliei (n t.).
[1]

ancora, una în dreapta, alta la stînga vasului nostru, atît de aproape că mai ne atingeau ; atunci cineva îmi şopti că la noapte ele urmau ne ia pe bordul lor şi să plece spre Sfînta- Elena.

Nu. niciodată nu voi putea reda efectul acestor înspăi- mîntătoare cuvinte ! O sudoare rece îmi scaldă întregul trup ; căci aceasta însemna o neaşteptată condamnare la moarte L.

Ca de obicei, împăratul ieşi pe punte ; cu puţin înainte îl văzusem în camera lui dar nu l-am informat despre cele abia aflate ; voiam să-1 consolez, nu să-i sporesc chinurile. între timp însă, zvon,urile ajunseseră pînă la el ; dar el venise pe bordul lui *Bellerophon* din propria-i voinţă şi cu bună-credinţă, iar aici se simţi foarte atras chiar de către englezi ; apoi era profund convins că scrisoarea sa adresată prinţului regent şi cunoscută de căpitanul Maitland încă dinainte de a fi expediată reprezintă o convenţie tacită ; în sfirsit, în demersul său pusese atîta generozitate incit respingea cu indignare orice consideraţii care ar fi putut provoca îngrijorare şi n,u ne îngăduia să avem îndoieli.

Joi 27, vineri 28

E greu de descris neliniştea şi chinurile noastre : cei mai mulţi dintre noi eram ca morţi ; cea mai neînsemnată veste venită de pe uscat, părerea cea mai banală a oricăruia dintre oamenii de pe bord, articolul de ziar cel mai puţin consistent constituiau pentru noi subiectul unor foarte sumbre discuţii- şi cauza unei neîntrerupte oscilaţii între speranţă şi teamă. Căutam chiar şi cele mai neînsemnate zvonuri ; încercam să-1 provocăm pe primul venit să ne furnizeze versiuni favorabile, nădejdi înşelătoare : iată cum expansivitatea şi mobilitatea caracterului nostru naţional ne făceau prea puţin apţi pentru acea resemnare stoică, pentru concentrarea aceea impa-

sibilă care derivă numai din ideile ferme şi din doctrinele solide însuşite încă din copilărie.

Ziarele, şi mai ales cele oficiale, se dezlănţuiseră înv* potriva noastră ; prin ele răzbăteau ţipetele miniştrilor care îşi pregăteau lovitura ce aveau să ne-o dea. E greu de imaginat ororile, minciunile şi imprecaţiile cu care ne împroşcau ; şi se ştie că ele influenţează mulţimea, oricît de binevoitoare ar fi ea. Drept urmare, cei din jurul nostru deveniseră mai rezervaţi, erau mai stînjeniţi, feţele oamenilor erau bănuitoare.

Amiralul Keith, care de nenumărate ori şi-a anunţat vizita ,şi-a făcut doar o scurtă apariţie : ne dădeam clar seama că eram priviţi cu îngrijorare şi că eram evitaţi. Ziarele anunţau măsurile care urmau să se ia în privinţa noastră ; dar cum articolele nu se refereau la nici un document oficial şi se contraziceau în cîteva mici amănunte, noi continuam să nu ne facem griji şi să ne complacenţ în situaţia aceea neclară, în incertitudinea aceea, mai rea totuşi decît orice deznodămînt.

Pe de altă parte însă, apariţia noastră în Anglia produsese o efervescenţă ciudată ; sosirea împăratului a stîrnit o curiozitate nebunească ; şi tocmai ziarele au fost cele care ne-au informat despre această situaţie, con- damnînd-o. Toată Anglia se precipita spre Plymouth...

Atunci împăratul, izbit de cele aflate, mi-a dictat un memoriu menit să constituie o bază pe temeiul căreia juriştii să discute şi să apere adevărata lui situaţie politică. Am găsit un mijloc de a-1 trimite pe uscat. N-am păstrat nici o copie.

Sîmbătă 29, duminică 30

De douăzeci şi patru de ore, sau de două zile, se zvonea că un subsecretar de stat va veni de la Londra

spre a-i notifica oficial împăratului hotărîrea pe care miniştrii o luaseră în legătură cu el. Mesagerul apăru într-adevăr ; era cavalerul Banhury, care veni împreună cu amiralul Keith, şi îi remise un document ministerial ce conţinea ordinul de deportare a împăratului şi limita la trei numărul celor care aveau să-1 însoţească, excluzîndu-i totodată dintre aceştia pe ducele de Rovigo şi pe generalul Lallemand care, în Franţa, erau trecuţi pe lista proscrişilor.

Eu n-am fost chemat la împărat : cei doi englezi vorbeau şi înţelegeau franceza ; împăratul i-a primit numai pe ei. Ştiu însă că el a combătut şi a respins viguros cu argumente logice constrîngerile brutale ce se exercitau asupră-i. „Era oaspetele Angliei, spusese el, nu era prizonierul ei ; a venit din propria-i voinţă să se pună sub protecţia legilor engleze ; prin el se violau drepturile sacre ale ospitalităţii şi el nu va accepta niciodată de fyună voie
ultragiul ce i se aduce, ci numai constrîns prin violenţă ele., ele."

împăratul mi-a dat documentul ministerial să-1 traduc. Iată-1 :

e

COMUNICARE FACUTA DF, **LORDUL KEITH, IN NULIELE GUVERNULUI ENGLEZ**

;.Cum probabil că generalul Bonaparte doreşte să afle cit mai grabnic intenţiile pe care guvernul britanic le are faţă de el, înălţimea voastră îi va comunica următoarea înştiinţare :

Ar fi puţin potrivit cu îndatoririle noastre faţă de ţară şi faţă de aliaţii majestăţii sale dacă generalul Bonaparte ar mai păstra mijloacele şi ocaziile de a tulbura din nou pacea Europei ; drept care este absolut necesar ca, în conformitate cu exigentele acestui prim şi important obiectiv, libertatea sa personală să fie restrînsă.

Ca viitoare reşedinţă i-a fost aleasă insula Sfînta-Elena ; clima ei este sănătoasă, iar situaţia locală va permite să fie tratat cu o mai mare indulgenţă decît în altă parte, ţinînd seama de precauţiile ce vor trebui luate spre a ne asigura de persoana sa.

I se permite generalului Bonaparte să-şi aleagă dintre persoanele care îl însoţesc în Anglia, c,u excepţia generalilor Savary şi Lallemand, trei ofiţeri, care alături de chirurgul său, vor avea permisiunea să-1 însoţească pe Sfînta-Elena şi nu vor putea să părăsească insula fără permisiunea guvernului britanic.

Contraamiralul sir George Cockburn, care e numit comandantul[1] Capului Bunei-Speranţe şi al mărilor adiacente, îl va conduce pe generalul Bonaparte şi suita sa la Sfînta-Elena şi va primi instrucţiuni detaliate privind îndeplinirea acestei misiuni.

Sir George Cockburn va fi probabil gata de plecare în cîteva zile ; de aceea e de dorit ca generalul Bonaparte să aleagă fără întîrziere persoanele care urmează să-1 însoţească."

Deşi ne aşteptam la deportarea noastră în Sfînta-Elena, ne simţeam profund impresionaţi ; vestea ne-a consternat pe toţi. Cu toate acestea, împăratul continuă, ca de obicei, să iasă pe punte şi cu aceeaşi expresie, la fel ca pînă acum, privea mulţimea dornică să-1 vadă.

Marţi, 1 august

...Astăzi, în timpul convorbirii noastre şi după multe alte subiecte m-a întrebat clacă l-aş urma în Sfinta-EIena... I~am spus că părăsind Parisul ca să-1 însoţesc am acceptat cu ochii închişi orice soartă şi că nu văd de ce aş excepta Sfînta-Elena...

între timp, fără să-şi fi cerut permisiunea şi fără să fi fost anunţată, d-na Bertrand a intrat pe neaşteptate şi foarte agitată în camera împăratului ; îşi ieşise din fire ; striga că ea n-o să meargă în Siînta-Elena şi că împăratul n,u o să-1 ia nici pe soţul ei. Apoi văzînd mirarea, privirea şi răspunsul calm al împăratului ieşi la fel de precipitat precum intrase. împăratul, tot mirat Îmi spusese : „Aţi înţeles ceva ?" cînd deodată am auzit ţipete şi tropăitul echipajului care alerga cu mare zgomot spre partea din spate a vasului. împăratul mi-a ordonat să sun spre a afla care era cauza vacarmului ; cauza era d-na Bertrand, care după ce ieşise de la împărat, voise să se arunce în mare şi cu multă greutate a putut fi oprită. Vă puteţi da seama în ce stare sufletească ne aflam după această scenă.

Miercuri 2, joi 3

Dimineaţa, ducele de Rovigo mâ anunţă că în mod sigur voi face şi eu parte dintre cei ce vor pleca spre Sfînta-Elena ; într-o convorbire cu împăratul, acesta i-a spus că şi în cazul în care s-ar fi hotărît să fie însoţit numai de două persoane, una dintre ele aş fi fost eu ; că aştepta din parte-mi să-i fiu folositor, să-i fiu o consolare. Datorez bunăvoinţei ducelui de Rovigo bucuria de a fi aflat aceste vorbe ale împăratului : îi sînt recunoscător ; fără el rui le-aş fi ştiut niciodată. Cînd am vorbit despre acest subiect, împăratul nu mi-a spus nimic ; acesta era felul lui de a fi şi voi avea de mai multe ori prilejul să-1 înfăţişez...

în seara aceasta, împăratul m-a chemat, ca de obicei, să stăm dé vorbă şi după o mulţime de subiecte foarte diverse, s-a interesat de insula Sfînta-Elena întrebîn- du-mă cum arată, dacă va fi posibil să suportăm viaţa de acolo etc., etc. „Dar la urma ,urmelor, îmi spuse, e chiar sigur că voi merge

acolo ? Poate fi deci un om dependent de semenul său tocmai cînd vrea să nu mai fie ?"

Ne plimbam prin camera sa ; el era calm, dar impre-; sionat şi, într-un anume fel, dus pe gînduri.

„Dragul meu, continuă el, uneori aş vrea să vă părăsesc, ceea ce nu-i prea greu ; n-ar trebui decît să-mi ridic puţin capul şi pe loc n-am mai fi împreună, totul s-ar termina, iar voi aţi merge în linişte să vă regăsiţi familiile"...

Am respins cu tărie asemenea gînduri. Poeţii, filozofii spuseseră că lupta omului cu propria-i nenorocire e un spectacol demn de zei ; Înfrîngerile şi tăria în sufe«- rinţă aveau şi ele măreţia lor ; un caracter atît de nobil şi atît de puternic rui putea să se coboare pînă la nivelul oamenilor de rînd ; cel care ne guvernase cu atîta slavă, cel care fusese admirat.de întreaga lume şi cîrmuise destinul lumii nu putea să-şi sfîrşească viaţa ca un jucător disperat sau ca un amant înşelat. Ce avea să se întîmple cu toţi care credeau şi nădăjduiau în el ? Va ceda el definitiv în faţa duşmanilor ? Faptul că ei doreau cu atila ardoare acest lucru nu ajungea oare să-1 îndemne la rezistenţă ? De altminteri cine putea cunoaşte tainele timpului ? Cine ar îndrăzni să spună cum va fi viitorul ? Cîte n-ar putea aduce schimbarea unui ministru, moartea unui domnitor sau a unuia dintre confidenţii lui, cea mai neînsemnată pasiune, cea mai măruntă dispută ? etc., ele.

„Cîteva din ideile acestea nu sînt lipsite de interes, spunea împăratul; dar ce am putea face în insula aceea izolată *V*[6] — „Sire, vom trăi din trecut, care are cu ce să ne bucure. Nu ne desfătăm oare cu viaţa lui Cezar sau a lui Alexandru ? Dar noi vom avea mai mult, căci o să vă recitiţi, sire !" — „Ei bine, spuse el, vom scrie *Memoriile* noastre. Da, va trebui să

muncim ; pentru că şi munca e secera timpului. Şi la urma urmelor fiecare trebuie să-şi urmeze soarta ; aceasta e de asemenea marea mea doctrină Ei bine, împlinească-se şi soarta mea." Şi din clipa aceea începu să se simtă în largul său, ba chiar vesel, şi trecu la alte subiecte cu totul străine de situaţia noastră.

Vineri 4

în timpul nopţii a venit ordin ca vasul să se pregătească de plecare în zori. Au fost deci întinse pînzele, ceea ce ne-a intrigat peste măsură. Din ziare, din comunicările oficiale şi convorbirile particulare am aflat că urma să fim aduşi în Sfînta-Elena cu vasul *Northum- berland ;* ştiam că vasul se afla ancorat la Chatham sau la Portsmouth, în arimaj ; puteam conta deci pe »un răgaz de opt sau zece zile. *Bellerophon* era prea vechi pentru o astfel de călătorie şi nici nu avea suficiente provizii ; mai mult chiar, vîntul era potrivnic în clipa plecării noastre spre Siînta-Eiena. De aceea, cînd am văzut că vasul nostru urcă pe canalul Minecii spre est, am luat-o iar de ia cap cu incertitudinile şi presupunerile noastre care, de orice natură ar fi fost, ne ofereau alternative mai blînde decît deportarea în Sfînta-Elena.

Eram însă de părere că împăratul, în aceste momente hotărîtoare, trebuie să protesteze oficial faţă de o astfel de constrîngere violentă. Totuşi, el nu era deloc preocupat de chestiunea deportării şi nu-i acorda nici o atenţie. Oricum, ii spuneam noi, trebuie să pregătim dovezi celor care se interesează de noi, să oferim opiniei publice prilejul de a păstra despre noi amintiri de neşters precum şi argumente pentru apărarea noastră. Am riscat aşadar să-i citesc un text pe care îl schiţasem ; i-a plăcut sensul în care fusese conceput şi, după ce suprimă cîteva fraze şi corectă

cîteva cuvinte, 1-a semnat şi 1-a trimis lordului Keith. Iată-1:

PROTEST

„în faţa cerului şi a oamenilor, protestez solemn împotriva violenţei la care sînt supus, contra violării drepturilor mele celor mai sacre, dispunîndu-se prin forţă de persoana şi de libertatea mea. Am urcat liber pe BeZ- *lerophon ;* nu sînt prizonier, sînt oaspetele Angliei. Am urcat pe bord chiar din îndemnul căpitanului, care spunea că are ordin din partea guvernului să mă primească şi să mă conducă în Anglia împreună cu suita mea, dacă găsesc că e convenabil. Am venit cu bună credinţă să mă pun sub protecţia legilor Angliei. Din clipa în care m-am urcat pe *Bellerophon*$_{y}$ am ajuns în căminul poporului britanic. Dacă, dînd ordin căpitanului vasului să mă primească pe mine şi suita mea, guvernul n-a voit decît să-mi întindă o cursă, el i-a pătat onoarea şi i-a pîngărit pavilionul.

Dacă s-ar întîmpla un asemenea lucru, în zadar ar mai voi englezii să vorbească după aceea despre lealitatea, despre legile şi libertatea lor ; buna-credinţă britanică va fi pusă la îndoială prin primirea ce ni s~a făcut pe *Bellerophon.*

Fac apel la istorie : ea va sta mărturie că, aflîndu-se într-o mare nenorocire, un inamic care vreme de douăzeci de ani s-a războit cu poporul englez, a venit de bună voie să-şi caute scut sub legile acestuia ; ce altă dovadă mai strălucită de stimă şi de încredere i-ar fi putut da ? Dar cum i s-a răspuns în Anglia la o asemenea generozitate ? Acestui inamic i s-a întins, din prefăcătorie, o
mînă ospitalieră, iar cînd el s-a predat cu bună credinţă, a fost jertfit.

Pe bordul lui *Bellerophon* în plină mare."

Semnat : Napoleon

Ducele de Rovigo mi-a spus că împăratul ceruse să fiu trimis la Londra, la prinţul regent, dar că a fost categoric refuzat.

Marea era agitată, vîntul puternic şi cei mai mulţi dintre noi sufereau de rău de mare. Dar ce putere au chinurile morale asupra neputinţelor fizice ! Căci e poate pentru prima oară în viaţă cînd, pe o asemenea vreme, n-am avut rău de mare...

Duminică 6

Pe la amiază ancorăm la Start-Point unde nici un vas nu putea fi în siguranţă, deşi Torbay nu era decît la doi paşi ; faptul acesta ne-a uimit. Am aflat însă că ţelul nostru era să ieşim în întîmpinarea lui *Norlhumberland,* căruia i se ordonase să părăsească Portsmouth-ul în cea mai mare grabă. Vasul acesta apăru într-adevăr, însoţit de două fregate încărcate cu trupe ce aveau să constituie garnizoana din Sfînta-Elena. Toate trei au ancorat lîngă noi şi comunicau între ele tot timpul ; se luau în continuare precauţii ca nimeni să nu se apropie de noi...

Amiralii Keith şi Cockburn au venit pe *Bellerophon;* acesta din urmă comanda vasul *Northumberland*. Au conferit cu împăratul şi i-au remis un extras al instrucţiunilor privind deportarea şi şederea noastră în Sfînta- Elena. în instrucţiuni se spunea că a doua zi trebuia să ne fie controlate toate efectele, pentru ca, zice-se, argintăria, banii şi diamantele împăratului şi ale noastre să fie puse sub pază. Am aflat, de asemenea, că tot a doua zi, urma să ni se ia armele şi să fim transportaţi pe bordul lui *Northumberland.* Iată aceste documente :

OII DINUL, AMIRALULUI KETTII CĂTRE MAITLAND, CAP1TANUL VASULUI BELLEKOPIION

„Toate armele, oricare ar fi ele. vor fi luate de la francezii aflaţi pe bordul vasului pe care îl comandaţi, indiferent de rangul lor. Ele vor fi strînse cu grijă şi puse sub paza dv. atîta vreme cît ei vor mai rămîne pe *Bel- lerophon ;* apoi vor fi date în grija căpitanului vasului pe care ei vor fi transbordaţi.

Start-Bay, 6 august, 1015"

INSTRUCŢIUNILE GUVERNULUI CĂTRE AMIRALUL COCKBURN

,,Cînd generalul Bonaparte va fi condus de pe *Belle-roplion* pe *Northumberland*, pentru amiralul Sir G. Cock- burn va fi momentul cel mai potrivit spre a proceda la controlul efectelor pe care generalul le va lua cu el.

Amiralul Sir G. Cockburn va permite generalului să ia cu sine articolele de mobilier, cărţile, vinurile pe care le are cu el. (Vinurile ! remarcă foarte demnă de un ministru englez.)

Prin articole de mobilier se va înţelege argintăria, dar numai dacă nu reprezintă o cantitate atît de mare încît să depăşească nevoile domestice şi să poată fi convertită în bani.

Generalul va trebui să renunţe la bani, la diamante şi la toate biletele negociabile, de orice natură ar fi ele.

Guvernatorul îi va arăta că guvernul britanic nu are intenţia să-i confişte proprietatea, ci doar se însărcinează cu administrarea ei, în scopul de a-1 împiedica să facă din avere un instrument de evadare.

Recensămîntul averii trebuie făcut în prezenţa cîtorva persoane numite de generalul Bonaparte şi va trebui să se întocmească un inventar semnat de aceste persoane ca şi de contra-amiral sau de oricare altă persoană desemnată de acesta să asiste la inventariere. Dobînda şi capitalul, ţinînd seama de valoarea la care se urcă suma, vor fi folosite pentry propriile sale nevoi şi, în general, el va dispune de ele

după propria sa dorinţă. In acest scop, din timp în timp, el va aduce la cunoştinţă dorinţele sale, la început amiralului, apoi guvernatorului, după ce acesta va fi fost sosit ; şi, cu condiţia ca ei să nu găsească vreun motiv de împotrivire, vor da dispoziţiile de rigoare şi vor plăti cheltuielile cu bonuri din trezoreria majes- tăţii sale.

In caz de deces *(ce spirit de prevedere ! ! !)* modul în care se va dispune de bunurile sale va fi stabilit prin testament. Dispoziţiile testamentare — poate fi pe deplin asigurat în acest sens — vor fi respectate cu stricteţe. Cum s-ar putea întîmpla ca o parte din proprietatea sa să fie considerată ca aparţinînd persoanelor din suită, acestea vor fi supuse aceloraşi reguli.

Plecînd spre Sfînta-Elena, amiralul nu va lua la bord nici o persoană din suita generalului Bonaparte, decît cu propriul ei consimţămînt şi după ce îi va fi explicat că ea va trebui să se supună tuturor regulilor care vor fi socotite necesare spre a ne asigura de persoana generalului. Va trebui să i se arate generalului că dacă încearcă să scape, se expune riscului de a fi întemniţat *(întemniţat ! ! !),* la fel se va proceda şi cu oricare persoană din suita sa despre care se va afla că ar încerca să-i favorizeze evadarea. *(Mai tîrziu, parlamentul avea să stabilească pentru aceştia din urmă pedeapsa cu moartea*

Toate scrisorile care îi vor fi adresate, la fel ca şi scrisorile adresate celor din suită, vor fi date mai întîi amiralului sau guvernatorului care le va citi înainte de a le înmîna destinatarilor ; la fel se va proceda şi cu scrisorile scrise de general sau de cei din suită.

Generalul trebuie să ştie că guvernatorul şi amiralul au primit ordin ferm să transmită guvernului

majestăţii sale oricare din dorinţele sau întîmpinările pe care va socoti necesar să le exprime : nimic în acenstă privinţă nu rămîne la discreţia lor ; dar întîrnpinănle le vor fi date deschise pentru ca ei să poată adăuga la accste documente observaţiile pe care le vor socoti oportune."

E greu de descris totalitatea sentimentelor noastre şi natura lor, în aceste momente decisive în care se adunau, grămadă, atltea violenţe, nedreptăţi şi jigniri.

împăratul, constrîns să-şi reducă suita la trei persoane, se opri asupra marclui-mareşal, asupra mea şi a domnilor de Montholon şi Gourgaud. Cum instrucţiunile nu-i permiteau împăratului să ia cu el decît trei ofiţeri, s-a convenit ca eu să fiu considcrat civil, astfel încît datorită unei astfel de interpretări să fie admis şi un al patrulea.

Luni 7

...Efectele Împăratului" au fost controlate de către un ofiţer de vamă şi de amiralul Cockburn, care i-au luat patru mii de napoleoni, lăsîndu-i din ei o mie cinci sute ca să-şi plătească oamenii ; aceasta era întreaga avere a împăratului.

Amiralul păru deosebit de jignit de refuzul fiecăruia dintre noi de a-1 asista la această operaţiune, deşi prezenţa noastră s-ar .fi impus. Absenţa noastră îi demonstra însă limpede cît de ultragiantă pentru împărat cit de puţin onorabilă pentru cel ce o îndeplinea ni se părea această măsură. Veni apoi şi clipa în care trebuia să părăsească vasul *Bellerophon.* împăratul se retrăsese de multă vreme cu marele-mareşal ; noi eram în camera prin care se trecea spre odaia lui ; uşa se deschide ; ducele de Rovigo, cu faţa scăldată în. lacrimi şi hohotind de plîns, cade la picioarele împăratului ; îi sărută mîinile. împăratul, calm, îl îmbrăţişează şi porneşte spre şalupă. In drum, salută graţios cu. capul pe cei care se află pe punte.

Toţi ai noştri care rămîn în urmă-i sînt cu ochii în lacrimi ; nu m-am putut reţine să nu-i spun lordului Keith cu care discutam în acel moment : „Aţi observat, milord, că plîng tocmai cei care rămîn

Am ajuns pe *N'orthnmberland ;* era pe la unu sau două. Împăratul a rămas pe punte unde discuta bine dispus şi familiar cu englezii care se aflau prin preajmă-i...

în sfîrşit, am ridicat pînzele îndreptîndu-ne spre Sfînta-Elena, la treisprezece zile după sosirea la , Plymouth şi la patruzeci după plecarea noastră din Paris.

Ultimii care părăsesc vasul sînt ceilalţi francezi care nu l-au putut însoţi pe împărat şi care aveau să ducă cu ci mărturia satisfacţiilor şi regretelor lui. S-au vărsat din nou lacrimi şi a avut loc o ultimă scenă de despărţire deosebit de mişcătoare. Spre ora şapte împăratul se retrase în camera ce-i fusese destinată.

Miniştrii englezi au blamat cu asprime respectul care-i fusese arătat împăratului pe bordul lui *Bellerophon* şi au dat ordine în consecinţă ; drept care pe bordul lui *Northumberland* manifestările şi purtarea erau cu totul diferite : în modul cel mai ridicol, oamenii se grăbeau să-şi acopere capul în faţa-împăratului, li se dăduseră ordine severe să nu-i dea alt calificativ decît cel de *general* şi să-1 trateze ca atare... Iată deci titlul născocit pentru cel pe care îl recunoscuseră drept prim consul, pe care îl denumiseră adesea şef al guvernului francez, pe care îl trataseră la Paris ca împărat, pe vremea lordului Lauderdale \ alături de care poate semnaseră unele documente la Châtillon. De aceea;, într-un moment de proastă dispoziţie, împăratul se exprimă în termeni foarte energici : „Să-mi spună cum vor vrea, căci nu mă vor putea împiedica să fiu eu"... Iar împăratul, care intenţionase ca la debarcarea sa în Anglia să-şi ia un nume de incognito, anume : colonelul *Duroc* sau *Muiron*, nici nu se mai gîndea la o asemenea

schimbare de nume din momentul în care constată încăpăţînarea cu care i se dispută adevăratele sale titluri*

De vineri 11 pînă luni 14

Urma să traversăm golful Gasconiei şi să trecem prin dreptul capului Finistère. Vîntul ne era favorabil dar slab ; vremea foarte călduroasă ; zilele se scurgeau cît se poate de monoton. împăratul dejuna în camera sa la ore foarte neregulate. Noi, francezii, ne luam dejunul la ora zece, după obiceiul nostru ; englezii la opt, după al lor.

în cursul dimineţii, împăratul îl chema rînd pe rînd pe cîte unul din noi ca să se intereseze de jurnalul vasului, de starea vîntului, de leghele pe care le-am parcurs, să afle noutăţile etc. Citea mult, se îmbrăca pe la orele patru şi trecea atunci în sala comună unde juca şah cu vreunul din noi ; la cinci, amiralul, care tocmai venise de cîteva clipe din camera sa, îl anunţa că cina este servită.

^ Toată lumea ştie că împăratul nu suferea ca cina să dureze mai mult de un sfert de oră : aici, numai cele două servicii ţineau de la o oră pînă la o oră şi jumătate ; ceea ce pentru el constituia una dintre cele mai penibile contrarietăţi, deşi n-a spus niciodată nimic în această privinţă ; figura, gesturile, întreaga sa persoană rămîneau în mod constant impasibile...

Se ştie că englezii au obiceiul să stea foarte mult timp la masă, după desert, ca să bea şi să discute ; împăratul, şi aşa foarte obosit de serviciul care dura atît de mult, nu putea suporta acest obicei ; de aceea, încă din prima zi, imediat după cafea, s-a ridicat şi s-a dus pe punte ; marele-mareşal şi cu mine l-am însoţit. Fapt de care amiralul a fost foarte surprins ; şi-a permis să vorbească despre acest lucru, împreună cu ai săi, cu oarecare uşurinţă, dar contesa Bertrand, a cărei limbă maternă era engleza, a intervenit cu

înflăcărare : „Nu uitaţi, domnule amiral, că aveţi de a face cu cel care a fost stăplnul lumii, şi căruia regii îi cercau onoarea de a-i admite la masa lui". — „Este adevărat", a răspuns amiralul.

Şi acest ofiţer, care altminteri avea o Judecată sănătoasă, o comportare destul de cuviincioasă şi uneori era foarte amabil, din clipa aceea a dat dispoziţii să se respecte obiceiurile împăratului : se servea mai repede la masă şi i se aducea din timp cafeaua împăratului şi celor ce urmau să-1 însoţească.

împăratul se plimba atunci pe punte, cu marele-mareşal şi cu mine, pînă se înnopta ; plimbarea aceasta a devenit o obişnuinţă zilnică şi consacrată.

împăratul intra apoi în salon şi juca împreună cu noi *douăzeci şi unu.* De obicei se retrăgea după o jumătate de oră.,.

De miercuri 16 pînă luni 21

Am trecut pe lîngă capul Finis tere la 16 şi pe lîngă capul Saint-Vincent la 18 ; am ajuns în dreptul strîmtorii Gibraltar la 19 şi în zilele următoare ne-am continuat drumul de-a lungul Africii, spre Madera. Călătoria noastră nu oferea nimic remarcabil şi toate zilele se asemănau între ele prin obişnuinţele noastre şi prin felul în care ne petreceam vremea ; doar subiectele de conversaţie mai puteau aduce o oarecare varietate...

în fiecare seară după cină, împăratul, după cum am mai spus, se ridica de la masă cu mult înaintea tuturor, iar marele-mareşal şi cu mine îl urmam întotdeauna pe punte ; adesea îămîneam cu el numai eu, pentru că marele-mareşal se ducea să-i ţină tovărăşie soţiei sale care era mereu suferindă.

împăratul, după primele observaţii despre vreme, despre siajul vasului, despre vînt, aborda un subiect de conversaţie, sau revenea chiar la ccl din ajun sau

din zilele precedente, şi după ce ne plimbam de zece sau douăsprezece ori de-a lungul punţii, de obicei mergea să se sprijine pe penultimul tun din stingă vasului, aproape de puntea superioară. *Midshipmen-ii* (tineri aspiranţi) au remarcat în curînd această preferinţă şi tunul nu a mai fost numit de atunci înainte aecit *tunul împăratului.*

în locul acela, împăratul stătea adesea de vorbă ore întregi, şi acolo am auzit, pentru întîia dată, o parte din cele ce vă voi povesti, prevenindu-vă totodată, că transpun aici şi ceea ce am adunat mai tîrziu în multele convorbiri uuerioare, propunîndu-mi să prezint astfel acum şi grupat, tot ce am notat ca fiind remarcabil despre acest subiect. Poate că aici este - locul de a spune sau a repeta odată pentru totdeauna că în jurnalul acesta e prea puţină ordine şi metodă, deoarece timpul mă presează, deoarece contemporanii îl aşteaptă, îl doresc, şi pentru că starea sănătăţii mele îmi interzice orice migală : mi-e teamă că nu voi avea timp să-1 termin. Iată scuzele melc şi motive reale de indulgenţă faţă de stilul povestirii şi ordinea subiectelor : reproduc în grabă ceea ce găsesc în note ; rărnîn aproape la prima redactare.

Numele de Bonaparte se scrie cînd *Bonaparţe*, cînd *Buonaparte,* aşa cum prea bine ştiu toţi italienii. Tatăl lui Napoleon îl scria Buonaparte : un unchi, arhidiaconul Lucien, care după moartea acestuia a fost pentru Napoleon şi pentru fraţii săi un al doilea tată, îl seria în acelaşi timp şi sub acelaşi acoperiş Bonaparte. In timpul tinereţii, Napoleon semna totdeauna Buonaparte, ca şi tatăl său. Ajungînd comandant al armatei din Italia avu multă grijă să nu altereze această ortografie care avea o pronunţată nuanţă italienească ; mai tîrziu însă, fiind printre francezi, şi-a francizat numele şi nu a mai semnat decît Bonaparte.

In Italia, familia aceasta a jucat mult timp un rol deosebit ; era foarte puternică la Treviso ; se afla în-

scrisă în cartea de aur a Bolognei, iar membrii ei se numărau printre patricienii florentini.

Cînd Napoleon, pe vremea aceea general al armatei din Italia, intră învingător în Treviso, capii oraşului îl întîmpinară bucuroşi, înfăţişîndu-i titluri şi documente care dovedeau că familia sa avusese acolo un rol foarte important.

La întîlnirea de la Dresda, înainte (ie campania din Rusia, împăratul Francisc îl informă într-o zi pe împăratul Napoleon, ginerele său, că familia Bonaparte fusese suverană în Treviso : că era sigur de cele spuse deoarece a cerut să i se prezinte toate documentele. Napoleon i-a răspuns rîzînd că în privinţa aceasta nu-1 interesa nimic şi prefera mai degrabă să fie Rudolf de Habsburg [I] al familiei sale. Francisc dădea însă mai multă importanţă acestor lucruri ; susţinea că este indiferent dacă ai fost bogat şi ai sărăcit ; dar că este un lucru inestimabil să fi fost suveran şi că ar fi trebuit să-i spună toate acestea Mariei-Luisa, care s-ar fi bucurat foarte mult.

în timpul campaniei din Italia, cînd Napoleon intră în Bologna, Marescalchi, Caprara şi Aldini, deputaţi în senatul oraşului, care de atunci au devenit bine cunoscuţi în Franţa, i-au prezentat cu o deosebită complezenţă cartea de aur în care se găsea înscris numele şi stema
familiei sale.

Mai multe case şi edificii din Florenţa atestă încă influenţa de care s-a bucurat în acest oraş familia Bona- parte ; multe din ele păstrează emblema ei.

Un corsican sau bolognez, Cesari, mi se pare, care se afla la Londra, şocat fiind de felul cum guvernul britanic primise scrisoarea paşnică a generalului Bonaparte care intra în consulat, publică atunci o seamă de mărturii genealogice care stabileau

I Fondatorul monarhiei austriece în secolul al XlII-lea (n. t.).

înrudirea lui Napoleon cu antica familie d'Este, Welf sau Guelf, din care se presupunea că se trăgeau şi regii de atunci ai Angliei.

Ducele de Feltre, ministrul Franţei în Toscana, a adus la Paris, din galeria Medici, portretul unei Buonaparte, căsătorită cu un prinţ din această familie. Mama papei Nicolae al V-lea sau a lui Paul al V-lea de Sarzana era şi ea o Bonaparte.

Tot un Bonaparte fusese împuternicit să semneze tratatul prin care Livorno era schimbat cu Sarzana. Şi unui Bonaparte îi datorăm, în epoca renaşterii literaturii, una dintre cele mai vechi comedii, şi anume *Văduva,* care se află la Biblioteca Publică din Paris.

Cînd Napoleon, în fruntea armatei din Italia, se îndrepta spre Roma şi primea la Tolentino propunerile papei, unul dintre negociatorii inamici făcu observaţia că el era singurul francez care, de la conetabilul de Bour- bon încoace, ameninţase vreodată Ptoma ; dar, spunea el, împrejurarea aceasta e cu atît mai bizară cu cît istoria primei expediţii fusese scrisă tocmai de un strămoş al celui care o comandă acum pe cea de a doua, şi anume de monseniorul Nicola Buonaparte, care a scris într-adevăr *Jefuirea Romei de către conetabilul de Bourbon...*

Domnul de Cetto, ambasadorul Bavariei, mi-a spus adesea că arhivele din Miinchen deţin un mare număr de documente care ilustrează faima acestei familii.

în timpul domniei sale, Napoleon a refuzat în mod constant orice fel de investigaţie, ba chiar şi conversaţiile în legătură cu acest subiect. Fiind prim consul dezaprobă cu atîta tărie prima tentativă de acest fel, încît nimeni n-a mai încercat să revină asupra acestei chestiuni. Cineva publicase atunci o genealogie în care lega familia Bonaparte de vechii regi nordici ; Napoleon ceru ca această încercare de flaterie să fie persiflată într-un articol de ziar, care se încheia prin

concluzia că nobleţea primului consul nu datează decît de la Montenotte sau din 18 brumar.

Această familie, ca multe altele, fusese victima numeroaselor revoluţii care au devastat oraşele Italiei ; tulburările din Florenţa aduseseră familia Bonaparte în rîndurile *fuorusciti*-lor (emigranţilor). Unul dintre membrii ei se retrase, la început la Sarzana, şi de acolo trecu în Corsica, de unde descendenţii săi îşi trimiteau mereu fiii în Toscana, unde se afla ramura ce rămăsese la San Miniato.

De mai multe generaţii, cel de-al doilea copil al acestei familii purta în mod constant numele de *Napoleon,* moştenit de la un Napoleon de Ursino, celebru în analele militare ale Italiei...

Ar fi însă greu de înfăţişat aici legăturile genealogice numai pe baza conversaţiilor, mai ales că împăratul spunea rîzînd că nu s-a uitat niciodată la pergamentele sale. Acestea au fost tot timpul păstrate de fratele său Joseph, pe care îl nurr ea glumind *genealogistul familiei,* Şi în legătură cu aceasta, de teamă să nu uit, voi consemna aici că tot lui i-a înmînat împăratul, în momentul plecării de pe insula Aix, un volum conţinînd scrisorile autografe ce i-au fost adresate de toţi suveranii Europei. Şi nu o singură dată i-am spus împăratului cît sînt de îndurerat că s-a despărţit de un manuscris istoric atît de preţios [I] :

Tatăl lui Napoleon, Charles Bonaparte, era un om foarte înalt, frumos, bine făcut ; a primit o bună educaţie la Roma şi la Pisa, unde a studiat dreptul; era plin de înflăcărare şi de energie. Cu prilejul consultului extraordinar din Corsica^ atunci cînd se propunea ca insula să se supună Franţei, el a rostit un discurs ce a înflăcărat toate inimile ; nu avea pe vremea aceea decît douăzeci de ani. „Dacă, pentru a fi libere nu li s-ar cere decît voinţă, toate popoarele ar fi libere : istoria ne învaţă însă că puţine au dobîndit binefacerile libertăţii pentru că puţine au avut energia, curajul şi virtuţile necesare."

Cînd insula a fost cucerită, voise să-1 însoţească pe Paoli * în emigraţie ; un bătrîn unchi, arhidiaconul

---

I Cînd m-am reîntors în Europa n-am uitat să mă intcrese2 de aceste preţioase documente şi i-am sugerat prinţului Joseph să le dea la copiat pentru a ii mai sigur că se vor păstra. Spre marea mea durere am aflat că acest monument istoric se rătăcise ; că nu se mai ştia ce s-a întîmplat cu el ! în mîinile cui va fi ajuns ? Putea oare acela să aprecieze o astfel de colecţie şi să o păstreze pentru istorie ?

Lucien, care exercita autoritatea părintească asupra familiei, 1-a silit să se reîntoarcă.

în 1779, Charles Bonaparte a fost deputat, la Paris, reprezentant al nobilimii din Corsica, şi ii luase cu el pe Napoleon care atunci avea zece ani. Trecuse pe la Florenţa, unde a abţinut o scrisoare de recomandare de Ia marele duce Leopold către sora sa Marie-Antoinette, regina Franţei. El a primit această scrisoare datorită rangului şi consideraţiei care, în mod notoriu, la Florenţa, erau atribuite numelui şi originii sale toscane...

Charles Bonaparte a murit la treizeci şi opt de ani, de o tumoare la stomac...

Charles Bonaparte s-a căsătorit cu d-şqara Letizia Ramolino, a cărei mamă, devenind văduvă, se măritase 'cu d-1 Fesch, căpitan într-unui din regimentele elveţiene pe care Genova le întreţinea de obicei în insulă. Din această de a doua căsătorie s-a născut cardinalul Fesch, care ajunsese astfel frate vitreg al Doamnei şi unchi al împăratului.

Doamna [I] a fost una dintre cele mai frumoase femei din vremea sa ; frumuseţea ei era cunoscută în toată insula,,,

în timpul războiului de eliberare a Corsicii, Doamna a împărtăşit adesea pericolele prin care trecea soţul ei şi care se arătase în acea împrejurare deosebit de înflăcărat, Ea îl însoţea uneori, călare, în expediţiile lui, mai ales în epoca în care era însărcinată cu Napoleon. Doamna avea un caracter generos, tărie sufletească, multă noblete şi mîndrie. A avut treisprezece copii şi ar fi putut să mai aibă încă mulţi alţii, dacă ne gîndim că a rămas văduvă cam la treizeci de ani şi că facultatea de a avea copii i s-a prelungit pînă după vîrsta de cincizeci de ani. Din aceşti treisprezece copii au trăit numai cinci băieţi şi trei fete, şi toţi au jucat un rol important în timpul domniei lui Napoleon.,

Joseph, cel mai mare dintre toţi, pe care la început familia voise să-1 consacre carierei ecleziastice, la

---

I *Pascale Paolţ* general corsican. A luptat pentru emanciparea insulei de sub dominaţia genoveză. După ce Franţa a anexat Corsica (1768), a părăsit insula. Cînd a izbucnit revoluţia, a cerut ajutorul Angliei cu gîndul de a obţine independenţa Corsicii. Din această cauză Convenţia 1-a pus în afara legii (1793) şi a trăit pînă la sfîrşitul vieţii în exil, în Anglia.

Familia Bonaparte a fost una dintre cele mai înflăcărate susţinătoare ale lui Paoli pînă în momentul în care englezii au intervenit alături de insurgenţi (n. t.)„

insistenţele arhiepiscopului de Lyon, Marbeuf, care administra averea, şi-a făcut studiile în consecinţă ; el a refuzat însă categoric să se facă preot în momentul în care urma să fie hirotonisi A fost succesiv rege al Neapolelui şi al Spaniei.

Louis a fost rege al Olandei şi Jeróme rege al Westfa- liei ; Elisa, mare ducesă de Toscana, Caroline, regină a Neapolelui; Pauline, prinţesă Borghese. Lucien, pe care o a doua căsătorie şi o anume lipsă de caracter l-au privat de coroană, şi-a înnobilat însă opoziţia şi diferendele pe care le-a avut cu fratele său, aruncîndu-i-se în braţe în momentul cînd acesta s-a reîntors de pe insula Elba şi cînd situaţia lui era departe de a fi sigură...

De duminică 27 august pînă joi 31

...Continui să scriu ceea ce am aflat în diferite ocazii despre primii ani din viaţa împăratului.

Napoleon s-a născut la 15 august 1769, spre amiază, de ziua Adormirii Maicii Domnului.

Mama sa, cu un moral şi un fizic deosebit de puter- nice, şi care făcuse războiul însărcinată fiind cu el, voi să meargă la liturghie, dată fiind sărbătoarea din ziua aceea ; fu însă silită să se reîntoarcă în cea mai mare grabă, dar nu mai reuşi să ajungă în odaia ei şi îşi născu fiul pe unul din covoarele acelea antice, cu desene mari reprezen- tînd eroi din fabule sau poate din *Iliada* ; fiul acesta era Napoleon.

încă de mic copil, Napoleon era vioi, isteţ, ager, extrem de sprinten şi, spunea el, îl domina total pe fratele său mai mare, Joseph...

Napoleon a intrat la şcoala militară din Brienne cam la vîrsta de zece ani. Numele său, pe care îl pronunţa cu accent corsican, adică Napoilloné, i-a atras porecla de *paie-n nas K*

în această epocă s-a produs o schimbare în caracterul lui Napoleon. Contrar acelor istorii apocrife

care îi prezen**tau** viaţa în anecdote, la Brienne, Napoleon a fost blînd, liniştit, sîrguincios şi de o mare sensibilitate. într-o zi, **un** pedagog, brutal din fire şi care, spunea Napoleon, **nu** ţinea seama de nuanţele psihice şi morale ale copilului, îl pedepsi să îmbrace o haină de pănură şi să-şi ia cina în genunchi, la uşa sălii de mese, ceea ce era un fel de dezonorare. Cînd să execute pedeapsa, Napoleon, care avea mult amor propriu şi o mare mîndrie, făcu o criză subită de vomă şi avu un atac de nervi. Directorul şcolii, care din întîmplare trecea pe-acolo^ interveni pe dată mustrîndu-1 pe pedagog pentru lipsa lui de discernămînt, iar părintele Patrault, profesorul de matematică, veni în goană plîngîndu-se că cel mai bun elev al său e înjosit în felul acesta.

La vîrsta pubertăţii Napoleon deveni ursuz, sumbru ; lectura ajunse pentru el un fel de pasiune, dtisă pînă la extrem ; devora toate cărţile. în timpul acela, pedagogul şi meditatorul lui la aritmetică era Pichegru...

...Dotat cu multă inteligenţă, Pichegru deveni, de îndată ce vîrsta îi îngădui, pedagog şi meditator pe lîngă părintele Patrault, care îl învăţase matematica. Se gîndea să intre în rîndurile ordinului Sfîntului Francisc de Paul : aceasta era singura lui ambiţie şi coincidea cu vederile mătuşii sale ; dar părintele Patrault îl convinse să renunţe, spunîndu-i că meseria lor nu mai ţine pasul cu mersul vremii şi că Pichegru ar trebui să se gîndească la altceva mai bun ; îl convinse să se înroleze în artilerie, unde fu surprins de Revoluţie ca subofiţer. Cariera sa militară c cunoscută : el a cucerit Olanda. Şi astfel părintele Patrault are meritul de a fi avut printre elevii săi pe doi dintre cei mai mari generali ai Franţei moderne...

Napoleon nu păstra despre Pichegru decît o amintire vagă; reţinuse doar că era înalt şi avea o faţă roşiei

Se pare că nu la fel stăteau lucrurile cu Pichegru care păstrase despre Napoleon amintiri puternice. Cînd a trecut, in partidul regalist şi a fost întrebat dacă n-ar putea ajunge la generalul comandant al armatelor din Italia, Pichegru a răspuns : „E pierdere de timp ; l-am cunoscut încă din copilărie şi cred că are un caracter inflexibil : dacă şi-a ales o cale, n-o să si-o schimbe"...

Jn 1784 [I] Napoleon a fost unul dintre cei pe care obişnuitul concurs de la Brienne îl desemnă să meargă la şcoala militară din Paris spre a-şi desăvîrşi educaţia. Alegerea se făcea anual de către un inspector care vizita cele douăsprezece şcoli militare ; această funcţie o deţinea cavalerul de Keralio, ofiţer general, autor al unui tratat cio tactică şi fost preceptor al actualului rege al Bavariei, în copilărie duce de Deux-Ponts ; era un bătrîn amabil, cit se poate de potrivit în această funcţie ; iubea copiii ; se juca împreună cu ei, după ce îi examina, şi pe cei care îi plăceau în mod deosebit îi invita să ia masa împreună cu el la fraţii ordinului Sfîntului Francisc de Paul. Faţă de tînărul Napoleon, pe care îl stimula prin toate mijloacele, avea o mare afecţiune ; el 1-a desemnat să meargă la Paris, deşi nu avea încă vîrsta prescrisă. Băiatul nu era tare decît la matematică, şi călugării au fost de părere că ar fi bine să mai aştepte un an, avînd astfel timp să se pregătească temeinic şi la celelalte materii, dar cavalerul de Keralio nici nu voi să audă şi spuse : «Ştiu ce fac;, nu trec peste regulă, ca să-i fac o favoare ; nu-1 cunosc pe acest copil, dar o fac tocmai din pricina lui : întrezăresc în el o seînteie de care trebuie să ne îngrijim cît mai bine». La foarte puţină vreme după aceea)3unul cavaler muri. Cel ce-i urmă, domnul de Regnaud, care poate că n-ar fi avut perspicacitatea lui, duse totuşi

I Text. dictat de Napoleon (n. a.).

Ia îndeplinire însemnările pe eare le găsi şi linărui Napoleon fu trimis la şcoala militară din Paris"...

Napoleon n-avea decît optsprezece ani, cînd abalele Kaynaluimit de vastele lui cunoştinţe, 1-a apreciat într-o asemenea măsură încît a făcut din el podoaba dejunurilor sale ştiinţifice. în sfîrşit, celebrul Paoli, faţă de care Napoleon avusese la început un adevărat cult, dar îl găsi pe neaşteptate în fruntea unui partid ce i se împotrivea, din clipa în care voise să-i favorizeze pe englezi în detrimentul Franţei, avea obiceiul să spună că acest tînăr era *croit după modelul anticilor* şi că era *un erou din Plutarc.*

în 1787, Napoleon părăsi şcoala militară pentru a intra în regimentul La Fére, în calitate de locotenent secund, de unde trecu apoi, ca locotenent-prim în regimentul din Grenoble.

Absolvind şcoala militară,. Napoleon se prezentă la regimentul său care se afla la Valence. în prima iarnă pe care o petrecu aici, a avut ca tovarăşi de masă pe Lariboisiére, pe care, ajungînd împărat, 1-a făcut inspector general al artileriei, pe Sorbier care îi urmă lui Lariboisiére în aceeaşi funcţie ; pe d'Hédouville-junior, ministru plenipotenţiar la Frankfurt ; pe Mallet, fratele celui care se afla în capul încăierărilor din Paris, din 1.812, pe un anume Mabille pe care, după reîntoarcerea sa din emigraţie, împăratul îl numi ceva mai tîrziu în administraţia poştei ; pe Rolland de Villarceaux, devenit prefect la Nîmes ; pe Desmazzis-junior, colegul său de Ia şcoala militară şi tovarăşul său din anii copilăriei, căruia, devenind împărat, îi încredinţă custodia mobilierului coroanei.

Ofiţerii erau mai mult sau mai puţin avuţi ; Napoleon . făcea parte din prima categorie : primea din partea familiei o mie două sute de franci — o sumă foarte mare pentru un ofiţer. în tot regimentul numai doi aveau cabrioletă sau trăsură şi aceştia erau consideraţi mari bogătaşi...

La optsprezece-douăzeci de ani, împăratul era unul dintre oamenii cei mai instruiţi, avea o gîndire profundă şi o logică riguroasă. Citise imens de mult şi meditase adine. Avea spiritul viu, prompt ; vorbirea energică. Oriunde s-ar fi aflat, era remarcat imediat şi avea mult succes la persoane de ambe sexe, dar mai ales la sexul preferat la acea vîrstă, care desigur că îl plăcea pentru ideile sale noi şi subtile, pentru raţionamentele lui îndrăzneţe. Bărbaţii se temeau probabil de logica lui şi de discuţiile în care în mod firesc îl antrena conştiinţa propriei sale forţe.

Mulţi dintre cei care l-au cunoscut în primii ani ai tinereţii i-au prezis o carieră extraordinară ; şi nici unul n-a fost surprins cînd ea s-a realizat. Cam în timpul acela el cîştigă, păstrîndu-şi anonimatul, un premiu al Academiei din Lyon, pentru răspunsul dat la întrebarea lui Raynal : „Care sînt principiile şi instituţiile prin care oamenii pot deveni cît mai fericiţi cu putinţă ?" Memoriul anonim a fost apreciat în mod deosebit ; era de altminteri scris în deplină conformitate cu ideile epocii. începea cu întrebarea ce anume e fericirea şi răspundea : să te bucuri integral de viaţă, în modul cel mai potrivit cu alcătuirea noastră morală şi fizică. Devenit împărat, vorbi o dată despre această împrejurare cu d-1 de Talleyrand, care fiind un subtil curtean, îi aduse, după opt zile, faimosul memoriu, descoperit în arhivele Academiei din Lyon. Era iarnă. împăratul luă manuscrisul, citi cîteva pagini, şi aruncă în foc această primă producţie din tinereţe. „Cum nu poţi să le prevezi pe toate, spunea Napoleon, d-1 de Talleyrand nu şi-a făcut nici o copie după manuscris"...

Lumea crede în general că în anii tinereţii sale Napoleon a fost taciturn, sumbru, morocănos ; dar

dimpotrivă, la începutul carierei sale era foarte vesel. Aici plăcerea lui cea mai mare e să ne povestească despre ştrengăriile din şcoala de artilerie ; iar cînd se lasă furat de amintirile anilor fericiţi din prima sa tinereţe, pare să uite de nenorocirile ce ne înlănţuie...

împrejurările şi gîndirea matură au modificat mult caracterul lui Napoleon. Pînă şi stilul său, astăzi atît de simplu şi laconic, era emfatic şi stufos. în perioada Adunării Legislative, Napoleon deveni grav, sobru şi puţin comunicativ. Campania din Italia a marcat o altă epocă în evoluţia caracterului său. Fiind extrem de tînăr cînd a preluat comanda armatei, i se cerea o atitudine foarte rezervată şi o comportare reţinută : „Era necesar, era indispensabil, spunea el, ca să pot comanda unor oameni care, prin vîrstă, mă depăşeau cu mult : de aceea conduita mea a fost ireproşabilă, exemplară. Mă arătam a fi un Caton ; cred că tuturor li se părea că sînt, şi eram într-adevăr un filozof, un înţelept." Cu un astfel de caracter s-a prezentat el pe scena lumii.

Cînd a izbucnit Revoluţia, Napoleon se găsea în garnizoana din Valence ; in acel moment se acorda o importanţă deosebită campaniei întreprinse pentru a convinge ofiţerii de artilerie să emigreze ; aceştia, la rînd.ul lor., erau de opinii foarte diferite. Napoleon, adept al ideilor zilei, înclinat, din instinct, spre fapte mari şi înflăcărat de ideea gloriei naţionale, se alătură Revoluţiei, iar exemplul său a influenţat marea majoritate a regimentului.
Sub Adunarea Constituantă el a fost un patriot entuziast ; Legislativa marcă însă o epocă nouă pentru ideile şi pentru opiniile sale...

De vineri 1 septembrie pînă miercuri 6

...în septembrie 1793 Napoleon Bonaparte, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani, era încă necunoscut

lumii pe care avea s-o copleşească cu numele său ; era locotenent- colonel de artilerie şi se afla de cîteva săptămîni la Paris, venind din Corsica, unde împrejurările politice îl obligaseră să cedeze în faţa facţiunii lui Paoli. Englezii tocmai ocupaseră Toulon-ul şi era nevoie de un ofiţer de artilerie remarcabil care să conducă operaţiunile de asediu ; fu trimis Napoleon. Acolo îl va întîlni istoria, care nu îl va mai părăsi niciodată ; acolo începe nemurirea sa...

Napoleon soseşte la cartierul general ; ia legătura cu generalul Cartaux, un om mîndru, aurit, spune el, din cap pînă-n picioare, care îl întrebă ce misiune are. Tînă- rul ofiţer prezintă cu modestie scrisoarea prin care e trimis ca, în subordinea generalului, să conducă operaţiunile de artilerie. „E inutil, îi spune acest om trufaş, răsucindu-şi mustaţa ; n-avem nevoie de nimic pentru a cuceri Toulon-ul. Fiţi totuşi binevenit ; vom împărţi mîine gloria de a-1 fi trecut prin foc, fără să vă fi dat nici o osteneală." Şi îl pofti să rămînă la cină.

Sînt treizeci la masă, dar numai generalul e servit ca un prinţ ; ceilalţi sînt morţi de foame ; fapt care, în acea epocă a egalităţii, îl şochează în mod deosebit pe noul- venit. în zori, generalul îl ia în cabrioleta sa ca să admire, spunea el, pregătirea de ofensivă. De îndată ce depăşesc înălţimea şi zăresc rada, coboară din trăsura şi o pornesc pe coastă, prin vii. Comandantul artileriei observă atunci cîteva tunuri şi nişte lucrări **în** teren despre care nu se putea **SDune** cu precizie ce rost aveau.

— Sint bateriile noastre, D... nu-i aşa ? întreabă mîndru generalul adresîndu-se aghiotantului, omul său de încredere.

— Da, domnule general.

— Şi depozitul de muniţii ?

— Acolo, la doi paşi.

— Şi ghiulelele înroşite ?

— t[n] casele din apropiere unde două companii le încălzesc încă din zori.

— Şi cum vor fi transportate ghiulelele astea înroşite ?

Ajungînd aici, amîndoi rămîn în mare încurcătură şi îl întreabă pe ofiţerul de artilerie dacă, potrivit principiilor lui, ar putea remedia situaţia. Acesta, înclinat să creadă că totul e o mistificare, dacă cei doi interlocutori nu s-ar fi comportat atît de firesc (căci, se aflau la cel puţin o leghe şi jumătate de obiectivul$ce trebuia atacat), încercă foarte rezervat, cu multe menajamente şi gravitate, să-i convingă că, înainte de a se preocupa de ghiulelele înroşite, ar trebui să se asigure de bătaia tunurilor, încercîndu-le mai întîi la rece. A reuşit cu mare greutate să-i convingă, şi numai pentru că folosi în mod fericit expresia tehnică *lovitură de probă,* care îi impresiona puternic, făcîndu-i să se ralieze la părerea sa. Se trage deci această lovitură, de probă ; ghiuleaua n-ajunge însă decît la o treime din distanţa necesară, iar generalul şi aghiotantul său încep să tune şi să fulgere împotriva marsiliezilor şi a aristocraţilor care, fără îndoială, din răutate au alterat pulberea. între timp soseşte, călare, reprezentantul poporului : era Gasparin, un om de bun simţ, şi care fusese şi el militar. Din clipa aceea, judecind ansamblul circumstanţelor şi afirmîndu-şi cu îndrăzneală părerile, Napoleon se înflăcărează, se adresează reprezentantului poporului cerîndu-i să-i fie predată conducerea absolută a operaţiunilor cu care fusese însărcinat, demonstrează fără menajamente că tot ce s-a făcut dovedeşte o nemaipomenită ignoranţă, şi preia din acel moment comanda asediului pe care, de atunci începînd, îl conduce ca un adevărat şef...

Pentru a preveni dificultăţile ce se puteau ivi, reprezentantul decise ca generalul Cartaux să-i prezinte comandantului artileriei planul său de atac, în

mare, ur- mînd ca acesta să pună la punct detaliile în conformitate cu regulile armatei sale. Iată care a fost memorabilul plan al lui Cartaux :

„Comandantul artileriei va bombarda Toulon-ul timp de trei zile, după care eu îl voi ataca din trei direcţii şi îl voi cuceri".

La Paris însă, comitetul de geniu găsi că această măsură expeditivă era mai mult glumeaţă decît iscusită,, ceea ce contribui la rechemarea lui Cartaux... .

In toate disputele dintre Cartaux şi comandantul artileriei, care de cele mai multe ori aveau loc de faţă cu soţia generalului, aceasta lua totdeauna partea ofiţerului de artilerie spunîndu-i soţului ei cu naivitate : „Dar lasă-1 în pace pe acest tînăr care ştie mai multe decît tine ; el nu-ţi cere nimic ; nu-ţi dai seama că gloria îţi va ră- mîne ţie ?"

Această femeie avea mult bun simţ. Fiind la Paris, după rechemarea soţului ei, iacobinii din Marsilia pregătiră pentru familia dizgraţiată o serbare fastuoasă ; cum în timpul mesei veni vorba de comandantul artileriei pe care toţi îl ridicau în slăvi, ea spuse : „Să nu vă încredeţi în el, căci acest tînăr are prea multă minte ca să rămînă mult timp un *sans-culotie* [1]. La care generalul exdamâ pJin de gravitate şi cu voce de stentor : „Noi, cetăţeană Cartaux, noi deci sintem nişte dobitoci !" — „Nu susţin asta, dragul meu, dar... trebuie să-ţi spun că e altfel decît tine."

Intr-o zi, la cartierul general, sosi, venind de la Paris, o caleaşcă superbă ; era urmată de o a doua, a treia, a zecea, a cincisprezecea etc. E de înţeles mirarea şi curiozitatea pe care au stîrnit-o 111 vremurile acelea de simplitate republicană ; nici regele n-ar fi călătorit cu mai multă pompă. Toate fuseseră rechiziţionate din capitală ; multe erau de la curtea regală; coboară clin ele cam vreo şaizeci de

militari foarte eleganţi, care cer să vorbească cu generalul ; se duc la el cu solemnitatea unor ambasadori : „Cetăţene general, spune un om din ceată, noi venim de la Paris ; patrioţii sînt indignaţi de inactivitatea şi de încetineala ta ; de mai multă vreme pămîntul republicii noastre e violat ; ea freamătă de mînie că n-a fost încă răzbunată ; ea se întreabă de ce Toulon-ul n-a fost cucerit încă, de ce n-a fost încă incendiată flota engleză. în indignarea sa, ea face apel la cei viteji ; noi ne-am prezentat la chemarea ei şi iată-ne arzînd de nerăbdare să-i îndeplinim dorinţa. Sîntem tunari voluntari din Paris ; porunceşte să ni se dea tunuri şi mîine vom porni împotriva duşmanului."

Uluit de o asemenea comportare, generalul se întoarce spre comandantul artileriei care-i promite, în şoaptă, că mîine îl va scăpa de fanfaronii aceia. Sînt copleşiţi cu laude iar în zorii zilei comandantul artileriei îi conduce pe poziţie şi le pune la dispoziţie cîteva piese de artilerie. Miraţi că sînt complet descoperiţi, întreabă dacă nu ar exista cumva vreun adăpost, Vreun parapet Li se răspunde că acelea erau bune altădată, că acum nu mai sînt la modă, deoarece patriotismul ţine Ioc de toate. In timpul acestui colocviu, iată însă că o fregată engleză trage o salvă şi toţi fanfaronii o iau la fugă. Soldaţii din tabără încep să-i huiduiască ; unii se făcură nevăzuţi, alţii se retraseră modeşti în ultimele rînduri...

într-adevăr, Napoleon a cucerit Toulon-ul şi totuşi, în toate relatările numele lui abia e pomenit. El ţinea oraşul în mînă cînd încă nimeni din armată nu bănuia care e realitatea : după ce cucerise Micul Gibraltar, pe care el îl considerase totdeauna cheia şi ţelul acţiunilor sale, Napoleon îi spuse bătrînului general Dugommier, care era frrnt de oboseală : „Mergeţi şi vă odihniţi ; Toulon-ul este acum cucerit şi poimîine o să puteţi dormi în oraş". Cînd Dugommier văzu că

faptul e într-adevăr împlinit, fu cuprins de entuziasm şi admiraţie amintindu-şi că tînărul comandant al artileriei anticipase totdeauna, cu precizie, cum anume se vor desfăşura lucrurile, şi nu avea destule cuvinte de laudă la adresa lui. E foarte adevărat, aşa cum o dovedesc şi anumite documente ale vremii, că generalul înştiinţase comitetele din Paris că împreună cu el se află un tînăr căruia trebuie să i se dea toată atenţia deoarece era sortit, de oricare parte s-ar fi aflat, să atîrne foarte greu în balanţă. Trimis la armata din Pirineii Orientali, Dugommier ar fi voit să-1 ia cu sine pe tînărul comandant al artileriei, dar nu reuşi. Vorbea însă neîncetat despre el, şi cînd această armată, după pacea cu Spania, fu trimisă ca s-o întărească pe cea din Italia, în fruntea căreia, foarte curînd, Napoleon fu numit general şef, acesta se pomeni sosind în mijlocul unor ofiţeri care, după toate cîte le auziseră de la Dugommier, îl priveau cu un nemărginit interes.

In ceea ce-1 priveşte pe Napoleon, succesul său de la Toulon nu-1 miră prea mult ; spunea că se bucurase de el, încercînd o vie satisfacţie fără să fie însă surprins. La fel s-au petrecut lucrurile şi în anul următor la Saor- gio iunde operaţiunile întreprinse de el au fost extraordinare : în cîteva zile înfăptui aici ceea ce de doi ani se încerca zadarnic. ,,Nici după Vendémiaire şi nici chiar după Montenotte, spunea împăratul, nu mă gîndisem că aş fi un om superior ; abia după Lodi mi-a venit ideea că, la urma urmelor, aş putea deveni un actor decisiv pe scena noastră politică. Atunci, continuă el, a licărit prima scînteie a unei mari ambiţii"...

Deveiîind general de artilerie şi comandînd această armă în armata din Italia, Napoleon era investit cu autoritatea şi influenţa pe care le cîştigase atît de repede în faţa Toulon-ului ; el n-a reuşit, totuşi, să se

impună fără piedici sau cRiar fără anumite primejdii. La Nisa fusese arestat, pentru foarte puţin timp, de către reprezentantul Laporte, în faţa căruia nu voise să cedeze. Un alt reprezentant, şi în altă împrejurare, îl puse în afara legii pentru că nu voia să-1 lase să se folosească la transporturile poştale de toţi caii artileriei. In sfîrşit, un decret neexecutat îi convoca în faţa Convenţiei pentru că propusese anumite măsuri militare privind fortificaţiile Marsiliei.

In armata din Nisa sau din Italia el stîrni entuziasmul reprezentantului Robespierre-tînărul, căruia Napoleon ii atribuia nişt^ calităţi cu totul diferite de cele ale fratelui, pe care de altfel, nu 1-a văzut niciodată. Chemat la Paris de către fratele său, cu puţin înainte de 9 thermidor[I], Robespierre-tînărul făcu totul ca să-1 convingă pe Napoleon să-1 urmeze. „Dacă n-aş fi fost neînduplecat în refuzul meu, observa el, cine ştie încotro m-ar fi condus acest prim pas şi ce soartă m-ar fi aşteptat ?"

în armata din Nisa se mai afla încă un reprezentant, destul de insignifiant. Soţia lui, extrem de drăguţă şi foarte amabilă, împărţea uneori cu el misiunea-ce i se încredinţase sau o îndeplinea chiar ea singură ; era din Versailles. Cei doi soţi îi acordau generalului de artilerie o deosebită consideraţie ; erau entuziasrriaţi de el şi, din toate punctele de vedere, îl tratau cît se poate de bine...

împăratul povestea că, devenit suveran, o rcvăzu într-o zi pe vechea şi buna lui cunoştinţă, frumoasa reprezentantă din Nisa. Era foarte schimbată, aproape de nerecunoscut ; era văduvă şi ajunsese în cea mai neagră mizerie. împăratul îi îndeplini toate dorinţele ; îi îndeplini, spuse el, toate visurile, dacă nu chiar mai mult decît putea ea visa. Deşi trăia la Versailles, au

I Data căderii lui Robespierre (27 iulie 1794) (n. t.).

trecut mulţi ani pînă a izbutit să ajungă la el. Scrisori, petiţii, fel şi fol de cereri, toate au fost zadarnice, într-atît era de dificil, spunea împăratul, să ajungi la suveran, chiar dacă acesta nu refuza. De altfel chiar el, într-o zi cînd.veni la Versailles. îi pomeni din întîmplare numele ; iar Berthier, care era din acelaşi oraş şi prieten cu această doamnă, despre care pînă atunci nu se vorbise niciodată şi cu atît mai puţin despre cererile ei, o introduse a doua zi la împărat. „Dar cum de nu aţi apelat la cunoştinţele noastre comune din armata de la Nisa ca să ajungeţi la mine ? o întrebă împăratul. Doar sînt aici destule şi se află în permanentă legătură cu mine". — „Vai Sire, răspunse ea, de cum s-au văzut mari, iar eu am ajuns o nenorocită, nu m-au mai cunoscut'[1]...

Evenimentele din thermidor au produs schimbări în comitetele Convenţiei ; Aubry, fost căpitan de artilerie, ajunse la conducerea comitetului de război şi făcu o nouă schemă a armatei : nu se uită nici pe sine ; se făcu general de artilerie şi favoriza pe cei mai mulţi dintre vechii lui camarazi, în detrimentul celor lăsaţi la coada corpului ofiţeresc, pe care îi trecu în rezervă. Napoleon, care avea abia douăzeci şi cinci de ani, deveni atunci general de infanterie şi fu numit cu serviciul în Vendée. Această împrejurare îl făcu să părăsească armata din italia ca să protesteze cu tărie împotriva unei astfel de schimbări ce nu-i convenea din nici un punct de vedere. Văzind că Aubry rămîne de neînduplecat şi că e iritat de recla- maţia sa justă, Napoleon îşi dădu demisia. Dar se va vedea în relatarea despre campania din Italia cum a fost folosit, aproape imediat după eşecul lui Kellermann. în comitetul de operaţiuni militare în care se pregăteau mişcările de trupe şi planurile de campanie ; aici l-au surprins evenimentele de la 13 vendémiaire [J].

Protestul lui Napoleon stîrni o adevărată ceartă : el insista cu tărie pentru că faptele erau de partea lui ; Aubry se încăpăţîna, plin de acreală, pentru că avea puterea : îi spuse că e prea tîrlăr şi că ar trebui să dea în^ tîietate celor mai vechi ; Napoleon îi răspunse că pe cîmpul de luptă se îmbătrîneşte repede şi că el de acolo vine ; că Aubry habar nu are ce e o bătălie ; discuţia a fost foarte aprinsă...

Visteria statului era atît de sărăcită şi banii erau atît de puţini încît, cu toate eforturile Directoratului, cînd Napoleon plecă spre armata din Italia, n-a putut lua cu sine decît două mii de ludovici. Cu atît a plecat să cucerească Italia şi să ajungă stăpînitorul lumii. Iată şi un amănunt ciudat : trebuie să existe un ordin de zi semnat de Berthier, în care e consemnat că generalul şef, de îndată ce a sosit la cartierul său general din Nisa, a distri-

[J] Vezi capitolul referitor la 13 vendémiaire (n. a.).

buit generalilor, ca să-i ajute în campanie, suma de patru ludovici în numerar ; era o sumă mare : de multă vreme nimeni nu mai văzuse bani. Acest ordin de zi prezintă circumstanţele de atunci cu mai multă pregnanţă şi adevăr decît; un întreg volum.

De îndată ce Napoleon ajunge în mijlocul armatei din Italia, toţi văd în el pe omul făcut să comande ; din clipa aceea el domină marea scenă a lumii ; domină întreaga Europă ; e ca un meteor pe firmament."De atunci el concentrează în jurul său toate privirile, toate gîndu- 1 ile ; e în centrul tuturor conversaţiilor.

Apariţia lui a însemnat o adevărată revoluţie în moravuri, în maniere. în conduită, în limbaj. Decres [I] mi-a spus adesea că a aflat despre numirea lui Napoleon în fruntea armatei din Italia pe cînd se găsea la Toulon : 1-a cunoscut bine la Paris şi credea că se poate

I Amiral francez, ministru al marinei din 1802 pînă în 1805 (n. t.).

comporta cu el cît mai familiar. „De aceea, spunea el, cînd am aflat că noul general avea să treacă prin oraş, m-am oferit să-i prezint eu pe camarazii mei, folosindu-mă de vechile noastre relaţii. Alerg plin de nerăbdare, de bucurie ; cînd se deschide uşa salonului încerc să mă avînt spre el, dar atitudinea, privirea şi vocea lui sînt de ajuns ca să mă oprească, deşi în ele nu se simţea nici un afront ; dar atît a fost de-ajuns : de atunci n-am mai încercat niciodată să trec peste distanţa ce-mi fusese impusă."

0 altă caracteristică a generalului Napoleon a fost abilitatea, energia şi acurateţea administraţiei sale, ura sa constantă faţă de delapidări, dispreţul absolut faţă de propriile-i interese. „Am revenit din Italia, ne-a spus ol o dată, fără să am nici măcar trei sute de mii franci lichizi ; aş fi putut foarte uşor să iau cu mine zece sau douăsprezece milioane care ar fi rămas proprietatea mea; n-am dat niciodată socoteală şi nici nu mi s-a cerut vreodată să dau socoteală. Mă aşteptam la reîntoarcere la o importantă recompensă naţională : se spunea că voi primi domeniile Chambord ; aş fi fost poate interesat de o asemenea avere ; dar Directoratul s-a opus. în schimb eu am trimis în Franţa cel puţin cincizeci de milioane pentru vistieria statului. Era pentru prima oară în istoria modernă cind o armată, în loc să fie o povară pentru ţară, contribuia la acoperirea nevoilor patriei."

Cînd Napoleon ducea tratative cu ducele de Modena, comisarul guvernamental al armatei, Salicetti, cu care fusese în relaţii destul de rele pînă arunci, veni în cabinetul său spunîndu-i : „Comandorul d'Este, fratele ducelui, se află aici cu patru milioane în aur ; vine în numele fratelui său rugîndu-vă să-i acceptaţi, ceea ce vă sfătuiesc eu să faceţi. Sînt şi eu din Franţa şi cunosc problemele dumneavoastră de familie ; Directoratul şi corpul legislativ n-o să vă

recunoască niciodată meritele ; aveţi deci tot dreptul să luaţi aceşti bani ; acceptaţi-i fără scrupule şi fără să faceţi cunoscut acest lucru. Suma va fi scăzută din contribuţia ducelui, iar el va fi bucuros să-şi fi cîştigat un protector." — „Vă mulţumesc, i-a răspuns rece Napoleon ; nu accept ca pentru această sumă să mă pun ia dispoziţia ducelui de Modena, vreau să rămîn liber."

Un administrator şef din aceeaşi armată spunea adesea că 1-a văzut pe Napoleon refuzînd în acelaşi mod o ofertă de şapte milioane în aur, făcută de guvernul Veneţiei spre a preîntîmpina dizolvarea sa.

împăratul rîdea de uimirea bancherului acela, căruia refuzul generalului îi părea ceva supraomenesc, ceva mai greu şi mai grandios decît cîştigarea unei bătălii. împăratul vorbea cu o anume satisfacţie despre dezinteresarea sa, conchizînd totuşi că a greşit şi că a fost lipsit de spirit de prevedere şi în cazul în care s-ar fi gîndit să ajungă şeful unui partid, şi dacă ar fi dorit să rămînă doar un cetăţean oarecare ; căci la reîntoarcere, spunea el, a fost lăsat aproape în mizerie şi s-ar fi putut întîmpla să trăiască toată viaţa în sărăcie, în timp ce ultimii dintre generalii sau administratorii săi îşi adunaseră averi mari.

„Ajungînd în fruntea treburilor statului, în calitate de consul, numai dezinteresarea şi severitatea mea au putut schimba moravurile administraţiei şi au pus capăt îngrozitorului spectacol al delapidărilor directoriale. A trebuit să mă străduiesc mult ca să înving anumite înclinaţii ale celor ce se aflau în fruntea statului şi care de atunci au rămas alături de mine riguroşi şi ireproşabili. Adesea a trebuit să-i înspăimînt. De cîte ori n-am fost silit să repet în timpul consiliilor că dacă l-aş prinde în culpă pe *propriul meu frate*, n-aş ezita să-1 alung !"

♦ Nimeni în lumea asta nu a dispus de mai multe bogăţii şi nu şi-a însuşit mai puţine bunuri decît el. Napoleon a avut, spunea el, în jur de patru sute de milioane, în monede, în pivniţele de la Tuileries. Veniturile din domeniul extraordinar se ridicau la peste şapte sute de milioane. El spunea că a distribuit ca dotaţie pentru armată mai bine de cinci sute de milioane. P/i, fapt demn de remarcat, cel care mînuia atîtea averi nu a avut niciodată vreo proprietate particulară. Adunase în Muzeu valori inestimabile, dar n-a avut niciodată vreun tablou, vreo raritate care să-i aparţină.

Preluînd comanda armatei din Italia, în ciuda tinereţii sale, Napoleon întronă aici, thiar de la început, ordinea, încrederea şi devotamentul absolut. Şi-a cîştigat armata mai mult prin geniul său decît prin popularitate : în general era foarte sever şi puţin comunicativ. Toată viaţa, el a dispreţuit în mod constant mijloacele secundare care pot cîştiga favoarea mulţimii ; în dispreţul său exista poate şi o repulsie care i-a fost, probabil, dăunătoare.

Poate din pricina tinereţii sale sau din altă cauză, după ce a preluat comanda armatei din Italia, s-a încetăţenit un obicei ciudat : după fiecare bătălie, cei mai vechi soldaţi se întruneau într-un consiliu şi dădeau un nou grad tînă- rului lor general : cînd acesta se reîntorcea în tabără veteranii îl salutau dîndu-i noul titlu. Astfel a fost făcut caporal de Lodi, sergent de Castiglione şi de aici i-a venit şi porecla de *micul caporal,* care s-a păstrat multă vreme printre soldaţi. Şi cine ar putea şti ce lanţ leagă cauzele cele mai mărunte de marile evenimente, căci poate tocmai această poreclă a contribuit la minunea din timpul reîntoarcerii sale ; în 1815, în timp ce dojenea primul batalion întîlnît în cale şi cu care a fost silit să

parlamenteze, cineva strigă : „*Trăiască micul nostru caporal ! N-o să luptăm niciodată împotriva lui!"*

Administraţia Directoratului şi cea a generalului şef al armatei din Italia păreau două guverne cu totul diferite.

In Franţa, Directoratul condamna emigranţii la moarte ; în armata din Italia n-a pierit nici unul. Cînd a aflat că Wurmscr e asediat la Mantua, Directoratul merse pînă acolo încît îi scrise lui Napoleon să-şi amintească că este vorba de un emigrant : dar, făcîndu-1 prizonier, Napoleon se grăbi să aducă bătrîneţii lui cel mai mişcător omagiu.

Directoratul folosea faţă de papă formule ultragiante ; generalul armatei din Italia nu îl numea decît Preasfîntul Părinte şi îi scria cu respect.

Directoratul voia să-1 răstoarne pe papa ; Napoleon 1-a menţinut în scaunul pontifical.

Directoratul deporta preoţii şi îi trecea pe lista proscrişilor ; Napoleon le spunea soldaţilor să nu uite cînd îi întîlnesc că şi ei sînt francezi şi că le sînt fraţi.

Directoratul ar fi voit să extermine de peste tot, pînă şi urmele aristocraţiei ; Napoleon le scria democraţilor din Genova, blamîndu-le excesele in această privinţă, spu- nîndu-le deschis că dacă voiau ca el să-i stimeze, trebuie să respecte şi ei statuia lui Doria [I] şi instituţiile care au dus faima republicii lor.

De marţi 19 pînă vineri 22

...Totdeauna după cină împăratul revenea asupra a ceea ce dictase în cursul dimineţii... Acesta era pentru mine un prilej de a auzi în clipa aceea, ca de altfel ori de cîte ori stăteam prin preajma lui în timpul zilei, unele interpelări glumeţe, consacrate prin frecventa lor repetare : „*Ah ! înţeleptul Las Cases !"...* din cauza

I Doria, amiral şi navigator italian din secolul al XVI-lea (n. O.

lucrării mele *Atlasul lui Le Sage* [II], sau ; „*Domnul ilustru memorialist ! Sully din Sfînta Elena* /" şi multe altele de acest fel. Apoi adăuga de multe ori : „La urma urmei, dragul meu, *Memoriile* acestea vor fi la fel de cunoscute ca toate cele care le-au precedat, vei trăi cît vor fi-trăit toţi ceilalţi autori ; niciodată nimeni nu va putea să scrie ceva despre mine fără să recurgă la dumneata". Şi reluînd gluma, continua vesel : „Se va spune : «La urma urmei trebuia să-1 cunoască ; a fost consilierul său de stat, şambelanul, tovarăşul lui credincios». Se va spune : «Trebuie să-1 credem, nu minte, era un om cinstit» etc." ; şi multe alte lucruri asemănătoare.

De marţi 26 pînă sîmbătă 30

...Am să reunesc aici ceea ce am aflat în conversaţiile mele răzleţe, lucruri care s-ar putea să nu se găsească în *Memoriile* despre campania din Egipt dictate de Napoleon marelui-mareşal.

Campania din Italia arată tot ceea ce geniul şi concepţiile militare pot naşte mâi strălucitor şi mai pozitiv ; vederile diplomatice, talentele administrative, măsurile legislative sînt mereu în armonie cu minunile făcute în război ; ceea ce e izbitor şi completează tabloul este autoritatea imediată şi irezistibilă pe care a dobîndit-o tînă- rul general ; anarhia egalităţii, gelozia republicană, totul dispare în faţa lui, pînă şi ridicola suveranitate a Directoratului pare într-o clipă suspendată ; Directoratul nu cere socoteală generalului şef al armatei din Italia ci aşteaptă să primească rapoartele ; nu-i impune nici un plan, nu-i ordonă nici un sistem. Dar Directoratul primeşte de la el relatări despre victorii, despre încheierea unor armistiţii, răsturnarea unor state vechi, crearea unor state noi etc./ etc.

IIJoc de cuvinte : *le sage — înţeleptul* (n. t.).

Ei bine ! tot ceea ce este demn de admirat în campania din Italia se regăseşte în campania din Egipt. Cel care are spirit de observaţie şi ştie să judece găseşte chiar că toate sînt aici ridicate la un nivel superior prin dificultăţile de tot felul care dau acestei expediţii o fizionomie aparte şi cer de la comandant maximum de resurse şi de inventivitate. Căci aici totul diferă : clima, terenul, locuitorii, religia, obiceiurile, felul de a lupta etc., etc.

Memoriile campaniei din Egipt vor consolida ideile care pe vremea aceea nu au fost decît supoziţii şi subiecte de discuţii pentru o parte a societăţii.

1 — Expediţia din Egipt a fost întreprinsă conform dorinţei Directoratului şi a generalului şef ; ,

2 — Cucerirea Maltei nu s-a datorat deloc unor con* venţii secrete, ci isteţimii generalului şef : „Malta am cucerit-o la Mantua, ne spunea odată împăratul, căci tratamentul generos de care a avut parte Wurmser i-a determinat pe marele-maestru şi pe cavalerii săi să mi se supună";

3 — Cucerirea Egiptului a fost calculată cu tot atîta înţelepciune cu cîtă abilitate a fost executată. Dacă cetatea Saint-Jean-d'Acre ar fi cedat în faţa armatei franceze, în Orient ar fi avut loc o mare revoluţie, generalul şef ar fi fondat acolo un imperiu şi destinele Franţei ar fi fost înscrise în alte proiecte ;

4 — La întoarcerea din campania din Siria, armata franceză nu a suferit aproape nici o pierdere : era în starea cea mai formidabilă şi mai prosperă ;

5 — Plecarea generalului şef în Franţa a fost rezultatul planului celui mai generos, celui mai mare. Este rizibilă imbecilitatea celor care au considerat această plecare ca o evadare sau ca o dezertare ;

6 — Kleber a căzut victimă fanatismului musulman ; nu poate fi crezută nici o clipă absurda calomnie care atribuie această catastrofă politicii

predecesorului lui Kleber sau intrigilor celui care 1-a succedat ;

7 — în sfîrşit, e aproape dovedit că Egiptul ar fi rămas pentru totdeauna o provincie franceză dacă ar fi fost apărat de oricare alt general în afară de Menou ; numai greşelile lui grosolane au dus la pierderea Egiptului etc., etc.

împăratul spunea că nici o armată din lume nu era mai puţin potrivită pentru expediţia din Egipt, decît armata franceză pe care el a condus-o acolo ; era armata din Italia. Ar fi greu de descris sila, nemulţumirea, melancolia şi disperarea care au pus stăpînire pe această armată cînd a ajuns în Egipt. împăratul a văzut doi dragoni ieşind din rînduri şi luînd-o la goană ca să se arunce în Nil. Bertrand i-a văzut pe cei mai distinşi generali, Lannes [1]şi Murat[2], cuprinşi de turbare, aruncîndu-şi chipiele lor aurite în nisip şi călcîndu-le în picioare, chiar în faţa soldaţilor. împăratul explica perfect asemenea sentimente. „Armata aceasta şi-a împlinit menirea, spunea el ; toţi oamenii strînseseră mari avuţii, dobîndiseră grade, cunoscuseră mari satisfacţii şi se bucurau de multă consideraţie ; nu mai erau potriviţi pentru deşerturilc şi osteneala care-i aşteptau în Egipt ; de aceea, continua el, dacă armata s-ar fi -aflat într-alte mîini decît ale mele, ar fi greu de spu&'acum de ce excese s-ar fi făcut vinovată."

I *Lannes* (1769—1809), duce de Montebello, mareşal al Franţei. A fost.ucis în bătălia de la Essling. Soţia sa, ducesa de Montebello, a fost doamnă" de onoare a împărătesei Marie-Louise (n. t.).

- *Murat* (17G7—1015), aghiotant al lui Napoleon, apoi, din 1799 general de divizie, s-a ilustrat mai ales în bătăliile din epoca Imperiului. Soţ al Carolinei Bonaparte, a fost făcut în 1808 rege al Neapolelui, iar în 1015 rege al Celor două Sicilii. După abdicarea lui Napoleon a încercat să-şi recucerească tronul dar a fost făcut prizonier şi executat (n. t.).

S-a complotat de mai multe ori ca drapelele să fie furate şi duse la Alexandria şi multe altele de felul acesta. Numai influenţa, caracterul şi gloria şefului lor i-a putut potoli pe ostaşi. O dată, cuprins şi el de furie, Napoleon s-a avîntat într-un grup de generali nemulţumiţi şi s-a adresat celui mai înalt dintre ei : ,,Ai rostit îndemnuri la revoltă, i-a spus el cu vehemenţă ; păzeşte-te ca nu cumva să-mi fac datoria ; faptul că eşti i.S\lt de cinci picioare şi două degete nu m-ar putea împiedica să ordon ca peste două ore să fii împuşcat".

Totuşi, în ceea ce priveşte comportarea faţ;ă de inamic, împăratul spunea că armata aceasta n-a încetat a clipă să fie armata din Italia, care era admirabilă. Dar mai ales cei pe care împăratul îi numea facţiunea îndrăgostiţilor nu puteau fi nici conduşi, nici stăpîniţi ; aveau sufletul bolnav ; îşi petreceau nopţile aşteptînd ca luna să reflecte Imaginea zeiţelor pe care le lăsaseră pe celălalt ţărm al mării. în fruntea lor se afla Berthier, un om slab şi fără minte care, tocmai cînd generalul şef se pregătea la Toulon să ridice pînzele, a gonit de la Paris, călătorind ziua şi noaptea că, să-i spună că e bolnav şi că nu îl poate urma, deşi era şeful statului-major. Generalul nu-i dădu nici o atenţie. La Toulon însă Berthier nu mai era sub influenţa celei care-1 trimisese să se scuze, aşa că se îmbarcă şi el; dar ajuns în Egipt îl cuprinse untul şi îl copleşiră amintirile ; ceru atunci şi obţinu permisiunea să se reîntoarcă în Franţa. îşi luă rămas bun de la Napoleon, dar se reîntoarse imediat izbucnind în lacrimi şi spunînd că, Ia urma urmelor, nu vrea să se dezonoreze şi că viaţa lui nu poate fi despărţită de viaţa generalului său.

Berthier profesa un adevărat cult pentru persoana iubită : alături de cortul său mai era încă unul, întot-

deauna splendid aranjat, ea cel mai elegant budoar ; aici se afla portretul iubitei sale in faţa căruia, din cînd în cînd, ardea tămîie. Cortul acesta a fost instalat chiar şi în deserturile Siriei, Napoleon spunea zîmbind că s-a întîmplat totuşi ca acest templu să fie de multe ori profanat de divinităţi străine care, introduse pe furiş, practicau un cult mai puţin pur...

În Egipt proasta dispoziţie a soldaţilor răbufnea* ***din*** fericire, în glume nesărate, care totdeauna îi salvează pe francezi, îi purtau o mare pică generalului Caffarelli pe care îl socoteau drept unul dintre autorii expediţiei;
generalul avea un picior de lemn, deoarece pe al său şi-! pierduse pe malurile Rinului. Cind începeau să cîrtească şi îl vedeau că trece prin dreptul lor şchiopătînd, soldaţii îşi spuneau : „Astuia puţin îi pasă de orke s-ar întîmpla ; e sigur, oricum, că e cu un picior în Franţa"...

La plecarea din Franţa, generalul şef dăduse o proclamaţie prin. care le spunea soldaţilor că are să-i ducă într-o ţară în care se vor îmbogăţi cu toţii ; că fiecare va deveni acolo proprietar pe şapte pogoane de* pămint. Cind ajunseră In deşert, în mijlocul mării aceleia nemărginite de nisip, soldaţii aduceau mereu vorba despre generozitatea generalului lor : găseau că prea a fost rezervat cînd le-a promis doar şapte pogoane. „Ce idei mai are omul ăsta, spuneau ei ; auzi, să ne făgăduiască şapte pogoane ! Moi oricum n-am abuza, chiar dacă ne-ar da cit am cere."

Cînd francezii voiră să treacă în Asia, avură de traversat deşertul care o desparte de Africa. Kleber. care comanda avangarda, pierdu drumul şi se rătăci în deşert Cînd se lăsă noaptea, Napoleon, care îl urma la o distanţă de o jumătate de zi, însoţit de o mică escortă, nimeri chiar într-o tabără a turcilor ; fu urmărit cu înverşunare şi nu scăpă decît pentru că

înnoptîndu-se de-a binelea, turcii crezură că li se întinde o cursă. Dar ce s-a întîmplat cu armata lui Kleber ? Cea mai mare parte- a nopţii Napoleon o petrecu cuprins de o mare teamă. Primind, în. sfirşit, anumite lămuriri din partea unor arabi din deşert, generalul şef alergă călare pe dromader în căutarea soldaţilor săi. li găsi cuprinşi de cea mai neagră disperare, pe cale să piară de sete şi de oboseală ; cîţiva soldaţi mai tineri îşi sfărîmară .chiar puştile. Sosirea generalului păru să-i recheme la viaţă şi să le redea speranţele. Într-adevăr, Napoleon îi anunţă că urmează să ii se aducă hrană şi apă.. „Dar chiar dacă apa şi hrana mai întîizie, le spuse el, se cuvine oare să cirtiţi şi să vă pierdeţi curajul ? Nu ! Trebuie să învăţaţi să muriţi demni !"

Napoleon străbătea cea mai mare parte a drumului prin deşert călare pe un dromader. Rezistenţa fizică a acestui animal e atît de mare încît nici nu trebuie să te ocupi de nevoile lui : ...face douăzeci de leghe pe zi. împăratul crea regimente dotate cu dromaderi, iar utilizarea acestor animale în scopuri militare duse în curînd la înfrîngerea arabilor... Dromaderul e un animal de povară, dar e folosit numai pentru transportul greutăţilor, nu şi pentru tracţiune. în Siria francezii au izbutit totuşi să le dea droma- derilor o utilizare esenţială, înhămîndu-i la piesele de artilerie.

în Egipt, unde populaţia nu-1 numea decît *sultanul Kebir* (tatăl focului), Napoleon ajunsese foarte popular. Impunea tuturor ¡un respect deosebit şi oriunde ar fi apărut, toată lumea se ridica în picioare ; dar numai faţă de el făceau asemenea gesturi de deferenţă. Consideraţia pe care el o arăta şeiciior, abilitatea cu care a ştiut să-i ciştige făcuseră din el adevăratul suveran al Egiptului şi îi salvaseră, de mai multe ori, viaţa ; fără avertismentele lor, el ar fi fost victima luptei sfinte, cum a fost Kleber ; acesta,

dimpotrivă, i-a îndepărtat pe şeici, poruncind ca unul dintre ei să fie ciomăgit ; şi din această cauză Kleber a fost asasinat. Unul dintre judecătorii care l-au condamnat pe asasin a fost Bertrand, fapt de care ne-a amintit chiar el într-o zi cînd tocmai ne aflam la masă ; ceea ce 1-a făcut pe împărat să spună : „Dacă pamfletarii care susţin că eu am fost cauza morţii lui Kleber ar şti acest lucru, ar spune imediat că sînteţi asasin sau complice şi ar conchide că titlul de mare-mareşal şi exilul în Sfînta-Elena sînt pentru dumneavoastră şi o recompensă şi o ispăşire"...

• Decizia pe care marea moschee din Cairo o dădu în favoaroa armatei franceze a fost o capodoperă *de* abili- . tate a generalului şef : el a determinat sinodul marilor şeici să declare, printr-un act public, că musulmanii puteau să dea ascultare generalului francez şi să-i plătească tribut E primul şi unicul exemplu de acest fel, de la apariţia *Coranului* care interzice supunerea faţă de necredincioşi...

De altminteri pierderile suferite de armata din Egipt sînt departe de a fi atît de considerabile pe cît s-ar putea presupune, ţinînd seama de terenul neprielnic, de clima insalubră, de distanţa mare la care se aflau resursele patriei, de ravagiile ciumei şi, mai. ales, de numeroasele lupte care au imortalizat această armată. La debarcare ea număra treizeci de mii de oameni ; i s-au mai adăugat rămăşiţele trupelor rămase după bătălia navală de la Abukir şi poate cîteva întăriri parţiale venite din Franţa ; şi totuşi, pierderile totale, de la începutul campaniei pînă cu două luni înainte de plecarea generalului şef în Europa, adică de-a lungul a douăzeci şi şapte — douăzeci şi opt de luni, nu s-au ridicat decît la opt mii nouă sute cincisprezece oameni, aşa cum dovedeşte documentul oficial al ordonatorului şef al acestei armate K..

După plecarea generalului şef în- Franţa, Kleber, care 1-a înlocuit, înşelat şi ademenit de tot soiul de intriganţi, începu tratative pentru evacuarea Egiptului ; dar cînd refuzul inamicului 1-a constrîns să-şi cîştige o nouă glorie şi să-şi cunoască mai bine forţele şi-a schimbat cu totul ideile şi a devenit el însuşi partizan al ocupării Egiptului ; ceea ce era şi dorinţa generală a armatei. De atunci Kleber nu a mai avut decit o singură preocupare, să se menţină acolo. îi alungă de lingă el pe intriganţii care i-au sugerat intenţia iniţială şi nu mai accepta în jurul lui decît pe cei cu păreri contrare primei sale intenţii. Egiptul nu ar fi fost niciodată în primejdie dacă ar fi trăit el. Numai din cauza morţii lui am ajuns să-1 pierdem. După moartea lui armata s-a împărţit între Menou şi Ilegnier şi a devenit un teren ele intrigi. Forţa şi curajul francezilor rămăseseră aceleaşi ; dar felul cum le-a folosit generalul sau ţelul către care le îndruma nu erau bune de nimic.

Menou era total incapabil. Englezii l-au atacat cu douăzeci de mii de oameni. El avea forţe mult mai numeroase şi moralul celor două armate nu suferea comparaţie. Dintr-o miopie de neînchipuit Menou se grăbi să-şi disperseze toate forţele de îndată ce află că apăruseră englezii. Aceştia au venit în masă şi nu au fost atacaţi decît de grupuri mici. Despre aceasta împăratul spunea : ,,Cît de oarbă e soarta. Dacă s-ar fi procedat invers, englezii ar fi fost distruşi inevitabil ; şi ce şanse noi ar fi putut să ne aducă un astfel de eşec !"

De altfel, debarcarea lor a fost admirabilă, spunea marete-mareşal ; în mai puţin de cinci sau şase minute au aşezat cinci mii cinci sute de oameni în linie de bătălie. A fost ca un balet. Au făcut trei asemenea mişcări. Numai o mie două sute de oameni s-au opus acestei debarcări şi au provocat pierderi grele. La foarte puţin timp după aceea, masa aceasta de

treisprezece sau patrusprezece mii de oameni a fost atacată cu îndrăzneală de generalul Lanusse, care nu avea decît trei mii, şi care, împins de ambiţie şi convins că îi va învinge el singur, nu voise
să aştepte pe nimeni ; chiar de la început dădu tot planul peste cap, provocă un măcel imens şi pieri el însuşi in luptă. Dacă ar fi avut numai două sau trei mii de oameni în plus, şi-ar fi realizat proiectul.

Englezii au fost foarte surprinşi cînd au văzut cu" propriii lor ochi situaţia noastră în Egipt şi socoteau că e cît se poate de fericită întorsătura pe care o luaseră lucrurile.

Generalul Hutchinson, care culese roadele cuceririi, spunea mai tîrziu în Europa că dacă ar fi ştiut cum stau lucrurile cu adevărat, nu ar fi încercat niciodată să debarce ; dar în Anglia lumea era încredinţată că în Egipt nu erau nici măcar şase mii de francezi. Această eroare îşi avea originea în scrisorile interceptate şi în intrigile care se ţeseau chiar în Franţa. „Într-atît este în firea francezilor, spunea împăratul, să exagereze, să se plîngă şi să deformeze totul de îndată ce sînt nemulţumiţi. Dar grămada aceea de rapoarte nu era decît rezultatul proastei dispoziţii sau al minţilor bolnave : în Egipt nu mai e nimic de mincare, se scria ; după fiecare bătălie se anunţa că toată armata a fost distrusă ; se afirma că bolile au nimicit totul, că n-a mai rămas un om" etc.

Consecvenţa acestor rapoarte ajunse în cele din urmă să-1 convingă pe Pitt ; şi cum s-ar fi putut altfel ? Din- tr-un capriciu al soartei, primele depeşe ale lui Kleber adresate Directoratului şi scrisorile ostaşilor au fost primite la Paris chiar de fostul general din Egipt care tocmai înfăptuise acel optsprezece brumar ; dar cine ar fi fost în stare să explice contradicţiile pe care le conţineau... Kleber, generalul şef, scria Directoratului că nu avea decît

şase mii de oameni şi, în acelaşi pachet, scriptele inspectorului efectivelor arătau mai mult de douăzeci de mii. Spunea că n-are bani, dar bilanţul trezoreriei arăta sume mari. Spunea că artileria nu mai are decît nişte
tunuri în spatele frontului fără nici un fel de muniţie, dar scriptele acestei arme consemnau o aprovizionare sufi-r cientă pentru mai multe campanii. „De aceea, spunea Napoleon, dacă în virtutea tratativelor pe care le începuse, Kleber ar fi evacuat Egiptul, l-aş fi dat în judecată de îndată ce ar fi sosit în Franţa. Toate aceste documente care se băteau cap în cap fuseseră examinate şi discutate în Consiliul de Stat."

Judecind după scrisorile lui Kleber, care era generalul şef, nu e greu de înţeles ce conţineau cele trimise de grade inferioare, de simpli soldaţi. Iată aşadar ce interceptau englezii în fiecare zi ; iată ce au tipărit ei şi, după ce şi-au format opiniile, ceea ce ar fi putut să-i coste foarte scump. împăratul spunea că în toate campaniile sale a observat că scrisorile interceptate aveau acelaşi efect şi cîteodată trăgea mari foloase de pe urma lor.

în scrisorile care îi căzură atunci în mînă găsi relatări dezgustătoare despre el însuşi şi care desigur l-au îndurerat cu atît mai mult cu cît le făceau oameni pe care îi copleşise cu daruri, cărora le arătase încredere şi despre care credea că îi sînt foarte ataşaţi. Unul dintre ei, care îi datora totul, şi pe care conta cel mai mult, scria că generalul şef fugise furînd din trezorerie două milioane. Din fericire, în aceleaşi depeşe socotelile casierului arătau că generalul nici .măcar nu-şi luase solda în întregime. „Citind asemenea scrisori, spunea împăratul, mă simţeam foarte dezgustat de oameni; a fost prima descurajare morală pe care am simţit-o şi dacă nu a fost singura, a fost totuşi, poate, cea mai puternică. în cercurile

armatei se credea că sînt de-acum pierdut .şi lumea a început imediat să-1 linguşească pe celălalt, ponegrindu-mă pe mine." De altfel, acelaşi om a încercat mai tîrziu să-i intre din nou în graţii : împăratul spunea că nu s-a opus niciodată să fie folosit în treburi subalterne, dar n-a vrut să-1 revadă niciodată. Răspundea mereu că nu-1 cunoaşte ; aceasta i-a fost toată răzbunarea.

împăratul spunea mereu şi susţinea cu tărie că Egiptul trebuia să-i rămînă Franţei şi că ar fi rămas fără îndoială francez dacă ar fi fost apărat de Kleber sau Desaix. Erau secunzii lui cei mai distinşi, spunea el ; aiţiîndoi de o mare şi rară valoare, deşi aveau caractere şi firi foarte deosebite...

Kleber era talentat de la natură ; talentul lui Desaix era în întregime rezultatul educaţiei şi muncii. Geniul lui Kleber nu ţîşnea decît în anumite momente, cînd era stîrnit de importanţa situaţiei, şi apoi readormea imediat la sînul lenei şi plăcerilor. Talentul lui Desaix era mereu prezent; era o întruchipare a ambiţiei nobile şi o aspiraţie la adevărata glorie ; se asemăna cu eroii din antichitate. împăratul spunea că prin moartea lui a suferit cea mai mare pierdere. Educaţia şi principiile lor asemănătoare i-ar fi făcut să se înţeleagă întotdeauna. Desaix s-ar fi mulţumit cu locul al doilea şi ar fi rămas întotdeauna devotat şi fidel. Dacă nu ar fi fost ucis la Marengo, primul consul i-ar fi încredinţat armata din Germania ; nu ar mai fi lăsat-o sub comanda lui Moreau. De altfel, prin- tr-o extraordinară coincidenţă exact în ziua şi la ora cînd Desaix cădea la Marengo, ucis de un obuz, Kleber murea asasinat la Cairo.

De duminică 1 piuă luni 2 octombrie

...împăratul continua cu regularitate să-mi dicteze amintirile sale ; era ocupaţia de care se simţea zi de zi

mai atras ; astfel i se părea că timpul se scurge mai uşor...

în fiecare seară, cînd se plimba pe punte, pentru el era o plăcere să revină asupra dictărilor din cursul dimineţii. Pe vas n-am găsit îa început alt document decît o lucrare

97

7 — Memorialul din Sfînta Elena, voi. I sîabă intitulata *Războiul francezilor in Italia*, care nu explica nici cauzele, nici obiectivele campaniei şi nu avea o cronologie bine întocmită : împăratul doar o răsfoia din cînd in cînd, restul completa din memorie, pe care eu o găseam cu atît mai demnă de admirat cu cît mi se părea că acţionează ca la comandă,

în fiecare zi, cînd începea treaba, împăratul se plîngea că faptele la care se referea i-au devenit străine ; părea că nu mai are încredere în el şi spunea că niciodată n-o 5-0 scoată la capăt ; atunci rămmea cîteva minute visător, după care se ridica, începea să se plimbe şi să dicteze. Din acea clipă devenea un alt om ; vorbea parcă din imboldul unei inspiraţii, cuvintele curgeau ca de la sine ; nu se mai împiedica la nici o expresie, la nici un loc. la nici o dată,

A doua zi îi aduceam transcris pe curat ceea ^ce îmi dictase; De îndată ce făcea însă prima corectură, continua să-mi dicteze acelaşi subiect, de parcă nu mi-ar fi spus nimic cu o zi înainte ; diferenţa dintre prima şi cea de a doua versiune era foarte mare : ultima era mai amănunţită, mai completă, mai bine ordonată ; uneori prezenta chiar deosebiri de substanţă faţă de prima.

A treia zi, la prima corectură, din nou acelaşi lucru şi începea o a treia dictare care le înmănunchia pe primele două şi le punea de acord. Dar, după aceasta, chiar dacă ar mai fi dictat pentru a patra, a şaptea sau a zecea oară acelaşi subiect, cum s-a şi întîmplat, toate

ideile erau exact aceleaşi, contextura era identică, chiar şi expresiile erau asemănătoare ; de aceea osteneala de a scrie era inutilă : deşi mă aflam în faţa lui şi mă vedea nu îşi dădea seama că nu scriu, şi continua să dicieze pînă la capăt. Dacă se mtîmpla să nu-1 fi auzit bine, m zadar âş> fi încercat să-1 fac să repete ; dicta mai departe şi„ ctun vorbea foarte repede,, pici nu îndrăzneam sări opresc <$e teamă să nu pierd şi mai mult din spusele Iui şl să nu ie mai regăsesc apoi firul.

Sîmbătă 14

în ziua aceea amiralul ne-a anunţat că e de aşteptat să zărim Sfînta-Elena. Abia ieşisem de la masă că am auzit : „Pămmt !u Era cam la un sfert de ceas înainte de clipa dinainte stabilită...

împăratul s-a oprit în partea din faţa a vasului ca să vadă pămintul şi i se păru că-1 zăreşte. Eu n-am reuşit să văd nimic. în cursul nopţii s-au strîns pînzeJe.

Duminică 15

La lumina zilei am văzut foarte bine insula si foarte de aproape : la început mi s-a părut că e d\ mărime considerabilă ; dar pe măsură ce ne apropiam ea se micşora. în firje, spre amiază, la şaptezeci de zile după ce am părăsit Anglia şi la o sută de zile după plecarea din Paris, s-a aruncat ancora...

Contrar obiceiului, împăratul s-a îmbrăcat dis-de-dimi- neaţă şi a urcat pe puntea superioară pentru a observa mai bine ţărmul. Pe pămînt se vedea un soi de sat îngrămădit între nişte stînci enorme, aride şi pleşuve,, care s© înălţau pînă la nori. Pe fiecare platformă, în fiecare loc deschis, pe toate crestele erau instalate tunuri. împăratul cerceta insula cu luneta. Eram alături de el ; privin- du-i faţa, n-am putut surprinde nici cel mai vag semn de emoţie, deşi, de acum înainte, aici, poate, avea să fie pentru

totdeauna, închisoarea lui; poate mormîntul L, C© să mai vorbesc deci despre simţămintele mele.

împăratul se retrase curînd după aceea ; mă chemă la el şi reluarăm lucrul ca de obicei.

Amiralul, care coborîse pe uscat dis-de-dimineaţă, reîntoarse pe la ora şase, extrem de obosit; străbătus^
toate localităţile şi i se păruse că a găsit ceva convenabil ; dar se impuneau nişte reparaţii care ar fi putut dura vreo două luni ; se împliniseră deja aproape trei luni de cînd locuiam în bîrlogul nostru de lemn şi potrivit instrucţiunilor guvernului urma să locuim mai departe aici pînă cînd închisoarea noastră de pe pămînt putea fi terminată. Amiralul, trebuie să-i recunosc acest merit, n-a. fost însă în stare de o asemenea barbarie : ne anunţă, cuprins de un fel de bucurie interioară, că pe propria sa răspundere vom p.utea coborî pe uscat chiar de a doua zi..

Capitolul al doilea

ŞEDEREA LA BRIARS

De la 16 octombrie 1315, ziua debarcării pe Sfinta-Elena, pînă în 9 decembrie, ajunul mutării la Longwood ; vreme de o lună şi douăzeci şi patru de zile

Luni, 16 octombrie 1815

După cină, .împăratul a coborît într-o şalupă, împreună cu amiralul şi cu marele-mareşal, ca să meargă pe uscat. Dintr-un remarcabil impuls, toţi ofiţerii se aflau adunaţi pe dunetă şi cea mai mare parte a echipajului se afla pe puntea superioară ; nu mai era

imboldul curiozităţii, căci ne cunoşteam de trei luni, ci expresia unei vii simpatii.

înainte de a coborî în şalupă, împăratul a cerut să fie chemat căpitanul care comandase vasul, şi-a luat rămas bun de la el şi 1-a însărcinat să transmită mulţumirile sale ofiţerilor şi echipajului. Aceste cuvinte produseră **o** mare emoţie celor care le-au înţeles sau celor care le-au fost traduse.

Restul suitei împăratului a debarcat pe la opt._**Am** fost însoţiţi de cîţiva ofiţeri. Toţi cei care rămaseră la bord păreau să ne arate o reală simpatie în timp c§ părăseam vasul.

L-am găsit pe împărat în salonul ce-i fusese rezervat':: puţin după aceea urcă în camera sa unde ne chemă şi pe noi. Nu era deloc mai bine decît pe vas : ne aflam, de fapt. într-un soi de han sau hotel.

Oraşul din Sfînta-Elena nu e decît o stradă foarte scurtă, sau un şir de case de-a lungul unei vai foarte înguste. înghesuită între doi munţi cu vîrfuri de slîncă golaşă şi stearpă.

Marţi 17

La şase dimineaţa. împăratul, marele-mareşal şi amiralul au plecat călare să viziteze Longwood (pădurea lungă), casă ce-i fusese destinată ca rezidenţă şi era situată la două sau trei leghe de oraş. La întoarcere au văzut. în prelungirea văii, o căsuţă de ţară, la două mile mi i în sus de oraş. împăratului îi displăcea profund să se reîntoarcă la locuinţa unde dormise pentru că acolo se afla într-o incluziune chiar mai completă decît pe bordul vasului ; intrările erau păzite de sentinele, o seamă de curioşi se strîngeau sub ferestrele lui : ar fi fost deci obligat să se limiteze exclusiv la camera lui. I-a plăcut un pavilion care ţinea de căsuţa aceea şi amiralul a fost de acord că e mai bine decît în oraş. împăratul se stabili acolo şi trimise

după mine ; era atît de prins de munca lui la campania din Italia încît nu se mai putea dispensa de ea ; am plecat imediat la el...

Fără îndoială că niciodată, în nici o campanie, poate în nici o altă împrejurare din viaţa sa. împăratul n-a avut o locuinţă mai strîmtă şi n-a suportat atîtea privaţiuni. Locuinţa era de fapt o singură cameră de formă aproape pătrată situată la parter ; cîte o uşă se afla pe laturile opuse şi două ferestre pe fiecare din laturile perpendiculare ; camera nu avea draperii, nu avea obloane, se găsea doar un singur scaun. în clipa aceea împăratul se găsea singur, cei doi valeţi ai săi fiind plecaţi să-i facă rost de un pat...

Cînd împăratul voi să se culce am constatat că o fereastră se afla exact în dreptul patului său, cam la înălţimea capului; am baricadat-o de bine de rău ca să-1 apărăm de curent, pentru că era foarte sensibil şi cel mai uşor curent putea să-i provoace guturai sau dureri de dinţi. Eu am urcat în poH, exact deasupra camerei împăratului; un spaţiu de şapte picioare pătrate unde nu se găsea decît un pat şi nici un scaun ; acolo mi-am făcut culcuşul, eu şi fiul meu pentru care a trebuit să aştern o saltea pe jos. Dar puteam oare să ne plîngem ? Eram atît de aproape de împărat încît îi auzeam vocea şi chiar cuvintele !!!...

Valeţii lui de cameră s-au culcat pe jos, în faţa uşii, înfăşuraţi în mantale.

Iată descrierea literară a primei nopţi petrecute de Napoleon la Briars (la mărăcini) : acesta era numele locului.

De duminică 22 pînă marţi 24

...încălcind legile ospitalităţii, cărora noi le-am acordat atita încredere, miniştrii englezi păreau că nu precupeţesc nimic spre a ne face să simţim această încălcare mai amară şi mai împovărătoare. Trimiţîndu-ne la capătul lumii, să înfruntăm privaţiunile,

tratamentul rău, tot soiul de nevoi, ei voiseră să ne facă să bem paharul pînă Ia fund. Sfînta-Elena e o adevărată Siberie ; diferenţa nu constă decît în faptul că e cald în loc de a fi frig şi că e mult mai puţin întinsă.

împăratul Napoleon, care avusese atîta putere şi dispusese de atîtea coroane, era silit să locuiască acuma într-o colibă mizeră, de cîţiva metri pătraţi, cocoţată **pe** o stîneă pustie ; fără perdele, fără jaluzele, fără mobilă. Acolo trebuia să se culce, să se îmbrace, să mănînce, să lucreze, să locuiască. .Era nevoit să iasă din casă dacă voia să se facă curăţenie. Drept hrană i se aduceau din altă parte nişte mîncăruri proaste, ca unui criminal într-o celulă. Lipseau într-adevăr lucrurile elementare ale vieţii ; pîinea, vinul nu erau de pe la noi şi ne făceau silă ; apa, cafeaua, untul, uleiul şi alte lucruri trebuincioase erau rare şi ca vai de lume. Nu se găsea o baie, atît de necesară sănătăţii sale. Nu putea călări.

Tovarăşii, servitorii lui se aflau la o distanţă de două mile ; nu-1 puteau vizita decît însoţiţi de un soldat ; erau în continuare lipsiţi de armele lor, iar dacă se întorceau prea tîrziu sau încurcau parola riscau să petreacă noaptea la corpul de gardă, cum se şi întîmpla aproape în fiecare zi. Iată cum se uneau împotriva noastră, în vîrful stîncii acesteia blestemate, cruzimea oamenilor şi asprimea naturii ! Şi totuşi ar fi fost uşor să ni se procure un loc mai convenabil şi să fim trataţi mai blînd...

Ne găseam cu toţii în preajma împăratului ; el recapitula cu indignare aceste fapte : .,Ce tratament infam ne-au rezervat ! exclamă el. Sînt chinuri ucigătoare. La nedreptate, la violenţă, adaugă jignirea, chinurile prelungite l Dacă eram atît de primejdios pentru ei, de ce nu s-au descotorosit de mine ? Cîteva gloanţe în inimă sau în cap ar fi fost de-

ajuns ; comiţînd această crimă ar fi dat măcar dovadă de un dram de bărbăţie ! Dacă nu aţi fi voi aici, şi mai ales soţiile voastre, nu aş accepta să primesc decît raţia de soldat. Cum pot lăsa suveranii Europei să fie pîngărit prin mine caracterul sacru al suveranităţii ! Oare nu văd că se ucid cu propriile lor mîini, aici în Sfînta-Elena ! Am intrat victorios în capitalele lor ; dacă aş fi fost condus de aceleaşi sentimente, ce s-ar fi întîm- plat cu ci ? M-au numit cu toţii fratele lor şi le devenisem frate prin voinţa popoarelor, prin verdictul victoriilor mele, prin autoritatea religiei, prin alianţe politice şi de sînge. Cred ei oare că bunul simţ al popoarelor rămîne insensibil faţă de morala lor, şi oare la ce judecată se pot aştepta din partea bunului simţ ? Oricum însă, domnilor, dumneavoastră continuaţi, pentru ca Europa să cunoască plîngcrile voastre şi să se indigne/e **î** În ceea ce mă priveşte, ele sînt sub demnitatea mea ; *eu poruncesc* saai *tac"*

A doua zi un ofiţer deschise pur şi simplu uşa şi intră fără "să se formalizeze în camera unde împăratul lucra împreună cu mine. Dealtfel intenţiile lui fuseseră bune ; era căpitanul unuia dintre vasele mai mici care veniseră împreună cu noi. Pleca spre Europa şi voise să afle dacă împăratul are să-i dea vreun ordin. Napoleon reveni asupra subiectului din ajun şi, înflăcărîndu-sc clin ce în ce mai mult. exprimă ia(ă de el, pentru guvernul său, gîndu- rile cele mai înalte, cele mai adînci, cele mai remarcabile. Eu traduceam la repezeală pe măsură ce vorbea. Ofiţerul părea izbit de ficcare frază şi ne părăsi promiţînd că îşi va îndeplini întocmai misiunea. Dar oare va reda el vorbele, şi mai ales tonul cu care au fost rostite ? împăratul ceru să fie redactată o notă pe care ofiţerul ar fi găsit-o desi- gur foarte inofensivă faţă de cele ce i-au fost expuse pe larg. Ia t-o :

N O T A

,,împăratul doreşte ca la întoarcerea vasului următor să primească veşti de la soţia şi de la fiul său şi vrea să ştie dacă acesta mai trăieşte. Profită de ocazie pentru a repeta şi a aduce la cunoştinţa guvernului britanic protestele pe care le-a mai exprimat faţă de măsurile stranii ce au fost luate împotriva lui.

1 Guvernul 1-a declarat prizonier de război. Împăratul na este prizonier de război ; scrisoarea sa către regent, scrisă şi comunicată căpitanului Maitland, înainte de a urca pe bordul vasului *BelUrophon* dovedeşte cu prisosinţă în faţa întregii lumi gîndurile şi încrederea care l-au condus, de bună voie, sub pavilionul englez,

împăratul ar fi putut să nu părăsească Franţa decît în urma unor reglementări în legătură cu persoana sa 5 dar nu a voit să amestece interesele personale cu marile interese la care se gîndea neîncetat. Ar fi putut să se pună la dispoziţia împăratului Alexandru, care-i fusese priekn sau a împăratului Francisc, care eră socrul său ; dar datorită încrederii pe care o avea în naţiunea engleză nu a dorit altă protecţie decît protecţia legilor ei, şi renunţind la Treburile publice, nu a căutat o altă ţară decît locurile care erau guvernate de legi stabile, independente de orice voinţă particulară.

2, Dacă împăratul ar fi fost prizonier de război, drepturile naţiunilor civilizate asupra unui prizonier de război sînt limitate de dreptul oamenilor şi de altfel încetează odată cu războiul*

3. Deoaiece guvernul englez îl consideră pe împărat, fie chiar şi în mod arbitrar, prizonier de război, dreptul său era în acest caz limitat de dreptul civil sau putea, din moment ce în cursul războiului între cele două ţări nu a intervenit nici o convenţie, să

adopte faţă de el principiile sălbaticilor care-şi omoară prizonierii. O astfel de comportare ar fi fost mai omenească, mai conformă cu justiţia decît decizia de a-1 aduce pe stînca aceasta groaznică ; dacă ar fi fost ucis pe bordul vasului ***Belii-*** *tQphon,* în rada portului Plymouth, el ar fi considerat că e o binefacere in comparaţie cu starea prezentă.

A străbătut ţinuturile cele mai nenorocite din Europă; dar nici unul nu se putea compara cu stînca aceasta stearpă ; lipsită de tot ceea ce ar putea să facă viaţa suportabilă, această stîncă este potrivită pentru a resuscita, clipă de clipă, spaimele morţii. Numai principiile de bază ale moralei creştine şi marea datorie impusă omului de a-şi urma destinul, oricare ar fi el, il pot împiedica să pună el Însuşi capăt unei existenţe atît de îngrozitoare ; împăratul consideră că sfidind această existenţă îşi face un titlu de glorie. Dat dacă guvernul britanic va persista m nedreptăţile şi în violenţele îndreptate împotriva lui. tl va aprecia că este o binefacere daca va fi om: »rit."

,Vasul care pleca spre. Europa cu aceasta a-«'ia era *Redpoh* comandat de căpitanul Des mont.

Să se treacă eu vederea insipida monotonie a plinge- rilor noastre .: ele vor fi mereu aceleaşi, fără îndoială :; dar e lesne de înţeles că nouă .ne-au provocat mai multa neplăcere repetîndu-le, dc-cil ar putea provoca lectura lor...

De sîmbălă 28 phiă marţi 31

Fiul meu şi cu mine lucrăm cu cea mai mare perse-verenţă. El începe să nu se simia prea bine, are dureri de piept. Ochii mei slăbesc, Suferim într-adevăr din cauza ocupaţiei noastre măreţe. E adevărat că am făcut o muncă uimitoare - sîntem aproape de sflrsitul campaniilor din Italia,

Cu toate acestea împăratul găsea că nu este încă destul de ocupat... I-am sugerat împăratului sá ne folosească pe toţi deodată ia muncă şi să atace asii el clinti-odată campaniile din Italia, şi din Egipt, Consulatul, reîntoarcerea de pe insula Elba.... Ideea i-a plăcut şi începînd din clipa aceea unul sau doi dintre noi veneam cu regulari-.

tate să scriem ceea ce ne dicta împăratul ; a doua zi aduceam ceea ce scrisesem, rămîneam la cină... '

într-una din seri, împăratul a relatat evenimentele clin brumar. Suprim amănuntele pentru că au fost dictate mai tîrziu generalului Gourgaud şi fiindcă acest mare eveniment va putea fi găsit, redat în întregime, în paginile dictate de Napoleon care au şi fost publicate.

Sieyes, care era unul dintre consulii provizorii împreună cu Napoleon şi care, la prima reuniune, 1-a văzut discutînd în acelaşi timp probleme privind finanţele, administraţia, armata, politica, legislaţia, ieşi de acolo cu totul nedumerit şi alergă să le spună prietenilor, vorbind despre el : „Domnilor, aveţi un stăpîn ! Omul acesta ştie totul, vrea totul, şi poate totul."

Eu eram la Londra în vremea aceea, şi îi spuneam împăratului că ne puseserăm mari speranţe şi contam mult pe 18 brumar şi pe Consulat. Mai mulţi dintre noi, care o cunoscuseră înainte pe d-na de Beauharnais, am plecat deîndată spre Paris, cu speranţa că vom ajunge, prin ea, să exercităm vreo influenţă sau să imprimăm o anume orientare evenimentelor care apăreau acum într-o lumină nouă.

în general, în vremurile acelea, noi credeam că primu'L consul acceptase unele propuneri ale prinţilor noştri. Ne bazam pe faptul că destul de multă vreme nu luase nici o atitudine faţă de ei, lucru pe care 1-a făcut mai tîrziu, cînd a dat o proclamaţie nimicitoare...

La acestea împăratul spunea că... pesemne noi, cei din afară, nici nu bănuiam ce credeau cei din ţară şi chiar dacă el ar fi avut păreri favorabile nobilimii n-ar fi fost în puterea lui să le dea curs. Cu toate acestea, primise în vremea aceea propuneri venind din Mittau şi din Londra.

Regele îi adresase, spunea el, o scrisoare ce i-a fost transmisă de Lebrun [I], care o avea de la abatele de Mon- tesquiou, agent secret al acestui prinţ Paris. Scrisoarea redactată cu extrem de multă grijă spunea : „Amînaţi prea mult restituirea tronului meu. E de temut că veţi lăsa să treacă momentele favorabile. Dumneavoastră nu puteţi aduce fericirea Franţei fără mine şi eu nu pot face nimic pentru Franţa fără dumneavoastră. Grăbiţi-vă deci şi alegeţi chiar dumneavoastră posturile pe care le veţi dori pentru prietenii dumneavoastră."

Primul consul i-a răspuns : „Am primit scrisoarea alteţei voastre Regale ; m-au interesat întotdeauna îndeaproape nenorocirile sale şi cele ale familiei sale. Alteţa voastră nu trebuie să se gîndească la o reîntoarcere în Franţa, unde nu ar ajunge decît trecînd peste o sută de mii de cadavre. în rest, mă voi grăbi să fac tot ceea ce ar putea să îi îndulcească soarta şi să o facă să uite nenorocirile prin care a trecut."

Propunerea d-lui conte d'Artois a fost şi mai elegantă şi mai aleasă. O trimise pe ducesa de Guiche, o femeie în- cîntătoare, foarte potrivită prin farmecul chipului ei să adauge la importanţa negocierilor deosebita ei atracţie. Pătrunse cu uşurinţă în preajma d-nei Bonaparte, cu care toate persoanele din vechea curte aveau legături normale ; fu primită la un prînz la Malmaison şi, în timpul mesei, vorbind despre Londra, despre emigraţie şi despre prinţii noştri, d-na de Guiche povesti că fiind cu puţine zile înainte la d-1 conte d'Artois, cineva, abordînd unele probleme politice, îl întrebase pe prinţ ce ar face pentru primul consul dacă acesta i-ar restabili pe Bourboni. D'Artois

I *Lebrun,* duce de Plaisance (1739—1824). Deşi avea sentimente regaliste, după 18 brumar a fost numit al doilea consul. în timpul *celor o sută de zile* Napoleon 1-a numit mare-maestru al Universităţii, funcţie echivalentă cu cea de ministru al învălam'in- tului. (n. t.).

răspunsese : „Mai întîi, dacă i**-ar** face plăcere, ar fi conetabil eu tot ceea ce implică acest titlu. Dar **nu** am crede că ar fi suficient doar atît ; am ridica în Carrousel o coloană înaltă şi măreaţă pe care **s-ar:**vedea statuia lui Bonaparte încoronîndu-i pe Bourboni/[1]' Cum primul consul sosi la puţină vreme după prînz, Joséphine se grăbi să-i relateze discuţia. „Şi nu i-ai răspuns, îi spuse soţul ei, că această coloană ar avea drept piedestal cadavrul primului consul T[1]

Frumoasa ducesă era încă acolo. Farmecul chipului ei, ochii, felul ei de a vorbi erau puse în slujba succesului misiunii sale. Spunea că e fericită şi nu şi-ar putea arăta niciodată îndeajuns recunoştinţa pentru favoarea pe care i-o făcea în clipa aceea d-na Bonaparte dîndu-i ocazia să vadă şi să audă un om mare, un erou. Dar totul iu în zadar. Ducesa de Guiche primi în timpul nopţii ordin să părăsească Parisul, iar Joséphine era atît de alarmată de farmecele emisarei încît a intervenit cu prea puţină ardoare în favoarea ei. A doua zi, ducesa de Guiche era în drum spre frontieră.

„De altfel, ne spunea Napoleon, mai tîrziu a circulat zvonul că şi eu la rîndul meu le-am propus prinţilor francezi să-şi cedeze drepturile sau să renunţe la coroană, aşa cum mulţi au susţinut în numeroasele declaraţii pompoase răspîndite în Europa. Dar n-a fost nimic adevărat. Şi cum ar fi putut să fie ? — din moment ce eu nu puteam să domnesc decît în baza principiului care-i excludea pe ei, principiul suveranităţii poporului. Cum aş fi încercat să obţin de la ei drepturi care erau proscrise în persoana lor ? Ar fi fost prea de tot, absurditatea ar fi fost prea strigătoare la cer şi m-ar fi compromis pentru totdeauna în faţa opiniei publice, De aceea, nici

---

I Comandant suprem al armatei regale pînă în 1627. Echivalent cu titlul, adoptat ulterior, de mareşal al Franţei (n. t.).

direct nici indirect, nici personal nici prin alţii n-am întreprins nimic în această direcţie : şi fără îndoială, pe vremea aoeea, la fel gîndeau oamenii cu judecată care ştiau că nu sînt nici nebun nici imbecil,

Cu toate astea, s-a făcut a ti ta zgomot, încît am căutat să cercetez de unde pornise totul, şi iată ce am aflat.

Pe vremea cînd ne înţelegeam bine cu Prusia, şi cînd căuta să ni se arate prietenoasă, am fost întrebaţi dacă ne supără în vreun fel faptul că tolerează prinţi francezi pe teritoriul său, şi i-am răspuns că nu. încurajată. Prusia ne-a întrebat dacă s-ar crea un diferend în cazul cînd le-ar procura un ajutor anual. Am răspuns tot negativ, ccrînd însă să ne garanteze că ei vor sta liniştiţi şi se vor abţine de la orice intrigă.., Iată fără îndoială motivul şi pretextul care au dat naştere acestei frumoase scrisori a lui Ludovic al XVIII-lea, scrisoare care a'fost foarte admirată şi la care au aderat cu mare zarvă toţi membrii familiei sale şi au profitat clin plin de această ocazie pentru a trezi, în favoarea lor, interesul şi atenţia Europei care, distrasă de marile evenimente ale timpului, nu se mai ocupa de ei,"

De miercuri 1 pînă sîmbăta 4 noiembrie

...împăratul a vorbit îndelung despre Senat, despre Corpul legislativ şi mai ales despre Consiliul de Stat., Spunea că acesta din urmă ii fusese de mare folos în c ursul întregii sale administraţii. Am să dau aici unele amănunte cu atît mai multă plăcere cu cit în saloane se ştia foarte puţin despre Consiliul de Stat. Şi cum astăzi nu mai are aceeaşi misiune, am să intercalez aici, între altele, şi cîteva rînduri despre mecanismul şi atribuţiile sale.

„Consiliul de Stat, spunea împăratul, era compus în general din oameni instruiţi, muncitori şi cu o bună reputaţie. Fermont şi Boulay, de exemplu, sint în mod sigur nişte oameni cinstiţi şi de nădejde. Cu toate

imensele afaceri litigioase pe care le-au girat, şi cu toate salariile mari de care se bucurau, nu m-ar surprinde deloc dacă cineva mi-ar spune că astăzi se află doar cu puţin deasupra bunăstării."

împăratul îi folosea în mod individual pe consilierii de stat la toate treburile, spunea el, şi cu mare folos. In totalitatea lor ei erau adevăratul său Consiliu, gîndirea sa în deliberare, la fel cum miniştrii erau gindirea lui în execuţie.

în Consiliul de Stat se pregăteau legile pe care împăratul le prezenta Corpului legislativ, Consiliul fiind astfel unul din elementele puterii legislative ; în Consiliu erau redactate decretele împăratului, regulamentele privind administraţia publică, acolo erau examinate, discutate şi corectate proiectele miniştrilor etc.

Consiliul de Stat primea petiţiile, se pronunţa în ultimă instanţă asupra tuturor proceselor administrative ; ocazional, în legătură cu deciziile celorlalte instanţe judecătoreşti, chiar şi cu privire la deciziile Curţii de Casaţie. De asemenea, examina plîngerile împotriva miniştrilor... Astfel, Consiliul de Stat, prezidat în mod constant de împărat, şi adesea în opoziţie directă cu miniştrii, sau corectînd dispoziţiile ori greşelile lor, era în mod firesc apărătorul intereselor şi al persoanelor lezate de indiferent care autoritate. Şi oricine a asistat la aceste şedinţe ştie cu cîtă ardoare era apărată cauza cetăţenilor. O comisie a acestui Consiliu primea toate petiţiile din Imperiu şi le aducea la cunoştinţa suveranului pe cele care meritau atenţia sa.

E de mirare în ce măsură, cu excepţia oamenilor legii şi a funcţionarilor din administraţie, lumea în general şi mai ales ceea ce se cheamă societatea, ignora propria noastră legislaţie politică ; nu avea deloc idei clare despre Consiliul de Stat, despre Corpul legislativ, despre Senat. Se spunea folosindtf-se un adagiu mai vechi că, de exemplu, Corpul legislativ era

o adunare de muţi, care adopta pasiv, fără opoziţie, toate legile ce i se prezentau : se atribuia astfel complezenţei şi ser- vilităţii ceea ce de fapt trebuia atribuit naturii şi bunei organizări a instituţiei.

Legile pregătite în Consiliul de Stat erau prezentate de comisari aleşi din sinul său unei comisii a Corpului legislativ însărcinată cu verificarea lor : le discutau împreună, prietenește, şi adesea erau returnate fără zarvă Consiliului de Stat spre a fi modificate. Dacă cele două deputăţii nu puteau ajunge la o înţelegere, se întruneau în şedinţe regulate, sub preşedinţia primului cancelar sau a primului trezorier ; astfel că atunci cînd legile în cauză ajungeau la Corpul legislativ, aveau asentimentul părţilor opuse. Dacă mai existau încă păreri divergente, controversele erau examinate de către cele două comisii în prezenţa întregului Corp legislativ, care avea rol de arbitru. Acesta, cînd era suficient de lămurit, se pronunţa prin vot secret, avînd astfel posibilitatea să-şi spună părerea cu toată libertatea, fiindcă nimeni nu putea să vadă dacă cineva pune o bilă neagră sau o bilă albă. .,E cert, ne spunea Împăratul, că nici o altă modalitate nu putea să fie mai utilă în momentele acelea de efervescenţă naţională şi de lipsă de maturitate în domeniul libertăţilor politice."

împăratul mă întreba dacă în Consiliul de Stat discuţiile erau într-adevăr libere, dacă prezenţa lui nu stînjenea deliberările. I-am adus aminte de o şedinţă foarte lungă în care el rămăsese singurul care îşi apăra o părere personală şi drept consecinţă a cedat. Am fost bucuros sâ-i pol aduce aminte de bine de rău despre **ce** era vorba. Şi-a reamintit imediat. „Da, spuse el, trebuie să fi fost vorba despre o femeie din Amsterdam, condamnată- la moarte, de trei ori achitată de Curţile imperiale, şi în cazul căreia Curtea de Casaţie cerea încă o rejudecare."

împăratul dorea ca această fericită împrejurare să pună capăt severităţii sale faţă de acuzată, ca acest felicit hazard să fie în folosul condamnatei. I s-a răspuns că el posedă puterea binefăcătoare de a graţia, dar că legea era inflexibilă şi că trebuia să-şi urmeze drumul. Discuţia a fost foarte lungă. Dl. Muraire [f] vorbi îndelung şi foarte bine ; şi-a raliat întreaga asistenţă. Împăratul, care rămăsese singur, a cedat: spunînd aceste cuvinte remarcabile : „Dojrmilor, hotărîrile se iau aici cu majoritate de voturi. Deoarece am rămas singur trebuie să cedez. Dar declar că, în forul meu interior, nu cedez decît formelor. M-aţi redus la tăcere, dar nu m-ali convins deloc/[4] -

Lumea care nici măcar nu bănuia ce este Consiliul de Stat. era convinsă că nimeni nu cuteza să scoată o vorbă care să nu fie pe voia împăratului şi în saloane toţi au fost surprinşi cînd le-am povestit cum intr-o zi. în timpul unei discuţii destul de animate, întrerupt fiind de trei ori pe cînd vorbea, Împăratul, adresîndu-ise celui care intervenise destul de nepoliticos. îi replică prompt : „Domnule, n-am terminat încă, te rog să mă laşi să continui. La urma urmei, mi se pare că aici fiecare are dreptul sâ-şi spună părerea/* Replica aceasta, în ciuda locului şi a respectului impus de circumstanţă, îi făcu pe toţi rida, chiar şi pe împărat.

„Totuşi, îi spuneam eu, oricine îşi da seama că oratorii căutau să ghicească părerea Majestăţii voastre. Erau fericiţi dacă ghiceau bine şi încurcaţi dacă aveau o părere contrară. Eraţi acuzat că ne întindeţi curse ca să ne cunoaşteţi mai bine felul de a gîndi." Dar cu toate acestea, cînd se ridica o problemă, amorul propriu şi pasiunea făceau ca, în general, fiecare să-şi susţină adevărata părere, cu atît mai mult cu cît Împăratul îndemna la discuţii cît mai libere. „Nu mă supăr deloc dacă sînt contrazis ; caut să fiu lămurit. Vorbiţi cru curaj, repeta el adesea, cînd cel care vorbea devenea obscur sau subiectul era

delicat ; spuneţi-vă gîndul pînă la capăt : aici sîntem între noi, în familie.[u] Mi s-a povestit că pe vremea Consulatului sau la începutul Imperiului împăratul a avut cu unul din membri o dispută care, datorită pasiunii şi încăpăţânării celuilalt, s-a transformat într-o foarte aprinsă chestiune personală. Napoleon s-a stăpînit şi a tăcut; dar la cîteva zile după aceea, în timpul unei audienţe publice, ajungînd la oponentul său, i-a spus mai în glumă, mai în serios : „Sîhteţi foarte îndîrjit ; ce s-ar întîmpla dacă aş fi şi eu ca dumneavoastră ?... Oricum, e o greşeală să pui puterea la încercare. Ar trebui să ţineţi seama de infirmităţile omeneşti."

...Nimic nu egala interesul pe care prezenţa şi cuvintele împăratului le stârneau în şedinţele Consiliului de Stat. împăratul prezida cu regularitate de două ori pe săptămînă, atît timp cît era în capitală şi atunci nici unul dintre noi nu ar fi lipsit pentru nimic în lume.

Mai ales două şedinţe, îi spuneam împăratului, mi-au lăsat impresiile cele mai vii : una foarte agitată, referitoare la poliţia internă, cînd a exclus un membru din Consiliu, şi cealaltă în care s-a dezbătut o decizie constituţională privind dizolvarea Corpului legislativ.

Un partid religios, care incita la discordii civile, colporta în secret sau punea în circulaţie bulele papale şi scrisori cile papei. Documentele fuseseră arătate unui membru al Consiliului de Stat, în atribuţiile căruia intrau cultele, şi care nu le-a difuzat el însuşi, dar nici n-a oprit sau denunţat circulaţia lor. Faptele au fost însă date în vileag şi împăratul îl interpelă pe neaşteptate, în plin Consiliu : ,.Care a fost motivul, domnule ? Principiile religioase : Dar atunci de ce te afli aici ? Nu forţez conştiinţa nimănui. Te-am luat eu de guler şi te-am făcut consilierul meu de stat ? Dumneata mi-ai solicitat această favoare deosebită. Eşti cel mai tînăr şi poate singurul care ai ajuns aici

fără merite personale ; n-am văzut în dum- neata dccît pe moştenitorul serviciilor aduse de tatăl dumitale. Mi-ai jurat credinţă ; oare cum se pot împăca sentimentele dumitale religioase cu violarea evidentă a acestui jurămînt. Totuşi, vorbeşte : sîntem aici în familie, colegii dumitale te vor judeca. Ai făcut o mare greşeală^ domnule ! O conspiraţie materială e oprită de îndată ce prinzi braţul care ţine purritialul. Dar o conspiraţie morală nu are limite : e ca o dîră de praf de puşcă. Poate că la ora actuală oraşe întregi se omoară între ele din vina dumitale." Acuzatul, încurcat, nu răspunse nimic ; de la primul cuvînt fusese de acord cu totul. Aproape întregul Consiliu, pentru care un asemenea eveniment era ceva cu totul neaşteptat, păstra, în uimirea sa, tăcerea cea mai adîncă.

„De ce, continuă împăratul, aşa cum te obligă jură-mîntuL nu ai venit să-mi spui cine-i vinovatul şi ce a făcut ? Oare nu sînt totdeauna gata să-1 primesc pe oricare dintre voi ?"... Şi cum vinovatul continua să tacă, împăratul conchise : ,.Datoriile unui consilier de stat faţă de mine sînt imense. Dumneata le-ai violat, domnule, deci nu mai eşti consilier. Pleacă şi să nu mai revii niciodată !"

Pe cînd ieşea, acesta trecu destul de aproape de împărat, iar împăratul îi spuse aruncîndu-şi ochii spre el : „Regret foarte mult, domnule, căci mi-aduc aminte de tatăl dumitale şi de serviciile pe care mi le-a făcut". Şi după ce a ieşit, împăratul adăugă : „Sper ca o asemenea scenă să nu se mai repete niciodată ; mi-a făcut mult prea mult rău. Nu sînt bănuitor, dar aj putea deveni ! M-am înconjurat cu oameni din toate partidele ; am în jurul , meu chiar şi emigranţi, soldaţi din armata lui Conde. Şi cu toate că unii ar fi vrut ca aceştia să mă asasineze, trebuie să fiu drept şi să spun că toţi mi-au fost credincioşi, De cînd guvernez acesta e primul individ din preajma mea care m-a trădat." Şi,

întorcîndu-se către Dl. Locre, care redacta procesele-verbale ale şedinţelor Consiliului de Stat : „Veţi scrie *trădat,* aţi auzit ?"

Ce culegere de documente reprezintă aceste procese- verbale ale d-lui Locre ! Oare ce s-a ales de ele ? Acolo s-ar găsi cuvînt cu cuvînt tot ceea ce vă povestesc.

în legătură cu dizolvarea Corpului legislativ, Consiliul de Stat a fost convocat în ultima sau penultima zi a lui decembrie 1813. Ştiam că şedinţa avea să fie importantă, fără. să ştim totuşi despre ce era vorba : criza era dintre cele mai grave, inamicul intra pe teritoriul francez.

„Domnilor, spuse împăratul, ştiţi cum stau lucrurile şi care sînt primejdiile care ne ameninţă patria. Am considerat, fără a fi obligat, că trebuie să fac o comunicare intimă deputaţilor Corpului legislativ. Am vrut să-i fac astfel solidari cu interesele lor cele mai scumpe ; dar ei au făcut din acest act al încrederii mele o armă împotriva mea, adică împotriva patriei. în loc să mă susţină, cu eforturile lor, le împiedică pe ale mele. Numai fer- mîtatea noastră poate să oprească inamicul, prin comportarea lor, ei îl cheamă ; în loc să-i arate o frunte de bronz, ei îi arată rănile noastre. îmi cer pacea în gura mare, deşi sînt datori să-mi recomande războiul ca singurul mijloc prin care o putem obţine. Se plîng de mine, vorbesc despre nemulţumirile lor. Dar în ce moment şi în ce loc discută astfel de lucruri ? Căci nu în prezenţa duşmanului, ci în familie ar fi trebuit să atace un asemenea subiect» Cine-i împiedica să vină la mine ? M-am arătat eu vreodată incapabil să^-i înţeleg ? Trebuie totuşi să luăm o hotărîre :: Corpul legislativ în loc să contribuie la salvarea Franţei îi grăbeşte distrugerea, îşi trădează deci misiunea. Eu mi-o îndeplinesc pe a mea, îl dizolv !"...

Atunci ceru să ne fie citit un decret în care se constata că două cincimi din Corpul legislativ îşi epuizaseră mandatul, că la 1 ianuarie o altă cincime se va găsi în aceeaşi situaţie şi că atunci majoritatea Corpului legislativ va fi compus din oameni care nu au dreptul să mai fie acolo ; că avînd în vedere aceste împrejurări. Corpul legislativ era din momentul acela suspendat, iar activitatea lui ammată pînă cînd va fi completat prin noi alegeri.

După lectură, împăratul reluă : „Iată deci decretul ; şi chiar dacă m-aţi asigura că datorită lui populaţia Parisului va veni azi în masă să mă sfîşie, aici la Tuileries, tot îl voi menţine, căci aşa îmi dictează datoria. Cînd poporul francez mi-a încredinţat destinele sale am avut în vedere legile pe care mi le dădea ca să guvernez : dacă le-aş fi considerat insuficiente, n-aş fi acceptat. Să nu se creadă despre mine că sînt un Ludovic al XVI-lea. Să nu se aştepte nimeni de la mine să am zilnic şovăieli. Devenind împărat n-am încetat să fiu cetăţean. Dacă ar trebui să instaurăm din nou anarhia, mai degrabă aş abdica pentru a mă amesteca în gloată şi să mă bucur astfel de partea mea de suveranitate, decît să conduc în-;
tr-o situaţie care nu mi-ar îngădui deeît să-i primejduiesc pe toţi fără să pot apăra pe nimeni. De altfel, conchise el, hotărîrea mea este conformă legii; şi dacă toţi vor astăzi să-şi facă datoria, sub scutul ei, eu voi rămîne invincibil, cum invincibil voi fi in faţa inamicului/- Dai nu şi-au făcut datoria !...

împăratul, împotriva părerii generale, era atît de puţin categoric şi atît de maleabil în faţa Consiliului său de Stat, încît i se întîmplase de mai multe ori să repună în discuţie şi chiar să anuleze o hotărîre luată, numai pentru că unul dintre membri îi adusese ulterior, în particular, argumente noi, sau afirmase că opinia lui, a împăratului, a influenţat majoritatea. Să fie întrebaţi mai ales şefii de secţii.

Aşa cum împăratul avea obiceiul de a comunica unor membri a Institutului[1] orice idee ştiinţifică ce-i trecea prin minte, la fel îşi comunica toate ideile politice consilierilor de stat; adesea o făcea chiar din motive personale şi uneori secrete. Spunea că e un mijloc sigur do a face să se aprofundeze o problemă, de a cunoaşte capacitatea unui om, înclinaţiile lui politice, un mijloc de a-i încerca discreţia etc. Am certitudinea că în anul XII trei consilieri de stat au fost însărcinaţi cu examinarea unei probleme cu totul deosebite : aceea a suprimării Corpului legislativ. Majoritatea a fost pentru, unul singur s-a împotrivit cu toată puterea şi a vorbit îndelung şi foarte bine. împăratul, care prezidase foarte atent şi grav, fără să-i scape o vorbă, sau să arate că are vreo părere,

[4] ***Institut de France***, creat de Convenţie la 25 octombrie 1795 spre a înlocui vechile academii şi destinat să fie „un rezumat al lumii ştiinţifice, corp reprezentativ al RepubÚcii Literelor". Cuprinde cinci academii : Academia Franceză, Academia de inscripţii şi beletristică, de ştiinţe, de arte frumoase, de ştiinţe morale si politice (n. t.).

termină şedinţa spunînd : „O problemă atît de gravă merită osteneala de a ne mai gîndi ; vom reveni asupra ei". Dar nu s-a mai discutat niciodată...

„Foarte des a fost acuzat Senatul. S-a spus de multe ori că e *ser oii*, că e josnic ; dar afirmaţiile nu sînt dovezi. Ce-ar fi vrut de la Senat ? Să refuze recrutările ? Comisiile pentru libertatea individuală şi pentru presă să se opună guvernului ? Să fi făcut ceea ce mai tîrziu, în 1813, a făcut o comisie a Corpului legislativ ? Uitaţi-vă unde; ne-au dus toate acestea. Mă îndoiesc că astăzi francezii îi sînt recunoscători acestei comisii. Adevărul este că noi am trăit tot timpul sub presiunea constrîngerilor. Oamenii cu judecată înţelegeau acest lucru şi ştiau să se supună împrejurărilor. Ceea ce nu se ştie, este că aproape tot-deauna cînd se luau măsuri importante, unii senatori veneau, înainte de a vota, să-mi aducă la cunoştinţă, în

particular, şi uneori cu foarte multă aprindere, obiecţiile sau chiar' refuzul lor, şi că plecau de la mine convinşi fie de argumentele mele, fie de forţa şi iminenţa evenimentelor"...

„Voturile Senatului erau aproape întotdeauna unanime pentru că acolo exista o convingere generală. S-a încercat pe vremea aceea să se scoată în relief o minoritate imperceptibilă, pe care laudele ipocrite ale spiritelor răuvoitoare, vanitatea lor sau vreun alt defect de caracter îi împingea la o opoziţie neprimejdioasă. Dar oare cei care alcătuiau această minoritate au arătat cu toţii, în timpul ultimei crize o minte lucidă şi o inimă dîrză ? Repet, Senatul a fost ireproşabil : s-a acoperit de r uşine şi a fost vinovat numai în clipa în care a căzut. Fără mandat, fără putere, şi violînd toate principiile, a predat ţara şi i-a desăvîrşit prăbuşirea. A fost jucăria unor intriganţi suspuşi care aveau nevoie să discrediteze, să înjosească, să ducă la pieire una dintre marile baze ale sis- ternului modern. Şi trebuie să recunoaştem că au reuşit pe deplin ; căci nu cunosc vreun organism care să intre în istorie cu fapte mai josnice decît Senatul. Se cuvine însă să remarcăm că pata aceasta nu planează asupra majorităţii şi că printre vinovaţi se aflau o grămadă de străini, care erau cel puţin indiferenţi faţă de onoarea şi interesele noastre."

Consiliul de Stat, atunci cînd a sosit d-1 conte d'Artois, a început să se agite spre a-i atrage atenţia şi pentru a-i cîştiga bunăvoinţa. I-a fost prezentat de două ori şi a vrut să trimită o deputăţie la Compiegne, în întâmpinarea regelui. Locotenentul general al regatului [1] răspunse la această ultimă cerere că regele i-ar primi cu plăcere pe membrii Consiliului în mod individual, dar că de o deputăţie nici nu putea fi vorba. E adevărat însă că şefii cei mari, adică şefii de

I Contele de Artois. viitorul Carol al X-lca. In timp de criză sau in timpul vacanţei puterii regale, locotenentul general- era investi!. cu autoritatea regală (n. L).

secţie erau absenţi. De altfel prin toată agitaţia aceea ei nu urmăreau decît să-şî menţină lefurile, sau poate chiar să-şi păstreze posturile. Aşa încît Consiliul de Stat şi-a dat imediat adeziunea la rezoluţiile Senatului evitînd, ce-i drept, orice expresie care s-ar fi putut interpreta ca o injurie la adresa împăratului...

Luni 6

împăratul a fost suferind şi a lucrat mult în camera sa. Mi-a dictat portretele generalilor armatei din Italia...

Le veţi găsi dezvoltate în diversele capitole referitoare la campania din Italia...

Apoi am discutat despre cuceriri şi cuceritori. Şi împăratul trăgea concluzia că un cuceritor nu poate izbîndi

éUv'rl dacá este feroce şi că, dacă ar fi vrut să fie cx^ud, el ar fi cucerit lumea. Am îndrăznit să-mi permit să combat aceste ultime cuvinte rostite fără îndoială sub imperiul unei dispoziţii de moment. Am îndrăznit să spun că el, Napoleon, era tocmai dovada contrară ; că el nu a fost deloc crud şi totuşi cucerise lumea ; că avînd în vedere moravurile noastre moderne, cu ferocitatea nu ar fi ajuns niciodată pînă acolo. într-adevăr, teroarea nu ne mai poate face astăzi să fim supuşii unui om ; ci numai legile drepte, legate de certitudinea că cel însărcinat cu executarea lor este o mare capacitate şi are o fTMTgie în stare să facă faţă tuturor încercărilor. Or tocmai într-asta consta, spuneam eu, cheia succeselor lui Napoleon, aceasta era cauza supunerii şi obedienţei, popoarelor.

Convenţia a fost ciudă şi a generat un sentiment de teroare : oamenii s-au supus o vreme, dar n-au putut s-o suporte. Dacă ar fi fost reprezentată de un singur om, s-ar fi descotorosit repede de el. Dar era o hidră. $i totuşi cîte conspiraţii n-au fost organizate ? Prin cîte piimejdii_n-a trecut şi a

scăpat ca prin minune ! Convenţia a fost obligată să se înmormînteze ea însăşi în toiul triumfului ei.,

Pentru ca un cuceritor să poată fi crud şi să izbîn- dr-ască, ar trebui să comande unor soldaţi care să fie ei înşişi cruzi şi să domnească asupra unor popoare înapoiate ; or, şi din acest punct de vedere, Rusia are un avantaj imens asupra restului Europei; ea are rarul avantaj de a avea un guvern civilizat şi popoare barbare ; aeoîo cei luminaţi conduc şi poruncesc, iar ignoranţii sînt executanţi şi devastează. Un sultan turc nu ar putea astăzi guverna mult timp nici una dintre naţiunile civilizate din Europa ; puterea civilizaţiei ar fi mai mare decît forţa şa«» , -

De simbăta "11 pînâ luni 13

...»Ia .cursul unei plimbări nocturne. împăratul a povestit că a fost foarte preocupai in viaţa iui de două femei diferite :: una întruchipa arta şi graţia .; cealaltă nevinovăţia şi simplitatea naturii :; şi fiecare, observa el, îşi avea meritele ei

Prima n-a apărut cicicînd în ixe** postură sau vreo atitudine care să nu fi fost agreabile sau seducătoare v ar fi fost imposibil să surprinzi sau să descoperi în ea ceva nepotrivit ; se folosea de toate descoperirile aiiei spre a-şi spori farmecul, dar cu ai »ta discreţie .meii nu observai niciodată nimic. Cealaltă dimpotrivă. nici măcar uu bănuia că ar avea ceva de eîştigat prin citeva artificii nevinovate. Una era mereu numai prin preajma adevărului, primul ei impuls era acela de a nega : cealaltă iui ştia ce e prefăcătoria şi nu mergea niciodată pe căi ocolite. Prima nu cerea niciodată nimic soţului ei, dar era datornică peste tot ; cealaltă nu ezita să ceară atunci tind nu mai avea, ceea ce se întîmpla foarte tar : nu concepea că ar putea lua ceva fără să plătească imediat. In rest, ¿.mindouă erau bune, blînde, foarte ataşate de soţul lor Dar bănuiţi despre cine e vorba şt cei care le-au văzut, ie recunosc desigur pe cele două împărătesc....

Casatei ia cu Marie-Louise a avut loc Ia Compiegne odată după sosirea ei. împăratul, trecînd peste eticheta fixată dinainte, se duse s-e întîmpine şi urcă deghizat in caleaşca ei. Ea fu foarte plăcut surprinsă de îndată ce 1-a recunoscut ; i se spusese mereu că Berthier, care venise la Viena să o ceară în căsătorie prin procură, semăna leit cu împăratul, şi ca înfăţişare şi ca vîrstă : ea spuse atunci surprinsă că găseşte o fericită diferenţă între cei doi,.

împăratul voi să o scutească de toate detaliile pe care eticheta de la Curte le impunea în astfel de împrejurări:; de alt IVI i se explicase pe îndelete lucrul acesta încă la Viena. împăratul o întrebă ce instrucţiuni primise în privinţa lui de la părinţii ei. Să fie a lui cu trup şi suflet şi să i se supună în toate, răspunse ea. De fapt acest răspuns 1-a determinat pe împărat să nu-şi facă nici un proces de conştiinţă, nu, cum s-a spus pe vremea aceea, hotărîrile unor cardinali sau episcopi. De altfel, în aceeaşi situaţie, Henric al IV-lea procedase la fel.

Căsătoria cu Marie-Louise, povestea împăratul, fusese propusă şi hotărîtă într-o singură zi, şi sub aceeaşi formă, cu aceleaşi condiţii că şi căsătoria Mariei-Antoa- neta, al cărei contract a fost luat drept model. După despărţirea de Joséphine au început tratativele cu împăratul Rusiei pentru una dintre surorile acestuia ; dificultăţile erau numai de ordin religios. Prinţul Eugène [I] află de la d-1 de Schwartzenberg că împăratul Austriei n-ar avea nimic împotrivă să i-o dea pe fiica sa şi îl informă pe împărat. A fost convocat un consiliu pentru a hotărî care «alianţă, a Rusiei sau a Austriei, ar fi cea mai avantajoasă ; Eugene şi Talleyrand au fost pentru

I Prinţul Eugène, fiul Joséphinei şi al lui Alexandre de Beau- harnais. General în 1804 şi vice-rege al Italiei. S-a căsătorit cu fiica regelui Bavariei şi în epoca Imperiului a luptat alături de socrul său pe care însă 1-a abandonat' în epoca Restauraţiei (n. t.).

Austria, Camba- cérès s-a opus ; majoritatea se pronunţă în favoarea unei arhiducese. Eugène fu însărcinat să înceapă tratative oficiale în această direcţie şi ministrul afacerilor externe fu împuternicit să semneze chiar în ziua aceea ducă era cazul ; cum s-a şi întîmplat.

Rusia era foarte supărată din această cauză şi se considera trasă pe sfoară ; dar lucrurile stăteau altfel deoarece faţă de ea nu fusese asumată nici o obligaţie ; ambele părţi erau cu totul libere. Interesele politice erau mai presus de orice.

împăratul desemnă pe ducesa de Montebello ca doamnă de onoare a împărătesei Marie-Louise, pe contele de Beauharnais [I] — cavaler de onoare, şi pe prinţul Aldo- brandini — scutier. în timpul nenorocirilor din 1814, spunea împăratul, ei n-au dovedit devotamentul la care împărăteasa avea dreptul să se aştepte din partea lor : scutierul a părăsit-o fără să-şi ia măcar rămas bun. Cavalerul de onoare nu a vrut s-o însoţească. Cit despre doamna de onoare, zicea Napoleon, cu toată afecţiunea deosebită pe care i-o purta împărăteasa, crezu că şi-a împlinit datoria de îndată ce au ajuns la Viena.

Alegerea ducesei de Montebello a fost socotită ca foarte fericită şi s-a bucurat de aprobarea generală. Era tînără, frumoasă, de o conduită impecabilă, fiind şi văduva unui general supranumit *Rolcind - al armatei* care tocmai murise pe cîmpul de bătălie. Această alegere a fost bine primi-ă în cercurile armatei şi în acelaşi timp i-a liniştit pe cei din partidul naţional care se temeau de această căsătorie, de numărul şi de concepţiile şambelanilor cu cai^e avea să se înconjoare, deoarece pentru acest partid căsătoria reprezenta un pas spre ceea ce mulţi spuneau că este o contrarevoluţie şi se străduiau să o

I *Stéphanie de Beauhamais,* fiica lui Claude de Beauharnai« şi **fiica** adoptivă a lui Napoleon <n. t).

înfăţişeze ca atare, împăratul a fost determinat să facă această alegere mai cu seamă de faptul că nu cunoştea caracterul Mariei- Louisei, cît şi de teama că ea ar fi adus cu sine anumite prejudecăţi care ar fi dăunat Curţii imperiale. După ce a cunoscut-o însă şi cînd şi-a dat seama că ea împărtăşeşte întrutotul ideile timpului, împăratul a regretat că nu a făcut o altă alegere, că *n-a* desemnat-o pe contesa de Beau veau, care, bună, blîndă, inofensivă, s-ar fi comportat numai după sfaturile numeroasei sale familii, şi ar fi putut introduce astfel un fel de tradiţii folositoare precum şi o seamă de subalterni aleşi cu chibzuinţă ; ea ar fi putut să siringă în jurul Curţii imperiale multe alte persoane care se menţineau la distanţă, şi toate acestea fără nici un inconvenient, deoarece nimic nu s-ar fi putut face decît în conformitate cri planurile împăratului, care *se* ştie că nu se lăsa amăgit»

împărăteasa nutrea o afecţiune deosebită faţă de ducesa do Montebello, care ar fi putut ajunge regina Spaniei. La Valençay, Ferdinand ai VII-ïea ceru împăratului mina domnişoarei de Tascher, nepoată bună a Joséphinei, şi care avea acelaşi nume, luînd ca exemplu pe prinţul de Bade, căsătorit cu domnişoara de Beauhamais [4]. împăratul, care se gîndca să se despartă de împărăteasa Josefina, îi refuză cererea, nevoind ca prin această nouă legătură să complice şi mai mult dificultăţile. Mai tîrziu, Ferdinand o ceru pe ducesa de Montebello sau pe oricare altă franţuzoaică pe care ar fi ales-o împăratul, Această domnişoară de Tascher este aceea pe care împăratul o mărită mai tîrziu cu ducele de Arenberg, cu intenţia de a o face domnitoarea Ţărilor de Jôs, voind astfel să des-

---

I *Cîaitcle de Beauharnais,* fratele generalului Alexandre dc Beauharnais, un personaj foarte şters ; în epoca Imperiului a fost senator (n. t).

[<z] După numele credinciosului tovarăş de arme al lui Charle- magne —■ secolul al IX-lea (n. Q.

păgubească cu timpul Bruxelles-ul pentru pierderea vechii sale Curţi...

în generaf, ne spunea împăratul, atunci cînd trebuia să facă numiri în posturi delicate cerea de obicei propuneri de la cei din anturajul său. Pe baza acestor propuneri şi a informaţiilor pe care şi le procura decidea el însuşi alegerea. Ne spuse numele cîtorva persoane care-i fuseseră propuse ca doamne de onoare prinţesa de Vau- demont ; o d-nă de Ia Rochefoucauld devenită d-na **de** Castellane şi multe altele ; apoi ne-a cerut să spunem noi înşine pe cine am fi propus, ceea ce ne-a făcut să trecem în revistă o bună parte din Curte. Cînd unul dintre noi rosti numele **d**-nei de Montesquiou, împăratul răspunse r. „Cred şi eu, dar avea un post şi mai bun. E o femeie cu merite deosebite : pietatea ei era sinceră si avea principii excelente. Şi-a cucerit întreaga mea stimă şi afecţiune Aş fi avut nevoie de două ca ea, de o jumătate de duzina Le-aş fi plasat pe toate după meritul lor şi tot aş mâi fi avut nevoie de alte cîteva ;: la Viena, cit timp s-a ocupat de fiul meu, această doamnă a avut o conduită perfectă.."

Iată, de altfel, un fapt care vă va da o idee justă despre felul cum îl creştea ea pe regele Rom-ei Tinârul prinţ 'ocupa parterul care dădea înspre curtea palatului Tui- leries ; în aproape fiecare ceas al zilei, prin faţa ferestrelor treceau o mulţime de oameni cu speranţa că îi vor putea zări. O dată, cînd prinţul fu cuprins de un violent acces de furie şi strădaniile d-nei de Montesquiou nu reuşiră să-1 potolească, ea porunci să se închidă imediat toate obloanele. Copilul, buimăcit de acest întuneric neaşteptat, o întrebă imediat pe *Mama Quiou* care era motivul acelei măsuri. „Pentru că, i-a răspuns ea. vă iubesc prea mult şi nu vreau ca lumea să vă vadă minios, Ce vor spune oamenii aceştia, pe care poate că odată îi veţi guverna, dacă v-ar vedea în această stare ! Credeţi că

vă vor asculta dacă v-ar vedea atît de rău ?" Copilul şi-a cerut iertare imediat şi a promis că a-o să i se mai nUImple.

„Iată într-adevăr, remarcă împăratul, un procedeu **cu** totul diferit de cel al d-lui de Vilteroi care-i sounea lui Ludovic al XV-lea :: *^Priviţi poporal acesta, stâpîne, vă* aparţine ; toţi oamenii pe care-i vedeţi sînt ai dumneavoastră.»"

Copilul o adora pe doamna de Montesquiou şi eînd au vrut s-o trimită înapoi în Franţa, a trebuit să se recurgă la tot felul de şiretlicuri şi să-1 înşele. Ajunseseră chiar să se teamă pentru sănătatea lui.

împăratul aven multe idei noi în ceea ce priveşte educaţia regelui Romei. Conta pe Institutul Meudon, ale cărui principii le stabilise şi aştepta doar să aibă răgazul ca să le dezvolte. Voia să adune acolo pe toţi prinţii casei imperiale, mai ales pe cei din ramurile pe care le întronase în străinătate. Prin aceasta, spunea el, s-ar fi îmbinat meticulozitatea educaţiei în particular, cu toate avantajele educaţiei în comun. „Fiind hărăziţi, spunea el, să ocupe diferite tronuri şi să conducă diferite naţiuni, aceşti copii ar fi fost crescuţi acolo în spiritul unor principii comune, al unor moravuri identice, al unor idei asemănătoare. Pentru a uşura şi mai mult fuziunea şi uniformizarea părţilor federative ale Imperiului, fiecare dintre aceşti prinţi ar fi adus din afară cu sine încă zece sau doisprezece copii, cam de aceeaşi vîrstă cu ei, din cele mai bune familii din ţara respectivă ; iar cînd s-ar fi reîntors acasă ar fi avut o influenţă puternică asupra celor din ţara lor ! Nu mă îndoiam, continuă împăratul, că şi domnitorii din alte dinastii, străine de familia mea, mi-ar fi cerut foarte curînd, ca o mare favoare, admiterea fiilor lor în institut. Şi cîte avantaje ar fi rezultat dintr-a- sta, spre binele popoarelor care formau comunitatea europeană ! Toţi aceşti tineri prinţi, observa Napoleon, ar fi trăit de mici la un loc

spre a se putea statornici între ei legăturile atît de scumpe şi de trainice ale copilăriei, şi ar fi fost separaţi totuşi destul de devreme spre a preveni efectele funeste ale primelor pasiuni : ardoarea preferinţelor, ambiţia succesului, geloziile din dragoste etc."

împăratul ar fi dorit ca toată educaţia acestor prinţi- regi să se fi bazat pe cunoştinţe generale, vederi de ansamblu, sumare. Ar fi vrut mai degrabă cunoştinţe generale decît ştiinţă, mai degrabă o judecată ascuţită decît dobîndirea de cunoştinţe, lecţii aplicative mai degrabă decît studii teoretice. Şi mai ales nu voia deloc domenii speciale prea mult aprofundate, căci considera că perfecţiunea sau succesul prea mare în unele domenii, fie ale artei, fie ale ştiinţei, era un inconvenient pentru un monarh. Popoarele, spunea el. nu aveau decît de pierdut dacă drept rege ar fi avut un poet, un virtuoz, un naturalist. un chimist, un strungar, un lăcătuş etc.[2] ele.

Marie-Louise i-a mărturisit împăratului că în primele momente cînd a fost vorba de căsătorie, nu îşi putea înfrînge o anume teamă, din cauză că ai săi îl vorbeau pe Napoleon numai de rău ; iar cînd le-a reamintit acest lucru unchilor ci, arhiducii, care o îndemnau stăruitor sa accepte căsătoria, aceştia i-au răspuns : ..Toate erau adevărate numai cînd era duşmanul nostru. Astăzi însă na ne mai este duşman

[v]De altfel, spunea împăratul, iată un fapt care va per- r/ute să vă faceţi o idee despre bunăvoinţa cu care eram privit în această familie. Unul dintre tinerii arhiduci ardea din cînd în cînd cite o păpuşă spunînd că-1 frige pe Napoleon. E adevărat că pe urmă spunea că n-o să-1 mai frigă, şi că îl iubea mult, pentru că îi dădea bani mulţi sorci sale Louise ca să-i trimită cit mai multe jucării."…

Joi 16 +

Astăzi împăratul s-a interesat de cartierul Saint-Ger- main ; mă tot întreba despre acest, zicea el, ultim bulevard al vechii aristocraţii, refugiu închistat în vechi prejudecăţi ; *liga germanică,* cum îl numea el, Eu îi spuneam

că înainte de ultimele mari înfrîngerl, puterea lui era alot- stăpînitoare ; cartierul era invadat, nu-i mai rămăsese de- cît numele ; fusese zguduit, învins de glorie ; victoriile de la Austerlitz şi de la lena, triumful de la Tilsit îl cuceriseră. Tinerii, toate inimile fierbinţi, n-au putut rămîne nesimţitoare la strălucirea patriei. Căsătoria lui cu Marie- Louise le dăduse lovitura de gratie ; nu mai erau alţi nemulţumiţi decît cei ale căror ambiţii rămăseseră nesatisfăcute, ceea ce se întîmplă în toate clasele şi în toate timpurile, poate şi vreo cîţiva .bătrîni încăpăţînaţi sau femei în vîrstă care-şi plîngeau influenţa ce-o avuseseră altădată. Toţi oamenii rezonabili şi cu bun simţ s-au înclinat în faţa talentelor superioare ale şefului statului şi căutau să se consoleze pentru pierderile suferite cu speranţa unui viitor mai bun pentru copiii lor, în această direcţie se îndreptau de acum toate iluziile lor. îi erau recunoscători împăratului pentru că proteja vechile familii ; un oricare altul, spuneau ei, pînă la urmă le-ar fi nimicit. Ei preţuiau încrederea cu care împăratul i-a primit în anturajul său. Ţineau seama de ce le spusese cînd fiii lor au fost încorporaţi în armată : ,,Aceste nume aparţin Franţei, istoriei : eu sînt tutorele gloriei lor. n-am să-i las să piară"'. Aceste cuvinte şi altele asemănătoare îi aduseră un marc număr de prozeliţi.

Împăratul spuse atunci că partidul respectiv nu fusese poate prea favorizat. „Sistemul meu de fuziune cerea să fie favorizat, şi eu doream, am dat chiar ordine în acest sens ; dar miniştrii, marii intermediari,

nu au îndeplinit niciodată realele mele intenţii în această- privinţă, fio pentru că nu vedeau prea departe, fie pentru că se temeau că vor" aduce astfel în preajma mea rivali favorizaţi şi îşi vor diminua şansele. D-l de Talleyrand mai ales a fost întotdeauna împotrivă şi n-a încetat niciodată să combată vechea aristocraţie în ciuda bunăvoinţei şi ideilor mele." Eu i-am atras totuşi atenţia că majoritatea celor pe care îi chemase în preajma sa şi-au dovedit imediat ataşamentul, că l-au slujit cu credinţă şi, în general, i-au rămas credincioşi în momentul crizei. împăratul nu m-a contrazis spunînd chiar că din moment ce regele se reîntorsese iar el abdicase, această dublă împrejurare a influenţat, desigur, concepţiile unora ; şi că el, în sinea lui, făcea o mare diferenţă între aceeaşi conduită în 1814 şi 1815.

Şi aici este momentul să spun că, de clnd învăţ să-1 cunosc pe împărat, nu l-am văzut nici o clipă înfuriat sau duşmănind pe vreunul dintre cei care au avut faţă de el comportarea cea mai urîtă. Nu se entuziasmează de cei a căror conduită este lăudabilă ; şi-au făcut doar datoria. Nu era mîniat pe cei care fuseseră foarte vinovaţi ; în parte îi ghicise dinainte ; fuseseră învinşi de propria lor fire. împăratul îi descria cu detaşare, fără ură, atribuia o parte din purtarea lor împrejurărilor care, recunoştea, fuseseră foarte grele, iar restul*îl punea pe seama slăbiciunilor omeneşti. .,Pe M. [I] 1-a pierdut vanitatea, pe bună dreptate : posteritatea îi va blama conduita, spunea

I *Marmont*, duce de Ragusa, mareşal al Franţei. După o carieră eroică, în serviciul lui Napoleon, 1-a trădat pe împărat în ioM. După insurecţia din 1830, pe care nu a reuşit să o reprime, aşa cum primise ordin, a fost silit să se exileze (n. t.).

[12] *Augereau,* duce de Castiglione. S-a distins în timpul războaielor din epoca Revoluţiei, a Directoratului şi a Imperiului. A fost renegat şi de Napoleon şi de Ludovic al XVIII-lea. A murit ca un personaj obscur în 1816 (n. t.).

I-a recunoscut pe Burboni în 1814. A murit în exil în perioada celor *o sută de zile* (n. t.).

el ; cu toate acestea avea o inimă care rămîne mai de preţ decît memoria lui. Comportarea lui Augereau [2] se explică prin inteligenţa lui redusă şi prin anturajul prost ; iar Bor- thier n-avea minte şi era o nulitate etc."

Am făcui: observaţia că acesta din urma a pierdut caa m,n.i frumoasă ocazie, şansa t\ <s rnai lesnicioasă de a c.:-a- veni ilustru pentru totdeauna si anume supunindu-so ca bună-eredinţă rogvlui şi ruginau-i să-i acorde permisiune a de a se retrasa in singurătate spre a-i pl irige pe cel ce î] onorase cu iii Iu! de tovarăş de arme şi il nunii se pj ic- t v nul său. ...Ei bine, spuse Împăratul, orie îi cîe timp ia ar ii f.>st un asemenea demers, era mai presus de putorii e <-:»k?a; — ..Calităţile, capacitatea lui au fost întotdeauna un subiect de discuţie pentru noi, i-am răspuns eu : ;:]-. -gi-rea nrajestătii voastre, încredcrea pe care i-aţi acordat-o, ne-au mirat foarte multa' — ..Barililor, la uvara urmelor, nu era 1 ipsit de talente, spuse împăratul, si ■ a s?nt departe de a-1 ionega şi de a-mi renega sentinienU fa. Dar talentele, meritele lui. erau limitate, se vădeau 'in probleme de ordin tehnic, iar in rest nu avea pic de minte şi era un om deosebit de slab La' I-am amintit că, lotus?, faţă de noi. era înfumurat şi plin de morgă. ..Crezi ea in atitudinea lui titlul de favorit nu'avea nici un rol ?" A\r> adăugat că era foarte dur, foarte categoric. „Dar nimic nu e mai tiranic, răspunse împăratul, decît slăbiciunea cai o se simte sprijinită de forţă ; uită-te la femeia'

Cmcl era în campanie Împăratul îl ducea pe Berthkr în caleaşca lui. împăratul lua hotărîrile, îşi definitiva planurile şi ordona mişcările de trupe în timpul drumului, *analizînd registrele de ordine şi rapoartele de pe cîmpul de luptă. Berthier lua note şi la prima haltă sau în primul moment de repaos, fie zi sau noapte, expedia la rînciul lui toate ordinele şi diferitele detalii specifice, cu o regularitate, cu o

precizie şi o promptitudine admirabile, spunea împăratul. Era o muncă pentru care era întotdeauna gata şi neobosit. „Iată care era marele merit al lui Berthier. Era un merit deosebit şi cîf se 'poate de preţios penina mine, observa împăratul ; nimeni nu ar fi putut să-1 înlocuiască"...

Simbătă 25

Napoleon era încă suferind[1]; s-n simţit rău toată noaptea...

împotriva părerii generale, pe care am întreţinut-o eu însumi, împăratul nu are o constituţie robustă. Are membrele groase dar muşchi-i sînt foarte moi ; e lat în piept, dar e mereu răcii. Corpul lui e sensibil la cele mai uşoare influenţe ; era de-ajuns să simtă mirosul de vopsea ca să se îmbolnăvească ; anumite mîncăruri. cea mai mică umezeală, acţionează imediat asupra lui ; nu trupul îi era de fier, aşa cum s-a crezut, ci moralul...

L-am văzut pe împărat în Consiliul de Stai. ocupin-du-se de problemele cele mai felurite cile opt sau noua ore în şir şi ridicînd şedinţa cu ideile la fel de limpezi, cu mintea la fel de proaspătă ca la Început. în Sfînta-Elena l-am văzut citind zece sau douăsprezece ore în şir despre subiecte abstracte fără să pară ciluşi de puţin obosit.

A suportat fără să se clintească cele mai puternice zguduiri pe care un om le-ar putea încerca' aici pe pămint. La in toarcerea de la Moscova, şi de la Leipzig. după ce a prezentat dezastrul în Consiliul de Stat a spus : ,.S-a rnspîndit 111 Paris zvonul că cim încărunţit. Dar vedeţi că nu e adevărat (îşi arăta fruntea cu mina) şi sper că am sa pot îndura şi alte încercări." Dar toate aceste încercări extraordinare au avut loc. ca să spunem aş'a. în defavoarea fizicului său, care devenea mai sensibil tocmai cînd activitatea spiritului era m^i intensă.

[J] In cele două zile precedente Las Case,* meni. Io na că Napoleon iusese bolnav, fără alte precizări (n. **t.).**

Napoleon mănîncă foarte' neregulat şi, în general, foarte puţin. Spunea adesea că poţi să suferi pentru că ai mîncat prea mult, dar niciodată pentru că ai mîncat prea puţin. Era în stare să stea douăzeci şi patru de ore nemîncat numai pentru a-şi face poftă de mîncare pentru a doua zi. De băut bea şi mai puţin ; un singur pahar de vin de'Madera sau de Champagne îi ajungea ca să se învioreze sau să devină vesel. Doarme foarte puţin şi la ore foarte neregulate ; se ridica din pat de îndată ce se trezea, ca să citească sau să lucreze, şi apoi se culca din nou şi îşi continua somnul.

împăratul nu crede în medicină şi nu ia niciodată medicamente. Şi-a inventat un tratament propriu ; spunea că de multă vreme marele secret consta in a face un exces în sens contrar stării în care se afla ; adică ceea ce el numeşte o reamintire a echilibrului naturii ; dacă o vreme n-a făcut nici un efort, făcea dintr-odată o cursă de şaizeci de mile, sau o vînătoare de o zi întreagă.

Dacă dimpotrivă era cuprins de o mate oboseală, se condamna la douăzeci şi patru de ore de repaus absolut. Această zguduire neprevăzută provoca negreşit o criză interioară care ducea de îndată la rezultatul dorit ; procedeul acesta, spunea el, nu-1 înşelase niciodată.

împăratul are limfa prea vîscoasă, sîngele circulă cu dificultate. Natura 1-a înzestrat cu două avantaje foarte preţioase, spunea el ; primul, că putea adormi de îndată ce avea nevoie de odihnă, la orice oră şi în orice loc ; celălalt că nu putea face excese, care să-i dăuneze, la băutură şi mîncare. ,,Dacă depăşeam cu ceva nevoile mele de apă, spunea el, stomacul meu dădea imediat "afară surplusul". Vomează foarte uşor, ajunge un mic acces de tuse ca să-i provoace voma.

De duminică 26 pînă marţi 28

...Se lucra în continuare la Longwood unde trebuia să iie noua noastră locuinţă. Trupele care veniseră cu noi din Anglia erau cantonate prin împrejurimi. Cum colonelul dădea un bal, am fost invitaţi şi noi. împăratul mi-a cerut să mă duc şi să examinez locurile. M-am dus împreuna cu d-na Bertrand într-o trăsură la care fuseseră înjugaţi şase boi. în echipajul acesta merovingian am străbătut distanţa care ne separa de Longwood. Era pentru prima dată că vedeam locuri noi din insulă. De-a lungul drumului nu am descoperit decît o constantă repetiţie a marilor convulsii ale naturii : mereu stînci imense, hidoase şi goale, fără nici un fel de vegetaţie... M-am reîntors călare către ora şase, pentru a ajunge mai devreme lingă împărat. Mi-a' pus multe întrebări în legătură cu noua noastră locuinţă. Găsea că au sînt deloc entuziasmat de ea. M-a întrebat dacă, în ultimă instanţă, avea de pierdut sau de cîştigat. I-am spus tot ce gîndearn în două vorbe : „Sire, aici sîntem în colivie, acolo vom fi in ţarc".

Miercuri 21, joi 30.

...Mica grădină a d-lui Balcombe \ unde ne plimbam adesea, era îngrijită de un negru bătrîn. Prima dată cînd 1-a întilnit, împăratul, d,upă cum îi era obiceiul, mi-a cerut să-i pun fel şi fel de întrebări şi povestea lui ne-a interesat foarte mult. Era un indian-malayez care fusese răpit hoţeşte de la el de-acasă, cu mulţi ani în urmă, de către un echipaj englez, dus la bord şi vîndut în Sfînta-Elena, unde rămăsese de atunci în stare de sclavie...

[2] Proprietarul casei din Briars (n. t.).

Am iest indignaţi la auz,ul unei asemenea ticăloşii şi îa ciieva zile după aceea împăratul se gîndi să-1 cumpere si să-1 trimită în ţara sa. I-a vorbit despre intenţia lui amiralului, care de la bun început, luindu-

le apărarea a?or săi, pretinse că bătrînul Tobie. căci ăsta era numele nefericitului sclav, era un impostor şi că ceea ce sp,uneam noi era imposibil să fie adevărat. Totuşi ceru să se facă o anchetă şi totul se dovedi a fi adevărat. Atunci ne împărtăşi indignarea şi promise că se va ocupa el de toate. Noi am plecat de la Briars, fiind transferau !a Longwood, şi bietul Tobie împărtăşi obişnuita soartă a tuturor lucrurilor de pe pămînt : a fost foarte curind uitat. N,u mai ştiu ce s-a întîmplat pe urmă cu el.

Oricare va fi fost situaţia, fapt e că atunci cînd venea în grădină, împăratul stătea cea mai mare parte a timpului lingă Tobie şi mă punea să-1 întreb despre ţara lui, despre tinereţea lui, familia lui, despre starea lui actuală..: ţ»

M-am oprit asupra acestor amănunte pentru că după întîlnirile cu Tobie împăratul făcea felurite reflecţii întotdeauna noi, pătrunzătoare şi mai ales foarte perso**nale.** Este cunoscută mobilitatea spiritului său : drept **care** subiectul era tratat de fiecare dată sub un nou aspect. M-am mărginit să consemnez aici doar cele ce urmează :

„Bietul Tobie, spunea el deodată, a fost rupt de familie, de pămîntul său, a fost rupt de el însuşi şi vîndut... Dacă această crimă a fost făptuită doar de căpitanul englez, e cert că acesta era un om foarte rău. Dar dacă a fost comisă de întregul echipaj, tîlhăria s-ar datora la urma urmei unor oameni nu tocmai atît de răi pe cît s-ar crede ; căci perversitatea este întotdeauna individuală. aproape niciodată nu este colectivă... Un filozof a spus că oamenii se nasc rai. Ar :fi greu şi de al.{fel de prisos să descoperi dacă a spus ad ev ¿irul. E sigur însă că societatea in ansamblu nu e deloc rea ; căci clacă marea majoritate ar vrea să iic criminală şi să nesocotească legile, cine ar avea puterea s-o oprească sau s-o constrîngă ? Şi tocmai într-asta constă triumful civilizaţiei. : rezultatul

acesta fericit a apărut în s'înul său, a izvorît din propria ei natură. Cele mai multe dintre sentimente ne sînt transmise prin tradiţii ; ni le însuşim pentru că ne-au precedat. Aşa se întîmplă şi eu gîndirea omenească, cu dezvoltarea ci şi a facultăţilor noastre. Iată toată cheia, tot secretul legislatorului. Numai cei care vor să-şi înşele popoarele, care vor să guverneze pentru propriul lor profit pot dori să le ţină m ignoranţă. Căci cu cît popoarele sînt mai luminate, ai atit sînt mai mulţi oameni convinşi de necesitatea legi-lor, de nevoia de a le apăra, şi cu atît societatea va fi mai liniştită, mai fericită, mai prosperă...

Numai Codul[I] meu, prin simplitatea lui, a făcut în Franţa mai mult bine decît toate legile care m-au precedat. Şcolile înfiinţate de mine, învăţămîntul practic, pregătesc generaţii necunoscute pînă acum. De aceea, sub domnia mea crimele au descrescut cu rapiditate, în timp ce la vecinii noştri, în Anglia, dimpotrivă, creşteau îngrozitor. Ar fi de ajuns şi atît ca să te poţi pronunţa cu toată îndrăzneala despre cele două administraţii !...

Cînd am ajuns la putere, unii ar fi dorit să fiu un Washington : cuvintele nu costă nimic şi bineînţeles că cei care făceau această afirmaţie cu atîta uşurinţă, nu cunoşteau vremurile, locurile, oamenii şi situaţiile. Dacă aş fi fost în America, aş li fost cu dragă inimă un Washington, dar aş fi avut prea puţine merite : căci nu văd cum ar fi fost posibil ca un om cu judecată să procedeze altfel. Dar dacă el s-ar fi aflat în Franţa, în mijlocul dezordinii dinăuntru şi în faţa invaziei din-afară, mă îndoiesc că ar mai fi putut să fie acelaşi om sau, dacă ar fi vrut să fie, n-ar fi fost decît un nătîng

I *Codul civil*, inspirat din dreptul roman, din ordonanţele regale ca şi din legile revoluţionare, a fost redactat în formă definitivă în 1804. Mai tîrziu, şi în primul rînd în străinătate, a fost numit *Codul Napoleon* (n. t).

—- şi nu ar fi făcut altceva decît să prelungească marile nenorociri. In ceea ce mă priveşte, eu nu puteam fi decît un Washington încoronat. Şi numai într-un congres de regi, în mijlocul unor regi convinşi sau supuşi puteam atinge acest ţel. Numai atunci, într-un asemenea caz, puteam să dau dovadă cu folos de moderaţie, de dezinteresare. de înţelepciune : în mod logic nu puteam ajunge la acest rezultat decît *prin dictatura universală* la care am şi aspirat. Este un cap de acuzare ? Vor crede unii că nu stă în puterea omului să renunţe la ea ? Sylla, cu un noian de crime pe conştiinţă, a îndrăznit să abdice, fiind urmărit apoi de ura poporului. Dar oare ce m-ar fi putut împiedica pe mine, care nu aveam de cules decît binecuvîntări !... Ar fi trebuit să învinq la Moscova... Cu trecerea anilor, multă lume va regreta dezastrul şi căderea -mea !... Dar să mi se fi cerut să fac un lucru pentru care nu erau coapte vremurile ar fi fost o prostie vulgară ; iar dacă aş fi promis, dacă aş fi anunţat că îl fac, lumea ar fi luat vorbele mele drept baliverne, şarlatanie ; eu eram însă altfel de om... Repet, trebuia să învinq la Moscova..."

Altă dată, oprind,u-se lîngă Tobie, spuse : .,Co ţi-o şi cu biata maşinărie omenească ! Nici una nu are am-balajul la fel ; şi pe dinăuntru sînt la fel ele diferite. Şi numai pentru că nu se recunosc aceste adevăruri se fac atîtca greşeli ! Dacă Tobie ar fi fost un Brutus, s-ar fi sinucis ; dacă ar fi fost un Esop, poate că astăzi ar fi fost consilierul guvernatorului ; dacă ar fi fost un creştin înfocat şi zelos, şi-ar fi purtat lanţurile la ve-dere, în faţa lui Dumnezeu şi le-ar fi bineeuvîntat. Dar bietul Tobie nu judecă lucrurile prea amănunţit : e supus şi munceşte cu naivitate/* Şi d.upă ce-1 privi o vreme în tăcere, spuse depărtîndu-se : ,,E cert că între Tobie şi regele Richard e o mare distanţă L. Şi cu

toate acestea, continuă el mergînd, fărădelegea nu e mai puţin atroce ; căci la urma urmei, omul acesta avea şi el familia, bucuriile, viaţa lui. Şi s-a comis o fărădelege oribilă aducîndiu-l să moară aici, sub jugul sclaviei/' Şi oprindu-se brusc îmi spuse : ,,Dar citesc în ochii dumneavoastră ; vă gîndiţi că nu e singurul exemplu de acest fel în Sfînta-Elena". Şi fie că era izbit de faptul că se vedea comparat cu Tobie, fie pentru că a crezut că moralul meu avea nevoie să fie ridicat sau cine ştie din ce alt motiv, continuă cu înflăcărare şi măreţie : „Dragul meu, dar între noi nu se poate stabili nici cea mai mică legătură. Căci din moment ce atentatul a ţintit mai sus, şi victimele au fost de altă talie. Nu am fost deloc supuşi la suferinţe corporale şi chiar dacă s-ar fi încercat, avem un suflet capabil să le arate tiranilor că s-au înşelat în privinţa noastră... Situaţia poate să ni se pară chiar atrăgătoare !... Universul întreg ne contemplă !... Noi ră- mînem martirii unei cauze nemuritoare L. Milioane de oameni ne plîng, patria suspină şi gloria este îndoliată ! Noi luptăm aici împotriva pedepsei zeilor şi toate naţiunile se roagă pentru noi !..." Şi, după o pauză de cîteva secunde, reluă : „Adevăratele mele suferinţe nu trebuie căutate aici... ! Dacă nu m-aş gîndi decît la mine, poate < ;i aş avea chiar motive să mă bucur !... Nenorocirile ¿ai şi ele eroismul si gloria lor !... In calea mea n-am întîlnit adversităţi !... Dacă aş fi murit pe tron, în deplinătatea atotputerniciei mele, aş fi rămas o problemă pentru mulţi oameni ; dar astăzi, mulţumită nenorocirii, vor putea să mă judece aşa cum sînt în realitate/'

Luni 4, marţi *5* [I]

I Decembrie (n. t.).

.'...Astăzi 1-a întrebat pe generalul (Gourgaud, care rămăsese la cină, despre principiile şi despre manevrele elementare ale artileriei. Gourgaud s-a ridicat din această arma, era proaspăt promovat. Examenul a fost foarte interesant şi foarte vesel. Niciodată nu s-a întîmplat ca Împăratul să fie cel mai slab : părea că abia îşi trecuse examenele la şeoală.

Se vorbi pe urmă despre războiu...

Împăratul a spus că în bătălia de la Waterloo, dacă şi-ar fi urmat planul de a învălui flancul drept al adversarului, ar fi învins cu uşurinţă ; preferase să străpungă centrul despărţind cele două armate. Dar totul a fost fatal în această bătălie, despre care el spunea că devenise o absurditate, şi că totuşi ar fi trebuit să învingă. Niciodată nu fusese mai sigur ele o bătălie ; e greu ele conceput ce anume s-a întîmplat.

,.Grouehy s-a rătăcit, spuse el.

Nev îşi ieşise din fire.

Derlon se făcuse inutil.

Nimeni n-a mai fost el însuşi etc."

Dacă in cursul serii ar fi cunoscut poziţia lui Grouchy, spunea el, şi dacă ar fi reuşit să ajungă acolo, ar fi putut în ziua aceea, cu această rezervă minunată, să restabilească situaţia şi poate chiar să-i distrugă pe aliaţi printr-una din acele minuni, inversări de şanse, care erau la el obişnuite şi care nu ar fi surprins pe nimeni.

Dar nu ştia nimic do Grouchv. şi apoi nu era uşor să conduci rămăşiţele acelea de armată. ,.E greu de descris cum s-a comportat armata în noaptea aceea dureroasă, spunea el ; era un torent revărsat din albie care tîra totul eu el."

jVoeînd apoi la altă temă, spunea că pericolele la care sînt supuşi generalii în zilele noastre nu se puteau compara cu cele din vremurile de demult. Astăzi nu exista nici o poziţie în care un general să nu poată ii atins de artilerie. înainte vreme generalii nu

riscau de- cit atunci cînd şarjau ei înşişi, ceea ce nu i se întîmpîase lui Cezar decît de două sau de trei ori.

Rar şi cu greu se întîmplă, spunea el mai tîrziu, să reuneşti toate calităţile necesare unui mare general. Lucrul cel mai de dorit şi care îl scotca imediat pe orice om din rîndul mulţimii, era echilibrul dintre «inteligentă sau talent şi caracter sau curaj ; este ceea ce el numea să fii *pătrat* atit la bază cît şi la înălţime. Dacă curajul era cu mult mai mare, generalul acţiona greşit, dincolo de intenţiile lui ; şi, dimpotrivă, nu îndrăznea să-şi îndeplinească planurile, dacă caracterul sau curajul rămîneau mai prejos de inteligenţă. El cita ca exemplu pe vice-rege K la care acest echilibru era singurul merit, si era totuşi de ajuns ca să-1 facă un om cu totul deosebit.

Din vorbă în vorbă am ajuns să discutăm îndelung despre curajul fizic şi despre curajul moral. Şi împăratul spunea, referindu-se la curajul fizic, că lui Murat sau Nev le-ar fi fost imposibil să nu fie viteji, dar că foarte greu puteai găsi pe cineva mai fără cap decît ei, decît primul mai ales.

Cît despre curajul moral, zicea el, i se iritimplase foarte rar să întllnească curajul de la ora două după miezul nopţii ; adică acel curaj în faţa neprevăzutului, care în ciuda evenimentelor celor mai neaşteptate, îţi lasă totuşi neatinsă libertatea de gîndire, de judecată, şi de hotărîre. Nu ezita să spună că, el mai ales, avusese din plin curajul acesta de la ora două, şi că văz,use foarte putini oameni care să nu fi rămas cu mult în urma lui.

In continuare spunea că oamenii nu aveau o părere exactă despre tăria de caracter de care ai nevoie pentru a angaja, judecind profund consecinţele ci, o mare bătălie de care va depinde soarta unei armate, a ,unei ţări, a unui tron.' De asemenea, observa el, rareori găseai generali grăbiţi să dea o bătălie : „îşi ocupau poziţiile, se fixau acolo, îşi gîndeau planurile.

Dar din clipa aceea începeau să fie nehotărîţi ; şi nimic nu e mai greu şi totuşi mai necesar, decît să ştii să te hotărăşti."

Vorbind despre un mare număr de generali şi consimţind să răspundă la cîteva întrebări, spuse : „Kleber era înzestrat cu cel mai mare talent ; dar n,u era decît omul Momentului ; gloria reprezenta pentru el singura lui bucurie ; de altfel, nefiind deloc patriot, ar fi putut, cu uşurinţă, să se pună în slujba străinilor : în tinereţe îşi începuse cariera s.ub prusieni, pe care-i admira foarte mult. Desaix poseda la un grad superior acel preţios echilibru definit mai sus. Moreau nu era cine ştie ce în comparaţie cu generalii de elită : în el natura n-a evoluat pînă la punctul final ; avea mai mult instinct decît geniu. La Lannes, curajul o lua la început înaintea judecăţii ; dar îşi recîştiga de fiecare dată judecata pentru a restabili echilibrul. Era un om eminamenta superior cînd a pierit ; îl luasem *pigmeu* şi-1 pierdeam *uriaş,"*

Despre un altul, spunea că dimpotrivă avea mai multă minte decit caracter : desigur n,u se putea spune că nu era brav, dar, în sfîrşiţ cam calcula pe unde o să cadă obuzul, şi multe altele de acest fel... La Suchet caracterul şi judecata au evoluat în mod surprinzător. Massena fusese un om cu totul deosebit, care printr-un privilegiu aparte, nu îşi găsea echilibrul atît de dorit decît în toiul bătăliei ; echilibrul lui se năştea în mijlocul primejdiei.

„Generalii care păreau că se vor distinge, oamenii de viitor, termină el, erau Gerard, Clausel, Foy, Lamarque etc. : erau noii mei mareşali."

Vineri 8, sîmbătă 9

...Am primit gazetele care au apărut pînă la 15 septembrie. Au devenit principalul subiect de conversaţie, împăratul le analiza : viitorul rămînea învăluit în norii cei mai sinistri. Totuşi, deocamdată pot fi întrevăzute

numai trei posibilităţi reale, spunea împăratul : împărţirea Franţei, domnia Burbonilor, sau domnia unei noi dinastii care va menţine instituţiile naţionale. Ludovic al XVlIl-lca, observa el, putuse domni cu uşurinţă în 1814, făcîndu-se rege naţional. Astăzi nu-i mai rămînea decit şansa, foarte odioasă şi nesigură, a severităţii excesive. a terorii...

Am citit, în aceleaşi gazete, un rezumat al memoriului justificativ al lui Ney. împăratul îl găsea demn de milă ; nu era în măsură nici să-i salveze viaţa, nici .să-i redea onoarea. Argumentele lui erau palide, fără culoare, ca să nu zic mai* mult. După tot ceea ce făcuse, îşi reafirma devotamentul faţă de rege şi mai ales se lepăda de Împărat ,.E un sistem absurd, spunea Napoleon, pe care se pare că l-au adoptat în general cei care au apărut in aceste vremuri memorabile, fără să-şi dea seama *cu* eu sînt atît de identificat cu minunile care s-au înfăptuit, cu monumentele, cu instituţiile noastre, cu toate actele noastre naţionale, încît nu se poate face o delimitare între ele şi numele meu fără a i se aduce o gravă injurie Franţei : gloria lui consta în a recunoaşte acest adevăr ! Şi orice subtilitate, orice răstălmăcire, orice minciună ar folosi el, spre a încerca să dovedească contrariul. eu voi rămîne în ochii naţiunilor ceea ce sînt.

Apărarea politică a lui Ney, continuă împăratul, este limpede ca lumina zilei ; a fost antrenat de o mişcare generală care i s-a părut că este una cu voinţa şi cu binele patriei. N-a făcut decît să se supună fără premeditare, fără să trădeze. Se întîmplase pe dos decît crezuse el şi acum se găsea în faţa unui tribunal. El nu mai avea nimic de spus despre acest mare eveniment. Nici ca să-şi apere viaţa nu mai avea de spus decît că e»*a la adăpostul unei capitulări sfinte care le garanta tuturor că nu se va mai vorbi de faptele lor, că părerile lor politice vor fi date uitării.

Dacă în această situaţie va pieri, asupra lui s-ar îndrepta privirea întregii lumi, s-ar afla cel puţin că sînt violate cele mai sfinte legi şi ar lăsa în. urma lui amintirea unui mare caracter; ar binemerita respectul sufletelor generoase şi ar arunca de/aprobarea şi oprobriul asupra celor care, dispreţuind un tratat solemn, l-au părăsit fără pic de ruşine. Dar poate că rolul acesta e mai presus de tăria lui morală, spunea împăratul ; Ney este cel mai viteaz dintre oameni : dar acesta e unicul lui merit."

Este cert că Ney a plecat din Paris fiind cu totul devotat regelui, că nu a trecut de partea lui Napoleon decît antrenat de soldaţii săi. Dacă după aceea a luptat cu mare înflăcărare în sens contrar a făcut-o pentru că îşi dădea seama că trebuiau să-i fie iertate multe păcate.

De altfel e foarte adevărat eă după faimosul lui ordin de zi, i-a scris împăratului că ceea ce făcuse era mai ales în interesul patriei şi. cum ştia că Napoleon nu poate aproba fapta lui, el îl ruga să-i dea voie să-şi încheie cariera militară. împăratul i-a răspuns să vină că îl va primi ca a doua zi după bătălia de pe Moscova. De îndată ee s-a întîlnifc cu Napoleon. Ney i-a spus. de asemenea, că după cele întîmplate la Fontaineblcau Împăratul desigur că mai are încă îndoieli în privinţa ataşamentului şi fidelităţii lui şi, în consecinţă, el nu îi cerea decît să fie grenadicr in garda imperială. Drept răspuns împăratul i-a întins mîna şi 1-a numit cel mai viteaz dintre viteji, aşa cum ii spusese adeseori...

Capitolul al treilea

STABILIREA LA LONGWOOD

Duminică, 10 decembrie 1815

Către ora nouă împăratul m-a luat cu el în grădină ; era constrîns să părăsească devreme camera din care, în dimineaţa aceea, toate lucrurile trebuiau luate spre a fi transportate la Longwood. în grădină, împăratul 1-a chemat pe d-1 Balcombe, gazda noastră, şi a cerut să i se servească micul dejun ; dorea ca d-1 Balcombe să ia micul dejun împreună cu el. Se simţea minunat ; discuta ou noi foarte vesel.

Către ora două şi-a anunţat sosirea amiralul. Era oarecum stînjenit : felul în care împăratul a fost tratat la Briars, greutăţile întîmpinate de cei care veniseră cu el şi stăteau în oraş determinaseră o pronunţată răceală în relaţii. împăratul încetase să-1 mai primească pe amiral : totuşi, în momentul acela 1-a tratat ca. şi cum s-ar fi văzut cu o seară în ,urmă.

în fine, am părăsit Briars-ul şi am pornit spre Long-wood. împăratul a încălecat un cal ce-i fusese adus de la Cap...

La intrarea în Longwood se afla o gardă înarmată, care a prezentat onorul augustului captiv... Şi iată-ne, în sfirşit, în noua noastră locuinţă.

Amiralul s-a străduit să ne arate totul pînă la cele mai mici detalii. El dirijase tot timpul lucrările de amenajare, ba chiar pusese el însuşi mina la unele treburi. împăratul a găsit că totul era în perfectă ordine. Amiralul era cil se poate de bucuros : se vedea că îi fusese teamă de proasta dispoziţie şi de dispreţul împăratului. Dar, dimpotrivă, împăratul se arăta deosebit de binevoitor...

în această nouă locuinţă se găsea şi o cadă de baie, executată, de bine de rău, de nişte dulgheri, la ordinul amiralului. împăratul, care fusese privat de posibilitatea de a mai face baie de la plecarea sa din Malmaison, deşi pentru el era o necesitate vitală, voi să facă baie imediat. Mi-a spus să rămîn cu el şi a vorbit despre noua noastră locuinţă ; deoarece camerele ce ne fuseseră repartizate nouă, celorlalţi, erau cît se poate de proaste, mi-a spus să slau, în timpul zilei, în ceea ce el numea cabinetul topografic şi care ţinea de propriul său cabinet...

De luni 11 pînă joi 14

Şi iată-ne, în sfîrşit, intrînd într-o nouă perioadă a existentei noastre, pe nefericita stîncă, Sfînta-Elena. Am fost instalaţi în noile noastre locuinţe şi ni s-au precizat limitele sălbaticei noastre închisori.

Longwood, de fapt o fermă ca oricare alta de prin partea locului, ce fusese lăsată în seama sub-guvernatoru- lui care o folosise ca locuinţă de ţară, se află într-una din părţile cele mai ridicate ale insulei. Termometrul englez arăta cu zece grade mai puţin faţă de valea unde am debarcat. E un podiş destul de întins, pe coasta orientală şi destul de aproape de mal, măturat de vînturi permanente, uneori violente, care suflă întotdeauna din aceeaşi direc- tic. E acoperit aproape permanent cu nori. Soarele, deşi apare rar, are totuşi destulă in fluenta asupra atmosferei ; dacă nu ai grijă iţi atacă ficatul. Ploi abundente, care dezlănţuie subit, te împiedică să deosebeşti un anotimp do celălalt. La Longwood nu există anotimpuri. Sini numai vînturi, nori, umezeală şi întotdeauna o temperatură moderată şi monotonă care e poate mai mult plictisitoare decît nesănătoasă. Iarba, în ciuda ploilor abundente, pa re, roasă de vînt sau veştejită de căldură. Apa e adusă printr-o conductă şi e atît de nesănătoasă încît sub-guvernatorul. pe care l-am înlocuit noi, nu o folosea deloc, nici el, nici ai lui, decît după ce o fierbeau. Am fost obligaţi să facem şi noi la fel,..

Vreme de două luni se lucrase fără încetare pentru ca Longvvood-ul să fie în stare să nc primească. Şi totuşi rezultatul era foarte modest.

în Longwood se intră printr-o încăpere proaspăt construită, care este în acelaşi timp ânticameră şi sufragerie ; de acolo se trece într-o cameră alăturată, care fusese transformată în salon ; apoi într-o a treia, foarte întunecoasă, perpendiculară pe primele două ; era destinată hărţilor şi bibliotecii împăratului : mai tîrziu a devenit sufragerie, în partea dreaptă.a camerei era uşa ce dădea 111 apartamentul împăratului. Apartamentul acesta consta din două camere foarte mici. egale ca dimensiuni, care dădeau una într-alta : cabinetul de lucru şi dormitorul său. Un

mic coridor exterior, pe toată lungimea acestor două încăperi, îi servea drept sală de baie. în partea opusă apartamentului împăratului, în celălalt capăt al clădirii, era locuinţa d-nei de Montholon, a soţului şi fiului ei, apartament care a devenit pe urmă biblioteca împăratului. Mai exista o cameră mică, pătrată, la parter, alături de bucătărie la care se ajungea printr-o uşă diformă. Era locuinţa mea. Pi in- tr-o trapă făcută în podea şi cu ajutorul unei scări marinăreşti, se ajungea la culcuşul fiului meu, adevărată cuşcă, în care nu era loc decît pentru patul lui. Ferestrele şi paturile noastre n-aveau draperii şi puţina mobilă care înzestra aceste camere provenea, desigur, de la cei care locuiseră aici înaintea noastră, bucuroşi fără îndoială că au găsit această ocazie ca să se descotorosească de ea, cu profit. spre a obţine în mod avantajos alta, nouă.

Marele-mareşal, soţia şi copiii săi fuseseră cazaţi **la** două mile mai jos de noi, într-un adăpost atît de prăpădit încît chiar localnicii îi spuneau *Coliba (Hui's gate).*

Generalul Gourgaud fu instalat într-un cort ; la fel medicul [I] şi ofiţerul însărcinat cu paza noastră, care aşteptau să li se termine camerele pe care le construiau în grabă marinarii de pe *Northumberlană...*

Vineri 15, shnbătă 16

...De îndată ce ne-arn adunat cu toţii la Longwood. împăratul dori să pună ordine în toate şi căută să-1

I Acest medic era doctorul O'Meara. de pe *Northumberland,* care văzîndu-1 pe Napoleon plecînd spre Sfinta-Elena fura medic, s-a oferit cu generozitate să vină cu noi, spre marea admiraţie a compatrioţilor săi şi cîştigînd astfel întreaga noastră recunoştinţă. Numai miniştrii englezi păreau enervaţi de acest gest : toată lumea a aflat de ultragiile, de revoltătoarele nedreptăţi, de persecuţiile care datorită lor s-au abătut mai tîrziu asupra acestui englez plin de demnitate care a făcut cinste omenirii, ţării sale şi inimii ei (n. a.).

folosească -pe fiecare dintre noi după cum îi erau înclinaţiile. Rezervîndu-i marelui-mareşal comandamentul şi supravegherea generală, îi încredinţa d-lui de Montholon toate treburile domestice. Generalului Gourgaud îi încredinţă supravegherea grajdurilor şi mie îmi rezervă supravegherea mobilelor şi administrarea proviziilor şi furniturilor. Această ultimă sarcină mi se păru atît de legată de amă- nimtele domestice şi găseam că o conducere unitară în această privinţă ar fi atît de avantajoasă pentru binele comun încît, pe cit mi-a fost cu putinţă, am căutat să renunţ la ea, ceea ce n-a fost greu şi nici nu m-a obligat să stărui prea mult.

După ce Împăratul dădu aceste noi dispoziţii, de bine de rău treburile s-au aranjat şi desigur că ne simţeam mult mai bine. Totuşi aceste dispoziţii oricît de rezonabile erau ele, au semănat printre noi germenii înstrăinării, germeni care au prins oarecari rădăcini şi din cînd în cînd au răsărit şi la suprafaţă. Unul găsea că prin această împărţire n-a avut decît de pierdut, altul voia să scoată prea mult în evidentă domeniul lui, iar celălalt considera că a primit o parte prea mică. Nu eram membrii unei aceleiaşi familii, care, muncind fiecare după puterile lui, să se gîndească numai la binele comun. Eram departe de a pune în practică ceea ce ne impunea necesitatea ; ne disputam încă resturile unui oarecare lux şi rămăşiţele unor ambiţii.

Cînd ataşamentul faţă de persoana împăratului nc-a reunit în jurul lui, numai hazardul, nu. şi simpatia reciprocă, ne-a adunat pe toţi la un loc ; ne-am strîns numai datorită întîmplării, nu şi afinităţilor. Şi de aceea la Long- wood formam un tot mai mult prin faptul că eram închişi împreună, decît prin coeziune. Şi cum ar fi putut să fie altfel ? Eram aproape cu toţii străini unul de celălalt şi, din nefericire, împrejurările, vîrsta, caracterul erau tot atî- tea motive ca să rămînem şi pe mai departe străini.

Aceste -împrejurări, deşi neînsemnate, au avut totuşi urmări supărătoare, lipsindu-ne în bună măsură de bucuriile cele mai frumoase. Au împiedicat să apară printre noi încrederea, sinceritatea, unitatea intimă, care pot să răs- pîndească un oarecare farmec chiar şi în viitoarea celor mai mari nenorociri. Dar, în schimb, aceleaşi împrejurări mi-au îngăduit să-1 cunosc pe împărat ca om, în particu-
Iar, să fiu martor la îndemnurile lui indirecte de a ne uni şi de a ne contopi sentimentele, la grija lui permanentă de a nu ne da nici un motiv, valabil de invidie ; la distracţia lui prefăcută eare-1 făcca să nu vadă ceea ce nu voia să vadă ; în sfîrşit, să fiu martor la dojenile atît de părinteşti al căror obiect eram uneori şi care, în treacăt fie spus, spre onoarea fiecăruia dintre noi, erau evitate cu tot atîta zel, şi. primite cu tot atîta respect ca şi cum ar fi venit de pe tronul de la Tuiieries...

i Luni 18, marţi 19

încet, încet, programul şi obiceiurile noastre deveniră regulate şi stabile. împăratul lua micul dejun în jurul orei zece în camera sa, pe un gheridon, şi uneori îl chema pe unul dintre noi...

încă nu erau stabilite ore fixe pentru plimbare. **în** timpul zilei era foarte cald, iar seara se lăsa foarte umedă. De multă vreme ni se tot spunea că de la Capul Bunei-Spe- ranţe ne vor fi trimişi cai de călărie şi pentru trăsuri ; dar caii nu mai soseau. împăratul lucra în cursul zilei cu mai mulţi dintre noi. Mie îmi rezerva de obicei vremea dinainte de cină, care nu era servită decît pe la opt sau nouă. Mă primea deci pe la orele cinci sau şase împreună cu fiul meu ; întrucât îmi slăbise vederea eu nu mai scriam şi nu mai citeam ; fiul meu ajunsese însă în stare să mă în- locuiască ; so ia el ceea ce dicta împăratul. Eu nu mai puteam decît să~l ajut să se descurce mai tîrziu în mîzgăle- lile lui, luciu cu care mă obişnuisem atît de

bine încît puteam reproduce aproape cuvînt cu cuvînt şi în întregime tot ce spusese împăratul...

Astăzi 19, cînd rn-am întîlnit cu împăratul, mi-a dat să-i traduc un pamflet carc-i căzuse în mînă. După o mulţime de inepţii, se vorbea de nişte scrisori personale pe care
el le-ar fi trimis împărătesei Joséphine, eu formula solemnă de *doamnă şi dragă soţie.* Se vorbea apoi de spioni **şi** de agenţi prin care Împăratul afla ce se petrece în toate familiile Franţei şi pătrundea in secretele tuturor cabinetelor din Europa. împăratul n-a vrut să traduc mai departe **şi** mi-a poruncit să arunc cartea, spunînd : „Prea e idioată" !

Adevărul este că Napoleon, în relaţiile lui private.. H scria împărătesei Joséphine în mod foarte burghez spun in- du-i *iu*, iar Mariei-Louise, *buna mea Luiza.*

...Cît despre grămada aceea de poliţişti şi spioni de care vorbea cartea iclioată din care tocmai citisem, şi în legătură cu care s-a făcut atîta zarvă în lume tot cam prin vremea aceea, oare care stat de pe continent s-ar fi putut lăuda că a avut mai puţini decît Franţa ? Şi totuşi cine ar **fi** avut mai multă nevoie de ei decît Franţa, unde toate împrejurările îi făceau imperios necesari ? Toate pamfletele din Europa au atacat aspectul acesta, spre a face odios în altă parte ceea ce căutau astfel să ascundă la ei acasă. Şi totuşi aceste măsuri, atît de necesare în principiu, desigur înjositoare în amănuntele lor, nu au fost niciodată tratate decît foarte în mare de către Împărat, **şi** întotdeauna conform maximei sale, de care nu s-a dezis niciodată, anume, că numai ceea ce este indispensabil trebuie făcut. L-am auzit adesea în Consiliul de Stat cerînd rapoarte despre aceste treburi, tratîndu-le cu o solicitudine deosebită, corectîndu-le, căutînd să prevină

inconvenientele, creînd comisii ale Consiliului, care mergeau să viziteze închisorile **şi** îi raportau lui personal. Fiind folosit **şi** eu într-o astfel de misiune, am putut să mă conving, într-adevăr, de toate abuzurile, de toate vexaţiunile datorate subalternilor, dar, de asemenea, de strădania şi dorinţa deosebită a Suveranului de a Io reprima.

împăratul spunea chiar că' voise să încerce să în a »ea în ochii popoarelor această ramură a administraţiei pe, care într-un fel o blamau prejudecăţile şi opinia publică, încredinţînd-o unui om cu un caracter şi o moralitate ireproşabil e. în 1810 1-a chemat la Fontaineblcau pe unul dintre consilierii săi ele stat. Acesta fusese emigrant, sau aproape. Familia, educaţia, primele lui păreri, totul ar fi putut să-1 facă suspect în ochii unuia mai neîncrezător decît împăratul. în cursul convorbirii, împăratul 1-a întrebat : ,,Dacă ar apărea acum la Paris contele de Lille şi dacă dumneata ai fi însărcinat cu comanda poliţiei, ai pune să-1 aresteze — ?,Da, fără îndoială, i-a răspuns consilierul de stat, pentru că şi-ar nesocoti surghiunirea şi ar fi în contradicţie cu toate legile existente." Şi după ce i-a pus mai multe întrebări la care consilierul i-a răspuns in mod satisfăcător, termină spunînd : ,.Ei bine, acum întoarce-te la Paris unde te numesc prefectul poliţiei '.

Cît despre secretul corespondenţei sub administraţia lui Napoleon, orice ar fi spus lumea, foarte puţine scrisori erau citite la poştă, ne asigura împăratul : cea mai mare parte din cele care erau înmînate destinatarilor deschise sau lipite la loc nu fuseseră citite deloc ; ar fi fost o treabă care nu s-ar mai fi isprăvit niciodată. Acest mijloc era folosit mai mult pentru a preveni corespondenţele primejdioase decît pentru a le descoperi. Scrisorile care fuseseră într-adevăr citite nu trădau nici o urmă.

Precauţiile erau desăvîrşite. De pe vremea lui Ludovic al XlV-lea, spunea împăratul, exista un birou de poliţie politică însărcinat să descopere relaţiile cu străinătatea. De atunci, misiunea aceasta a rămas încredinţată

[i] Ludovic al XVIII-Ica (n. t).

aceloraşi familii. Oamenii şi funcţiile lor erau necunoscute; era o adevărată meserie. Educaţia acestor oameni se clesă- vfrşea cu mare cheltuială în marile capitale ale Europei. Aveau o etică proprie şi consimţeau în silă să citească scrisorile interne : totuşi lor le revenea această obligaţie. De îndată ce cineva era trecut pe lista acestei importante instituţii, biroul poliţiei secrete grava ştampile cu blazonul şi sigiliul lui, atît de bine executate încît scrisorile, după ce fuseseră citite, ajungeau totuşi intacte şi fără să trezească adresantului vreo bănuială. Aceste împrejurări, gravele inconveniente pe care ele puteau să le provoace, importantele rezultate pe care le puteau da, confereau o deosebită însemnătate funcţiei de director general al poştelor, căruia i se cerea să dea dovadă de multă prudenţă, inteligenţă şi isteţime...

De luni, 1 ianuarie 1816, pînă miercuri 3

De Anul Nou, ne-am adunat cu toţii către ora zece dimineaţa ca să-i prezentăm omagiile noastre împăratului, cu ocazia primei zile a anului. împăratul ne-a primit cî- teva clipe mai tîrziu. Aveam mai degrabă să-i prezentăm urări decît felicitări. împăratul a vrut să dejunăm şi să petrecem toată ziua împreună, ca într-o adevărată familie, şi ne-a vorbit despre situaţia noastră de aici. „Nu mai sîn- teţi decît un pumn de oameni la capătul lumii şi măcar mîngîiaţi-vă cu gîndul că vă iubiţi." L-am însoţit cu toţii în grădină unde s-a dus să se plimbe în aşteptarea dejunului. în momentul acela i-au fost aduse puştile de vînă- toare care pînă atunci fuseseră reţinute de amiral. Se vedea astfel că amiralul primise noi dispoziţii. Puştile de alt-

fel nu-i puteau fi de nici un folos împăratului, dată fiind natura terenului şi lipsa vînatului. Împăratul nu-şi făcea nici o iluzie în ceea ce priveşte vînătoarca ; prin pomi nu şălăşluiau decît nişte turturele şi cîteva focuri trase de generalul Ge.urgaud şi de fiul meu au omorît vreo cîte- va iar pe celelalte le-au silit sa plece in altă parte.

Dar parcă era sortit ca cele mai bune. cele mai binevoitoare intenţii ale amiralului să fie întotdeauna însoţite de unele restricţii, de o seamă de capricii caro le anihilau efectul. împreună cu cele două sau trei puşti ale împăratului se găseau şi vreo două sau trei de-ale noastre. Ne-au fost restituite, dar cu condiţia ca în fiecare seară să fie depuse în cortul ofiţerului de gardă. Vă daţi seama că o asemenea condiţie nc-a făcut să refuzăm imediat o atare favoare şi aceste puşti ne-au fost date fără condiţii numai după ce am mai dus unele tratative...

Joi 18, sîmbătă 20

Viaţa noastră se scurgea foarte uniformă. împăratul nu ieşea toată dimineaţa ; devenise o regulă ca pe la ora două să înceapă lecţia de engleză ; apoi se plimba prin grădină sau primea vreun oaspete, ceea ce se întîmpla foarte rar; apoi o scurtă plimbare cu caleaşca, fiindcă, în sfîrşit. sosiseră caii. înainte de cină revizuiam textul campaniilor din Italia sau din Egipt iar după cină citeam romane.

În ziua de 20, împăratul 1-a primit pe guvernatorul Wiiks, cu care a discutat despre armată, despre ştiinţe, despre administraţie şi despre India, Vorbind despre organizarea armatei engleze, s-a oprit asupra modului de avansare, mirîndu-se că în armata unui popor care cunoştea egalitatea în drepturi soldaţii deveneau atît de rar ofiţeri. Colonelul Wilks recunoştea că soldaţii lor nu ¿ijun- geau ofiţeri şi că englezii, la rîndul lor, se mirau de imensa diferenţă pe care o observaseră în această privinţă în armata

franceză, unde aproape fiecare soldat era un ofiţer în germene. ,,Este una din marile consecinţe ale serviciului militar obligatoriu, observa împăratul : obligativitatea serviciului militar a făcut ca armata franceză să fie organizată mai bine decît oricare armată care a existat vreodată. Armata era, continua el, o instituţie eminamente naţională şi care intrase de mult în obiceiurile noastre. Numai mamele se mai necăjeau din această cauză. Dar ar fi venit vremea cînd o fată nici n-ar fi vrut să audă de un băiat care nu şi-a făcut datoria faţă de patrie. Şi numai atunci, adăuga el, serviciul militar obligatoriu şi-ar fi arătat pe deplin avantajele : cînd nu ar mai fi fost socotit un chin sau o corvoadă, ci o onoare la care toţi ar fi rivnit : numai în aceste condiţii naţiunea e mare, glorioasă. puternică, pentru că numai în acest fel poate să sfideze orice situaţii neprevăzute, invaziile, secolele."...

După aceea, ştiind că guvernatorul Wilks are vaste cunoştinţe în domeniul chimiei, Împăratul trecu la acest subiect.. A vorbit despre imensul progres pe care această ştiinţă 1-a determinat în toate manufacturile noastre. I-a spus guvernatorului că Anglia şi Franţa aveau în aceeaşi măsură mari chimisti. Dar că în Franţa chimia era mult mai răspîndită şi în general îndreptată înspre rezultate practice, pe cînd în- Anglia rămînea o ştiinţă pură. în Franţa începuse să fie aproape exclusiv o activitate practică. Guvernatorul era întrutotul de acord cu cele spuse şi adăugă, cu multă consideraţie, că lui, împăratului, i se datorau aceste avantaje şi că de fiecare dată cînd ştiinţa va fi condusă de mîna puterii va ajunge la rezultate mari şi fericite pentru bunăstarea societăţii. împăratul spunea că, în ultima vreme, Franţa descoperise cum se fabrică zahăr din sfeclă, de aceeaşi calitate şi la acelaşi preţ ca cei din trestie de zahăr. Guvernatorul a fost foarte mirat. I\u ar fi bănuit aşa ceva. împăratul i-a spus că era unul

dintre lucrurile cele mai adevărate, deşi în opoziţie cu prejudecăţile care existau încă în Europa şi chiar în Franţa. A adăugat că la fel s-a întîmplat şi cu pastelul, un înlocuitor al iridigoului şi la fel cu aproape toate produsele coloniale. cu exeopfia unor esenţe de lemn. Toate acestea conduceau Ia concluzia eă dacă descoperirea busolei a produs o ¡ evoluţie în comerţ, progresele chimiei erau chemate să producă o con[?'an.volutie în acelaşi domeniu...

Iată ee am **ik** tai ca fiind mai' deosebit din convorbirea cu di. Wilfcs...

în vremea aceea ne petreceam serile citind *Delphine* de D-na de Staël[J]. Împăratul îl analiza : puţine lucruri îi erau pe plac. Criticiîe lui se refereau la dezordinea spiritului şi a imaginaţiei care domnesc în roman : erau aceleaşi defecte, spunea, care îl îndepărtaseră odinioară de autoarea lui, cu toate avansurile şi linguşirile ei foarte insistente.

De îndată ce victoriile îl consacrasem pe tînăruî general al armatei din Italia, D-na de Staël, fără să-1 cunoască şi numai pentru că era atrasă de glorie, încercă faţă de el sentimente şi un entuziasm demne de *Corina* ei. Napoleon spunea că îi trimitea lungi epistole pline de spirit, de pasiune, de metafizică : numai o eroare a instituţiilor umane scria ea. îi putuse da de nevastă pe blinda şi liniştita d-nă Bonaparte. Desigur că natura destinase unui erou ca el un suflet focos, ca al ei etc.

Cînd veţi citi campaniile din Italia, veţi vedea că pasiunea D-nei de Staël nu s-a potolit, deşi nu era împărtăşită. Încăpăţînată într-atît încît nimic n-o putea descuraja, ea izbutise mai tîrziu să facă cunoştinţă cu el şi chiar să fio primită în anturajul lui; privilegiu de caro se folosea atît de insistent încît devenise pisăioagă, spunea împăratul. E foarte adevărat ce spunea lumea, că atunci cînd genr:ralul voise să-i dea ele înţeles că nu c binevenită şi s-a scuzat spunîndu-i

că e dezbrăcat, ca i-a răspuns prompt şi cu înfocare că asta nu avea prea mare importanţă, că geniul nu avea sex.

De la D-na de Staei am trecut cum era firesc să discutăm despre tatăl ei, c!~l Neeker împăratul povestea că în drum spre Marengo, Neeker 1-a vizitat la Geneva expri- mîndu-şi destul de direct dorinţa do-a reveni la minister, dorinţă pe care de altfel d-1 de Calonne, rivalul său, şi-a exprimat-o şi el mai tîrziu la Paris cu o inadmisibilă uşurinţă. După aceea d-1 Neeker a scris o carte primejdioasă despre politica Franţei, ţară despre care încerca să demonstreze că nu mai poate fi nici monarhie, nici republică, iar pe primul consul il numea *omul necesar.*

Primul consul interzise cartea, care în momentul acela putea să-i fie foarte dăunătoare. L-a însărcinat s-o critice pe consulul Lebrun, care, cu stilul lui frumos, spunea împăratul, a lămurit lucrurile repede şi pe deplin. Din această cauză clica lui Neeker se înrăi, D-na de Stael se ţinu de intrigi şi primi ordin să părăsească Franţa. De atunci a rămas o duşmancă înfocată şi foarte activă. Totuşi, la reîntoarcerea din insula Elba, D-na de Stael i-a scris sau i-a transmis un mesaj împăratului, exprimîndu-şi în felul ei entuziasmul pe care i-1 stîrnise acest minunat eveniment ; se recunoştea învinsă, susţinea că un astfel de act depăşea puterile omeneşti, şi că din clipa aceea cel care îl să- vîrşise avea un loc în ceruri. Apoi, se rezuma, în încheiere, să insinueze că dacă împăratul va admite să i se plătească cele două milioane ce-i fuseseră ordonanţate de rege, **o** să-i consacre pentru totdeauna pana şi inteligenţa ei. împăratul i-a trimis răspuns că nimic nu-1 flata mai mulc decît aprobarea ei, deoarece îi aprecia talentul ; dar că în realitate nu era destul de bogat ca să i-1 plătească la un asemenea preţ.

Simbătă 27

...In timpul cinei şi după aceea s-a vorbit despre diferite fapte de arme. Marcle-mareşal spunea că fusese mişcat în mod deosebit de o anume împrejurare din viaţa împăratului, de momentul cînd, la Evlau, singur, cu numai cîţiva ofiţeri din statul său major, aproape că s-a izbit do o coloană de patru sau cinci mii de ruşi. împăratul era pe jos, şi prinţul de Neufchâtel porunci să se aducă imediat caii. împăratul îi aruncă o privire de reproş, dădu ordin de înaintare unui batalion de gardă, care era destul de departe în urmă, iar el rămase nemişcat, repetînd de mai multe ori, pe măsură ce ruşii se apropiau : „Ce îndrăzneală ! ce îndrăzneală !" Cînd i-au văzut pe grenadierii din gardă, ruşii s-au oprit dintr-o dată. „Era şi timpul, spunea I-jcrtrand ; împăratul nu se clintise din loc ; toţi cei din jurul lui tremurau."

împăratul a ascultat fără să facă nici o remarcă, dar a adăugat pe urmă că cele mai frumoase manevre de care-şi aducea aminte erau cele pe care le executase la Eckmuhl. Din nefericire n-a spus nimic mai mult şi n-a dat amănunte. „Succesul în război, a continuat el, depinde atît de mult de rapiditatea deciziei şi de moment, încît bătălia de la Austerlitz, cîştigată atît de deplin, ar fi fost pierdută dacă aş fi atacat cu şase ore mai devreme. Ruşii au aliniat acolo nişte trupe excelente, cum nu au mai avut niciodată după aceea. Armata rusă de la Austerlitz n-ar fi pierdut bătălia de pe Moscova.

Austriecii s-au luptat cel mai bine în bătălia de la Ma- rengo, continuă Napoleon ; trupele lor s-au comportat admirabil, dar acolo şi-au înmormîntat toată vitejia : de atunci nu le-am mai văzut niciodată la fel.

La lena. prusienii n-au opus rezistenţa pe care o aşteptam ţinînd seama de r eputaţia lor. în rest. gloatele din 1814 şi 1815 nu mai erau decît o adunătură în comparaţie cu adevăraţii soldaţi de la Marerigo, Austeriitz şi lena".

împăratul spunea că a trecut prin cel mai mare pericol în ajunul bătăliei de la lena ; ar fi putut să dispară, ca să mă exprim astfel, fără să i se cunoască prea bine soarta : în timpul nopţii se apropiase de bivuacurile inamice. In recunoaştere ; n-avea cu el decît cîţiva ofiţeri. Ai noştri îşi făcuseră despre armata prusacă o părere care ţinea pe toată lumea în stare de alarmă ; se credea că prusienii sînt pregătiţi mai ales pentru atacuri de noapte. Reîntorcîn- du-se din recunoaştere. împăratul fu întîmpinat cu un foc ce armă tras de prima sentinelă pe care o întîlni în preajma propriei sale tabere ; a fost un semnal pentru toate cele- la!ie sentinele, aşa că Napoleon nu avu altceva de făcut decît să se arunce la pămint şf să aştepte pînă cînd lucrurile s-au lămurit...

La Marengo soldaţii austrieci îl ţineau bine minte pe învingătorul de la Castiglione, Arcole şi Rivoli ; numele său spunea multe fiecăruia dintre ei, numai că toţi credeau că ei nu se află acolo ; îl credeau mort deoarece s-au depus multe străduinii spre a-i convinge că pierise în Egipt şi că acest prim consul despre care li se vorbea nu era decît fratele său. Zvonul a dobîndit un asemenea credit, peste tot, încît pentru a-1 combate Napoleon s-a văzut obligat să apară în public la Milano.

împăratul vorbi apoi despre cîţiva dintre ofiţerii şi aghiotanţii săi, lăudîndu-i pe unii sau blamîndu-i pe alţii.

Spunea că pe cîmpul de luptă a fost în mod deosebit emoţionat de două împrejurări, şi anume : moartea tînărului Guibert şi a generalului Corbineau : primul căzuse la Abukir, lovit de o ghiulea care-i străpunsese pieptul din- tr-o parte în cealaltă fără să-1 ucidă pe loc ; după ce i-a adresat cîteva cuvinte, împăratul s-a simţit nevoit să plece, împins de propriile-i simţiri. Celălalt fusese ucis la Eylau, chiar sub ochii împăratului, tocmai cînd terminase de primit ordinele.

împăratul aminti, de asemenea, de ultimele clipe ale mareşalului Lannes, acest valoros duce de Montebello, numit pe bună dreptate *Roland al armatei*, care, primind vizita împăratului, pe cînd se afla pe patul de moarte, păru că uită de propria-i stare, preocupîndu-se numai de cel pe care-1 iubea mai presus de orice. împăratul vorbea despre el cu o deosebită preţuire. ,.Multă vreme n-a fost decît un oştean de rînd, dovedindu-se mai tîrziu un talent excepţional." Cineva-spusese atunci că ar fi interesant să aflăm ce conduită ar fi avut acum, în timpul din urmă. „Am învăţat să nu bag mîna în foc pentru nimeni, spuse împăratul. Cred însă că ar fi fost imposibil să abdice de la onoare şi de la datorie. De altfel, cred că nici n-ar mai fi trăit : brav cum era, e neîndoielnic că acum, spre sfîrşit, s-ar fi lăsat omorît, sau ar fi fost cel puţin atît de grav rănit încît să se afle undeva, la o parte, în afara evenimentelor şi departe de influenţa lor. In sfîrşit, dacă ar fi fost disponibil, ar fi fost unul dintre oamenii care prin greutatea şi influenţa sa ar fi schimbat situaţia."

împăratul pomeni apoi de Duroc, vorbind îndelung despre caracterul lui şi despre viaţa lui privată. „Duroc, conchise el, era stăpînit de pasiuni puternice,

duioase şi tainice, pe care nu le lăsa să răzbată prin răceala lui exterioară. Mult timp nici eu nu mi-am dat seama, deoarece

 în serviciu era întotdeauna foarte exact şi disciplinat; munca lui începea după ce eu îmi terminam treburile şi mă odihneam, i'ntîmplarea, sau cine ştie ce accident, m-a ajutat să-1 cunosc. Duroc era pur şi moral, complet dezinteresat cînd trebuia să primească şi foarte generos cînd era vorba să dea ceva."

împăratul spunea că la începutul campaniei de la Dresda a pierdut doi oameni deosebit de valoroşi şi, adăugă el,- în modul cel mai stupid posibil : era vorba de Bcssieres şi Duroc. în momentul cînd începu să vorbească despre ei, împăratul afectă un stoicism care se vedea de departe că e prefăcut. Cînd se duse să-1 vadă pe Duroc, după ce fusese rănit de moarte, se strădui să-i dea unele speranţe ; dar Duroc nu se lăsă amăgit şi în loc de orice răspuns îl rugă să poruncească să i se dea opiu. Prea emoţionat, împăratul nu mai fu în stare să rămînă multă vreme lingă el şi se sustrase de la acest sfîşietor spectacol. Unul dintre noi îşi aminti că, plecînd de lmgă Duroc, s-a plimbat singur prin faţa cortului său şi nimeni nu a avut curajul să-i vorbească, deşi, pentru a doua zi, trebuiau luate cîteva măsuri esenţiale. Cineva a îndrăznit totuşi să-1 întrebe unde trebuie să fie amplasată bateria gărzii : „Vom discuta mîine", i-a răspuns împăratul.

La aceste amintiri, împăratul, cu un aer nefiresc, schimbă brusc vorba...

Duroc a pierit în modul cel mai nefericit, într-un moment foarte critic, şi moartea lui a fost rina dintre fatalităţile carierei lui Napoleon.

A doua zi după bătălia de la Wurchen, spre seară, tocmai se terminase lupta mai uşoară ce s-a dat la Reichenbach şi armele au amuţit. Duroc discuta cu generalul Kirchner în vîrful unei coline de unde urmărea, la distanţă, retragerea ultimelor eşaloane ale inamicului. Asupra acestui grup fu îndreptată o piesă de artilerie, iar ghiuleaua fatală aduse pieirea celor doi generali...

Bessieres, din departamentul Lot, a fost împins de Revoluţie spre cariera armelor ; la început a fost simplu soldat în garda constituţională a lui Ludovic al XVI-lea. Devenind mai tîrziu ofiţer de vînători, excepţionalele sale acte de bravură atraseră atenţia generalului şef al armatei din Italia care, atunci cînd creă grupul său de cercetaşi, îl numi pe Bessieres comandantul lor...

Bessieres crescu odată cu cel care 1-a remarcat şi primi o mar e parte din favorurile pe care le împărţea Împăratul : fu numit mareşal al Imperiului, duce de Istria, colonel în cavaleria de gardă etc., etc.

Calităţile sale, care se dezvoltau în toate împrejurările, l-au făcut să fie mereu la înălţimea norocului său : Bessieres a fost totdeauna un om bun, omenos, generos.,.

Capitolul al patrulea

FRAGMENTE DIN CAMPANIA DIN ITALIA

Am spus undeva mai sus în această culegere că voi prezenta fragmente din campania din Italia care au rămas în posesia mea. Şi acum tocmai sîntcm la sfîrşitul unei luni, voi plasa aici cîteva capitole.

La întoarcerea mea în "Franţa. în urma unor funeste împrejurări care m-au. redat pe mine mie însumi, cum motivele de a păstra numai pentru mine fragmentele din campania din Italia, pe care le aveam cu consimţămîntul împăratului, nu mai existau si cum datorită faptului că imi fuseseră luate toate documentele spre a, nu putea să public ceva despre Sfînta-Elena. am publicat citeva din aceste fragmente, nepunînd altă condiţie pentru publicarea lor decît aceea de a se menţiona clar că erau doar nişte însemnări făcute după o primă dictare şi care fără îndoială ulterior vor suferi mari modificări. Astăzi, cînd restituirea documentelor mele îmi permite să public *Memorialul (lin Sfînta-Elena,* m-am gîndit să adun toate fragmentele despre campania din Italia, convins că nu vor fi lipsite de interes pentru cei cărora le va face plăcere să compare prima redactare cu versiunea finală... Voi insera deci puţinul pe care îl am, şapte capitole din douăzeci şi două, fie la sfîrşitul lunilor, fie chiar în cursul jurnalului, atunci cînd va fi nevoie să fie înviorat.

Iată pentru început primele din aceste fragmente..:

TREISPREZECE VENDÉMIAIRE [I]

1. Constituţia anului III. Căderea municipalităţii din 31 mai si a lui Danton, a lui Robespierre, a dus la căderea iacobinilor şi la sfîrşitul guvernului revoluţionar. De atunci încolo Convenţia a fost

I Toate cuvintele în litere cursive sînt corecturi făcute **de** Napoleun însuşi în manuscrisul original (n. a.).

condusă rînd pe rînd de facţiuni care nu au reuşit să-şi cîştige nici o autoritate : principiile ei se schimbau de la o lună la alta. O reacţiune îngrozitoare *submina* republica în interior ; domeniile nu se mai vindeau şi, cum bancnotele se devalorizau tot mai mult,* armata rămăsese fără soldă şi numai rechiziţiile şi legea maximului mai asigurau aprovizionarea ; nici măcar pîinea soldatului nu putea fi asigurată. Legea recrutării, ale cărei prevederi fuseseră executate cu cea mai mare rigoare sub guvernul revoluţionar, încetă. Armatele continuau totuşi să obţină mari victorii pentru că niciodată nu fuseseră atît de numeroase, dar sufereau pierderi zilnice, iar efectivele lor nu mai puteau fi completate.

Partidul din străinătate, .care urmărea restaurarea Burbonilor, cîştiga în fiecare zi noi forţe. Saloanele erau deschise ; se discuta fără teamă. Comunicaţiile cu exteriorul deveniseră mai uşoare ; se complota pe faţă răsturna-: rea republicii.

Revoluţia îmbătrînise, lovise în multe interese : toată lumea se simţea strivită de o mină de fier. Fuseseră comise multe crime : au fost dezvăluite cu înverşunare şi fiecare zi stîrnea şi mai mult adversitatea publică împotriva tuturor celor care au guvernat, au administrat sau au participat într-un fel sau altul la succesele Revoluţiei.

Pichegru fusese cumpărat : era primul general al republicii, fiul unui plugar din Franche-Comté şi, în tinereţe, elev la colegiul din Brienne ; s-a vîndut partidului regalist căruia i-a dăruit primele succese ale operaţiunilor armatei sale.

Duşmanii republicii n-au găsit în armată decît prea puţini prozeliţi ; ea a rămas credincioasă principiilor Revoluţiei pentru care a vărsat atîta sînge şi a cîştigat atitea victorii.

Toate partidele erau sătule de Convenţie : chiar Convenţia era sătulă de sine însăşi. Misiunea ei fusese

să adopte Constituţia ; pînă la urmă îşi dădu seama că salvarea patriei şi salvarea ei cerea ca, fără nici o amînare, *să-şi îndeplinească principala sa misiune.* A adoptat la 21 iunie 1795 constituţia cunoscută sub numele de Constituţia anului III. Puterea executivă era încredinţată unui grup de cinci persoane cunoscut sub numele de Directorat. Două consilii numite al Celor cinci sute, şi al Bătrînilor constituiau puterea legislativă. Această Constituţie a fost supusă spre aprobare poporului reunit în adunare preliminară.

2. Legi adiţionale la Constituţie. După părerea generală, căderea Constituţiei din '91 trebuia atribuită legii Constituantei prin care *membrii săi erau excluşi de la legislatură.* Convenţia *nu a căzut* în aceeaşi greşeală. Ea adăugă la Constituţie două legi adiţionale prin care se hotăra ca dotiă ' treimi din noua legislatură să fie formate **de** membri ai Constituantei şi că adunările electorale ale departamentelor nu vor numi, *de data aceasta,* declt o treime din cele două consilii. Convenţia mai hotărî ca aceste două legi adiţionale să fie aprobate de popor, ca părţi ce nu puteau fi separate de Constituţie.

Din clipa aceea s-a produs o nemulţumire generală. Mai ales partidul din străinătate îşi vedea toate proiectele dejucate prin aceste dispoziţii. Partidul acesta îşi făcuse iluzia că cele două consilii vor fi alcătuite în întregime din oameni noi şi străini de Revoluţie, ba în parte chiar dintre cei care-i fuseseră victime. Spera astfel să se ajungă la contrarevoluţie prin însăşi influenţa legislaturii.

Partidul acesta avea motive foarte temeinice să-şi ascundă adevăratele motive ale nemulţumirii sale ; afirmă că drepturile poporului erau nesocotite, din moment ce Convenţia, care nu avusese decît misiunea de a promulga Constituţia, uzurpa puterea corpului electoral atribuind ea însăşi membrilor săi atribuţiile

unui corp legislativ, că dovedind că acţionează cu bună ştiinţă împotriva intenţiilor poporului, Convenţia impunea adunărilor preliminare condiţia *arbitrară* de a vota în acelaşi timp Constituţia şi legile adiţionale. Ţelurile Convenţiei trebuiau să fie identice cu ale popor,ului. De ce, deci, nu permitea să se voteze separat Constituţia şi legile adiţionale ? Pentru că ştia că legile adiţionale aveau să fie respinse în unanimitate. în ceea ce priveşte Constituţia ca atare, era fără îndoială preferabilă situaţiei care o precedase şi asupra acestui punct toate partidele erau de acord. E adevărat că în loc de cinci directori unii ar fi vrut un preşedinte, alţii ar fi vrut un consiliu mai popular, dar în general această constituţie era privită favorabil. La rîndul său, partidul din străinătate, care era condus de comitete secrete, nu acorda nici o importanţă unor forme de guvernămînt pe care nu voia să le menţină ; acest partid nu căuta decît să profite de Constituţie pentru **a** declanşa contrarevoluţia ; şi considera favorabilă orice împrejurare ce tindea să ia puterea din mîinile Convenţiei şi ale membrilor acesteia.

3. Legile adiţionale sînt respinse de secţiunile din Paris. Cele patruzeci şi opt de secţiuni din Paris s-au reunit într-o adunare comună, reprezentînd patruzeci şi opt de tribune la care au luat imediat cuvîntul oratorii cei mai virulenţi : La Harpe, Serizi, Lacretelle cel lînăr, Vaublanc, Regnault etc. Nu *era nevoie* de mult talent pentru a aţîţa spiritele împotriva Convenţiei ; dar o *bună parte* din oratorii care vorbeau au dovedit că aveau cu prisosinţă talent.

Capitala fu astfel cuprinsă de agitaţie. *După 9 Ihermi- dor s-a organizat* garda naţională. S-a avut *în vedere ca iacobinii să fie îndepărtaţi,* dar se căzu în extrema cealaltă, astfel că în gardă se găsea un număr destul de mare de contrarevoluţionari.

Această gardă naţională număra mai mult de patruzeci de mii de oameni, înarmaţi şi în uniformă, care împărtăşeau mînia membrilor secţiunilor împotriva Convenţiei ; şi* Parisul respinse legile adiţionale. Unul după altul, reprezentanţii secţiilor au luat cuvîntul la tribuna Convenţiei spunîndu-şi răspicat părerea. Convenţia spera totuşi că agitaţia se va potoli de îndată ce provinciile î.si vor fi arătat părerea pronunţîndu-se pentru Constituţie şi pentru legile adiţionale. Convenţia credea că această agitaţie a Capitalei putea fi asemănată cu tulburările atît de obişnuite la Londra şi care se reeditaseră la Roma de nenumărate ori în timpul comiţiilor. Astfel, la 23 septembrie, ea proclamă adeziunea majorităţii secţiunilor preliminare la constituţie şi la legile adiţionale. Dar de a doua zi secţiunile din Paris numiră deputaţi pentru a forma o adunare centrală a electorilor care se reuniră la Odeon.

4. *Rezistenţa armată* ***a*** *secţiunilor din Paris.* Secţiunile şi-au calculat forţele, au evaluat slăbiciunea Convenţiei ; această adunare de electori era o adunare de insurgenţi.

Convenţia anulă adunarea de la Odeon, o declară ilegală şi ordonă comitetelor ei să o dizolve cu forţa...

în 12 vendémiaire (3 octombrie), -la ora şapte sau opt seara, generalul Menou, însoţit de reprezentanţi ai poporului, comisari pe lîngă armata din interior, se duse, cu un mare corp de trupe la locul undc-şi ţinea şedinţele secţiunea Lepclletier, în scopul ele a executa decretul Convenţiei. Infanteria, cavaleria, artileria, toate fură îngrămădite în strada Vivienne, la capătul căreia se afla mînăstirea Filles-Saint-Thomas. Membrii secţiunii ocupau *ferestrele caselor* de pe strada respectivă. Cîteva batalioane de-ale lor fuseseră dispuse în linie de bătaie în curtea mînăstirii şi' forţa

militară pe care o comanda generalul Menou *se văzu compromisă.*

Comitetul secţiunii declară că se află în exerciţiul funcţiunii, ca reprezentant al poporului suveran. Refuză să se supună ordinelor Convenţiei şi după o oră de tratative inutile, generalul Menou şi comisarii Convenţiei se retraseră, acceptînd un fel de capitulare, fără să fi reuşit să dezarmeze sau să dizolve această adunare.

5. *Menou e destituit din funcţia de comandant al armatei din interior*. Secţiunea, rămasă victorioasă, se constitui ca permanentă, trimise delegaţii la toate celelalte secţiuni, se lăudă cu succesul ei şi grăbi organizarea care putea să-i asigure rezistenţa. Se făceau pregătiri pentru ziua de 13 vendémiaire.

Generalul Bonaparte., ataşat de cîteva luni la-direcţia mişcărilor armatei republicii era într-o lojă la Feydeau cînd nişte prieteni «i aduseră la cunoştinţă ciudatele în- tîmplări care se petreceau. Fu curios să observe la faţa locului amănuntele acestor evenimente. Văzînd că trupele Convenţiei sînt respinse, se duse în grabă la sediul Adunării pentru a afla care este efectul acestei veşti şi spre a urmări felul în care va fi dezbătută şi interpretată.

Convenţia era în mare fierbere. Reprezentanţii ei pe lîngă armată, pentru a se dezvinovăţi, încercau să-1 acuze pe Menou. Se atribuia unei trădări ceea ce nu se datora decît lipsei de abilitate. Menou fu pus sub stare de arest.

Diferiţi reprezentanţi urcau rînd pe rîncl la tribună. Arătau gravitatea primejdiei. Şi veştile care soseau în fiecare clipă nu făceau decît să demonstreze limpede cU de mare era pericolul. Fiecare membru îl propunea pe generalul în care avea încredere. Cei care fuseseră ia Toulon, cu armata din Italia, şi membrii Comitetului salvării publice, care avea relaţii zilnice cu Napoleon,

îl propuseră, ca fiind mai capabil decît oricare altul, să-i scoată din această primejdioasă încurcătură, prin promptitudinea cu care sesiza situaţia şi prin energia sa. Convenţia trimise curieri să-1 caute prin oraş.

Napoleon care auzise totul şi ştia despre ce era vorba, deliberă aproape o jumătate de oră în sinea lui în legătură cu ceea ce avea de făcut : „Un război pe viaţă şi pe moarte izbucnea între Convenţie şi Paris. *Oare era înţelept să se pronunţe*să vorbească în numele întregii Franţe ? Cine va îndrăzni să coboare singur în arenă pentru a deveni campionul Convenţiei ? Chiar şi victoria ar fi fost odioasă, iar înfrângerea i-ar fi atras blamul generaţiilor viitoare.

Poţi accepta să fii ţap ispăşitor pentru atîtea crime de care ai fost străin ? De ce să rişte cu bună ştiinţă să ajungă în situaţia de a îngroşa numărul acelor nume care nu erau pronunţate decît cu oroare ?

Dar, pe de altă parte, în cazul cînd Convenţia ar cădea, ce ar deveni marile adevăruri ale Revoluţiei noastre ? Numeroasele victorii, sîngele pe care l-am vărsat nu ar mai fi decît nişte acţiuni ruşinoase. Străinătatea, pe care am învins-o de atîtea ori, triumfă şi ne copleşeşte cu dispreţul ei : o clică insolentă şi denaturată reapare triumfătoare, acuzîndu-ne de crime, se răzbună, şi ne guvernează cu mina străinătăţii, ca pe nişte iloţi.

Astfel, înfrîngerea Convenţiei ar încununa cu lauri fruntea străinătăţii şi ar pecetlui ruşinea şi sclavia patriei.

Aceste gînduri, cei douăzeci şi cinci de ani ai săi, încrederea în propriile-i forţe, destinul său !... *Se hotărî şi se cluse la Comitet*, unde descrise în culori vii imposibilitatea de a conduce o operaţie atît de importantă, avînd alături de el trei reprezentanţi, care. de fapt, deţineau toată puterea stînjeneau toate operaţiile generalului ; adăugă că fusese martor la

evenimentele din strada Vivienne, că cei mai vinovaţi fuseseră comisarii si cu toate acestea în sînul adunării ei apăruseră ca nişte acuzatori victorioşi.

Convins de aceste argumente, dar în imposibilitate de a destitui comisarii fără o lungă discuţie în cadrul adunării, Comitetul ca să împace pe toată lumea, *căci nu era vreme da pierdut*, se hotărî să-1 primească pe Napoleon ca membru al adunării însăşi. în vederea acestui lucru, Comitetul propuse Convenţiei pe Barras ca general şef şi dădu comanda lui Napoleon, care, în felul acesta, se văzu scăpat de cei trei comisari fără ca aceştia să se poată plînge de ceva.

De îndată ce Napoleon se văzu însărcinat cu comanda forţelor care trebuiau să protejeze Adunarea, se duse într-unui din birourile de la Tuileries, unde se găsea Menou, pentru a obţine de la el informaţiile necesare despre forţele şi poziţia trupelor şi ale artileriei. Armata, formată din numai cinci mii de oameni din toate armele, avea patruzeci de tunuri, care se aflau în momentul acela la Sablons, sub paza a cincisprezece oameni ; era ora unu după miezul nopţii. Napoleon trimise de îndată pe un şef de escadron din regimentul 21 vînători (era Murat) cu trei şute de oameni călare, să meargă cu toată garda la Sablons şi să aducă artileria în parcul palatului Tuileries. O clipă dacă ar fi întîrziat nu ar mai fi ajuns la vreme. Ofiţerul respectiv ajunse la ora două Ia Sablons, unde se întîlni cu capul unei coloane a secţiunii Lepelle- tier care venea să ocupe parcul. Dar cum erau călare şi într-un loc deschis, secţiunea se retrase şi la ora şase dimineaţa cele patruzeci de tunuri erau la Tuilerics.

6. Poziţia de atac şi apărarea palatului Tuileries. începînd de la ora şase pînă la nouă, Napoleon alergă pe la toate posturile şi plasă artileria la Pont-Louis şi Pont- Royal şi în capul străzii Rohan, în fundătura Dauphin, îu strada Saint-Honore, la Pont-Tournant etc.

Paza era încredinţată unor ofiţeri de care era sigur. Toate tunurile erau în poziţie de tragere, cu fitilele aprinse, .iar mica armată se afla răspîndită în diferite posturi sau în rezervă, în parc, şi la Carrousel.

Se dădu alarma generală în tot Parisul şi gărzile naţionale se formau la toate intersecţiile, înconjurînd astfel palatele şi parcurile. Toboşarii merseseră cu îndrăzneala atît de departe încît ajunseseră să dea alarma pînă lîngă Carrousel şi în piaţa Ludovic al XV-lea.

Primejdia era iminentă. Patruzeci de mii de soldaţi din gărzile naţionale, bine înarmaţi, organizaţi de multă vreme, erau hotărîţi să lupte împotriva Convenţiei. Trupele de linie însărcinate cu apărarea ei erau puţin numeroase şi se puteau lăsa uşor tîrîte de înflăcărarea populaţiei care le înconjura. Convenţia, pentru a-şi spori forţele, împărţi arme unui număr de o mie cinci sute de persoane care se numeau patrioţi din '89, toţi oameni care, după 9 thermidor îşi pierduseră slujbele şi îşi părăsiseră departamentele, unde erau urmăriţi pentru opiniile lor politice. Cu aceştia s-au format trei batalioane *care i-au fost* încredinţate generalului Rerruver. Oamenii aceştia s-au bătut cu cea mai mare vitejie. Ei au antrenat trupa de linie şi au avut o mare contribuţie la succesul din ziua aceea.

Un comitet de patruzeci de membri, sub preşedinţia lui Cambaceres şi compus din Corn il (au 1 sal văi'ii politico şi al siguranţei generale dirija toate treburile. Se discuta mult, nu se hotăra nimic şi primejdia devenea clin ce în ce mai mare...

7. *Lupta din 13 vendemiaire.* Din clipă în clipă situa-ia se înrăutăţea. La ora trei, Danican. trimise[4] un parlamentar să şomer- * Convenţia să îndepărteze trupele ea re ameninţau poporul şi să-i dezarmeze pe terorişti. Acest parlamentar a fost condus din post in post legat la ochi, după toate regulile războiului. A fost

inlrodus astfel în mijlocul *Comitetului* celor patruzeci pe care-i impresionă mult cu ameninţările lui. A fost trimis inapoi înspre ora patru. Se înnopta şi era neîndoielnic că situaţia va fi prielnică pentru membrii secţiunilor, avînd în vedere numărul lor mare. *Puteau* să se strecoare din casă în casă, prin toate căile de acces spre Tuileries şi care erau de pe acum blocate. Cam pe la aceeaşi oră au fost aduse în sala Convenţiei şapte sute de puşti, cartuşiere şi *muniţii* pentru a-i înarma pe membrii Convenţiei în calitate de corp de rezervă, fapt care ii alarmă pe mulţi dintre ei deoarece abia atunci au înţeles *cit de mare era* primejdia în care se găseau.

în sfîrşit, pe la patru şi un sfert au fost trase focuri de puşcă dinspre palatul Noailles, unde se infiltraseră secţionării. Gloanţele ajungeau pînă pe peronul palatului Tuileries. în acelaşi moment coloana Lafond veni prin cheiul Voltaire, mergînd înspre Pont-Royal. Atunci li se dădu bateriilor ordin să tragă. Un tun de opt din fundătura Dauphin deschise focul şi deveni astfel semnal pentru toate posturile. După cîteva salve, biserica Saint- Roch fu cucerită... La ora şase totul se sfîrşise.

în *cursul nopţii,* s-au mai auzit cîteva bubuituri de tun, trase numai pentru a împiedica ridicarea baricadelor pe care cîţiva locuitori încercaseră să le construiască din butoaie.

Secţionării au avut vreo două sute de morţi sau răniţi şi cam tot atîţia au pierdut şi convenţionaliştii, dintre care majoritatea au căzut la Saint-Roch.

Trei dintre reprezentanţi, Fréron, Louvet şi Siéyès, se arătaseră *oameni hotărîţi...*

8. 14 vendémiaire. în secţiunea Lepelletier se mai ţineau încă adunări.

în dimineaţa de 14, cîteva coloane porniră împotriva lor prin bulevarde, prin strada Richelieu şi

prin Paiais- Royal. Tunurile fuseseră plasate pe arierele principale. Secţionării au fost repede scoşi de pe poziţii iar restul timpului a fost folosit pentru a controla oraşul, pentru a descoperi sediile secţionărilor, pentru a prelua armele şi pentru a citi proclamaţii. Seara totul reintrase în normal şi Parisul era absolut liniştit.

Cînd, după acest mare eveniment, ofiţerii armatei din interior au fost prezentaţi în grup Convenţiei, aceasta, prin aclamaţii, 1-a numit pe Napoleon genei al şef al acestei armate, Barras neputînd cumula titlul de reprezentant cu funcţiile militare.

Generalul Menou a fost tradus în faţa Consiliului de război : se cerea să fie condamnat la moarte. Generalul şef îl salvă spunînd judecătorilor că dacă Menou merita moartea, cei trei reprezentanţi care conduseseră operaţiile şi parlamentaseră cu secţionării o meritau şi ei. Convenţia nu avea decît să-i dea în judecată pe cei trei membri şi după aceea să fie judecat şi Menou. Spiritul de solidaritate fu mai puternic decît glasul duşmanilor lui Menou.

Aceeaşi comisie a condamnat *la moarte* în contumacie mai multe persoane *printre care şi pe Vaublanc.* Singurul executat a fost Lafond. Acest tînăr arătase mult curaj în luptă. Capv[1] coloanei lui se refăeuse de trei ori pe Pont-Royal suu tirul de mitralii, înainte de a fi complet dispersat. Lafond era emigrant. Nu a putut fi salvat, oricît de mult s-ar fi dorit acest lucru : răspunsurile lui imprudente au dejucat în mod constant bunele intenţii ale judecătorilor.

,9. Napoleon comandant şe} al armatei din interior. După 13 vendémiaire, Napoleon a trebuit să organizeze garda naţională, o foi ţă foarte importantă, care număra pînă la o sută patru batalioane.

El formă în acelaşi timp garda-Directoratului şi reor-' *cjanizâ* garda Corpului legislativ. Toate aceste elemente au contribuit ulterior la succesul lui din faimoasa zi de 18 brumar. Lăsase o impresie atît de puternică în rîndul acestor trupe încît la întoarcerea lui din Egipt, deşi Directoratul recomandase soldaţilor săi să nu-i dea onorul cînd nu era în uniformă ele paradă, nimic nu le-a putut împiedica să-i dea onorul indiferent de ţinuta în care ar fi apărut.

Puţinele luni în care Napoleon a comandat armata din interior au fost pline de greutăţi şi de piedici. Este vorbii de instalarea unui nou guvern ai cărui membri

erau dezbinaţi şi adesea în opoziţie cu consiliile ; de agitaţia mocnită din rîndurile vechilor secţionări care, la Paris, constituiau majoritatea ; de turbulenţa activă a iacobinilor, care se reorganizau sub denumirea de Societatea Pantheonului ; de agenţii din străinătate şi cei ai regaliştilor, *care* formau un partid puternic ; de dezorganizarea finanţelor şi devalorizarea monedei-hîrtie, ceea ce nemulţumea extrem de mult trupele. Dar mai rea decît toate acestea la un loc era foametea îngrozitoare care, în vremea aceea, bîntuia în capitală.

S-a întîmplat ca de zece sau douăsprezece ori să lipse a se ă alimentele şi distribuirea micilor raţii zilnice pe care guvernul le fixase sub presiunea constrîngerilor a fost întreruptă. Era nevoie de o activitate, de o abilitate deosebită pentru a învinge asemenea dificultăţi şi pentru a menţine calmul în capitală, în ciuda acestor.împrejurări atît de complicate şi de grave.

Directoratul era din ce în ce mai îngrijorat de Societatea Pantheonului. Poliţia nu îndrăznea să intervină direct în problema acestei organizaţii. *Generalul şef* ordonă să fie sigilate localurile în care

se adunau şi membrii socie- -etăţii n-au mai făcut nici o mişcare cît timp acesta a fost prezent în capitală. Numai după plecarea lui şi-au făcut din nou apariţia, sub influenţa lui Babeuf, Antonelle şi alţii, cuîminînd cu manifestaţia din cîmpia Grenell'e.

Generalul a fost de multe ori nevoit să vorbească în public, în hale, pe străzi, în secţiuni şi prin mahalale şi trebuie în mod deosebit remarcat faptul că, din toată capitala, în cartierul Saint-Antoine a reuşit cu cea mai mare uşurinţă să aducă oamenii la ordine şi acelaşi cartier a fost primul care a dat ascultare îndemnurilor lui generoase.

Napoleon o cunoscuse pe d-na de Bcauharnais pe vremea cînd era comandantul militar al Parisului.

Se procedase la dezarmarea generală a secţiunilor. *La statul-major* se prezentă un băieţel de vreo zece sau doisprezece ani, care venea să-1 implore pe generalul şef sa dea ordin să i se înapoieze sabia tatălui său, care fusese general al Republicii. Acest băieţel era Eugène de Beau- harnais, mai apoi vice-rege al Italiei. Napoleon, impresionat de cerere şi de drăgălăşenia proprie vîrstei lui, ii acordă ceea ce dorea Cînd văzu sabia tatălui său Eugène începu să plîngă. Generalul fu emoţionat şi-i arătă alita bunăvoinţă încît d-na de Beauharnais se simţi obligată să vină a doua zi să-i mulţumească. Napoleon se grăbi să-i întoarcă vizita.

Toată lumea cunoaşte graţia deosebită a împărătesei Joséphine, felul ei de a fi, blîndă şi atrăgătoare. Prietenia lor deveni în curînd intimă şi tandră şi nu peste mult s-au căsătorit.

10. Napoleon este numit general şef al armatei din Italia. I se reproşa lui Scherer, comandantul armatei din Italia, că nu a ştiut să profite de bătălia de la Loano'; de atunci, conduita lui era considerată ca nesatisfăcătoare. în cartierul său general de la Nisa existau mai mulţi funcţionari decît militari. Generalul

cerea bani ca să plătească solda trupelor sale şi pentru a reorganiza diferite servicii. Cerea cai pentru a-i înlocui pe ai lui, care fuseseră lăsaţi să moară din lipsă de furaje : guvernul nu putea să-i dea nimic ; i s-au trimis răspunsuri dilatorii ; era purtat cu fel şi fel de promisiuni. Atunci anunţă că dacă ajutoarele vor mai întîrzia va fi obligat să se retragă de pe rîul Genova, să revină înspre Roya şi poate chiar să treacă dincolo de Var. Directoratul hotărî să-1 înlocuiască.

Un tînăr general de douăzeci şi cinci de ani nu putea rămîne prea mult în fruntea armatei din interior. Talentele sale şi încrederea pe care armata din Italia o avea în el *îl desemnau* ca fiind singurul capabil să o scoată din situaţia neplăcută în care se găsea. Convorbirile pe care lc-a avut cu Directoratul pe această temă şi proiectele pe care le prezentă înlăturară orice îndoială. Plecă spre Nisa şi generalul Iiatry, în vîrstă de şaizeci de ani, veni de la armata de pe Sambre-de-Meuse ca să-1 înlocuiască în fruntea armatei din interior, care-şi pierduse importanţa după ce criza de alimente trecuse şi guvernul îşi asigurase stabilitatea.

BĂTĂLIA DE LA MONTENOTTE

Do la sosirea generalului şef la Nisa, în 23 martie 170G, pînă la armistiţiul de la Cherasco, din 28 aprilie ; interval de o lună

Savona, port la mare şi fortăreaţă, era bine plasat ca să servească în acelaşi timp ca punct de aprovizionare şi de sprijin. De acolo pînă la Madona, drumul e o şosea pietruită de trei mile şi de la Madona la Carcari sînt încă vreo patru sau cinci mile. Această ultimă porţiune putea deveni practicabilă pentru artilerie în cîteva zile. La Carcari se află drumuri pentru care, ce conduc în interiorul Piemontului şi Monferrat-ului.

Acest punct era singurul pe unde puteai pătrunde în Italia fără să dai de munţi ; terenul prezenta ridicaturi atît de neînsemnate, încît mai tîrziu, sub Imperiu, s-a proiectat construirea unui canal care să unească Adriatica şi Medi- terana cu ajutorul Padului şi cu un braţ al Bormidei, al cărei izvor se află pe înălţimile din preajma Savonei.

Dacă se pătrundea în Italia pe la izvoarele Bormidei se puicii spune că armatele sarde şi austriece sînt despărţite şi izolate, pentru că din locul acela erau amenințate în aceeaşi măsură Lombardia şi Piemontul. Se putea înainta spre Milano şi spre Torino. Piemontezii aveau interesul să apere oraşul Torino şi austriecii Milano.

2. *Starea cclor două armate.* Armata duşmană era comandată-de generalul Beaulieu. un distins ofiţer care cişţigase o mare reputaţie luptînd în campaniile din Nord. Armata aceasta era înzestrată cu tot ce trebuia pentru a fi redutabilă. Armata franceză, dimpotrivă, era foarte slab dotată şi guvernul nu putea să-i dea nimic. Armata aliaţilor era compusă din austrieci, din sarzi, din napo- litani : avea un efectiv de trei ori mai mare clecît armata franceză şi urma să crească succesiv prin forţele trimise de papa. de Neapole, Modena şi Pai ma... Armata franceză era compusă din patru divizii active comandate ele gene-

ralii Massena, Augereau, Laharpe şi Serurier : fiecare dintre aeesle divizii, ajutîndu-se reciproc, putea ajunge la şase sau şapte mii de combatanţi. Cavaleria, care număra trei mii de călăreţi, era în starea cea mai proastă, deşi fusese multă vreme pe Rhone, în refacere ; dar dusese lipsă de nutreţuri. Arsenalul din Antibes şi cel din Nisa erau bine aprovizionate, dar nu existau mijloace de transport ; toţi caii de tracţiune muriseră de foame. Penuria finanţelor era atît de mare în Franţa încît, cu toate eforturile guvernului, armatei nu i s-au putut da decît două mii de ludovici, în monedă, pentru începerea campaniei. Deci, din partea Franţei nu se putea spera nimic. De-acum înainte nu se puteau aştepta la alte resurse decît la cele pe care le-ar fi oferit victoriile. Numai în cîmpiile Italiei puteau fi organizate transporturile, se puteau găsi atelaje pentru artilerie, îmbrăcăminte pentru soldaţi, cai pentru cavalerie. Toate acestea ar fi fost do- bîndite dacă se forţa intrarea în Italia. Armata francoxă nu avea de fapt mai mult de treizeci de mii de oameni şi avea in faţă mai mult de nouăzeci de mii. Dacă aeesle două armate ar fi trebuit să se înfrunte într-o bătălie generală, fără îndoială că inferioritatea numerică a armatei franceze şi inferioritatea ei în artilerie şi cavalerie nu i-ar fi permis să reziste. Dar în această situaţie numărul putea ii suplinit prin rapiditatea marşurilor, artileria prin natura poziţiilor ; iar moralul trupelor era excelent : toţi soldaţii făcuseră celelalte campanii din Italia sau pe cele din Pirinei.

3. Napoleon soseşte la Nisa. Napoleon sosi la Nisa călătorind din 26 pînă în 29 martie. Situaţia, carc-i fu prezentată de Scherer, era mai sumbră decît şi-o p.utuse el imagina. Aprovizionarea cu pîine mergea prost, de multă vreme nu se mai distribuise carne :

pentru transport nu se putea conta decît pe două sute ele catîri şi nu puteau fi atelato mai mult de douăsprezece tunuri : situaţia se înrăutăţea din zi în zi. Nu trebuia pierdută o clipă. Armata nu mai putea trăi acolo unde era, trebuia să înainteze sau să se retragă.

Generalul francez dădu ordin ca armata *să se pună în mişcare. Voia să ia inamicul prin surprindere chiar de la începutul campaniei şi să-l năucească prin succese răsunătoare şi decisive.

De cînd începuse războiul, cartierul general nu părăsise niciodată Nisa. Acum primi ordin să se deplaseze la Albenga. De multă vreme, toate sectoarele administraţiei se considerau ca fiind în posturi fixe şi se ocupau mai mult de propriile lor interese decît de nevoile armatei. Generalul francez trecu trupele în revistă şi le spuse : Soldaţi ! sînteţi goi, prost hrăniţi ; ni se datorează mult, dar nu ni se poate da nimic. Răbdarea, curajul de care daţi dovadă stînd printre aceste stînci sînt minunate, dar nu vă aduc nici o glorie. Eu vă voi conduce în cele mai mănoase cîmpii ale lumii. Provincii bogate, oraşe mari vor fi în puterea noastră şi acolo veţi avea bogăţii, onoruri şi glorie. Soldaţi din Italia, nu vă trebuie decît curaj !"

Acestor cuvinte ale tînărului general de douăzeci şi cinci de ani, în care toţi aveau de acum o mare încredere, datorită operaţiilor strălucite de la Toulon, de la Saorgio, de la Savona, pe care le condusese în anii precedenţi, li s-a răspuns cu vii aclamaţii.

Ca să înconjoare Alpii şi să intre în Italia prin trecătoarea Cadibona, trebuia ca toată armata să se adune spre extrema ei dreaptă : operaţie primejdioasă, dacă zăpezile n-ar fi acoperit în vremea aceea intrările în Alpi. Trecerea de la ordinea defensivă la ordinea

ofensivă era una dintre operaţiunile cele mai delicate. Serurier a fost trimis la Gares.sk), cu divizia sa. pentru a ţine sub observa-

Iul

ţie taberele pe care Colii le avea pe Ceva. Generalilor Massena şi Augereau li s-a ordonat să stea ca rezervă la Loano, Finale şi pînă la Savona. Laharpe înaintă spre Genova. Avangarda lui, comandată de Cervoni, ocupă Voltri. In acelaşi moment generalul şef ceru senatului din Genova să-j predea trecătoarea Bochetta şi cheile de la Gavi, anunţînd că vrea să pătrundă în Lombardia şi să-şi ia ca punct de sprijin pentru operaţiunile sale oraşul Genova. La Genova se produse o agitaţie extraordinară.

4. Bătălia de la Montenotte, 11 aprilie. Beaulieu, alarmat, alergă în grabă mare din Milano în ajutorul Geno- vei. îşi mută cartierul general la Novi şi îşi împarte armata în trei corpuri : cel din dreapta, sub ordinele lui Colii, compus din piemontezi îşi stabileşte cartierul general la Ceva ; acest corp fu însărcinat cu apărarea localităţilor Stura şi Tanaro. Centrul, sub ordinele lui d'Ar- genteau, porneşte spre Montenotte, pentru a tăia armata franceză, căzîndu-i în flancul stîng, şi pentru a ocupa, la Savona, drumul spre Corniche. Beaulieu însuşi, cu corpul din stînga, apără Genova şi merge spre Voltri. La prima vedere, modul în care procedează pâre bine gîndit. Dar studiind mai bine relieful ţinutului, se observă că Beaulieu îşi divizează forţele, deoarece orice comunicare directă între flancul stîng şi centru nu era posibilă decît prin spatele munţilor ; în timp ce armata franceză, dim- potrivă, se plasează în aşa fel încît se poate aduna în cîteva ore şi se poate arunca asupra unuia sau altuia

dintre corpurile duşmane ; şi dacă unul ar fi fost înfrînt, celălalt trebuia neapărat să se retragă.

Generalul d'Argenteau, comandînd centrul armatei duşmane, se stabileşte la Montenotte-Inferior în 9 aprilie. în 10, se îndreaptă spre Monte-Legino pentru a ataca prin Madona. Colonelul Rampon, care fusese însărcinat cu apărarea celor trei redute de la Monte-Legino, aflînd despi e marşul inamicului, trimite în întîmpinarea lui un puternic detaşament de recunoaştere. Operaţiunile ae recunoaştere durează de la amiază pînă la ora două cînd detaşamentul se reîntoarce în redute. D'Argenteau încercă să le cucerească pe toate dintr-odată. Este respins în trei atacuri consecutive ; renunţă. Cum trupele lui sînt obosite, se retrage pe poziţie şi amînă învăluirea acestor redute cu intenţia de a le ocupa a doua zi. Beaulieu, la rîndul lui, înaintează spre Genova în ziua de 9. în tot cursul zilei de 10, Laharpe este angajat în luptă cu avangărzile sale ca s.ă-1 oprească şi să păstreze cheile de la Voltri. Dar în seara zilei de 10 se repliază spre Savona şi în 11, în zorii zilei, se găseşte, cu toată divizia, în spatele lui Rampon şi a redutelor de pe Monte-Legino. în aceeaşi noapte de 10 spre 11, generalul şef merge cu diviziile lui Massena şi Augereau, prin trecătoarea Cadi- bona şi ajunge in spatele localităţii Montenotte. în zorii zilei, cTArgentcau, învăluit din toate părţile, este atacat din faţă de Rampon şi Laharpe, din spate şi din flanc de generalul şef. Deruta este completă. întregul corp al lui d'Argenteau e zdrobit, în timp ce Beaulieu ajungea la Voltri, unde nu mai era nimeni. Abia în 11 află generalul ele înfrângerea de la Montenotte şi de intrarea francezilor în Piemont. Atunci este nevoit să-şi

replieze în grabă mare trupele şi să o ia înapoi, pe drumurile proaste pe uncie planurile lui îl forţaseră să înainteze. Ca urmare, trei zile mai tîrziu, la bătălia de la Millesimo, doar **o** parte clin trupele lui au reuşit să ajungă la timp.

5. *Bătălia de la Millesimo*. în ziua de 12, cartierul general al armatei franceze era la Carcari ; armata învinsă se retrăsese : piemontezii spre Millesimo şi austriecii spre Dego.

Aceste două poziţii erau legate de o divizie piemonteză care trebuia să ocupe înălţimile de la Biestro.

La Millesimo, piemontezii dominau drumul care traversează Piemontul : li se alătură Colii cu tot ce mal putuse salva din flancul drept.

La Dego, austriecii ocupau poziţia care apără drumul spre Acqui, drumul direct spre Milano. Li se adăugă rînd pe rînd tot ceea ce Beaulieu izbuti să aducă de la Voltri ; aveau o poziţie care le permiteau să primească toate întăririle care ar fi putut să le vină din Lombardia. Cele două mari drumuri spre Piemont şi spre Milano erau astfel ocupate : inamicul se bucura că va avea timp suficient să se instaleze pe poziţii şi să se întărească.

Oricît de avantajoasă ar fi fost pentru noi bătălia de la Montonottc, inamicul găsise în superioritatea sa numerică resurse pentru a-şi acoperi pierderile. Dar a treia zi, în 14. bătălia de ia Millesimo ne-a deschis cele două drumuri către Torino şi Milano.

Augereau, care forma flancul sting al armatei franceze, înaintă spre Millesimo. Massena, cu centrul, se îndreptă spre Dego, iar Laharpe, care comanda flancul drept, merse spre înălţimile de la Cairo. Inamicul îşi sprijinise flancul drept ocupînd mamelonul de la Cosseria, care domină cele două braţe ale-Bormidei ;

dar încă din 13, generalul Augereau, care nu participase la bătălia de Ia Montenotte, izbi flancul drept al inamicului cu atîta impetuozitate, încît cuceri defileul de la Millesimo şi înconjură mamelonul de la Cosseria. Provera, cu avangarda formată din două mii de oameni, fu despărţit de ceilalţi. Intr-o poziţie atît de disperată, recurse la îndrăzneală : se refugie într-un vechi castel ruinat şi se baricadă acolo. De la înălţimea aceea vedea aripa dreaptă a armatei sarde pregătindu-se pentru bătălia de a doua zi, şi spera că îl va scăpa şi pe el din încercuire. Toate trupele lui Colii, din tabăra de la Ceva, trebuiau să sosească în cursul nopţii. Era deci important ca, încă din timpul zilei, castelul de la Cosseria să fie cucerit, dar poziţia era foarte puternică ; atacul eşuă. A doua zi cele două armate ajunseră la lupta corp la corp. Massena şi Laharpe cucerir ă Dego după o luptă îndîrjită. Menars şi Joubert cuceriră înălţimile de la Biestro. Toate atacurile lui Colii, pentru a degaja Cosseria, fură zadarnice. Fu bătut şi urmărit cu sabia în coaste ; atunci şi Provei a trebui să depună armele. Inamicul urmărit îndeaproape in defileul do la Spigno lăsă acolo o parte din artilerie, *multe steaguri şi prizonieri.* Din clipa aceea separarea celor două armate, austriacă şi sardă, deveni evidentă. Beaulieu îşi mută cartierul general la Acqui, pe *drumul spre Milano*, iar Colii se stabili la Ceva spre a împiedica joncţiunea lui Serurier şi pentru a apăra Torino.

6. *Bătălia de la Dego, 15 aprilie.* Intre timp, o divizie de grenadieri austrieci care veneau dinspre Voltri, prin Sassclio, sosi la trei dimineaţa la Dego. Poziţia nu era ocupată decît de o avangardă. De aceea grenadierii cuceriră cu uşurinţă satul iar cartierul general francez fu foarte alarmat deoarece nu putea înţelege cum duşmanul reuşise să ajungă la Dego cînd

noi aveam avanposturi pe drumul dinspre Acqui. După două ore de luptă foarte aprigă, Dego fu recucerit şi divizia duşmană făcută prizonieră aproape în întregime.

în luptele acestea l-am pierdut pe generalul Bonei, la'Millesimo, şi pe generalul Causse la Dego... Acolo, în satul Dego, 1-a remarcat Napoleon pentru întîia oară pe un şef de batalion pe care-1 făcu colonel : este vorba de Lannes care ulterior deveni mareşal al Imperiului, duce de Montebello, şi dovedi talente deosebite. Se va vedea că în mod constant după această luptă a avut un aport dintre ce le mai mari la toate evenimentele militare.

Generalul francez îşi îndreptă atunci direcţia operaţiunilor militare împotriva lui Colii şi a regelui Sardiniei, mulţumindu-se să-i ţină pe austrieci în şah. Laharpe se plasă într-un punct de supraveghere, aproape de Dego, pentru a ne asigura spatele şi a-1 ţine la respect pe Beaulieu, care, foarte slăbit, nu se mai ocupa decît cu regruparea şi reorgan/zarea a ceea ce mai rămăsese din armata lui. Divizia lui Laharpe, obligată să rămînă mai multe zile pe poziţia aceea, fu foarte greu încercată, deoarece datorită neputinţei de a se asigura transporturile şi din cauză că ţinutul acesta în care au fost cantonate atîtea trupe nu mai avea resurse, n-a putut fi aprovizionată cu alimente ; ceea ce dădu naştere la unele dezordini.

Sérurier, care află la Garessio de bătăliile de la Monte- notte şi de la Millesimo, se puse în mişcare, cuceri înălţimea San Giovanni şi intră în Ceva în aceeaşi zi în care Augereau sosea pe înălţimile de la Montezemoto. în 17, după cîteva mici incidente, Colii evacuă tabăra întărită de la Ceva, înălţimile de la Montezemoto şi se retrase dincolo de Cursaglia. în aceeaşi zi, generalul şef îşi mută cartierul general la Ceva. Inamicul abandonase toată artileria pe care nu mai avusese timp s-o ia şi se mulţumise să lase o garnizoană în castel.

Armatei care sosi pe înălţimile de la Montezemoto i se oferea o privelişte sublimă ; de acolo se zăreau imensele cîmpii mănoase ale Piemontului. Padul, Tanaro şi o mulţime de alte rîuri şerpuiau în depărtare ; o centură albă de zăpezi şi gheţuri, de o înălţime extraordinară, înconjura, la orizont, acest bogat bazin al pămîntului făgăduinţei... ..Hanibal a trecut Alpii, spuse generalul francez fixînd cu privirea munţii ; noi, noi însă, i-am înconjurat." **O** frază fericit aleasă, care rezuma în două vorbe ideea **şi** rezultatul campaniei.

Armata trecu rîul Tanaro. Pentru întîia oară ne găseam în plină cîmpie şi cavaleria putu atunci să ne fie "de un oarecare ajutor...

7. *Bătălia de la San-Michele, bătălia de la Mondjrci, P.O şi 22 aprilie*. Generalul Serurier îşi adună forţele la San-Michele, în timp ce Massena trecea rîul Tanaro, pentru a-i ataca pe piemontezi. Dar Colii, dîndu-şi seama de primejdia în care se găsea, abandonă poziţia pe care se afla, la confluenţa celor două rîuri, şi porni el însuşi pentru 'a ocupa poziţie la Mondovi. Printr-o împrejurare fortuită, a ajuns la San-Michele tocmai cînd generalul Serurier trecea podul. Se.opri, îi opuse lui Serurier forte superioare şi îl sili să se retragă. Serurier s-ar fi menţinut totuşi la San-Michele, dacă unul dintre regimentele sale de infanterie uşoară nu s-ar fi dedat la jaf. Generalul francez trecu. în 22, peste podul de la Torre şi porni spre Mondovi. Colii ridicase aici cîteva redute şi ocupase poziţie cu flancul drept la Notrc-Dame-de-Vico şi cu centrul la Bicoque. Chiar în cursul zilei Serurier cuceri reduta de la Bicoque şi decise soarta bătăliei căreia i se spu.se bătălia de la Mondovi. Oraşul şi toate depozitele din localitate căzură în mîna învingătorului.

Generalul Stengel, care se îndepărtase prea mult în cîmpie cu o mie de cai, fu atacat de piemontezi cu forţe de două ori mai mari ca ale lui. El luă toate măsurile necesare, cum era de aşteptat din partea unui general de- săvîrşit, şi tocmai se retrăgea spre bază, cînd, în cui sul unei şarje de cavalerie căzu rănit mortal de o lance. Generalul Murat, în fruntea cavaleriei, respinse pe pier- montezi şi îi urmări la rîndul său ore întregi. Generalul Stengel, alsacian de origine, era un excelent ofiţer de husari. Servise sub Dumouriez în campaniile din **Nord,** era îndemînatic,

inteligent, iute. Reunea calităţile tinereţii cu cele ale vîrstei înaintate. Era un perfect general de avangardă. Cu două sau trei zile înaintea morţii intrase primul în Lezegno. Generalul francez sosi la cîteva ore după aceea, şi găsi totul pus la punct. Defileurile şi vadurile fuseseră cercetate. Călăuzele erau asigurate, preotul şi dirigintele poştei fuseseră interogaţi ; se stabiliseră relaţii cu locuitorii, spionii fuseseră trimişi în mai multe direcţii ; scrisorile de la poştă confiscate şi cele care puteau furniza informaţii militare traduse şi analizate ; fuseseră luate toate măsurile pentru organizarea unor depozite de hrană, pentru reîmprospătarea trupelor. Din nefericire Sten gel avea vederea scurtă, defect esenţial în meseria lui, care deveni funest şi contribui la moartea lui.

După bătălia de la Mondovi, generalul şef porni în marş spre Cherasco. Serurier se îndreptă spre Fossano şi Augereau spre Alba.

8. *Cucerirea localităţii Cherasco, 25 aprilie.* Aceste trei coloane intrară deodată, la 25 aprilie, în Cherasco, Fossano şi Alba...

în acest timp joncţiunea operată de Serurier ne permisese să comunicăm cu Nisa prin Ponte-di-Nava. Am primit de acolo întăriri în artilerie şi tot ce se mai putu.se pregăti. In toate bătăliile se cucerise multă artilerie şi mulţi cai ; s-au rechiziţionat cai din toată cîmpia Mondovi. La puţine zile după intrarea în Cherasco, armata reuşi să dispună de şaizeci de guri de foc cu muniţia necesară. Cavaleria îşi refăcu necesarul de cai. Soldaţii care nu-şi primiseră raţiile în timpul celor opt sau zece zile ale acestei campanii începură să le primească în mod regulat. Jaful şi dezordinea, urmarea firească a rapidităţii cu care se făceau deplasările, încetară. Fu restabilită disciplina şi din zi în zi armata îşi schimba înfăţişarea în mijlocul

abundenţei şi al resurselor pe care le oferea această frumoasă ţară. Pierderile fură acoperite. Iuţeala mişcărilor, impetuozitatea trupelor, şi mai ales arta de a-i opune întotdeauna inamicului cel puţin un număr egal şi adesea superior de oameni, adăugate la succesele constante pe care le obţinuseră, au cruţat multe vieţi ; de altfel soldaţii soseau prin toate trecătorile, de prin cantonamente, de prin spitale tocmai pentru că auziseră de victorie şi de abundenţa care domnea în armată. în Piemont se găseau tot felul de vinuri : cele de Montferrat semănau cu vinurile din Franţa. In armata franceză domnise o asemenea mizerie pînă atunci, incit e foarte greu do descris...

9. *Armistiţiul de la Cherasco. în 28 aprilie.* Armata nu mai era decît la zece leghe de Torino.

Regele Sardiniei nu mai avea de ales : armata îi era descurajată şi în parte nimicită. Armata austriacă, redusă la mai puţin de jumătate, părea că nu mai avea alt ghid decît să apere Milano. Spiritele erau foarte agitate în tot Piemontul şi Curtea nu se bucura deloc de încrederea populaţiei. Ea se puse la discreţia guvernului francez şi ceru un armistiţiu ; guvernul se declară de acord. Mulţi ar fi preferat ca armata să fi înaintat şi să ocupe Torino. Dar oraşul era bine fortificat. Ca să poată fi cucerit ar fi fost nevoie de un tren de artilerie de care nu dispuneam. Regele avea încă un număr mare de fortăreţe şi cu toate victoriile pe care le-am repurtat, cel mai mic eşec, cel mai mic capriciu al sorţii putea să dea totul peste cap. Cele două armate duşmane, în ciuda pierderilor numeroase, erau încă egale cu armata franceză : aveau o artilerie considerabilă şi mai ales o cavalerie care nu avusese nimic de suferit. Armata franceză, cu toate victoriile sale, era cuprinsă de uimire : oamenii erau surprinşi de grandoarea operaţiunii ; le îndoiau de posibilităţile

de succes cînd vedeau cît de slabe erau mijloacele. Cel mai mic eveniment îndoielnic ar fi găsit deci mulţi oameni dispuşi să exagereze. Unii ofiţeri, chiar generali, nu puteau concepe că
cineva s-ar putea gîndi la cucerirea Italiei cu atît de puţină artilerie, aproape fără cavalerie şi cu o armată atît de slabă şi pe care bolile şi depărtarea de patrie aveau s-o slăbească în continuare. Se găsesc indicii ale acestor sentimente ale armatei în următoarea proclamaţie a generalului şef, adresată soldaţilor săi la Cherasco :

„Soldaţi ! în cincisprezece zile aţi cîştigat şase victorii, aţi capturat douăzeci şi unu de drapele, cincizeci şi cinci de tunuri, mai multe fortăreţe şi aţi cucerit partea cea mai bogată a Piemontului. Aţi făcut cincisprezece mii de prizonieri şi aţi omorît sau rănit mai mult de zece mii de oameni.

Pînă acum v-aţi bătut pentru stînci sterpe ce au devenit ilustre prin curajul vostru, dar nefolositoare patriei. Astăzi sînteţi egali prin victoriile voastre cu armata care a cucerit Olanda şi Rinul. Lipsiţi fiind de toate, aţi cucerit ceea ce vă lipsea. Aţi cîştigat bătălii fără tunuri, aţi trecut ape fără poduri, aţi făcut marşuri forţate fără bocanci şi aţi poposit fără să aveţi rachiu şi adesea fără să aveţi pîine. Numai falangele republicane, numai soldaţii libertăţii au fost în stare să îndure ceea ce aţi îndurat voi. Glorie vouă, soldaţi ! Patria recunoscătoare vă va datora vouă în parte prosperitatea ei. Şi dacă, fiind învingători la. Toulon, aţi prezis nemuritoarea campanie din 1793, victoriile voastre actuale prezic una şi mai frumoasă.

Cele două armate, care odinioară vă atacau cu îndrăzneală, fug îngrozite din faţa voastră. Oamenii

perverşi, care rideau de mizeria voastră şi se bucurau în sinea lor de victoriile duşmanilor noştri, s-au făcut de ruşine şi tremură. Dar, soldaţi ! nu trebuie să Vă ascund că pînă acum nu aţi făcut nimic deoarece vă mai rămîn încă aaullc de făcut. Nici Torino, nici Milano, nu sînt
cucerite ! Cenuşa învingătorului lui Tarquinius[I] mai e călcată în picioare de asasinii lui Basseville [2]. Eraţi lipsiţi de toate la începutul campaniei. Acum aveţi de toate din abundenţă. Depozitele capturate de la inamici sînt numeroase, artileria de asediu şi de campanie a **sosit.** Soldaţi ! patria are dreptul să aştepte de la voi lucruri mari ! Oare veţi îndreptăţi aşteptările ei ? Cele mai mari obstacole au fost trecute, fără îndoială ; dar încă [ma]i aveţi de dat bătălii, de cucerit oraşe, de trecut rîuri. *Oare se găsesc printre noi oameni al căror curaj a slăbit ? Oare sînt oameni care ar prefera să ne întoarcem pe vîrfurile Apeninilor şi Alpilor şi să îndure cu răbdare injuriile soldăţimii aceleia de sclavi* ? Nu, nu există astfel de oameni printre învingătorii de la Montenotte, de la Mil- lesimo, de la Dego, de la Mondovi. Toti ard de dorinţa de a duce mai departe gloria poporului francez. Toţi vor să-i umilească pe aceşti regi orgolioşi, care au drăznit să plănuiască să ne pună în lanţuri. Toţi voi* să dicteze o pace glorioasă şi care să răsplătească patria pentru sacrificiile ei imense. Prieteni, eu vă promit aco&stă cucerire. Dar există o condiţie pe care trebuie să jucaţi că o veţi îndeplini : aceea de a respecta popoarele P^ care le eliberaţi. Să înceteze jafurile oribile la car^ cledau nişte sceleraţi ce se lasă îndemnaţi de duşmani

---

I Brutus cel Butrîn, fondatorul Republicii romane, care 1-a învins pe Tarquinius, ultimul rege etrusc (n. t.).

' - Ziarist girondin (175:j—1790), secretar de legaţie la Ne£*P°le şi Roma. (n. t.)..

voştri. Căci altfel nu veţi fi eliberatorii popoarelor*, ci împilatorii lor. Nu aţi fi mîndria poporului francez v-ar dezavua. Victoriile, curajul, succesele voastre, sî.n-gele fraţilor noştri morţi în luptă, totul ar **fi pierdut,** chiar şi onoarea şi gloria. Cît despre mine şi despre generalii care se bucură de încrederea voastră, am roşi dacă
am comanda o armată fără disciplină, desfrînată, care **nu** ar cunoaşte decît legeâ forţei. Dar, învestit cu autoritatea naţională, avînd de partea mea dreptatea şi legea, voi şti să-i fac pe acei puţini oameni fără curaj, fără inimă să respecte legile umanităţii şi ale onoarei, pe care le calcă în picioare. Nu voi tolera ca aceşti briganzi să vă păteze laurii, voi dispune să fie aplicat riguros regulamentul pe care l-am întocmit. Jefuitorii vor fi împuşcaţi fără milă. Cîţiva au şi fost împuşcaţi. Am avut ocazia să remarc cu plăcere graba cu care soldaţii buni ai armatei s-au oferit să execute ordinele.

Popoare ale Italiei ! armata franceză ***vŢea*** să vă scoată din lanţuri : poporul francez esté'prieten cu toate popoarele ; veniţi cu încredere în întîmpinarea armatei lui. Avutul, religia şi obiceiurile voastre vor fi respectate. Noi vom purta războiul ca duşmani generoşi şi sintem- duşmani numai ai tiranilor care vă ţin în servitute."

Convorbirile privind încetarea ostilităţilor au avut loc la cartierul general, acasă la Salmatoris, pe atunci intendent al regelui şi care a devenit mai tîrziu prefect al palatului împăratului. Generalul piemontez Latour şi colonelul Lacoste, împuterniciţii regelui, au venit la Cherasco...

. Condiţiile prevedeau ca regele să părăsească coaliţia şi să trimită un plenipotenţiar la Paris ca să trateze pacea definitivă ; că pînă atunci va fi

armistiţiu ; că pînă se va semna pacea sau pînă la sistarea negocierilor, Ceva, Coni, Tortona, sau în locul acestuia Alessandria, vor fi predate deîndată armatei franceze, cu toată artileria şi cu toate depozitele ; că armata franceză va continua să ocupe tot teritoriul care se găsea în acest moment în posesia ei ; că drumurile militare, în toate direcţiile, vor asigura libera comunicaţie a armatei cu Franţa şi a Franţei cu armata ; că Valence va fi imediat evacuată de către napolitani *şi*

Eredată generalului francez pînă cînd va fi trecut Padul. i sfîrşit, că miliţiile din ţară vor fi desfiinţate şi trupele regulate vor fi dispersate în garnizoane, in aşa iei ca să nu stînjenească în nici un fel armata franceză. De acum, austriecii, izolaţi, puteau fi urmăriţi pînă în interiorul Lombardei. Toate trupele armatei din Alpi şi din împrejurimile Lyonului, devenite disponibile, urmau să se unească. Linia noastră de comunicaţie cu Parisul fusese redusă la jumătate ; în sfîrşit, se stabiliseră puncte de sprijin şi mari depozite de artilerie pentru a se putea forma grupe de asediu şi pentru a asedia chiar Torino dacă Directoratul nu încheia pacea.

10. *Colonelul aghiotant Murat traversează Piemontul şi duce la Paris vestea victoriilor armatei.* Generalul Murat, primul aghiotant al generalului şef, fu trimis la Paris cu douăzeci şi unu de drapele şi cu o copie după armistiţiu. Napoleon îl luase ^pe lingă el pe acest ofiţer la 13 vendémiaire. Pe atunci era şef de escadron în regimentul 21 vînători. Mai tîrziu s-a căsătorit cu sora Împăratului, a devenit mareşal al Imperiului, mare amiral, mare duce de Berg şi rege al Neapolelui. A avut o mare contribuţie la toate operaţiunile miltiare ale timpului. A daţ întotdeauna dovadă de un mare curaj şi mai ales de **o** îndrăzneală aparte în mişcările cavaleriei.

Provincia Alba, pe care au traversat-o francezii, era, din tot Piemontul, cea mai potrivnică autorităţii regale, aici se găseau cei mai mulţi germeni revoluţionari : au avut loc tulburări : mai tîrziu vor mai avea loc şi altele. Dacă, în loc de a negocia, Napoleon ar fi vrut să continue războiul cu regele Sardiniei, aici ar fi găsit cel mai mare sprijin şi cei mai numeroşi adepţi ai insurecţiei. Astfel, la capătul -a cincisprezece zile, primul proiect din planul de campanie era atins,

cele mai mari rezultate obţinute. Fortăreţele piemonteze din Alpi erau în puterea noastră

19.3

13 w Memorialul din Sfînta Elena« vol. Z

Coaliţia se vedea de acum lipsită de o forţă care avea cincizeci de mii de oameni gata de luptă şi care era încă şi mai impozantă prin poziţia ei. Adunarea legislativă decretase de cinci ori, în şedinţele ei din 21, 22, 24, 25 şi 26 aprilie, că patria îi este recunoscătoare armatei din Italia. v

în conformitate cu condiţiile armistiţiului de la Che- rasco, regele Sardiniei trimise la Paris pe contele de Revel, pentru a trata pacea definitivă. Pacea fu încheiată şi semnată la 15 mai. Prin acest tratat, fortăreaţa de la Ales- sandria a rămas în continuare în posesia armatelor franceze. Susa, Labrunette, Exil au fost dărîmate. Alpii erau deschişi şi regele rămăsese la discreţia Republicii, nemai- avînd alt jpunct fortificat decît Torino şi fortul din Bard.

N. B. Avertizăm aici, odată pentru totdeauna, că între rapoartele oficiale şi aceste capitole se vor găsi diferenţe inevitabile. Ele se datorează grabei cu care se întocmeau papoartele, dorinţei generalului şef de a-şi ascunde planurile, nevoii de a înşela inamicul asupra adevăratelor lui forţe etc., etc. De exemplu, în raport se spune că Beaulieu a atacat în persoană Montenotte. Aşa s-a crezut pe vremea aceea. Se mai spune în continuare că . atacul asupra localităţii Voltri a fost dat de numai zece mii de austrieci, dar aceştia aveau în urma lgr două coloane de aceeaşi mărime, care trebuiau să atace a doua zi, Beaulieu cre- zînd că va avea de luptat în punctul acela cu toată armata franceză... .

In raport însă nu se vorbeşte deloc de proiectele generalului şef, nici de.negocierile cu Genova, deoarece raportul publicat nu este decît un extras din corespondenţa-^ oficială şi de altfel, cum am mai remarcat, intra în vederile generalului şef să ascundă inamicului planurile şi procedeele sale.

. Iată destule elemente în măsură să explice de acum înainte diferenţele care vor putea fi remarcate. Repet că observaţia de faţă trebuie reţinută odată pentru totdeauna.

FRAGMENTE DIN CAPITOLUL III

1. Motive pentru a rămine pe linia Tessinului. Armistiţiul odată încheiat şi fortăreţele de la Coni, Tortona şi Ceva ajunse în puterea noastră, se punea întrebarea dacă era convenabil să se treacă Tessinul. Se considera că armistiţiul, prin care am dobîndit cîteva fortăreţe şi care a despărţit armata piemonteză de «armata austriacă, era folositor ; dar se pune întrebarea dacă nu ar fi mai avantajos să profităm de pe acuma de ceea ce cîştigasem pentru a revoluţiona cu totul Piemontul şi Genova, înainte de a merge mai departe. Directoratul avea dreptul să refuze negocierile propuse şi să-şi afirme voinţa printr-un ultimatum. Oare nu ar fi nepolitic, se zicea, să ne îndepărtăm de Franţa, să trecem Tessinul fără a avea spatele asigurat ? Regii Sardiniei, care ne-au fost foarte folositori atîta vreme cît au luptat pentru noi, au contribuit cel mai mult la eşecurile noastre deîndată ce şi-au schimbat politica. Starea de spirit nu ne permite azi nici cea mai mică iluzie : nobilii şi clerul domină această Curte şi sînt duşmani de neîmpăcat ai Republicii. Dacă am fi suferit o înfrîngcre în înaintarea noastră, ei ar fi fost în stare de orice în ura şi în dorinţa lor de răzbunare'! Chiar şi Genova trebuia să ne îngrijoreze foarte mult. Sistemul oligarhiei e încă la putere aici şi oricît de numeroşi ar fi partizanii noştri, ei rămîneau fără influenţă în luareá hotărîrilor politice. Burghezii din Genova pot să ţină cîte discursuri vor, dar numai la atît se mărgineşte

puterea lor. Cei din oligarhie guvernează, comandă trupele, **şi** dispun de opt pînă la zece mii de^ţărani din văile de îa Fontana-Bona şi din alte părţi, pe care îi cheamă în apărarea lor în momentele de criză. în sfîrşit, se mai punea întrebarea : unde trebuie să ne oprim ? Trebuie oare să trecem Tessinul, Adda, Oglio, Mincio, Adige, Brenta, Piave, Tagliamento pentru a merge la Isonzo ? Oare e înţelept să laşi în urmă o populaţie atît de numeroasă şi atît de duşmănoasă ? Dar nu era oare mai înţelept să acţionezi repede; să-ţi creezi puncte de sprijin în toate ţinuturile pe unde' treii, âchimbînd guvernul şi încre- dinţînd administraţia unor persoane cu aceleaşi principii şi cu aceleaşi interese ca noi? Dacă înaintăm în ţinutul Veneţiei, nu obligăm oare republica aceasta, care poate dispune de vreo cincizeci de mii- de oameni, să treacă de partea duşmanilor noştri ?

2. Motive pentru a menţine frontul pe rîul Adige. La cele de mai srrs se poate răspunde : e necesar ca armata. franceză să profite de victoria ei. Nu trebuie să ne oprim decît la cea mai bună linie de apărare împotriva armatelor care nu vor întîrzia să pornească împotriva noastră. Această linie este Adige. Ea acoperă toate văile Padului, trece prin Italia de mijloc şi de jos, asigură blocada şi asedierea Mantovei şi probabil că această fortăreaţă va fi cucerită înainte de a fi început lupta. Mergînd spre Adige ai cu ce face faţă tuturor nevoilor armatei pentru că greutatea întreţinerii e împărţită asupra unei populaţii mai numeroase decît a Piemontului, a Lombardiei şi a Legaţiilor. Există teama ca Veneţia să se declare împotriva noastră ? Cel mai bun mijloc pentru a împiedica acest lucru este ca în cîteva zile să ducem războiul chiar în

interiorul statelor sale. Veneţia nu e deloc pregătită pentru un asemenea eveniment ; n-a avut timp să-şi adune trupele şi să ia hotărîp. Senatul trebuie împiedicat să delibe: /
reze. Dimpotrivă, dacă rămînem **pe** Tessin, austriecii **pot** să-i forţeze să treacă de partea lor, sau se poate ca ei înşişi să li se, alăture din spirit de solidaritate. Regele Sardiniei nu mai e de temut ; miliţia lui e lăsată la vatră ; Anglia **o** să-şi sisteze subsidiile ; situaţia ei internă e foarte rea. Orice hotărîre ar lua Curtea, numărul nemulţumirilor va creşte : după febră urmează slăbiciunea. Toate forţele care îi mai rămîn acestei puteri constau în douăsprezece sau cincisprezece mii de oameni, dispersaţi într-un mare număr de oraşe şi abia ajung pentru a menţine ordinea interioară. Pe de altă parte, ura Austriei împotrivă regelui Sardiniei va creşte mereu. Austria se va plînge că după prima bătălie pierdută a fost abandonată. O să-i dea ca exemplu pe strămoşii care au rămas aliaţi fideli chiar şi atunci cînd Franţa stăpînea Torino, pe cînd acuma cauza comună a fost părăsită fără ca măcar să fi pierdut o fortăreaţă. Curtea Sardiniei are deci multe motive să se teamă de acum înainte de austrieci. Oligarhia din Genova nu prezintă nici un pericol : cea mai bună garanţie pentru noi sînt imensele profituri pe care le trage de pe urma neutralităţii sale. Propagînd principiile libertăţii în Piemont şi în Genova, aprinzînd aici flacăra războiului civil înseamnă să ridici poporul împotriva nobililor şi a preoţilor ; în felul acesta devii răspunzător de excesele care însoţesc întotdeauna **o** astfel de luptă. Or, dimpotrivă, dacă ne menţinem pe Adige, sîntem stăpînii tuturor statelor pe care Casa de Austria le are

în Italia şi ale celor pe care papa le deţine dincoace de Apenini ; sîntem în poziţie bună pentru **a** proclama principiile libertăţii şi pentru **a** înflăcăra patriotismul poporului italian împotriva stăpînirii străine, pentru **a** aţîţa populaţia din Bologna **şi** Ferrara împotriva guvernării papei. **Nu va** fi nevoie să mai stîrnim animozităţile dintre diferitele clase de cetăţeni : nobili, burghezi, ţărani, cu toţii vor fi chemaţi să meargă împreună pentru refacerea patriei italiene. Cuvîntul *Italiam! Italiam!* proclamat de la Milano la Bologna va avea un efect magic ; proclamat pe Tessin, italienii ar spune : pentru ce nu înaintaţi ?...

N. B. Aici se încheie fragmentul din acest capitol...

Capitolul al cincilea

0

'Joi 1 februarie 1816

Filozofia cea mai fericită şi cea mai înţeleaptă este aceea care ne face să vedem ipeori latura cea mai puţin defavorabilă a celor mai supărătoare circumstanţe : cu acest gînd, fără îndoială, împăratul ne spunea astăzi, plim- bîndu-se prin grădină, că la urma urmelor, fiind "vorba de exil, Sfmta-Elena era locul cel mai bun. La latitudini mai ridicate am fi

suferit mult din pricina rigorilor frigului ; şi am fi pierit ca nişte nenorociţi în căldura arzătoare a oricărei alte insule din tropice. „Stînca Sfînta- Elena, continuă el, este sterilă, sălbatică, fără îndoială, climatul ei e monoton, insalubru, dar temperatura, trebuie să recunoaştem, este dulce"...

Nevoind să mă las mai prejos în faţa acestei prezentări măgulitoare a mizerabilei noastre stînci, am îndrăznit să spun că ar putea exista chiar şanse care să facă din Sfînta-Elena locul cel mai puţin rău de exil : aici ne aflăm feriţi, în timp ce pentm alţii se dezlănţuie furtuna ; aici sîntem în afara atmosferei pătimaşe, circumstanţă favorabilă unor şanse posibile de un viitor mai bun : era, evident, o mare dorinţă de a vedea lucrurile înfrumuseţate ; împingeam orizontul pînă la limitele imaginaţiei.

Dar deocamdată, ca să vă faceţi o idee cît mai exactă despre exilul nostru şi despre resursele ce ni se ofereau, ni s-a spus, în cursul zilei, că va trebui să facem economie la anumite articole de consum şi poate că va trebui chiar să ne aşteptăm la unele sacrificii de moment : ni s-a spus că, de pildă, cafeaua devenea extrem de rară şi că în curînd ar putea să lipsească ; de multă vreme n-am mai avut zahăr rafinat, acum nu mai avem decît foarte puţin şi cte foarte proastă calitate ; l-am rezervat exclusiv pentru împărat şi sîntem ameninţaţi să vedem şi puţinul ce-1 avem terminîndu-se în curînd ; la fel stau lucrurile şi cu alte numeroase produse esenţiale. Insula noastră e ca un vas care pluteşte pe mare ; dacă traversarea se prelungeşte sau dacă e supraîncărcat cu guri ce trebuie hrănite, ajunge în curînd să fie lipsit de provizii...

Existenţa noastră este dintre cele mai mizerabile : fie din imposibilitatea de a o face mai bună, fie din

cauza proastei administrări, oricum ar sta lucrurile, cert este că abia dacă se poate mînca ceva : vinul este dintre ccle mai proaste, uleiul nu poate fi folosit ; am spus deja că zahărul, cafeaua ne lipsesc şi că noi înfometăm, cică, insula. Se ştie că te poţi lipsi de toate, că poţi să nu mori de foame cu mult mai puţin ; dar cînd se pretinde că sîntem trataţi cu generozitate şi cînd se încearcă să fim convinşi că situaţia noastră e foarte bună, sîntem puşi în situaţia de a protesta din nou pentru faptul că sîntem prost trataţi şi pentru că sîntem lipsiţi de toate...

Miercuri 7, joi 8 februarie

Fregata La *Thebaine* a sosit dinspre Cap şi ne-a adus cîteva ziare. I le traduceam împăratului plimbîndu-ne prin grădină. Intr-unul din ziare am eitit vestea unei mari catastrofe'; am citit că Murat, care debarcase cu cîţiva oameni în Calabria a fost prins şi împuşcat. La aceste cuvinte neaşteptate, împăratul, apucîndu-mi braţul, a exclamat doar atît : „Caiabrezii au fost mai umani, mai generoşi decît cei care ne-au trimis aici". După cîteva momente de tăcere, cum nu mai spunea nimic, am continuat.

Murat, om fără prea multă judecată, fără principii solide, fără un caracter la înălţimea unor asemenea împrejurări, pierise într-o tentativă evident disperată; Nu **e** exclus ca reîntoarcerea împăratului de pe insula Elba să-1 fi zăpăcit şi ca el să fi sperat să repete minunea în interesul lui. Astfel a pierit într-un mod • atît de jalnic cel care fusese una dintre principalele cauze ale nenorocirilor noastre ! în 1814, curajul, îndrăzneala lui puteau să ne scoată din prăpastie : trădarea lui ne-a grăbit căderea ; el 1-a neutralizat pe vice-rege pe Pad ; el a luptat împotriva lui, cînd, de fapt, împreună ar fi putut să forţeze cheile Tirolului, să coboare în Germania şi să vină spre Băle şi spre

Rin, să distrugă, să cucerească zona din spatele aliaţilor şi să le taie toate căile de retragere în Franţa...

Unii au încercat să-1 descrie pe Napoleon ca pe un om aspru, implacabil ; adevărul este că spiritul de răzbunare îi era cu totul străin şi că nu putea să poarte pică nimănui, orice rău i s-ar fi făcut. Furia lui se manifesta de obicei prin ieşiri violente, şi asta era tot. Cei care-1 cunoşteau o ştiau. Murat. îl trădase în mod josnic ; tocmai citisem că 1-a împins la pieire de două ori; şi totuşi, la Toulon a venit Murat să caute un azil. „L-aş fi luat cu mine la Waterloo, ne spunea Napoleon, dar armata franceză era atît de patriotă, atît de morală, încît mă
îndoiesc **că ar fi vrut să** suporte dezgustul **şi oroarea** ce t **le** inspira cel despre **care** soldaţii spuneau **că** trădase, **că** dusese Franţa la pieire. Nu **m-am** crezut destul de puternic pentru a-1 menţine acolo şi totuşi poate că ne-ar fi **ajutat** să obţinem victoria. Căci de ce aveam nevoie în unele momente ale zilei aceleia ? Trebuia să străpungem trei **sau** patru careuri engleze. Or, Murat era excelent într-o astfel de acţiune ; era exact omul de care aveam nevoie. Niciodată, în fruntea unei cavalerii nu a fost văzut un **om** mai hotărît, mai viteaz, mai plin de strălucire"...

De marii 13 pînă vineri 16

..In Sfînta-Elena nu sînt anotimpuri ; sînt numai perioade de vreme bună şi de vreme rea, foarte neregulate. A plouat mereu, în fiecare zi, aslfel că nu am putut ieşi decît cîteva clipe. Mi-ar fi greu să vorbesc despre vreo schimbare, oricît de neînsemnată în viaţa noastră obişnuită. Şi de altfel folosesc aici ocazia de a vă preveni odată pentru

totdeauna, că din cînd în cînd, în cuprinsul jurnalului meu, am reunit mai multe zile sub acelaşi titlu, fiindcă adesea am omis o parte din ceea ce îmi oferea fiecare dintre ele ; am procedat astfel, după cum lesne vă puteţi da seama, din diferite motive : cîteodată subiectele mi s-au părut-prea puerile; alteori, dimpotrivă, mi s-au părut prea grave şi tratarea lor îmi cerea să las să treacă vremea, sau se întîmpla să nu fie vorba decît de diverse personalităţi şi e în firea mea să le evit cu grijă : dacă, totuşi mai sînt descrise cîteva, înseamnă că obiectul esenţial al lucrării mele, care este acela de a înfăţişa caracterul împăratului, m-a obligat să le menţionez. Şi chiâr în' asemenea cazuri am putut să-mi spun, pentru satisfacţia mea personală, că ele privesc numai caractere de notorietate publică şi că nu menţionez decît lucruri cunoscute acum de multă lume.

De altfel, eram conştient de faptul că sarcina pe care mi-am luat-o putea să-mi creeze numeroase inconveniente. Dar am considerat că este o datorie sfîntă şi mă străduiesc **s**-o îndeplinesc cît mai bine cu putinţă : *fie ce-o fi 1*

Sîmbătă 17

...Am mai spus că din cînd în tînd primim ziare din Europa, care ne preocupă sub diverse aspecte şi atrag întotdeauna, la sfîrşit, cîteva remarci vii şi însufleţite din partea Împăratului. Astăzi, găsea că, în rezumat, situaţia Franţei nu se îmbunătăţeşte deloc. „Bourbonii, repeta el, de data asta n-au avut altă soluţie decît asprimea. Au trecut patru luni, aliaţii urmau să plece şi încă nu se luaseră decît jumătăţi de măsură ; începutul era prost. Un guvern, spunea el, nu poate trăi decît prin principiile sale ; este evident că cel actual reprezintă o revenire la vechile maxime ;

trebuia măcar s-o spună pe faţă. Mai ales Camerele, în aceste împrejurări, vor fi fatale ; ele vor inspira regelui o falsă încredere şi *nu* vor avea nici **o** influenţă asupra naţiunii. în curînd regele nu va mai avea nici un mijloc de comunicare cu naţiunea"... împăratul conchidea că vor fi cîteva execuţii juridice şi o puternică tendinţă spre reacţiune : că ea va fi destul de puternică pentru a irita, dar nu îndeajuns ca să şi în- frîngă, şi că, mai devreme sau mai tîrziu, o *erupţie vulcanică va înghiţi în cele din urmă tronul, Curtea* şi pe *partizanii săi.*

„Numai peste cîteva generaţii se va şti sigur dacă destinul a hotărît ca Bourbonii să domnească, spunea împăratul. în ceea ce priveşte prezentul, Bourbonii sînt fără îndoială într-o situaţie mai proastă decît anul trecut ; atunci mai puteau, la nevoie, să se prezinte ca mediatori între puterile duşmane şi patrie. Atunci nu contribuiseră încă direct la sfîşierea patriei, la terfelirea gloriei naţionale. Dar de data aceasta au fost aliaţii duşmanilor noştri ; s-au reîntors păşind peste cadavrele şi ruinele pe care le-au provocat şi de care s-au bucurat. Ei au ruinat naţiunea, forţele, gloria, monumentele sale : nu le e teamă să împartă prada cu duşmanii şi din această împărţeală să-şi păstreze ruşinea şi dispreţul ; în faţa întregii naţiuni ei aii încetat de a mai fi francezi ; s-au proscris ei înşişi."

In ceea ce priveşte Europa, împăratului i se părea că e la fel de explozivă ca odinioară. Europa distrusese Franţa ; dar Franţa putea să renască într-o zi din dezlănţuirea popoarelor pe care, de altfel, politica suveranilor nu făcea decît să le îndepărteze de ei ; reînvierea putea să mai vină şi de la apropiata dispută dintre puteri, care e foarte probabil că în cele din urmă va izbucni într-un conflict deschis.

De duminică 25 pînă miercuri 28

...împăratul revedea destul de des, împreună cu mine, diferitele capitole ale campaniei din Italia. Momentele care precedau cina erau consacrate de obicei[4] acestei revizuiri. El mă însărcinase să dimensionez proporţional, uniform,^ fiecare capitol, să indic paragrafele mai izbutite, să notez şi să extrag din ele piesele justificative etc. Era ceea ce el numea triturarea, sau şarlatania editorului. „Căci toate acestea te privescj îmi spuse el într-o zi, cu o amabilitate şi o bunătate care mă copleşeau. De acum înainte vor fi bunul dumitale : campania din Italia îţi va purta numele, iar campania din Egipt va purta numele lui Bertrand. Vreau ca ea să-ţi aducă în acelaşi timp şi avere şi renume. Vei lua oricum pe ea o sută de mii de franci şi gloria dumitale va dura atît timp cît se va păstra amintirea bătăliilor mele"...

Joi 29

După lucru, împăratul s-a dus să se plimbe în grădină. Pe urmă ne-am urcat în caleaşcă. Se înnoptase bine şi ploua tare cînd ne-am reîntors.

După cină, pe cînd ne beam cafeaiia la masa din sufragerie, am ajuns să discutăm despre cei cărora la Paris ti se spune *oameni de afaceri,* despre *marile averi* dobîn- dite *în* timpul Revoluţiei. împăratul îi cunoştea pe toţi, pînă la unul, le ştia numele, familia, afacerile şi gradul de moralitate.

Abia ajuns prim-consul, s-a văzut în conflict, zicea el, cu celebra d-nă Recamier : tatăl ei era în subordinea lui. Cînd Napoleon intră în guvern, fusese nevoit să senv- heze în grabă o mulţime de acte. Dar în curînd a instituit un control sever în toate domeniile. Află astfel că sub acoperirea d-lui Bernard, tatăl d-nei Recamier, se purta corespondenţă cu şuanii K D-l Bernard fu imediat destituit, riscînd chiar să fie judecat şi condamnat la moarte. Fiica acestuia veni în

grabă la primul consul şi, la cererea ei, consulul fu de acord să îl scutească de proces. Dar fu de neclintit în ceea ce priveşte restul, şi d-na Recamier, obişnuită să obţină totul, pretindea nici mai m,ult nici mai puţin decît ca tatăl ei să fie reintegrat în funcţie ; aşa erau moravurile din vremea aceea. Asprimea primului consul fu întîmpinată cu mari proteste ; lumea nu era obişnuită cu **o** asemenea severitate. D-na Recamier şi partizanii ei, care erau foarte numeroşi, nu i-au iertat-**o** niciodată.

Noul magistrat suprem îi avea în vedere mai ales pe furnizori şi pe afacerişti şi numea această clasă flagelul, lepra unei naţiuni. împăratul remarca faptul că în vremea

aceea Franţa întreagă nu **le**-ar fi fost **de** ajuns afaceriştilor din Paris. La venirea lui în fruntea treburilor publice, aceştia reprezentau o forţă reală şi erau deosebit de primejdioşi pentru stat, ale cărui resorturi ei le obstruc- ţionau şi le corupeau prin intrigile lor, ale agenţilor sau ale numeroasei lor clientele... Desconsideraseră Directoratul şi pretindeau să dirijeze şi Consulatul : se poate spune că aceştia formau pe atunci fruntea societăţii.

„Am impus societăţii, spunea împăratul, un foarte important pas înapoi, către starea şi moravurile ei din trecut, obligînd toată strălucirea aceea falsă să reintre în gloată. Niciodată, n-am vrut să-1 ridic pe vreunul dintre ei în ranguri înalte : dintre toate aristocraţiile, accasta mi se părea cea mai rea."

împăratul îi recunoştea lui Lebrun meritul de a-i fi întărit în mod special această părere. „De atunci partidul lor mi-a purtat întotdeauna pică, spunea Napoleon. Dar ccea ce mi-a iertat şi mai puţin a fost inchiziţia severă pe care am instaurat-o în socotelile lor cu guvernul."

împăratul spunea că în această privinţă se folosise, admirabil de Consiliul de Stat. Numea o comisie de patru sau cinci membri, oameni integri şi capabili. Aceştia îşi întocmeau raportul, şi el, prim-consul sau împărat, nu mai trebuia, cînd era vorba de vreo urmărire, decît să pună rezoluţia : „Trimis marelui judecător pentru a proceda la aplicarea legii." Ajunşi în punctul acesta, cei implicaţi cădeau de obicei la învoială ; vărsau, mai de grabă, unu, două, trei, patru milioane, decît să se lase puşi sub urmărire. împăratul ştia foarte bine că toate faptele acestea erau fals prezentate în cercurile din capitală, că îi creau o mulţime de duşmani şi îi atrăgeau reproşul că e arbitrar şi tiran : dar el îndeplinea o mare datorie faţă de societate, în ansamblul ei, şi aceasta, considera el, trebuia să**-i** fie recunoscătoare pentru măsurile luate faţă de aceste lipitori ale societăţii.

„Oamenii sînt întotdeauna la fel, spunea Napoleon ; de pe vremea lui Pharamond [I]f afaceriştii au avut întotdeauna aceeaşi comportare şi întotdeauna s-au luat măsuri asemănătoare împotriva lor. Dar în nici o epocă a monarhiei nu au fost atacaţi cu forme atît de legale şi nici traşi la răspundere atît de energic şi de făţiş cum am făcut eu. Dar însăşi opinia oamenilor de afaceri era foarte diferită de cea a saloanelor. Cei care aveau simţ moral şi simţ al dreptăţii găseau chiar o nouă garanţie în această severitate extremă şi în privinţa aceasta mi s-a dat o dovadă remarcabilă la întoarcerea mea de pe insula Elba ; bănci din Londra, din Amsterdam mi-au deschis în mod secret un credit de vreo opt-zece pînă la o sută de rrtili-

I Legenda spune că a fost una dintre primele căpetenii ale francilor (n. a.).

oane cu o dobîndă de numai şapte sau opt la sută. Banii pe care aceste bănci îi depuneau la trezoreria din Paris, scutiţi de orice taxe, le erau rambursaţi prin rente asupra listei creditorilor publici, cu o dobîndă de cincizeci la sută. în vremea aceea rentele erau pentru public de cincizeci şi şase sau cincizeci şi şapte."

Aceste resurse, atît de folositoare pentru afaceri, în criza de atunci şi atît de satisfăcătoare, de .măgulitoare, pentru cel căruia îi erau oferite, arată opinia adevărată _ care exista în Europa asupra împăratului şi încrederea pe care el o inspira în afaceri. Această negociere, necunoscută în vremea aceea, explică .— ceea ce la Paris nu se putea pricepe atunci — mijloacele financiare pe care le avea împăratul îndată după întoarcerea sa.

împăratul se bucura de o reputaţie deosebită printre toţi funcţionarii şi oamenii cifrelor ; pentru că într-adevăr se pricepea el însuşi. „Reputaţia mea a început, spunea el, cînd am verificat un bilanţ anual în vremea Consulatului, şi am descoperit o eroare de două milioane în dezavantajul Republicii. D-l Dufresne, pe atunci şeful trezoreriei, un om, de altfel, absolut cinstit, mai întîi nu voia să creadă ; era însă vorba de cifre şi a trebuit să fie de acord. Abia după vreo cîteva luni trezoreria a descoperit unde era eroarea : pînă la urmă a fost găsită într-un registru de socoteli al furnizorului Séguin, care a recunoscut imediat cînd i-au fost prezentate documentele şi a restituit banii, spunînd că s-a înşelat."

Altă dată, verificînd soldele garnizoanei din Paris, Napoleon remarcă o plată de şaizeci şi ceva de mii de franci făcută unui detaşament despre care el era sigur că nu a fost niciodată în. capitală. Ministrul notă acest

lucru, oarecum din complezenţă, convins în sinea lui că împăratul se înşela. Totiişi era adevărat şi sunia a trebuit să fie restituită.

Împăratul considera separarea Ministerului de finanţe de cel al trezoreriei ca fiind de cea mai mare importanţă, pentru că ducea la p delimitare a atribuţiilor şi asigura un control reciproc. Ministrul/trezoreriei, era, pe vremea unui conducător ca el (Napoleon), omul cel mai important din Imperiu, spunea el, nu ca ministru al trezoreriei, ci în calitatea sa de controlor general. Toate cheltuielile din Imperiu treceau pe sub ochii lui. Putea deci să descopere hoţiile şi abuzurile, în orice domeniu s-ar fi comis, şi putea să le aducă în secret la cunoştinţa suveranului. Ceea ce se şi întîmpla, într-adevăr, în fiecare zi...

Vorbind despre *cadastru*[I], aşa cum îl concepuse el, spunea că putea fi considerat el însuşi ca o adevărată Constituţie a Imperiului, adică o veritabilă garanţie a proprietăţilor şi certitudinea independenţei fiecăruia. Căci odată ce fusese stabilit şi odată ce legislatura fixase impozitul, fiecare îşi făcea de îndată socotelile şi nu maj avea de ce să se teamă de arbitrariul autorităţilor sau al acelor însărcinaţi cu repartiţiile, ceea ce constituie punctul cel mai sensibil şi mijlocul cel mai sigur de a obliga la supunere. în timpul acestei convorbiri, împăratul şi-a spus părerea despre talentele, şi caracterul d-lor Gaudin, Mollien, Louis, şi despre majoritatea miniştrilor şi consilierilor de stat şi a încheiat discuţia conchizînd că reuşise, fără îndoială, să creeze administraţia cea mai corectă şi mai energică din Europa ; şi îi cunoştea el însuşi atît de bine toate detaliile încît era de părere că numai cu ajutorul *Monitoarelor* ar fi capabil să schiţeze, chiar aici,

I Măsurătoare şi evaluare a proprietăţilor impozabile (n. a.).

istoria întregii administraţii financiare a Franţei pe vremea domniei lui...

Duminică 3 martie

împăratul m-a chemat spre ora două. îşi făcea toaleta şi mi-a spus că îl socoteam, desigur, un om mort, gata de înmormîntat, că îmi dădeam seama de asta, şi că în timpul nopţii m-a trezit, fără îndoială, de multe ori. într-a- devăr îl auzisem mereu tuşind şi strănutînd ; avea un guturai foarte violent. Răcise *cu o seară înainte, rămînînd prea mult pe afară. Pentru viitor, îşi promitea să fie întotdeauna în casă la ora şase. De îndată ce şi-a terminat toaleta, s-a apucat să lucreze o vreme la lecţia de,^engleză, dar n-a durat mult ; era într-adevăr foarte răcit. Mi-a spus să mă aşez lîngă el şi, aşa cum mi-a cerut, i-am vorbit mai bine de două ore despre Londra din vremea emigraţiei mele. La un moment dat m-a întrebat : „Le-a fost tare frică de invazia mea în Anglia ? Care era pe vremea aceea părerea generală în această privinţă ?" — „Sire, am răspuns, n-aş putea să vă spun, revenisem în Franţa. Dar în saloanele din Paris ne amuzam pe această temă şi englezii care erau cu noi făceau la fel..." — „Ei bine, voi puteaţi rîde la Paris, dar la Londra Pitt nu rîdea. El îşi dăd.use seama de îndată de toată amploarea primejdiei şi de aceea mi-a aruncat o coaliţie în spate chiar în clipa cînd ridicam braţul ca să lovesc. Niciodată oligarhia engleză nu a fost în mai mare primejdie.

îmi asigurasem posibilitatea de a debarca. Aveam cea mai bună armată care a existat vreodată ; e suficient să spun că era armata de la Austerlitz. Mi-ar fi fost de ajuns patru zile pentru a ajunge la Londra ; nu aş fi intrat acolo ca un cuceritor, ci ca eliberator. Aş fi fost un nou Wilhelm al III-lea [J], dar mai generos şi

mai dezinteresat. Disciplina armatei mele ar fi fost perfectă, s-ar fi purtat la Londra ca şi cum ar fi fost în Paris : n-ar fi fost nevoie de nici un sacrificiu, nici măcar' contribuţii nu le-am fi cerut englezilor. Nu ne-am fi înfăţişat ca învingători ci ca nişte fraţi care veneau să le dea libertatea, să-i repună în drepturi le-aş fi spus să se unească, să lucreze ei înşişi pentru regenerarea lor ; le-aş fi spus că erau înaintaşii noştri în materie de legislaţie politică, şi că noi nu eram acolo decît cu scopul de a-i face să se bucure de fericirea şi prosperitatea lor ; şi aş fi fost de o absolută bună-credinţă. Astfel încît după numai cîteva luni, aceste naţiuni, care îşi poartă o violentă duşmănie, nu ar mai fi fost decît două popoare identificate de-acum înainte prin principiile, maximele şi interesele lor. Şi din acest punct aş fi pornit, pentru a realiza de la Sud pînă la Nord, sub culorile republicii (eram prim-consul pe atunci), o regenerare a Europei pe care, mai tîrziu, am fost pe **punctul de a o realiza de la Nord la Sud sub formă mo**narhică. **Şi** aceste două sisteme puteau fi **la** fel de bune, **de** vreme **ce** tindeau spre aceleaşi scopuri **şi** ar fi fost realizate amîndouă cu aceeaşi fermitate, moderaţie **şi** bună-credinţă. De cîte nenorociri pe care le cunoaştem, de cîte nenorociri pe care nu le cunoaştem încă, nu ar fi fost scutită sărmana Europă ! Niciodată vreun proiect, mai cuprinzător pentru interesele civilizaţiei, nu a fost conceput cu intenţii mai generoase şi nu s-a apropiat mai mult de înfăptuirea lui. Şi, fapt demn de remarcat, obstacolele care m-au făcut să eşuez nu au venit de **la** oameni ; au venit de la elemente ; în Sud m-a dus la pieire marea ; iar incendierea Moscovei şi gheţurile iernii m-au dus la pieire în Nord. Apa, aerul, focul, întreaga natură, şi numai natura, iată care au fost duşmanii unei regenerări universale ; pe care natura

însăşi o cerea ! Problemele providenţei sînt de nerezolvat !"

După cîteva clipe de tăcere, împăratul a revenit la subiect dînd amănunte despre invazie. „Se credea, a spus el, >că invazia mea nu era decît o vană ameninţare, pentru că nu se vedea nici un mijloc raţional de a o înfăptui. Dar eu operam de departe, fără să fiu văzut. Dispersasem toate vasele noastre ; englezii erau obligaţi să alerge după ele în diferite puncte ale globului. Dar vasele noastre aveau misiunea să revină pe neaşteptate şi să se concentreze deodată lîngă coastele noastre. Şaptezeci sau optzeci de vase urmau să mă aştepte în Marea Mînecii, calculasem că voi rămîne stăpînul strîmtorii vreme de două luni. Aveam trei sau patru mii de ambarcaţiuni mici care nu aşteptau decît un semnal. Cei o sută de mii de oameni pe care-i aveam făceau în fiecare zi manevre de îmbarcare şi de debarcare, incluse alături de celelalte manevre din instrucţia lor. Erau plini de înflăcărare şi de dăruire, campania fiind foarte populară printre fran- eezi, iar noi eram chemaţi şi de dorinţa foarte multor englezi. Odată debarcarea executată nu trebuia să mai am în vedere decît o singură bătălie regulată ; rezultatul era în afară de orice îndoială şi victoria ne ducea pînă la Londra, căci relieful ţării nu permite războiul de hăr- ţuială ; conduita mea morală ar fi făcut restul. Poporul englez gemea sub jugul oligarhiei ; de îndată ce şi-ar fi văzut orgoliul menajat, ar fi fost cu totul alături de noi ; nu am mai fi fost pentru el decît aliaţi veniţi pentru a-1 elibera. Ne înfăţişam cu magicele cuvinte Libertate, Egalitate etc."

Şi după ce a mai revenit din nou cu o mulţime de detalii de.execuţie, toate admirabile, şi după ce a remarcat cit de puţin a lipsit ca totul să fi fost

înfăptuit, s-a oprit destul de brusc, spunînd : „Dar, hai să ieşim, să ne plimbăm puţin pe-afară".

Şi ne-am dus să ne plimbăm în grădină. Timpul, care fusese ploios de trei zile încoace, devenise frumos. Totuşi, împăratul, aducîndu-şi aminte de hotărîrea lui de a fi înapoi la ora şase, a cerut de îndată caleaşca, spre a se reîntoarce mai repede. Fiul meu 1-a însoţit călare. Era pentru întîia oară că se bucura de o asemenea favoare ; s-a achitat foarte bine de acest debut ; Mapăratul 1-a felicitat. Fiind în continuare suferind, împăratul s-a retras foarte devreme...

Marţi ***5***

Astăzi conversaţia cu împăratul s-a referit la Curte şi la eticheta ei; s-a oprit foarte îndelung asupra acestor lucruri.

Iată ce mi-am însemnat:

Cînd a izbucnit Revoluţia, spunea el, Curtea Spaniei, cea a Neapolelui se bazau încă pe importanţa şi grandoarea Iui Ludovic al XlV-lea amestecate cu excrescenţele şi exagerările castilieniloi şi maurilor. Erau triste şi ridicole ; Curtea din Petersburg luase forma şi culoarea saloanelor ; cea de la Viena devenise burgheză. Nu mai rămăsese nici urmă din spiritul, graţia şi bunul gust al celei de la Versailles.

Napoleon, venind la puterea supremă, găsi deci, aşa cum se spune în popor, „pămînt pustiu şi casă goală" şi putu să creeze o Curte cu totul după gustul lui. A căutat, spunea el, o cale* de mijloc, rezonabilă, dorind să pună de acord demnitatea tronului cu noile noastre moravuri, şi mai ales, dorind ca această Curte să servească la ameliorarea manierelor celor mari şi la dezvoltarea aptitudini[1]^ poporului. Desigur, nu era o treabă uşoară să ridici un tron chiar pe terenul unde

fusese executat în mod legal monarhul domnitor şi unde în fiecare an se jurase constituţional ura împotriva regilor. Nu era uşor să restabileşti demnităţile, titlurile, decoraţiile, în sînul unui popor care de cincisprezece ani luptă şi triumfă pentru a le proscrie. Totuşi, Napoleon, care părea că face întotdeauna ceea ce vrea, pentru că, spunea el, cunoştea arta de a voi exact ceea ce trebuia şi la momentul potrivit, învinse într-o luptă strălucită toate dificultăţile. Fu făcut împărat, creă mari demnitari şi îşi constitui o Curte. In curînd se părea că victoria avea ea însăşi grija de a întări şi de a ilustra, dintr-odată această nouă ordine a lucrurilor. A fost recunoscut de întreaga Europă şi a existat chiar un moment cînd s-ar fi putut spune că toate Curţile continentului veniseră degrabă la Paris pentm a o constitui pe cea de la Tuileries, care deveni cea mai strălucitoare şi cea mai numeroasă din toate cîte au existat vreodată. Curtea avea cercurile sale, balete, spectacole ; etala un fast şi o grandoare extraordinară. Numai suveranul păstră întotdeauna o extremă simplitate, **după care putea** chiar fi recunoscut. Deoarece acest **lux,** acest fast pe care le încuraja intrau în planurile lui, spunea el, dar nu erau pe gustul lui. Luxul **şir** fastul erau cultivate pentru a înviora şi a finanţa manufacturile şi industria noastră naţională. Ceremoniile şi serbările care au avut loc cu ocazia căsătoriei sale cu împărăteasa şi cele de la botezul Regelui Romei au lăsat departe în urmă pe toate cele care le-au precedat şi probabil că nu se vor mai repeta niciodată.

împăratul îşi luă sarcina ca prin relaţiile externe să restabilească armonia cu celelalte Curţi din Europa ; dar, în interior, avu în permanenţă grijă să ajusteze formele vechi la noile noastre moravuri.

Astfel el restabili ceremonialul sculării de dimineaţă şi al culcatului de pe vremea regilor noştri, dar în timp ce atunci erau reale, acuma erau numai cu numele. în loc de a prezenta cele mai mici amănunte ale unei adevărate toalete şi toate murdăriile pe care ea le-ar fi putut dezvălui, aceste clipe, pe vremea împăratului, erau consacrate de fapt primirii, dimineaţa sau seara, a celor care aveau de primit ordine direct de la el, şi a căror prerogativă era aceea de a-şi putea face datoria de curteni la aceste ore privilegiate.

Astfel împăratul restabili ceremonialul prezentărilor speciale, al admiterii la Curte ; dar în loc de a hotărî în această privinţă numai în funcţie de originea nobilă, acuma nu se mai avea în vedere ca bază decît luate împreună averea, influenţa şi serviciile ce puteau fi aduse Curţii.

Tot aşa, împăratul creă titluri, care prin caracterul lor se asemănau cu cele ale vechiului feudalism ; dar erau fără valoare reală şi create într-un scop pur naţional, fără prerogative, fără" privilegii ; ele aveau să fie acordate oricui, "indiferent de origine, pentru orice servicii şi **în** orice profesiune. împăratul spunea că ele constituiau, pe plan extern, o apropiere utilă de obiceiurile vechii Europe, iar pe plan intern o jucărie nevinovată a multor vanităţi. „Căci, observa el, mulţi oameni superiori sînt foarte adesea nişte copii."

Astfel Împăratul făcu să reapară decoraţii şi împărţi cruci şi cordoane ; dar în loc de a le acorda numai unor clase anume, privilegiate, el le-a extins la toată societatea, pentru toate felurile de servicii, pentru toate felurile de talente ; şi, printr-un privilegiu, poate exclusiv, pe care-1 avea numai Napoleon, cu cît dădea mai multe cu atît ele aveau preţ mai mare. El aprecia la vreo douăzeci şi cinci de mii numărul celor decoraţi

cu Legiunea de Onoare[I] şi dorinţa de a le obţine, spunea el, creştea mereu. Devenise un fel de furie. După campania de la Wagram, i-a trimis una arhiducelui Carol. Şi dintr-o rafinată galanterie, care-i era proprie numai lui Napoleon, îi trimise crucea de argint, adică cea a simplului soldat...

împăratul se înconjură de înalţi ofiţeri ai Coroanei ; îşi constitui o numeroasă suită de onoare din şambelani, scutieri şi alţii, pe care îi alese dintre oamenii noi, ridicaţi de Revoluţie, şi din familiile vechi pe care Revoluţia le făcuse să cadă. Primii se considerau pe un teren pe care credeau că l-au cîştigat, ceilalţi pe un teren pe care credeau că-1 reCîştigaseră. în ceea ce îl privea pe împărat, el nu căuta prin acest, amestec decît stingerea urii şi unirea partidelor. Totuşi, spunea el, era lesne să observi maniere şi moravuri cu totul diferite : vechii nobili vădeau mult mai multă serviabilitate şi mult mai multă graţie în serviciul lor. O d-nă de Montmorency s-ar fi grăbit să lege pantofii împărătesei; una - dintre doamnele no! ar fi privit un astfel de gest cu repulsie ; i-ar fi fost frică să nu fie luată drept o cameristă. D-na de Montmorency nu avea deloc astfel de temeri. Aceste funcţii de onoare erau în cea mai mare parte neplătite şi uneori obligau chiar la cheltuieli mari ; dar prin ele toţi erau în fiecare zi sub ochii stăpînului, ai unui stăpîn atotputernic, izvor de onoruri şi de recompense şi care spusese sus şi tare că nu voia ca un ofiţei\al casei sale să se adreseze altcuiva decît lui.

Pentru nunta împărătesei, împăratul recrută mulţi şambelani din reprezentanţii cei mai de seamă ai vechii aristocraţii ; scopul era de a arăta Europei că în

I Ordin instituit în 1802. Recompensînd atît servicii militare cît şi civile, Ordinul comportă cinci clase : marea-cruce, mare ofiţer, comandor, ofiţer, cavaler (n. t.).

Franţa nu mai există decît un singur partid şi, în acelaşi timp, de a o înconjura pe împărăteasă de nume care, poate, i-ar fi fost familiare. împăratul fu chiar pe punctul de a lua tot din această clasă pe doamna de onoare ; dar teama că împărăteasa, al cărei caracter nu-1 cunoştea, să nu vină cumva cu prejudecăţi din naştere care ar fi creat un ascendent al vechiului partid, îl făcu şă ia o altă hotărîre. - *

Din clipa aceea, pînă în momentul căderii noastre, cele mai vechi, cel mai ilustre familii cereau cu-ardoare să fie primite în casa imperială...

Pe vremea Restauraţiei, un regalist care se păstrase pur şi care îmi arăta multă bunăvoinţă îmi spunea în modul cel mai serios (iată la ce deosebiri de idei ne duce diferenţa de partide) că, dat fiind numele meu şi purtarea francă de care dădusem dovadă, nu aveam motive să cred că nu voi mai putea găsi un loc pe lîngă rege, sau în casa vreunui prinţ sau a unei. prinţese. Dar ce descumpănit a rămas cînd i-am răspuns : „Dragul meu, pentru mine acest lucru e imposibil : am servit stăpînul cel mai puternic de pe pămînt, iar acum nu aş mai putea obţine nimic asemănător de la nimeni. Află că atunci cînd mergeam să ducem ordinele împăratului, departe, la Curţile străine, noi ne consideram şi eram consideraţi peste tot egalii principilor. El ne-a dat prilejul să vedem şi cîte şapte regi aşteptînd în saloane, printre noi şi în rînd cu noi.- La căsătoria lui, patru regi ţineau mantia împărătesei ai cărei cavaleri de onoare şi scutier erau aleşi, totuşi, dintre noi. Crede-mă, dragul meu, că o ambiţie generoasă e pe deplin satisfăcută după o astfel de măreţie."

Dealtfel, fastul şi splendoarea acestei Curţi fără seamăn se bazau pe o ordine şi pe reguli de administrare care au stîrnit uimirea şi admiraţia celor

care au venit să scormonească prin rămăşiţele ei. împăratul verifica el însuşi de mai multe ori cheltuielile anuale. Toate castelele au fost găsite reparate şi înfrumuseţate ; în ele se afla mobilier de aproape patruzeci de milioane şi veselă de aproape patru milioane. Dacă s-ar fi putut bucura de cîţiva ani de pace, spunea el, cu greu şi-ar putea cineva imagina ceea ce ar fi putut el înfăptui.

împăratul spunea că avusese o idee fericită şi era foarte supărat că nu o dusese la îndeplinire, şi anume aceea de a fi însărcinat cîteva persoane să cerceteze petiţiile cele mai importante. „Aceştia, spunea cj, mi-ar fi indicat în fiecare zi, pe trei sau patru provinciali, care ar fi fost admişi la scularea mea şi mi-ar fi expus direct problemele lor ; aş fi discutat cu ei pe loc şi aş fi făcut imediat dreptate."

Eu îi spuneam împăratului că o comisie pe care o crease foarte demult, sub numele de comisia petiţiilor, era extrem de aproape de ideea lui actuală şi făcea, în- tr-adevăr, mult bine. Eu fusesem preşedintele ei după : întoarcerea din insula Elba. Şi în prima lună, făcusem dreptate la mai mult de patru mii de petiţionari.

„E adevărat, îi mai spuneaAi eu, că împrejurările **în** primul rînd şi obişnuinţa mai pe urmă nu au permis niciodată acestui organism să se bucure de prerogativa cea mai preţioasă pe care i-o acordase la înfiinţare, prerogativă care ar fi produs fără îndoială cel mai mare efect asupra opiniei publice, şi anume, aceea de a-i prezenta oficial, la marea audienţă de duminică, rezultatele muncii din cursul săptămînii." Dar situaţia de atunci, permanentele expediţii ale împăratului şi mai ales invidia miniştrilor, toate contribuiseră la privarea comisiei de acest frumos privilegiu.

împăratul era supărat de asemenea, spunea el, că nu stabilise prin eticheta palatului ca toate persoanele ce-i erau prezentate, şi mai ales femeile care ar fi solicitat o audienţă, să fie conduse de-a dreptul în salonul de serviciu. Cum împăratul trecea pe acolo de mai multe ori pe zi ar fi fost scutit astfel să refuze aceste audienţe sau să-şi piardă timpul cu ele.

împăratul stătuse o vreme în cumpănă, ne spunea el, dacă să restabilească sau nu masa mare a regilor noştri, adică cina în public, în fiecare duminică, a întregii familii imperiale. Ne-a cerut nouă părerea ; opiniile erau diferite. Unii aprobau, prezentau acest spectacol de familie ca foarte moral pentru public şi capabil să producă cele mai bune efecte ; de altfel, spuneau ei, era pentru oricine un prilej de a-şi vedea suveranul. Alţii combăteau ideea, obiectînd că. în ceremonia aceasta exista o - anume idolatrie, ceva feudal, nerod şi servil şi nu mai putea face parte din moravurile noastre şi din demnitatea lor modernă. Puteai foarte bine să mergi să-ţi vezi suveranul la biserică sau la teatru... ; pe cînd să-1 vezi mîncînd era ridicol şi pentru unii şi pentru alţii ; devenind, aşa cum atît de bine spusese împăratul, o magistratură, suveranitatea nu trebuia să se arate decît în plină activitate) acordînd graţieri, reparînd nedreptăţi, rezolvînd **probleme** de stat, trecînd în revistă trupele, dar mai ales trebuia despuiată de infirmităţile şi de nevoile omului etc... în utilitatea, în binefacerile sale trebuia să constea noul ei prestigiu. Suveranul trebuia să-şi poată face apariţia în orice clipă, şi în mod neaşteptat, ca Providenţa : aşa cerea no»ua şcoală, şcoala noastră.

„Ei bine, spunea împăratul, e poate adevărat că împrejurările din vremea aceea ar fi trebuit să mărginească această ceremonie la prinţul imperial şi

aceasta numai în perioada- tinereţii ; căci era copilul întregii naţiuni, trebuia deci să aparţină încă de atunci tuturor sentimentelor, tuturor privirilor"...

Printre multe alte măsuri noi proiectate de împărat pentru un viitor mai liniştit, ideea lui favorită fusese ca, odată ce pacea va fi fost dobîndită şi tihna asigurată, să se consacre numai curăţirii aparatului administrativ şi îmbunătăţirilor locale ; să facă turnee permanente prin departamente : ar fi vizitat, nu ar fi străbătut ţara, ar fi făcut popasuri, nu ar fi călătorit ; s-ar fi folosit de propriii lui cai, înconjurat de împărătească, - de Regele Romei, de toată Curtea...

„Aş fi putut, în fiecare loc unde aş fi poposit, să previn fraudele, să pedepsesc pe delapidatori, să poruncesc să facă clădiri, poduri, drumuri, să fie desecate mlaştinile, şi fertilizate pămînturile etc... Dacă cerul, continuă el, mi-ar fi acordat atunci cîţiva ani, e sigur că aş fi făcut din Paris capitala Universului şi, din toată Franţa o ţară de basm"... .

De duminică 10 pînă marţi 12

Vremea s-a stricat şi iar au început. ploile acelea urîte şi interminabile care rar ne îngăduiau să mai Ieşim în grădină ; din fericire, ca să ne omorîm timpul, aveam ziare. De data aceasta am avut satisfacţia să-l văd pe împărat citindu-le fără ajutorul nimănui.

în ziarele respective erau date multe amănunte despre procesul mareşalului Ney, care se judeca tocmai atunci, în această privinţă, împăratul spunea că orizontul e foarte sumbru ; că acest nefericit mareşal era fără îndoială în mare primejdie ; că totuşi trebuia să nu disperăm încă : „Regele se crede, fără îndoială, cît se poate de sigur de pair-ii lui, spunea el ; e cert că aceştia sînt foarte furioşi, foarte categorici, foarte înverşunaţi ; ei bine, cel mai mic incident, un vînt nou,

sau mai ştiu eu ce. altceva, şi atunci, în ciuda tuturor eforturilor regelui şi în ciuda a ceea ce el consideră că este în interesul cauzei lor, Camera pair-ilor ar putea, pe neaşteptate, să nu-1 condamne, şi Ney ar fi salvat"...

împăratul lăsase la urmă, pentru a-1 citi împreună cu mine, un articol de ziar despre caleaşca pe care **o** pierduse la Waterloo ; multele expresii tehnice îl făcuseră prea dificil. Ziaristul scria foarte amănunţit despre această caleaşcă şi făcea un inventar foarte minuţios al tuturor obiectelor ce s-au găsit înăuntrul ei ; la care adăuga, din loc în loc, reflecţiile cele mai triviale : menţionînd o lădiţă cu băutură, făcea observaţia 'că împăratul nu se uita pe sine însuşi şi nu se lăsa lipsit de nimic ; citind cîteva obiecte rafinate din trusa lui adăuga că se putea vedea că îşi făcea toaleta *comme ii faut*[1](expresia era în franceză). Acest ultim cuvînt 1-a indignat pe împărat într-o măsură.mai mare, fără îndoială, decît un subiect mai important. „Dar, îmi spuse el cu un fel de dezgust amestecat cu durere, cei din Anglia mă cred oare un animal sălbatic ; au ajuns, într-adevăr, pînă acolo ? oare prinţul de Galles, un fel de bou Apis, după cum mi s-a spus, nu-şi face toaleta ca fiecare dintre cei carş, asemenea nouă, au oarecare educaţie ?..."

Desigur, aş fi fost pus într-o mare încurcătură dacă mi s-ar fi cerut să explic ce anume voise să spună ziaristul. în plus, se ştie că împăratul nu punea deloc preţ pe comodităţile sale şi se ocupa foarte puţin de ele ; dar de asemenea, îi place lui să mărturisească, nu există om pe lume căruia devotamentul şi grija slujitorilor să-i fi asigurat mai multe. Cum mînca la ore foarte neregulate, se descoperise secretul ca în timpul plimbărilor şi călătoriilor sale să-şi aibă masa lui,

I Cu tot dichisul (n. ***t>).***

foarte asemănătoare cu cea de la Tuileries şi întotdeauna gata pregătită. Nu trebuia decît să spună o vorbă şi era servit : era ca o magie, cum spunea el însuşi. Vreme de cincisprezece ani a băut mereu acelaşi vin de Bourgogne (Chambertin) care îi plăcea şi despre care se credea că îi . ^e bine ; pentru el se găsea din vinul acesta în oricaie parte a Germaniei, în inima Spaniei, peste tot, pînă şi la Moscova etc. ; şi e adevărat cînd se spune că în jurul lui artele, luxul, rafinamentul eleganţei şi bunului gust parcă se întreceau, şi oarecum fără ca el să ştie, pentru a-1 desfăta. Ziaristul englez descria deci o mulţime de obiecte care, fără îndoială se găseau în caleaşcă, dar despre care împăratul nu ştia absolut nimic, cu toate că nu îl mirau deloc, spunea el.

Vremea rea, care ne «condamna, în continuare, să stăm în casă n-a influenţat buna dispoziţie a împăratului care tocmai în zilele acestea s-a arătat mai în apele lui şi a fost mai vorbăreţ ca de obicei. A vorbit îndelung şi în cele mai mici amănunte despre faimoasa întrevedere de la Dresda. Iată ce am extras din cele spuse :

Această întrevedere a însemnat epoca de culme a puterii lui Napoleon ; el apăru acolo ca un rege al regilor ;
se ajunsese atît de departe încît se Văzuse obligat^ să atragă atenţia că era nevoie să i se acorde importanţă şi împăratului Austriei, socrul său. Acest suveran, ca şi regele Prusiei, nu adusese şi personalul casei regale, şi nici Alexandru nu avusese o suită mai mare la Tilsit sau la Erfurt. Acolo, la iei ca la Dresda, se lua masa la Napoleon. Curţile acestora, spunea împăratul, erau meschine şi burgheze : el le-a stabilit eticheta şi dădea tonul; îl poftea pe Francisc să treacă înaintea lui şi acesta era în culmea fericirii. Luxul lui Napoleon şi

fastul cu care se înconjura au făcut, probabil, să pară un fel de rege asiatic : acolo, ca şi la Tilsit, i-a umplut cu diamante pe toţi cei din preajma sa. Noi i-am spus că la Dresda nu avusese pe lîngă el nici un soldat francez şi că uneori Curtea îşi făcea multe griji în privinţa lui. îi venea greu să creadă, dar noi îl asiguram că era adevărat, că nu avusese altă gardă decît garda de corp saxonă. „E acelaşi lucru, ne spunea el, eram atunci într-o familie atît de bună, cu oameni atît de cumsecade, încît nu riscam nimic ; toţi mă iubeau ; şi chiar şi acuma sînt sigur că bunul rege al Saxoniei spune în fiecare zi un *pater* şi un *ave* pentru mine. Am făcut o mare greşeală, adăugă el, stricînpl viaţă sărmanei, bunei prinţese Augusta. Revenind de la Tilsit, am primit la Marienverder un şambelan al regelui Saxoniei, care îmi înmînă o scrisoare de la stăpînul său îmi scria : «Tocmai am primit o scrisoare de la împăratul Austriei care îmi cere fata în căsătorie ; vă trimit această scrisoare ca să-mi spuneţi ce trebuie să răspund»." Voi fi în curînd la Dresda, fu răspunsul împăratului ; şi la sosirea lui condamnă această căsătorie şi o împiedică. „Am făcut o mare greşeală, repeta el ; mi-era teamă ca împăratul Francisc să nu mi-1 ia pe regele Saxoniei ; dar dimpotrivă, prinţesa Augusta mi l-ar fi adus pe împăratul Francisc, iar eu nu aş fi aici.^

La Dresda, Napoleon muncea mult şi, dornică să profite de toate clipele de răgaz ale soţului ei, Marie-Louise abia ieşea ca să nu le piardă. împăratul Francisc, care nu făcea nimic şi se plictisea cit era ziua de mare plimbîn- du-se prin oraş, nu pricepea deloc de ce soţii sînt atît de retraşi ; îşi închipuia că vor să se menţină la distanţă şi sa-şi dea importanţă. împărăteasa Austriei se străduia foarte mult s-o mai scoată din casă pe Marie-Louise : îi spunea că

asiduitatea ei e ridicolă. Âr fi vorbit cu plăcere pe un ton de mamă vitregă, dar Marie-Louise nu era dispusă să suporte un asemenea ton, amîndouă fiind cam de aceeaşi vîrstă. Ea venea adesea dimineaţa la toaleta ivx^iei-Louise atrasă de luxul şi bogăţia ei : nu pleca niciodată cu mîna goală. „Domnia Mariei-Louise a fost foarte scurtă, spunea împăratul; dar s-â putut bucura din plin de ea ; avea tot pămîntul la picioarele ei." Unul dintre noi şi-a permis să întrebe dacă împărăteasa Austriei nu era duşmanca jurată a Mariei-Louise. „N-a fost decît o neînsemnată ură de Curte, răsp,unse împăratul; o detesta în sinea ei ; dar ura era voalată de scrisori zilnice de cîte patru pagini, pline de tandreţe şi de drăgălăşenii."

împărăteasa Austriei îl răsfăţa mult pe Napoleon, faţş de care se purta cu o cochetărie aparte atît cît era prezent, dar deîndată ce nu era văzută nu o preocupa altceva decit s-o îndepărteze de el pe Marie-Louise prin insinuările cele mai răuvoitoare şi mai maliţioase : era supărată de faptul că nu reuşeşte să aibă nici o influenţă asupra lui. „Altminteri avea o minte ageră, şi destul spirit, — spunea împăratul, destul ca să-şi pună în încurcătură soţul, care dobîndise certitudinea că ea nu prea făcea caz de calităţile ei. Avea o figură plăcută, picantă, avea ceva cu totul aparte : era o *micuţă călugăriţă drăgălaşă.*

In ceea ce îl priveşte pe împăratul Francisc, e cunoscută bonomia lui, care-1. face totdeauna prada intriganţilor. Fiul lui o să-i semene.

Regele Prusiei, ca om, e loial, bun şi cinstit; dar în privinţa capacităţii politice e înclinat din fire să se plece în faţa necesităţilor de moment; cu el eşti stăpîn atîta vreme cît ai putere' şi ţii braţul ridicat.

împăratul Rusiei, e un om infinit superior tuturor celorlalţi ; e spiritual,, plin de graţie, instruit; te cucereşte cu uşurinţă ; dar nu trebuie să ai încredere în el ; e lipsit de francheţe ; e un adevărat *grec din Imperiul decăzut.* Totuşi, nu-i lipseşte o ideologie, reală sau de faţadă ; de altfel, la urma urmei, toate acestea par să fie nuanţe imprimate de educaţie şi de preceptorul lui. Oare se va crede vreodată, spunea împăratul, ce temă am dezbătut împreună ? El susţinea că ereditatea era un abuz în suveranitate şi mi-a trebuit mai mult de o oră, folosind toată elocvenţa şi logica mea, spre a-i dovedi că ereditatea însemna liniştea şi fericirea popoarelor. Poate că, de fapt, era o mistificare, căci e un om şiret, fals, abil; poate ajunge departe. Dacă mor aici, el va fi adevăratul meu moştenitor în Europa. Numai eu îl puteam opri cînd venea cu potopul lui de tătari. Criza e mare şi permanentă pentru continentul european, mai ales pentru Constantinopol : a dorit foarte mult să-1 obţină de la mine ; am fost foarte des linguşit din această cauză, dar m-am făcut tot timpul că nu înţeleg. Imperiul acesta, oricît de şubred părea, trebuia să ţămînă linia de demarcaţie dintre noi doi : era mlaştina care împiedica să fiu învăluit prin flancul drept. Cu Grecia, e altceva !" Şi după ce a vorbit despre această ţară, a reluat : „Grecia aşteaptă un eliberator !... Va fi o frumoasă coroană de glorie îşi va înscrie numele pentru totdeauna alături de cel al lui Homer, Platon şi Epaminondas 1... Poate că eu nu am fost prea departe de această coroană... Cînd, îr» cursul campaniei din Italia, am ajuns pe malul Adriaticei, am scris Directoratului că aveam sub ochii mei regatu] lui Alexandru !... Mai tîrziu mi-am **Great** legături cu Ali-Paşa ; şi cînd n@-a fost luat Corfu, pe insulă ar fi trebuit să se * găsească muniţii şi un echipament complet pentru o armată de patruzeci-cincizeci de mii de

oameni . Pusesem să se facă hărţile Macedoniei, Serbiei şi Albaniei

Grecia, sau cel puţin Peloponezul, trebuie să fie în posesia puterii europene care va stăpîni Egiptul. Trebuia să fie a noastră... Şi apoi, la nord, un regat independent Constantinopolul" cu provinciile lui, pentru a servi ca baraj împotriva puterii ruseşti, aşa cum s-a pretins că se face împotriva Franţei, cînd s-a creat regatul Belgiei"...

într-o altă seară..., împăratul întrebă ce dată e : era 11 martie. ,.Ei bine, spuse el, se împlineşte azi un an de cînd mă aflam la Lyon ; era o zi frumoasă ; am trecut trupele în revistă, îl aveam la dineu pe primar,. care, în paranteză fie spus. mai pe urmă a făcut pe grozavu] zicînd că ,a fost cel mai prost dineu din viaţa lui." împăratul s-a însufleţit ; se plimba cu paşi mari. „Redevenisem o mare putere !" continua el ; şi a lăsat să-i scape un suspin căruia imediat i-a dat o semnificaţie nobilă prin aceste cuvinte ale căror accent şi-căldură ar fi greu de descris „Am fondat cel mai frumos imperiu de pe pămînt şi eram atît de necesar acestui imperiu, încît, în ciuda tuturor zguduirilor din vremea din urmă, aici, pe stînca mea, parca rămm în continuare stăpînul* Franţei. Uitaţi-vă ce se petrece acolo, citiţi ziarele, veţi vedea acest lucru în fiecare rînd. Să fiu lăsat să mă reîntorc şi "s-ar vedea ce este Franţa şi ce pot eu !" Şi atunci cîte idei, cîte proiecte privind gloria şi fericirea patriei nu ne-a înfăţişat **! A** vorbit îndelung, cu atîta pasiune şi cu atîta dăruire, încît

eram în stare să nu ne mai gîndim la oră, la locul în care ne aflam şi la vremurile pe care le trăiam.

Iată cîte ceva din ce a spus :

„Ce fatalitate că nu s-a menţinut situaţia de după reîntoarcerea mea de pe Elba ! şi nimeni nu a văzut că eu eram omul cel mai potrivit şi cel mai necesar pentru echilibrul şi liniştea Europei! Dar regilor şi popoarelor le-a fost teamă de mine ; s-au înşelat şi pot s-o plătească scump. Eu mă reîntorceam ca un om nou ; n-au reuşit să înţeleagă acest lucru ; nu au fost în stare să-şi imagineze că un om ar putea avea o voinţă atît de puternică încît să-şi schimbe caracterul sau să se plece în faţa unor împrejurări inevitabile. Totuşi dovedisem acest lucru ***şi*** dădusem unele garanţii în acest sens. Cine nu ştie că eu nu sînt omul jumătăţilor de măsură ? Aş fi fost în mod sincer monarhul constituţiei şi al păcii, aşa precum fusesem monarhul dictaturii şi al marilor înfăptuiri.

Şi să privim puţin aceste temeri ale regilor şi ale popoarelor în legătură cu mine. De ce se puteau teme regii ? Se temeau încă de ambiţia, de cuceririle, de monarhia mea universală ? Dar puterea şi forţele mele nu mai erau aceleaşi. Şi apoi nu învinsesem şi nu cucerisem decît ca să mă apăr ; e un adevăr pe care timpul o să-1 arate şi mai clar. Europa nu a încetat niciodată să ducă război împotriva Franţei, împotriva principiilor sale, împotriva mea ; şi trebuia să lovim dacă nu voiam să fim loviţi. Coaliţia a existat întotdeauna, făţişă sau secretă, recunoscută sau dezminţită ; a stat tot timpul la pîndă ; numai de aliaţi depindea ca să avem pace ; în ceea ce ne priveşte, noi eram obosiţi;" francezilor le era groază de orice noi planuri de cuceriri. Pe mine însumi mă credeau insensibil faţă de bucuriile pe care le dau liniştea şi siguranţa, atunci cînd ele reprezintă voinţa gloriei şi a onoarei ! Cele două Camere mi-ar fi interzis lirnroa Rinului ; şi pentru ce aş fi dorit acest lucru ! lVnlni

monarhia mea universală? Dar eu nu am dat i»h-i«•«l.ită dovadă că aş fi dement ; or, ceea ce caracterizez/.i îndeosebi acest plan este disproporţia între scopuri şi mijloace. E adevărat că am fost pe punctul de a înfăptui această monarhie universală, dar nu din vreun calcul anume, ci pentru că am fost îndreptat pas cu pas spre acest ţel. Ultimele eforturi pentru a-1 atinge păreau să nu coste mare lucru ; era oare atît de lipsit de raţiune să încercăm ? Dar după reîntoarcerea mea de pe insula Elba, nici cel mai puţin înţelept dintre oameni n-ar fi putut concepe o asemenea idee, un plan atît de nebunesc, imposibil de realizat. Deci suveranii nu aveau nici un motiv să se teamă de forţa mea armată...

în fine, suveranii erau oare ofensaţi văzînd cum un simplu soldat dobîndeşte o coroană ? Se temeau oare de acest exemplu ? Dar solemnităţile, împrejurările care au însoţit înălţarea mea, graba mea de a mă alătura obiceiurilor lor, de a mă identifica cu modul lor de viaţă, de a mă alia cu sîngele şi cu politica lor, închideau îndeajuns de bine poarta în faţa unor noi candidaţi. Mai • mult chiar, dacă ar fi trebuit să asiste la spectacolul unei legitimităţi întrerupte, eu susţin şi acuma că ar fi fost mai avantajos pentru ei ca protagonistul să fi fost eu, un om ieşit din mulţime, decît un prinţ din familia lor ; căci mii de secole se vor scurge pînă cînd circumstanţele care au intervenit în favoarea mea să scoată pe un altul din mulţime, spre a reproduce aceleaşi împrejurări ; în vreme ce nu există suveran care să nu aibă, la cîţiva paşi de el,

în palatul său, veri, nepoţi, fraţi, vreo rudă gata să-l imite c***ix*** uşurinţă pe cel care l-ar fi înlocuit!

Pe de altă parte de ce se puteau tone popoarele ? Că a să le distrug, că o să le pun in lanţuri ? Dar eu veneam ca un Mesia al păcii şi al drepturilor lor, şi ! n această doctrină oonsta forţa mea; nesocotirea ei ar fi însemnat propria mea pierzanie. Şi totuşi, chiar şi francezilor le-a fost teamă de mine. Au fost atît de nebuni încît s-au lansat în discuţii, cînd de fapt era nevoie numai de luptă; ţi s-au lăsat dezbinaţi cînd de fapt trebuia cu orice preţ să fie uniţi. Şi oare nu era de preferat riscul de a mă avea ca stăpîn decft să se expună pericolului de a purta jugul străin ? Nu era mai uşor să scape de un despot, de un tiran, decît să scuture lanţurile tuturor naţiunilor reunite ? Şi apoi din ce se trăgea neîncrederea lor faţă de ipine ? Din faptul că mă văzuseră concentrînd în jurul meu toate eforturile şi dirijîndu-le cu o mîîiă viguroasă. Dar oare acum n-au aflat, pe pielea lor, cît de necesar era ? Ei, bine ! primejdia a fost întotdeauna aceeaşi, lupta teribilă şi criza iminentă. In această stare de lucruri, dictatura nu era oare necesară, indispensabilă ? Salvarea' patriei mă îndemna chiar s-o declar în mod deschis la reîntoarcerea de la Leipzig. Ar fi trebuit să fac acelaşi lucru şi la reîntoarcerea de pe Elba. Mi-a lipsit fermitatea sau mai degrabă încrederea mea în francezi, pentru că mulţi dintre ei nu mai aveau încredere în mine, ad\ jcîndu-mi astfel o mare jignire. Dacă spiritele înguste şi vulgare nu vedeau în toate eforturile mele decît grija pentru putere," spiritele luminate nu ar fi trebuit oare să demonstreze că, în situaţia în care ne aflam, puterea mea şi patria erau unul şi acelaşi lucru ? A fost deci nevoie de marile şi iremediabilele nenorociri ca să mă fac înţeles ? Istoria îmi va face mai bine dreptate; ea mă va înfăţişa, dimpotrivă, ca pe omul abnegaţiei şi al dezinteresului Cîte ispite nu m-au îmbiat în armata din Italia ?

După tratatul de la Amiens; AngBa mi-a oferit să fiu regple Franţei. Am respins pacea de la Ch&tilfoix ; am refuaai orice stipulare personală Ia Waterloo ; pentru ce ? Pentru efr nimic dix* toata acestea rau interesa» paitria ţi eu nu aveam alte ambiţii decît ambiţiile patriei — gloria, înălţarea, măreţia et Şt iată cte oe„ tei exmda atâtor nenorociri,, r&rafci aiit dfr popular pentru francezi. B oa fiel de instinct al francezilor, un act da justiţie retroactiv.

Cine ia taatea aceasta a avut mai multe comori Ia dispoziţie ? In pivniţele mele se aflau cfteva sute de milioane ; mai multe alte sute de milioane formau bugetul meu extraordinar ; toate erau bunurile mele. Ce s^a ales din această avere ! S>-a topit cu totul pentru nevoile patriei. Uitaţţ-vă aici la mine,, rămîn gal pe stînca mea ! Toată averea mea era a Franţei t în situaţia extraordinară la care mă înălţase soarta, comorile mele erau alte sale ; mă identificasem fără rezerve eu destinul eL Ge alt calcul ar fi putut ajunge la înălţimea *la oare mă. aflam ? M-a văzut cineva vreodată ocupîndu-mă de mine ? N-am avut niciodată alte bucurii, alte bogăţii decît cele publica într-atît încît atunci cînd Joséphine» care avea slăbiciune pentru operele ■ de artă,, reuşea, folosindu-se de numele meu, să pună mîha pe vreo capodoperă, deşi era in palatul meu. sub oehii mei. în familia mea, eram oarecum rănit, mâ simţeam furat : *nu era la muzeu.*

Ah ! Fără îndoială, poporul francez a făcut mult pentru mine ! mai mult dèdt s-a făcut vreodată pentru un om ! dar, întreb, cine a mai făcut vreodată atîtea pentru el ?... Cine »-a identificat vreodată tntr-atîta cu el

Dar sâ revenim. La urma urmelor, care puteau să-i fie temerile ? Camerele şi noua Constituţie nu

erau oare garanţii suficiente? Actele adiţionale, care au fost atît de criticate, nu purtau oare In ele. insele torte corectivele toate remediile absolute [I] ? Oare cum aş fi putut să le violez ? nu aveam milioane de mîini, nu eram decît un om ; opinia publică mă înălţa din nou şi tot ea putea să mă doboare ; şi, în afară de un asemenea pericol, ce aveam de cîştigat ?

Dar, privind în jur,, revin mai ales la ea, la Anglia. Care puteau fi temerile, mobilurile, invidiile ei ? Degeaba îţi pui întrebarea. Cu noua noastră Constituţie, cu cele două Camere, oare nu îmbrăţişasem religia ei ? Nu reprezentau oare un mijloc sigur de a ne înţelege, de a face de-acum înainte cauză comună ? Capriciile, pasiunile conducătorilor odată înfrînate, interesele popoarelor se îndreaptă fără piedici pe drumul lor firesc. Uitaţi-vă la comercianţii naţiunilor care se înfruntă ; ei continuă să se înţeleagă şi să-şi vadă de afaceri deşi guvernele lor se războiesc : în aceeaşi situaţie ar fi ajuns şi cele două popoare. Mulţumită parlamentelor respective, fiecare ar fi devenit garanţia celuilalt; şi oare s-ar putea şti vreodată pînă unde ar fi dus unirea a două popoare şi a intereselor lor ; şi ce planuri noi ar fi fost posibile ? E sigur însă că prin înfiinţarea celor două Camere, cît şi datorită constituţiei noastre, miniştrii Angliei au ajuns să ţină în mînă gloria şi prosperitatea patriei lor, destinul şi bunăstarea omenirii. Dacă aş fi bătut armata engleză şi jaş fi cîştigat ultima mea bătălie, aş fi produs o mare şi fericită uimire : a doua zi aş fi propus pacea şi dintr-o-dată eu aş fi fost cel care împărţea avantajele în stînga şi în dreapta. Pe cînd aşa, poate că într-o bună

I Prin aşa-numitele Acte adiţionale la Constituţia Imperiului, puterea împăratului era limitată de două Camere : cea a pair-ilor ' şi cea a reprezentanţilor (n. t.).

zi englezii vor ajunge să- plîngă pentru că au învins la Waterloo.

Repet, popoarele şi regii s-au înşelat; restabilisem tronurile, restabilisem nobilimea inofensivă, dar tronurile şi nobilimea pot fi din nou primejduite. Consacrasem, fixasem limitele rezonabile ale drepturilor popoarelor ; dar revendicările vagi, absolute, fără măsură, se pot auzi din nou.

Reîntoarcerea şi menţinerea mea pe tron, atitudinea sinceră de data aceasta pe care ceilalţi suverani ar fi trebuit s-o adopte faţă de mine rezolvau definitiv cauza regilor şi a popoarelor ; căci şi regii şi popoarele ar fi avut cîştig de cauză. Astăzi problema se pune iarăşi : amîndouă părţile pot pierde. Se putea termina totul, astăzi totul'poate să fie reluat de la început. Se putea garanta o linişte îndelungată şi sigură, un început de prosperitate. Şi în locul lor, e de-ajuns o scînteie pentru a izbucni iarăşi o conflagraţie mondială !... Sărmană şi tristă omenire".

Pătruns cum sînt de cuvintele şi de' părerile pe care le-am cules de la Napoleon pe stînca sa, şi deşi absolut încredinţat şi convins de toată sinceritatea lor, am încercat totuşi o bucurie de nedescris cînd o contradovadă a venit să-mi demonstreze adevărul lor absolut ; şi trebuie să spun că gust această fericire de fiecare dată cînd am ocazia să descopăr astfel de contradovezi.

Aţi citit mai sus fragmentul remarcabil în care Napoleon îşi exprimă ideile, intenţiile, sentimentele. Dar ce măre, preţ dobîndesc cuvintele acestea, culese în Sfînta- Elena, acum cînd le văd reproduse aici în Europa, la două mii de leghe, de către un scriitor celebru, care, deşi avea opinii de alta nuanţă şi în cu totul alte vremuri, le-a auzit din aceeaşi gură ! Ce împrejurare fericită pentru istorie ! De aceea nu mă pot abţine de a reproduce aici acest fragment de d-1

Benjamin Constant, fie datorită meritului intrinsec al cuvintelor lui, fie datorită greutăţii
pe care cuvintele o cîştigă, spuse fiind de publicistul distins care ni le transmite, fie, în sfîrşit, datorită plăcerii pe care o încerc văzîndu-le coincizmd atit de bine cu ceea ce am cules eu însumi pe o altă emisferă, Sînt aceleaşi intenţii, acelaşi fond de gîndire, aceleaşi sentimente.

„M-arn dus la Tuilaries la cîteva :zile după 2® martie[I], spune d-1 Benjamin Constant L-am găsit pe Bonaparte singur. El a început discuţia : a fost o convorbire lungă, din care nu voi da aici decât o sinteză ; căci nu îmi propun să aduc în scenă un om nefericit. Nu voi amuza deloc pe cititorii noştri pe seaina puterii decăzute ; nu voi lăsa pradă 'curiozităţii răuvoitoare pe cel pe care l-am serat pentru un motiv oarecare şi nu voi transcrie din ce mi-a spus decît ceea oe este indispensabil : dar în cele pe care le voi transcrie aici voi reda propriile lui cuvinte.

¿N-a încercat să mă înşele nici în privinţa vederilor sale, nici în privinţa situaţiei. Nu s-a prezentat deloc ca un om pe care lecţiile adversităţii l-sau îndreptat ; nu a vrut să-şi asume «meritul de a reveni la libertate din înclinaţie ; a examinat la rece, .cu o imparţialitate vecină cu indiferenţa, ceea ce este posibil şi e preferabil.

«Naţiunea, mi-a spus el, a fost scutită vreme de doisprezece am de orice agitaţie politică ; .şi de un an e - scutită de războaie ; această dublă odihnă i-a trezit nevoia de activitate. Ea vrea sau crede că vrea o tribună şi adunări ; clar nu şi Ie-a dorit întotdeauna S-a aruncat la picioarele mele cînd am început să guvernez ; vă amintiţi, desigur., dumneavoastră care aţi încercat să vă opuneţi. Unde vă era sprijinul, forţa

I Debarc în d în Franţa ia 1 martie, Napoleon a 3juns la Paris la 20 mactie (n. t.).

? Nicăieri. Mi-am asumat mai puţină autoritate decît eram invitat să-mi asum...
Astăzi totul s-a schimbat. Un guvern slab, contrar intereselor naţionale, a dat acestor interese obiceiul de a fi în defensivă" şi de a şicana autoritatea. Gustul pentru tot felul de constituţii, pentru, dezbateri, pentru discursuri, pare să fi revenit. Deşi numai o minoritate doreşte acest lucru, nu vă lăsaţi înşelat. Poporul, sau dacă preferaţi, mulţimea, mă vrea numai pe mine ; nu aţi văzut oare această mulţime, adunjndu-se în urma mea, coborînd din creierul munţilor, chemîndu-mă, căutîndu-mă, acla- mîndu-mă [I] ? Cînd rn-am reîntors, de la Cannes pînă aici nu am cucerit, am administrat... Eu nu sînt numai, aşa cum s-a spus, împăratul soldaţilor ; sînt cel al ţăranilor, al plebeilor, al Franţei... De aceea, în ciuda trecutului, vedeţi că poporul se reîntoarce la mine : există o simpatie reciprocă. E altfel decît cu privilegiaţii ; nobilimea m-a servit, s-a îngrămădit în anticamerele mele ; nu există post pe care să nu-1 fi acceptat, cerut, solicitat. Am avut oameni din familiile Montmorency, Noailles, Rohan, Beauveau, Mortemart, Dar nu se putea stabili nici o analogie. Calul făcea plecăciuni, era bine dresat, dar îl simţeam încordat. Cu poporul, e altceva; sîntem din

---

I *Nota d-lui Benjamin Constant:* „Bonaparte ţinea foarte mult să facă dovada că reîntoarcerea sa n-a fost o acţiune militară, îmi pare rău că nu am la mine cete şase pagini pe care le scrisese sau le dictase în legătură cu acest subiect şi pe care le corectase cu multă grijă. Mi le-a remis după convorbirea pe care o relatez aici. Dorea ca eu să-i răspund lordului Castlereagh care, într-un discurs rostit în parlament, atribuise armatei întregul lui succes.

Nevoind sa scriu nimic înainte de a ii sigur că cel pe care l-aş înfăţişa Franţei nu era un despot, am refuzat să îndeplinesc această misiune; iar în 1315 am încredinţat schiţa pe care mi-a înmlnat-o Napoleon unui. prieten care pleca în Anglia şi am neglijat pînă acum să cer să-mi fie restituită. Era plină de înflăcărare, *se* găseau în ea expjresii bizare dar profunde ; o gîndi re ageră şi cîteva pasaje de o reală elocvenţă."

aceeaşi plămadă ; am ieşit din rîndurile poporului; glasul meu îl punea în mişcare. Gîndiţi-vă la recruţi, fii de ţărani ; nu îi linguşeam, mă purtam aspru cu ei. Şi totuşi [7] îmi erau foarte devotaţi ; nu încetau să strige *Trăiască împăratul !* Pentru că şi eu şi ei aveam aceeaşi origine ; mă privesc ca pe susţinătorul lor, ca pe salvatorul lor împotriva nobililor... Nu trebuie decît să fac un semn, sau mai bine zis să-mi întorc privirea, şi nobilii ar fi masacraţi în toate provinciile. Într-^tît au uneltit de bine de şase luni încoace !... Dar nu vreau să fiu regele *jacqueriei*[1]. Dacă există posibilitatea de a guverna prin- tr-o constituţie, foarte bine... Am vrut să fiu stăpînul lumii ; şi pentru a realiza a'cest lucru aveam nevoie de o putere nelimitată. Ca să guvernez doar Franţa, e posibil să fie mai bună o constituţie... Am vrut să fiu stăpînul lumii, şi care nu ar fi vrut în locul meu ? Lumea mă invita s-o conduc ; suverani şi supuşi se strîngeau- în grabă sub sceptrul meu. Rareori am întîlnit rezistenţă în Franţa. Dar am întîlnit totuşi mai multă rezistenţă în cîţiva francezi obscuri şi dezarmaţi decît în toţi regii care astăzi ■ sînt atît de mîndri că nu rriai au ca egal un om din popor... Să vedem deci ce vi se pare că ar fi posibil. Expu- neţi-mi ideile voastre. Alegeri libere ? discuţii publice ? miniştri cu depline puteri ? libertate ? Le vreau şi eu... Mai ales libertatea presei ; e absurd să o înăbuşi ; sînt convins... Eu sînt omul poporului ; dacă poporul vrea cu adevărat libertatea, i-o datorez ; i-am recunoscut suveranitatea, trebuie să-mi plec urechea la dorinţele şi chiar la capriciile lui. Niciodată nu am vrut să-1 oprim pentru plăcerea mea ; aveam planuri mari ; în legătură cu ele soarta şi-a spus* cuvîntdl ; nu mai sînt un cuceritor ; nu

I Răscoale ale ţăranilor (numiţi Jacques în limbaj popular) dintre care cea mai însemnată a avut loc în 1358 (n. t.).

mai pot să fiu. Ştiu ce e posibil şi ce nu ; nu mai am decît o misiune : să ridic Franţa şi să-i dau un guvern pe măsură... Nu urăsc libertatea; am îndepărtat-o cînd mi s-a pus în drum ; dar o înţelegeam, am fost crescut în ideile ei... Acum, o operă de cincisprezece ani e distrusă ; nu mai poate fi luată de la început. Ar fi nevoie de douăzeci de ani şi de sacrificiul a două milioane de oameni... De altfel, doresc pacea şi nu o voi obţine decît prin victorii. Nu vreau să vă dau false speranţe ; las să se spună că sînt în curs negocieri ; dar nu e deloc adevărat. Prevăd o luptă dificilă, un război îndelungat. Pentru a-1 susţine trebuie ca naţiunea să-mi dea tot sprijinul ; dar ca recompensă va cere libertatea : o va avea... Situaţia e nouă. Nu cer decît să fiu edificat în această privinţă. Îmbătrînesc ; la patruzeci şi cinci de ani nu mai eşti ceea ce ai fost la treizeci. Tihna unui rege constituţional poate să-mi convină. E sigur că o să-i convină şi mai mult fiului meu»."

(Minerve française. Cartea 94, tomul VIII ; a doua scrisoare despre Cele 100 de zile, de Benjamin Constant.)

Miercuri 13

împăratul i-a transmis marelui-mareşal să-i scrie amiralului spre a afla dacă o scrisoare pe care el, Napoleon, i-ar adresa-o prinţului regent, i-ar fi trimisă destinatarului.

Către ora patru, sub-guvernatorul Skelton şi soţia sa au cerut îngăduinţa de a-şi prezenta omagiile lor împăratului. I-a primit, i-a luat la plimbare prin grădină şi apoi i-a invitat să urce împreună cu el în caleaşcă. Vremea fusese foarte ceţoasă toată ziua ; într-un moment de înseninare am văzut deodată o corvetă sau o fregată, foarte aproape, intrînd cu toate pînzele sus.

Joi 14, vineri 15

Am primit răspunsul amiralului; după ce la început spunea, conform protocolului lui obişnuit, că pe Sfînta-Elena nu cunoştea pe nimeni care să se numească

împărat, scria că va trimite scrisoarea menţionată prinţului regent, fără îndoială, dar că va respecta literă eu literă instrucţiunile care cereau să nu lase să plece spre Anglia nici **o** scrisoare înainte de a fi deschisă şi citită de el.

Acest răspuns, trebuie s-o mărturisesc, ne-a provocat **o** mare uimire : partea din instrucţiuni citată de amiral urmărea două obiective, amîndouă străine de interpretarea pe care le-o dădea acest ofiţer.

In primul rînd se avea în vedere ca, în cazul că am avea vreo plîngere, autorităţile locale să poată adăuga observaţiile lor astfel încît guvernul, în Anglia, să poată face dreptate mai repede, fără a fi obligat să trimită pe cineva în insulă spre a cere informaţii ulterioare ; această precauţie era deci cu totul în interesul nostru. In al doilea rînd, * această măsură urmărea să prevină prejudiciile pe care corespondenţa noastră le-ar fi putut aduce intereselor guvernului sau politicii Angliei. Dar noi ii scriam suveranului, şefului, însuşi omului acestor interese şi al guvernului respectiv ; şi dacă cineva conspira aici, nu conspiram noi, cei care i-am fi scris, Nci tocmai cel care ne intercepta scrisoarea sau voia să-i violeze secretul...

De multă vreme aveam puţine sau nu aveam deloc raporturi cu amiralul. Unul dintre noi s-a gîndit că poate supărarea îi dictase un asemenea răspuns ; un altul era de părere că se temea ca scrisoarea să nu conţină plîngeri împotriva lui. Dar amiralul îl cunoştea prea bine pe Împărat şi ştia că el nu s-ar adresa niciodată altei instanţe decît tribunalului naţiunilor. Eu, care ştiam subiectul scri- .

sorii, eram foarte indignat: unica intenţie a împăratului fusese aceea de a folosi această cale, singura care i se părea convenabilă pentru demnitatea sa, spre a-i scrie soţiei sale şi a aña veşti despre fiul său. Totuşi marele-ma- reşal îi răspunsese

amiralului că depăşea sau interpreta prost instrucţiunile ; că hotărîrea lui nu putea fi privită decît ca o monstruoasă jignire în plus ; că punea o condiţie care era cu mult sub demnitatea împăratului ca şi a prinţului de Galles, astfel că renunţase la intenţia de a scrie.

Fregata care tocmai sosise, *Spey,* aducea ziare din Europa pînă la data de 31 decembrie ; toate relatau despre execuţia nefericitului mareşal Ney şi despre evadarea lui * Lavalette [1].

„Ney, spunea Împăratul, acuzat cu stîngăcie şi Ia fel de stîngaci apărat, a fost condamnat de Camera pair-ilor, în ciuda capitulării care este un act sacru. A fost executat, ceea ce era o greşeală în plus ; din clipa aceea s-a făcut din el un martir... Iertarea lui Ney n-ar fi fost decît o dovadă a forţei guvernului şi a moderaţiei domnitorului. Se va spune poate că era nevoie de un exemplu ; dar e mult mai sigur că mareşalul ar fi devenit un exemplu prin iertare ; cu toate acestea după ce a fost înjosit printr-o judecată, care pentru-vél însemna o adevărată moarte morală ce îi răpea orice influenţă, autoritatea i-a dat şi ultima lovitură ; suveranul era[1] satisfăcut, iar exemplul împlinit"...

Joi 21, vineri 22

împăratul a încălecat foarte devreme ; am făcut înconjurul împrejurimilor. De la un timp împăratul îşi face lecţia de engleză îri timpul acestor plimbări: merg alături de el: compune fraze englezeşti pe care le traduc, cuvînt cu cuvînt, pe măsură ce .le £r°mmţă şi în acest fel îşi poate da seaţna dacă e înţeles sau e

I Aghiotant al lui Napoleon. I-a rămas mereu fidel împăratului. După restaurarea Burbonilor, fiind condamnat la moarte, a reuşit să evadeze din închisoare îmbrădndu-se cu veşmintele soţiei sale (n. t.).

pus în situaţia de a se corecta. Cînd termină fraza, i-o repet în engleză în aşa fel încît la rîndul lui s-o audă bine, ceea ce îl ajută să-şi formeze urechea.

Astăzi împăratul citea din istoria romană, *Conjuraţia lui Catilina* [I]; nu putea să o înţeleagă aşa cum era povestită : „Oricît de scelerat ar fi fost Catilina, remarca - el, trebuie să fi avut un scop, iar scopul lui nu putea fi decît acela de a ajunge stăpînul Romei"...

Fraţii Grahi[II] îi inspirau alte multe îndoieli, alte multe bănuieli, care, spunea el, deveneau aproape certitudini după ce ai ajuns să trăieşti în mijlocul evenimentelor din vremea noastră. „Istoria, observa el, îi prezintă pe fraţii Grahi ca fiind, în esenţă, nişte rebeli, revoluţionari, sceleraţi ; şi în amănunte vorbeşte în treacăt că aveau virtuţi, că erau cumsecade, dezinteresaţi, cu o bună comportare morală... De unde putea deci veni un asemenea contrast ? Iată de unde, spunea împăratul : din aceea că fraţii Grahi se devotaseră cu generozitate drepturilor poporului oprimat, împotriva unui senat asupritor, şi din faptul că marele lor talent, caracterul lor nobil puneau în primejdie o aristocraţie feroce care pînă la urmă a triumfat, i-a omorît şi i-a denigrat. Istoricii partidului acestora i-au descris- în acest spirit; pe vremea împăraţilor istoria a fost, desigur, scrisă în acelaşi fel; sub un

---

I Opera istoricului roman Sallustius (secolul I î.e.n.) consacrată conjuraţiei pe care patricianul Catilina a organizat-o împotriva Senatului şi împrejurărilor în care Cicero — consul în .epoca respectivă,, anul 63 î.e.n. — a dejucat complotul (n. t.).

IIFraţii Grahi, Tiberius şi Caius, fiii lui Tiberius Grahus şi ai Corneliei : primul a fost omorît în anul 133 î.e.n. iar al doilea a fost asasinat în anul 154 în timpul unei răscoale. Au prdpus noi legi agrare care, în esenţă, limitau posibilităţile aristocraţiei romane de a acapara pămînturile provenite din cuceriri (n. t.)»

stăpîn despotic era de ajuns să rosteşti doar cuvintele drepturi ale popoarelor, ca să comiţi o blasfemie, o adevărată crimă ; mai tîrziu, în furnicarul de mici deSpoţi de pe vremea feudalităţii s-a întimplat la fei Iată, fără * îndoială, fatalitatea memoriei Grahilor : virtuţile lor nu au încetat deci niciodată, de-a lungul veacurilor, să fie socotite drept crime ; dar astăzi, cînd prin ştiinţa noastră sîntem în măsură să gîndim, fraţii Grahi pot şi trebuie să afle înţelegere în ochii noştri.

în această luptă teribilă dintre aristocraţie şi democraţie, care a reînceput în zilele noastre, în încrîncenarea vechii lumi împotriva noii industrii care se plămădeşte în toată Europa, nu încape nici o îndoială că dacă aristocraţia ar triumfa prin forţă, mulţi ar arăta peste tot ca fraţii Grahi şi i-ar trata în viitor la fel de blîiid ca predecesorii lor."

împăratul adăugă că de altfel se puteau vedea cu uşurinţă lacunele autorilor antici în ceea ce priveşte această epocă din istorie ; şi că tot ceea ce scriau modernii nu era, evident, bazat decît pe ceea ce „ciupiseră" de ici âe colo. Apoi reveni asupra unor reproşuri făcute mai demult bunului Rollin [1] şi elevului său Crevier : amîndoi erau fără talent, fără ţel, fără culoare. Trebuie să convenim că anticii ne "erau mult superiori în această privinţă ; pentru că la ei, oamenii de staţ erau oameni de litere, şi oamenii de litere, oameni de stat; ei cumulau profesiile în vreme ce noi le separării în mod absolut. Această faimoasă diviziune a muncii, care duce la noi la perfecţionarea muncii mecanice, este cu totul funestă în creaţia spirituală : orice lucrare a spiritului este cu atî-t mai superioară cu cît cel care o produce este mai universal. Ii datorăm împăratului faptul de a fi încercat să instituie acest principiu, încredinţînd adesea

I Rector al Universităţii din Paris, teolog şi istoric (1661—1741)^

aceloraşi oameni mai multe sarcini cu totul străine unele de celelalte ; era sistemul său. într-o zi a numit el însuşi pe unul dintre şambelani să meargă în iliria pentru a lichida datoria austriacă[I]; era o misiune importantă şi foarte complicată ; şambelanul, pînă atunci străin de astfel de afaceri, tremura, iar ministrul, care n-a fost consultat în legătură cu această numire şi în consecinţă era nemulţumit, s-a hazardat să-i spună împăratului că a ales un om cu totul nou şi era de. temut că nu va putea face faţă. „Am mină bună, domnule, fu răspunsul său ; cei asupra cărora o pun sînt buni la toate."

împăratul, continuîndu-şi critica, condamna, de asemenea, ceea ce el numea neghiobiile istorice, în mod ridicol exaltate de traducători şi comentatori. Acestea arătau, spune el, că la origine e vorba de istorici care 'judecau prost oamenii şi situaţiile în oare se găseau. „Era o greşeală, de exemplu, observa el, faptul că lăudau atit de mult *cumpătarea lui Scipio* şi că se extaziau în faţa calmului lui Alexandru, al lui Cezar şi al altora, pentru că dormiseră în ajunul unei bătălii... Cît despre faptul că se poate dormi în momentul unei bătălii, nu există, ne-a asigurat el, printre soldaţii, printre generalii noştri nici unul care să nu fi repetat de douăzeci de ori această minune ; şi tot eroismul lor era datorat numai oboselii din ajun."

La acestea marele-mareşal adăugă că 1-a văzut pe el, pe Napoleon, dormind nu numai în ajunul unor i>ătălii, "ci chiar în timpul bătăliilor. „Era *şi* cazul, spunea împăratul ; din moment ce dădeam bătălii care durau, trei zile, natura cerea să i se plătească tributul ; profitam de cel mai mic răgaz, dormeam unde şi cînd puteam." împăratul dormise pe cîmpul de luptă la. Wagram şi Baut- zen, chiar în timpul luptelor şi foarte aproape de bătaia tunurilor. împăratul răspunse eă

I Este vorba chiar de Las Cases (n. t).

somnul acela, în afară de faptul că era un drept al naturii, oferea şefului unei armate foarte mari avantajul deosebit de preţios de a aştepta cu calm rapoartele şi coordonarea acţiunilor di- diviziilor sale, în loc de a se lăsa tîrît, poate, de un singur fapt la care ar fi fost martor...

Rezumat al celor nouă luni care s-au scurs

Iată, au trecut nouă luni cînd îmi scriu jurnalul şi tare mă tem ca de-a lungul părţilor sale eterogene, care se succed fără nici o ordine, să nu fie pierdut foarte adesea din vedere principalul, unicul meu scop, ceea ce se referă la Napoleon şi poate servi la caracterizarea lui. Pentru a remedia acest lucru, căci. este nevoie, o să încerc să fac un rezumat în cîteva rînduri ; rezumat pe care de altfel, pentru acelaşi motiv, îmi propun să-1 repet de-acum înainte din trei în trei luni.

Părăsind Franţa, am rămas o lună la dispoziţia brutalului şi ferocelui guvern englez ; a urmat apoi drumul nostru spre Sfînta-Elena care a durat trei luni.

După debarcare am stat aproape două luni la Briars.

în fine, sîntem la Longwood de trei luni.

Or, aceste nouă luni s-ar prezenta ca patru ***epoci*** **cu** totul distincte pentru cel care 1-âr fi observat **pe Napoleon.**

Tot timpul şederii noastre la Plymouth, Napoleon a fost foarte închis în el însuşi şi absolut pasiv, neopunînd decît forţa inerţiei. Nenorocirile lui_ erau de asemenea natură şi atît de fără leac, încît lăsă cu stoicism ca evenimentele să-şi urmeze cursul.

în tot timpul- călătoriei, a avut o comportare perfect constantă şi mai ales era de o indiferenţă tptală ; nu şi-a exprimat nici o dorinţă şi nici o neplăcere. E adevărat că i se arăta cea mai mare consideraţie ; o primea fără să o remarce ; vorbea puţin şi întotdeauna subiectul era străin de persoana sa. Dacă cineva ar fi ajuns din în-

tîmplare pe vas şi ar fi auzit ceea ce spunea, ar fi fost, fără îndoială, foarte departe de a ghici cu cine avea de-a face : nu era împăratul. N-aş putea să-1 descriu mai bine în această împrejurare, decît comparîndu-1 cu pasagerii deosebit de distinşi care sînt transportaţi cu mare respect spre ţelul călătoriei lor.

Şederea noastră la Briars prezintă o altă nuanţă. Rămas aproape numai cu el însuşi, Napoleon nu primea pe nimeni, se dăruia în întregime muncii sale şi părea că uită de evenimente şi de oameni, bucurîndu-se în aparenţă de liniştea şi pacea unei adînci singurătăţi ; fie că era distrat, fie din dispreţ, nu observa dificultăţile sau neajunsurile din jurul său ; iar dacă spunea vreodată ceva în această privinţă o făcea numai împins de comportarea supărătoare a vreunui englez, sau incitat de ultragiile aduse alor săi. Toată ziua îi era ocupată cu memoriile pe care ni le dicta ; restul timpului se destindea, întreţinîndu-se cu noi despre lucruri cu totul personale. Nu amintea deloc de treburile Europei ; vorbea rar de Imperiu, foarte puţin despre Consulat; dar vorbea mult de vremea cfoid era general în Italia şi mai mult încă, aproape mereu, de cele mai mărunte detalii ale copilăriei şi ale primei lui tinereţi. Mai ales acest ultim subiect părea în momentele acelea de un farmec cu totul aparte pentru el. S-ar fi zis că-i prilejuia o uitare completă ; ba chiar îl înveselea. Cu acest subiect îşi umplea aproape toate ceasurile numeroaselor sale plimbări sub clar de lună.

în fine, stabilirea noastră la Longwood aduse o a patra şi ultimă nuanţă. Pînă atunci toate situaţiile au fost efemere şi tranzitorii. Aceasta din urmă devenea stabilă şi ameninţa să fie durabilă. Acolo urma să înceapă cu adevărat exilul nostru şi noile noastre destine. Istoria avea să le afle în locul acela ; ochii universului urmau să ne caute acolo. împăratul, părînd că ar înţelege acest lucru, pune ordine în tot ceea ce îl

înconjoară şi ia atitudinea demnităţii pe care o oprimă forţa ; trasează în jurul lui o barieră morală în spatele căreia se apără acum centimetru cu centimetru împotriva neajunsurilor Şi ultragiilor ; nu le mai iartă nimic persecutorilor săi, se arată susceptibil la etichetă, este ostil oricărei iniţiative. Englezii fuseseră convinşi că pînă la urmă obişnuinţa va duce la familiaritate. împăratul îi readuce la situaţia din prima zi, şi faţă de el se manifestă respectul cel mai adînc.

Nu mică ne-a fost surpriza şi satisfacţia cînd am constatat că, fără a şti cum şi din ce cauză, dar totuşi vădit, în spiritul şi în ochii englezilor, împăratul se găsea acuma mai presus decît fusese pînă atunci ; puteam chiar observa că această consideraţie creştea din zi în zi.

împreună cu noi, în timpul convorbirilor, împăratul începu iarăşi.să examineze problemele Europei. Analiza proiectele şi conduita suveranilor ; le compara prin contrast cu ale sale ; judeca, trăgea concluzii, vorbea de domnia, de faptele lui, într-un cuvînt, îl regăseam pe împărat şi pe Napoleon ca personalitate neştirbită...

Miercuri 27

Astăzi, împăratul s-a plimbat prin grădină cu marele- mareşal şi cu mine. In timpul discuţiei am ajuns să ne facem un examen al conştiinţei noastre politice.

împăratul spunea că fusese foarte înflăcărat şi foarte de bună credinţă la începutul Revoluţiei ; s-a răcit însă, treptat, pe măsură ce adopta idei mai juste şi mai solide ; patriotismul său s-a prăbuşit, spunea el, sub absurdităţile politice şi sub monstruoasele excese civile ale legislaturilor noastre ; în fine, credinţa lui republicană a dispărut atunci cînd Directoratul a violat opţiunile poporului, pe vremea bătăliei de la Abukir.

în ceea ce-1 priveşte pe marele-mareşal, el spunea că nu fusese niciodată republican, dar fusese un foarte

aprins constituţionalist pînă la 10 augustcînd ororile din ziua aceea îl vindecaseră de orice iluzie : fusese cît pe ce să fie masacrat -apărîndu-1 pe rege la Tuileries.

Cît despre mine, se ştia că la început fusesem regalist pur şi încă dintre cei mai înfocaţi. „S-ar zice, domnilor, reluă împăratul amuzat, s-ar zice că. aici singurul om care a fost republican sînt eu"...

Rezumînd, împăratul spunea că trebuie sa convenim că reuniunea noastră politică din Sfînta-Elena era, în mod cert, dintre cele mai extraordinare ; că ajunseserăm într-un punct comun pe căi foarte diferite. Totuşi, le-am parcurs fiind cu toţii de bună credinţă. Nimic nu dovedea dcci mai bine, spunea el, jocul hazardului, incertitudinea şi fatalitatea care, de obicei, conduc prin dedalurile revoluţiilor inimile drepte şi cinstite. Nimic nu dovedeşte mai bine de asemenea, cît de necesare sînt

[4] 10 august 1792 : palatul Tuileries este luat cu asalt şi ocupat de către insurgenţi. Regele este suspendat, iar familia regală **e** internată în palatul Luxembourg (n. t.).

indulgenţa şi vederile înţelepte pentru a reorganiza societatea după îndelungi tulburări. Aceste păreri şi aceste principii, spunea împăratul, făcuseră din el omul cel mai potrivit pentru împrejurările din' brumar, şi tot ele sînt acelea care, fără îndoială, încă mai fac din el omul cel mai potrivit pentru împrejurările actuale din Franţa, în aeeastă chestiune nu avea nici îndoieli, nici prejudecăţi, nici pasiuni ; a folosit în mod constant oameni din toate clasele, din toate partidele, fără a ţine seamă de trecutul lor, fără să-i întrebe ce-au făcut, ce-au spus, ce-au gîndit, cerîndu-le numai, spunea el, să meargă de-acum înainte şi de bună credinţă către scopul comun : binele şi gloria tuturor, să se arate buni şi adevăraţi francezi şi, mai ales, niciodată nu s-a adresat şefilor pentru a cîştiga partidele ; ci dimpotrivă a ţintit masa partidelor, pentru a putea, să nu ţină seamă de şefii lor. Acesta fusese, spunea el, sistemul constant al politicii lui interne ; şi în ciuda ultimelor eveiymente, nu regreta nimic ; dacă ar fi fost s-o ia de la început, la fel ar fi procedat. „Mi s-a reproşat, fără motiv, mai ales, că am folosit şi nobili şi emigranţi. E o imputare banală şi cu totul vulgară ! Fapt este că, sub domnia mea, nu mai erau în Franţa decît păreri, sentimente individuale. Nu nobilii şi emigranţii sînt cei care au adus Restauraţia, ci mai degrabă Restauraţia este cea care a făcut să reînvie nobilii şi emigranţii. Ei însă nu au contribuit la pierzania noastră mai mult-decît alţii : adevăraţii vinovaţi sînt intriganţii de toate culorile şi de toate doctrinele. Fouche nu era nobil, Talleyrand nu era emigrant ; Augereau şi Marmont nu erau nici una, nici alta. în fine, vreţi o ultimă dovadă că e greşit să aouzi o clasă sau alta, în totalitatea ei, cînd o revoluţie ca a noastră le-a răscolit pe toate ? Număraţi-vă pe voi, cei de-aici. Din patru, doi sînteţi nobili, dintre care unul ©hiar emigrant. Bunul domn de Segur, cu toată

vîrsta lui, s-a oferit la plecarea mea să mă urmeze. Aş putea să citez alte nume, la nesfîrşit. De asemenea, continuă el, tot fără motiv mi se reproşează că am nesocotit unele persoane influente ; eram prea puternic pentru a nu dispreţui fără teamă intrigile şi imoralitatea notorie a celor mai multe dintre ele. Astfel că nimic din toate acestea nu a provocat răsturnarea mea ; ci numai catastrofe neprevăzute, nemaiauzite ; împrejurări forţate : cinci sute de mii de oameni la porţile Capitalei ; o revoluţie încă foarte proaspătă, o criză prea puternică pentru capetele franţuzeşti şi mai ales o dinastie nu destul de veche. M-aş fi ridicat din nou, chiar şi de la poalele Pirineilor, dacă aş fi fost numai nepotul meu.

Ce înseamnă totuşi magia trecutului ! Sigur că eram alesul francezilor, noul lor cult era opera lor. Ei bine ! de îndată ce au reapărut cei vechi, uitaţi-vă cu cîtă uşurinţă s-au reîntors la idoli

Şi la urma urmei, cum oare o altă politică ar fi putut împiedica ceea ce m-a pierdut ? Am fost trădat de Marmont, pe care îl puteam numi fiul meu, copilul meu, opera mea ; el, căruia îi încredinţasem soarta mea, trimi- ţîndu-1 la Paris chiar în clipa în care îşi desăvîrşea tră- * darea şi pierzania mea. Am fost trădat de Murat, pe care din soldat l-am făcut rege, care era bărbatul sorei mele. Am fost trădat de Berthier, un adevărat gîscan din care făcusem un fel de vultur. Am fost trădat în Senat, tocmai de cei din partidul naţional care îmi datorează totul. Deci, nimic nu a depins de sistemul meu de politică internă. Fără îndoială că aş putea fi acuzat pe drept de a fi folosit cu prea multă uşurinţă pe foştii duşmani sau pe nobili şi pe emigranţi, dacă un Macdonald, un Valence, un Montesquiou m-ar fi trădat ; dar aceştia mi-au fost credincioşi; şi dacă mi s-ar obiecta că Murat şi Berthier

erau proşti, aş răspunde că Marmont era un om cu multă minte. Deci nu am de ce să mă căiesc de sistemul meu de politică internă etc, etc"...

Luni 1_y marţi 2 aprilie

Tot ceea ce are legătură cu împăratul şi se referă la el pare să fie preţios ; mii de oameni vor gîndi în acest fel : cu acest sentiment, cu această părere, am să descriu acum aici cu minuţiozitate apartamentul său, mobilierul, voi da detalii în legătură cu toaleta sa zilnică etc. Şi apoi, cu timpul, poate că într-o zi fiului său îi va face plăcere să reconstituie amănuntele, ambianţa acelei închisori ! Poate că'îi va face plăcere să se înconjoare cu obiecte îndepărtate, cu umbre fugare, carë vor recompune pentru el o oarecare realitate !

Apartamentul împăratului e format din două camere..7 fiecare e lungă de 15 picioare, lată de douăsprezece picioare şi înaltă cam de şapte ; un covor destul de prost acoperă podeaua ; fîşii de nankin, în loc de hîrtie, le tape- tează pe amîndouă.

în dormitor se vede micul pat de campanie în care doarme împăratul ; canapeaua pe care se odihneşte în cea mai mare parte a zilei ; e înţesată cu cărţi care parcă ar vrea să o folosească în exclusivitate ; alături de ea se află un mic gheridon, pe care prînzeşte sau cinează atunci cînd ia masa în apartamentul său, şi pe care, seara, stă un sfeşnic cu trei braţe...

între cele două ferestre, în partea opusă uşii, se găseşte o comodă pentru lenjerie şi pe care se află trusa lui cea mare.

Pe peretele şemineului, deasupra căruia e aşezată o oglindă foarte mică, sînt mai multe tablouri : în dreapta, cel al Regelui Romei călare pe un berbec, de Aimée Thibault ; la stînga, simetric, un alt portret al Regelui Romei, care încearcă un pantof aşezat pe o lespede, de acelaşi autor ; mai jos, pe şemineu, e un mic bust de marmoră al aceluiaşi copil. Două sfeşnice, două

flacoane şi două tăvi de argint aurit din trusa împăratului întregesc ornamentaţia şi simetria şemineului.

în sfîrşit, jos lîngă canapea şi chiar în faţa fcchilor împăratului cînd se odihneşte stînd întins, aşa cum îşi petrece cea mai mare parte a zilei, se află portretul Mariei-Lauise cu fiul ei în braţe, de Isabey. Acest ungher ca vai de lume a devenit astfel »un sanctuar de familie.

Să'nu uităm însă, în stînga şemineului şi în afara portretelor, ceasul de argint al marelui Frederic^ un fel de deşteptător, luat de la Potsdam şi, simetric, în partea dreaptă, chiar ceasul împăratului ; cel pe care-1 purta în timpul campaniei din Italia şi în Egipt, acoperit pe ambele părţi de două capace de aur, c,u iniţiala „B". Iată deci prima cameră.

A doua cameră, care servea de odaie de lucru, are de-a lungul pereţilor, în partea dinspre ferestre, un rînd de scînduri nedate la rindea aşezate pe nişte capre, pe care stăteau împrăştiate un mare număr de cărţi şi diferitele capitole scrise de fiecare dintre noi, dictate de împărat.

între cele două ferestre se află un dulap, în chip de bibliotecă ; în partea opusă, *un* alt pat de campanie, asemănător cu primul, pe care împăratul se odihneşte uneori ziua şi chiar se culcă noaptea renunţînd la cel din dormitor, după frecventele sale insomnii, şi dacă a lucrat sau s-a plimbat prin cameră.

în sfîrşit,-în mijloc se află masa de lucru... împăratul îşi face toaleta în dormitor. Cînd se dezbracă, lucru pe care-1 face cu propriile lui mîini, aruncă toate hainele pe jos dacă nu e pe-acolo vreunul dintre valeţii lui de cameră pentru a le lua. De cîte ori nu m-am grăbit să-i ridic cordonul Legiunii de onoare, cînd îl vedeam zvîrlit pe podea !

Bărbieritul e una dintre ultimele părţi ale toaletei sale, care nu urmează decît după ce i s-au pus ciorapii, pantofii etc. Se rade întotdeauna el însuşi, dezbrărînd mai întîi Cămaşa şi rămînînd într-o jiletcă de flanel...

împăratul se bărbiereşte în dreptul ferestrei, lingă şesmineu ; primul lui valet de cameră îi dă săpunul şi un brici ; un alţul ţine în faţa lui oglinda din trusa personală, în aşa fel că împăratul stă înspre lumină cu obrazul pe care-1 rade...

împăratul se spală apoi pe faţă şi foarte adesea pe cap într-un lighean mare, de argint, fixat în colţul camerei şi adus de la Elysée. Urmează apoi spălatul pe dinţi ; după aceea împăratul îşi scoate jiletca de flanel. împăratul e foarte gras, puţin păros şi are o burtă care nu e caracteristică sexului nostru, lucru pe care îl observă .uneori cu veselie. împăratul îşi freacă apoi pieptul şi braţele cu o perie destul de aspră şi o dă , pe .urmă valetului de cameră ca să-1 frece pe spate şi pe umeri, ar- cuindu-şi în scopul acesta spinarea şi repetînd de obicei, cînd e în toane bune : „Hai, trage tare, ca pe un măgar". Apoi îşi turna multă apă de Cologne, atâta vreme cît a avut la dispoziţie ; dar în curînd i ,s-a terminat, iar pe insulă nu se mai găsea deloc, astfel -că a trebuit să se mulţumească cu apa de lavandă, ceea ce pentru el a fost o reală privaţiune.

Cind era vesel sau trn. era copleşit de gînduri, de obicei, după ce se termina masajul umerilor, ca îşi după ce îşi termina de ras cîte un obraz, îl privea în faţă, cîteva secunde, pe valetul de «cameră care era de «erviciu şi îi dădea apoi o palmă peste uredfoe, spunîndu-i cîlteva vorbe glumeţe.

'Asta numeau, fără îndoială, autorii de foiletoane şi ***de*** pamflete, a bate cu cruzime pe toţi cei din jurul său ! Căci, şi pe noi, se întîmpla adesea să ne ciupească sau să ne tragă de urechi : dar după

expresia care însoţea întotdeauna gestul acesta, ne gîndeam că oricine ar fi fost foarte fericit, pe vremea măririi lui, să aibă parte de o asemenea favoare...

împăratul nu ieşea din camera lui decît îmbrăcat şi întotdeauna încălţat cu pantofi ; nu purta cizme decît dimineaţa dacă mergea călare. La Longwood, şi-a lepădat, uniforma 'verde a gărzii imperiale, n-a mai purtat pe~ iurmă decît un costum al vînătorilor, de pe care fuseseră scoase galoanele ; îi venea destul de rău şi ajunsese foarte uzat ; ne gîndeam cu îngrijorare cu ce o să-1 înlocuim. Dar la urma urmei, nu era singura lipsă de acest fel. Sufeream văzîndu-1 constrîns, de exemplu, să poarte aceiaşi ciorapi de mătase mai multe zile la rind şi protestam cînd vedeam că se poate şti cîte zile i-a purtat după urmele pe care pantofii le lăsau pe ciorapi ; el nu făcea decît să rîdă de toate acestea. în alte împrejurări continua să poarte costumul lui obişnuit : vestă şi pantaloni din stofă subţire de lînă albă şi a cravată neagră. în sfîrşit, cînd voia să iasă, acela dintre noi care se găsea acolo îi dădea unica lui pălărie ; pălărie deosebită, într**-o** oarecare măsură identificată cu persoana lui, ca şi celelalte care i-au fost furate de cînd ne-am instalat pe insulă ; căci, oricine venea în contact cu noi era lacom să ia ceva cu el. De cîte ori nu am fost sîcîiţi de persoane dintre cele mai distinse care doreau să obţină fie şi numai un nasture de la haina lui sau orice alt mărunţiş de acelaşi fel.

Eu asistam aproape în fiecare zi la toaleta împăratului, fie că mă găseam acolo adus de sarcinile misiunii mele, fie că eram chemat doar pentru a sta de vorbă.

Intr-o zi, văzîndu-1 pe împărat că îşi îmbracă jiletca de flanel, trăsăturile mele exprimau fără îndoială ceva aparte, „pentru ce zîmbeşte «*excelenţa voastră» ?* (expresie din care se vedea că

e în toane bune). Ce o preocupă în momentul acesta ?" — „Sire, tocmai am citit într-un pamflet că majestatea voastră, pentru mai multă siguranţă, poartă zale zi şi noapte. în unele cercuri din Paris se spunea ceva asemănător şi se aducea ca dovadă faptul că majestatea voastră s-a îngrăşat subit, ceea ce nu ar fi fost un lucru firesc. Or, eu mă gîndeam în clipa asta că aş putea depune mărturie în cunoştinţă de cauză că v-aţi îngrăşat în modul cel mai firesc ; şi aş putea / afirma, de asemenea, că cel puţin în Sfînta-Elena majestatea voastră a lăsat deoparte orice precauţie." — „Este »una dintre cele o mie şi una de prostii pe care le-au scris pe socoteala mea. Dar aceasta e cu atît mai neghioabă cu cît toţi cei care mă cunosc ştiu cît de puţină grijă aveam de viaţa mea. Obişnuit de la vîrsta de optsprezece ani cu ghiulelele bătăliilor şi ştiind cît de inutil e să vrei să te păzeşti, m-am lăsat în voia destinului. Apoi, cînd am ajuns în fruntea treburilor statului, a trebuit să mă consider tot în mijlocul luptelor, dar ghiulele erau acum conspiraţiile ; am făcut deci în continuare acelaşi calcul; m-am încrezut în steaua mea cea bună, lăsînd poliţiei toată grija precauţiilor. Am fost poate singurul suveran din Europa care nu avea gardă de corp ; oricine putea să vină la mine fără să traverseze o cameră de gardă şi dacă trecea de sentinelele de afară, putea circula în tot palatul. Marie-Louise era foarte mirată că mă vedea atît de puţin păzit ; îmi spunea adesea că tatăl ei era mai bine apărat; că avea arme în jurul lui etc. în ceea ce mă priveşte, eu eram la Tuileries la fel ca aici, nici nu ştiu măcar unde mi-e sabia, o vezi pe undeva ?

Nu înseamnă însă, continaiă el, eă nu am trecut prin mari primejdii ; pot cita vreo treizeci şi ceva de conspiraţii dovedite, fără a mai vorbi de cele care au rămas necunoscute ; alţii inventează astfel de fapte; eu le-am ascuns cu grijă, cit am putut. Viaţa mi-a fost în mare pericol, mai ales după Marengo pînă la tentativa lui Georges şi afacerea cu ducele d'Enghien"...

împăratul,, independent de steaua lui cea bună, atribuie salvarea lui unor împrejurări care erau caractérisa tice pentru eL Ceea ce 1-a salvat, spunea el, era fără îndoială faptul că a trăit după un program improvizat ; faptul că nu a avut niciodată obiceiuri stabile, nici orar fix. Munca excesivă îl reţinea în cabinetul de lueru sau acasă, nu lua masa niciodată la nimeni, mergea rareori la spectacol şi nu apărea niciodată decît atunci şi unde nu era aşteptat etc.

Cele două atentate care-1 puseseră în cel mai mare pericol, îmi sp.use el, ieşind în grădină, de îndată ce şi-a terminat toaleta, au fost cel al sculptorului Ceracchi şi al „fanaticului de la Schoenbrunn".

Ceracchi, împreună cu cîţiva fanatici hotărîseră să-1 omoare pe primul consul : urmau să-1 ucidă cînd ieşea din loja sa, după un spectacol. Consulul, deşi prevenit, s-a dus totuşi şi a trecut cu îndrăzneală printre cei care se arătaseră cei mai grăbiţi să vină să-şi ocupe posturile ; nu au fost arestaţi decît la mijlocul sau către sfîrşitul spectacolului.

Ceracchi, spunea împăratul, îl adorase odinioară pe primul consul ; dar îi jurase moartea de cînd nu mâi vedea în el, după cum pretindea, decît un tiran. Generalul Şonaparte a fost extrem de generos cu acest sculptor care îi executase bustul şi care căuta, în momentul acela, prin toate mijloacele posibile, să obţină măcar o şedinţă în vederea unui retuş pe care-1 considera necesar. Condus
de steaua lui bună, consulul nu a reuşit 'să găsească o clipă de răgaz şi socotind că adevărata

cauză a cererilor presante ale lui Ceracchi era nevoia de bani, a dispus să i se dea şase mii de franci. Se înşela amarnic ! Cferacchi intenţiona să-1 omoare cu pumnalul în timp ce i-ar fi I>ozat!...

„Fanaticul de la Schoenbrunn", spunea împăratul, era fiul unui ministru protestant din Erfurt, care, cam pe vremea bătăliei de la Wagram, a hotărît să-1 asasineze pe Napoleon în timpul unei parăzi. A reuşit chiar să treacă prin cordonul de soldaţi care ţinea mulţimea la distanţă de persoana împăratului ; a fost respins de două sau trei ori, cînd generalul Rapp, vrînd din nou să-1 îndepărteze cu mîna, a simţit că are ceva pe sub haină ; era un cuţit lung de un picior şi jumătate, ascuţit şi cu tăiş pe ambele părţi ale lamei. „M-am cutremurat cînd l-am văzut, spunea împăratul; era înfăşurat numai într-o foaie de ziar !"*

împăratul cern ca asasinul să fie adus în cabinetul său : îl chemă pe Corvisart[I] şi-i porunci ca, în timp ce criminalul vorbea, să-i ia pulsul. în mod constant asasinul n-a resimţit nici o emoţie, mărturisindu-şi fapta cu glas ferm şi citînd adesea *Biblia.*

„Ce voiai cu mine ?" îi spuse împăratul. — „Să vă omor." — „Ce ţi-am făcut ? Cine te-a învestit să-mi fii judecător aici pe pămînt ?" —; „Voiam să se termine războiul." — „Şi de ce nu te-ai adresat împăratului Francisc ?" — „Lui ! La ce bun ! E un om de nimic ! spuse asasinul. Şi apoi, dacă murea el, un altul i-ar fi luat locul, pe cînd după moartea dumneavoastră francezii ar fi dispărut imediat din toată Germania."

In zadar a încercat împăratul să-1 impresioneze. „Te căieşti ?" 1-a întrebat. — „Nu". — „Ai mai face-o o dată ?" — „Da !" — „Şi dacă te-aş ierta ?" în acel moment, spunea Napoleon, natura şi-a redobîndit totuşi, pentru un moment drepturile ; figura, vocea i s-au

I Profesor la facultatea de medicină din Paris şi la Collège de France ; medicul lui Napoleon, (n. t.).

schimbat pentru o clipă. „Atunci, spuse el, aş crede că Dumnezeu nu mai vrea acest lucr,u." Dar în curînd şi-a regăsit toată ferocitatea. A fost ţinut izolat douăzeci şi patru de ore, fără mîncare ; medicul 1-a examinat din nou ; a fost din nou interogat ; dar în zadar, a rămas mereu acelaşi om sau mai bine zis o fiară, şi a fost lăsat în voia soartei lui.

Miercuri 3

De dimineaţă, împăratul a* lucrat la umbră în grădină. Vremea era splendidă, era o zi dintre cele mai limpezi şi mai frumoase...

Spre ora cinci m-am dus să-1 întîlnesc în grădină ; se plimba, înconjurat de toţi ceilalţi. Cum m-a zărit, mi-a spus de departe : „Haide, vino şi spune-mi părerea dumitale asupra unei chestiuni pe care o dezbatem de mai bine de o oră.

La reîntoarcerea de la Waterloo, crezi că aş fi putut să dizolv Corpul legislativ şi să salvez Franţa fără el ?" — „Nu, am răspuns eu, Corpul legislativ nu s-ar fi lăsat dizolvat de bunăvoie ; ar fi trebuit să folosiţi forţa : ar fi protestat şi ar fi fost scandal. Disensiunile care ar fi izbucnit în sînul lui s-ar fi repetat şi în sînul naţiunii. Intre timp ar fi sosit duşmanul. Aţi fi fost doborît, acuzat de toată Europa ; acuzat de străini, acuzat de noi înşine, purtînd poate blestemul universal şi părînd că nu aţi fost decît iniţiatorul junor aventuri şi violenţe. Pe cînd aşa, majestatea voastră a ieşit pur din învălmăşeală şi va rămîne eroul unei cauze care va trăi veşnic în inimile tuturor celor ce cred în cauza popoarelor; v-aţi asigurat, prin moderaţie, cel mai frumos caracter din istorie, în timp ce procedînd altfel aţi fi putut risca să deveniţi obiectul reprobării ei : majestatea voastră a pierdut puterea, e adevărat, dar şi-a desăvîrşit gloria !"...

„Ei bine, aceasta e în parte şi părerea mea, a reluat împăratul, dar e sigur oare că poporul francez va fi drept cu mine ? nu mă va acuza că l-am abandonat ? Istoria va hotărî : nu mă tem de ea, o iau martoră !

Eu însumi m-am întrebat uneori dacă am făcut cu adevărat pentru acest popor nefericit tot ceea ce avea dreptul să aştepte ? El a făcut atîtea pentru mine ! Oare va şti vreodată acest popor cît am suferit în noaptea care a precedat ultima mea hotărîre ; noaptea aceea de incertitudini şi de cumplită îngrijorare ?

Aveam de ales între do,uă mari posibilităţi : aceea de a încerca să salvez patria prin violenţă, sau aceea de a ceda eu însumi în faţa impulsului general. A trebuit să mă hotărăsc pentru calea pe care am urmat-o ; prietenii şi duşmanii, cei bine intenţionaţi şi cei răuvoitori, toţi erau împotriva mea. Am rămas singur, a trebuit să ccdez ; şi, de îndată ce am hotărît acest lu,cru, hotărît a rămas : eu nu sînt pentru jumătăţile de măsură ; şi apoi suveranitatea nu o laşi şi nu o iei înapoi, ca pe o manta.

Cealaltă posibilitate cerea o energie extraordinară. S-ar fi descoperit că există mari criminali, ar fi fost nevoie de mari pedepse : s-ar fi putut să curgă sînge şi ştim oare unde am fi ajuns ? ce evenimente s-ar fi repetat ? Eu însumi, pe această cale, nu mi-aş fi pătat, nu mi-aş fi înecat memoria cu propriile mele mîini în cloaca aceea de sînge, de crime, de josnicii de tot felul pe care ura, pamfletele, libelele le-au aruncat asupra mea ? în ziua aceea s-ar fi părut că justific tot ceea ce ei s-au străduit să inventeze. Deveneam pentru posteritate şi istorie **un** Nero, **un** Tiberiu al timpurilor noastre. Şi măcar dacă cu preţul acesta **aş fi** salvat patria !... Simţeam că am energia necesară ! Dar era oare sigur că **aş fi** reuşit ? Nu toate primejdiile care ne ameninţau veneau din afară ; neînţelegerile noastre interne nu erau oare mai mari decît aceste primejdii ? Nu s-a văzut oare cum o grămadă de nebuni se înverşunau qertîndu-se pentru nuanţe înainte de a asigura triumful culorii ? Pe care dintre ei i-aş fi putut încredinţa că nu acţionam numai pentru mine, pentru avantajele mele personale ? Care dintre ei ar fi fost convins că sînt dezinteresat ? că nu luptam decît pentru salvarea patriei ? Pe cine aş fi

putut face să creadă toate primejdiile, toate nenorocirile de care voiam s-o scutesc ? Pentru mine erau evidente ; dar omul de ţînd le ignoră pînă cînd nu se abat asupra lui.

Ce i s-ar fi putut răspunde celui care ar fi strigat : Iată din nou despotul, tiranul ! Chiar a doua zi după jurămîirt îl violează din nou ! Şi cine ştie dacă, în toate mişcările acestea, în aceste complicaţii de nepătruns nu aş fi pierit chiar de o mînă franceză, în conflictul dintre cetăţeni ? Şi-atunci ce devenea naţiunea în ochii întregului univers şi în stima generaţiilor celor mai îndepărtate ! Căci gloria ei consta în aceea că mă aproba ! Nu aş fi putut face atîtea lucruri pentru onoarea şi strălucirea ei, fără ea, si împotriva ei... Repet, istoria va hotărî..."

După această izbucnire, a revenit asupra măsurilor şi amănuntelor campaniei şi se oprea cu satisfacţie asupra începutului ei glorios, cu nelinişte asupra teribilului dezastru cu care s-a terminat.

„Totuşi, conchise el, nimic nu mi se părea încă disperat, dacă aş fi găsit sprijinul la care trebuia să mă aştept.

Singurele noastre resurse erau în Camere : am alergat la Paris ca să le conving ; dar ele s-au ridicat împotriva mea, pretextînd că vreau să le dizolv. Ce absurditate ! Din clipa aceea totul era pierdut.

Nu vreau să spun, adăugă împăratul, că cele două Camere ar trebui, poate, să fie acuzate în bloc ; dar aceste corpuri prea numeroase urmează un drum inevitabil, pier din cauza lipsoi de unitate ; le trebuie şefi, la fel ca armatelor ; pentw armată se numesc şefi; în timp ce pe adunări pun stăpînire şi le conduc geniile eminamente superioare. Or, noi ducem lipsă de astfel de genii ; de aceea, în ciuda bunelor intenţii de care puteau fi animaţi cei mai mulţi, totul a devenit dintr-odată confuzie, învălmăşeală, tumult; perfidia, corupţia s-au aşezat la porţile Corpului legislativ ; incapacitatea, dezordinea, zăpăceala au pus stăpînire pe el şi Franţa a devenit prada străinătăţii.

La un moment dat m-am simţit tentat să rezist, continuă el, am fost pe punctul de a rămîne la Tuileries, în mijlocul miniştrilor şi al Consiliului de Stat • să chem în jurul meu pe cei şase mii de oameni din gardă pe care-i aveam în Paris ; să le îngroş rîndurile cu oamenii de bună credinţă din garda naţională, care era,u numeroşii, şi cu toţi federaţii din suburbii ; să convoc Corpul legislativ la Tours sau la Blois ; să reorganizez, lîngă Paris, resturile armatei şi să acţionez astfel singur, şi într-o formă dictatorială, pentru salvarea patriei. Dar oare Corpul legislativ s-ar fi supus ? Aş fi putut foarte bine să-1 con- strîng prin forţă ; dar ce scandal s-ar fi iscat şi ce noi complicaţii ! Poporul ar fi făcut oare cauză comună cu mine ? Mă întreb dacă chiar armata m-ar fi ascultat în continuare. în vremea aceea de crize care se reeditau neîntrerupt nu s-ar fi lepădat oare de mine ? Nu s-ar fi încercat nişte aranjamente pe seama mea ? Ideea că toate

 eforturile şi primejdiile se datorau numai mie nu ar fi fost un pretext plauzibil ? Facilităţile pe care fiecare le găsise in anul precedent pe lîngă Bourboni nu ar fi fost oare astăzi, pentru mulţi, nişte raţiuni decisive ?

Da, am ezitat mult timp, spunea Împăratul, am cîntă- rit argumentele *pro* şi *contra ;* şi cum merg repede şi departe, cum am o gîndire viguroasă, am tras concluzia că nu puteam rezista coaliţiei din afară, regaliştilor dinăuntru, nenumăratelor facţiuni pe care violarea Corpului legislativ le-ar fi creat, mulţimii pe care trebuia s-o fac să meargă cu forţa ; în sfîrşit, n-aş fi rezistat condamnării morale care, atunci cînd eşti In nenorocire, îţi impută toate relele. Nu mi-a rămas deci decît să abdic ; această hotărîre a pierdut totul ; am văzut ce ş-a întâmplat şi am spus că va fi aşa ; *dur* n-am avut altă alegere"....

L-am întrebat pe împărat dacă crede că ar fi putut salva patria cu concursul Corpului legislativ.. Ne-a răs- puns fără ezitare că şi-ar fi luat cu încredere această sarcină şi că ar fi putut să-şi asume o astfel de răspundere..

.„în mai puţin de cincisprezece zile, spuse el, adică . înainte ca masele dusmaniuldi să .ci putut ajunge în faţa Parisului, aş fi completat fortificaţiile ; aş fi reunii sub zidurile sale rămăşiţele armatei, mai bine de optzeci de mii de oameni, trupe regulate, şi trei sute de tunuri mobile. După ei te va *zile* de luptă, garda naţională, federaţii, locuitorii Parisului ar fi fost in măsură să apere mtăriturile ; mi-ar fi rămas deci disponibili optzeci de mii de oamenii

Parisul, continuă el, ar fi devenit in cîteva zile o for- tăreaţă de necucerit. Chemarea către naţiune, amploarea primejdiei, înflăcărarea spiritelor, grandoarea spectacolului ar fi făcut ca din toate părţile mari mulţimi de oameni să se îndrepte spre capitală,. Aş fi adunat fără îndoială peste patru sute de mii de

oameni şi n<u cred ca aliaţii să fi avut mai mult de cinci s,ute de mii. Situaţia s-ar fi prezentat atunci ca o luptă cu totul ieşită din comun care l-ar fi îngrozit la fel de mult pe duşman ca şi pe noi. ; ar fi ezitat şi aş fi recîştigat încrederea celor mulţi.

între timp m-aş fi înconjurat de un consiliu sau de o juntă naţională, aleasă de mine din rândurile Corpului legislativ, formată în întregime din patrioţi demni de încrederea tuturor ; aş fi întărit astfel dictatura mea militară cu toată forţa opiniei civile ; aş fi avut o tribună ; aş fi răspmdit puterea de neînvins a principiilor asupra întregii Europe ; suveranii ar fi tremurat văzînd cum contagiunea cîştigă popoarele ; ar fi tremurat, ar fi ne* gociat sa»u ar fi fost doborîţi

„Dar, Sire, am exclamat noi, de ee nu aţi întreprins ceea ce ar fi reuşit fără greş şi de ce ne găsim aici T\

„Ei biné, iată că şi voi aţi ajuns ca ceilalţi ; mă bla- ? maţi, mă condamnaţi 3 Dar dacă aţi avea in vedere şansele contrare, aţi vorbi imediat altfel.. Şi-apoi uitaţi că am raţionat admiţîrid ca Ipoteză situaţia în care Corpul legislativ ar fi fost alături de mine, şi ştiţi ce s-a întîmplat de fapt, Aş fi putut sâ-1 dizolv, e adevărat; Franţa, Europa mă blamează poate ; şi posteritatea mă va blama fără îndoială pentru câ am' avut slăbiciunea de a nu mă descotorosi de el după ce s-a răzvrătit; eram dator, se va spune, să mă dărwiesc destinelor unui popor care a făcut totul pentru mine. Dar, dizolvîndu-1, puteam cel mult obţine de la duşman o capitulare, *şl* încă, repet, ar fi foşt nevoie de sînge şi ar fi trebuit să mă port ca un tiran L. Totuşi, stabilisem planul în noaptea de 20, iar în dimineaţa zilei de 21 s-ar fi luat hotărîri de o vigoare neobişnuită, cînd, înainte de **ziuă**$_3$ tot cei buni **şi** înţelepţi m-au prevenit că nu trebuia să mă gîndesc la altfel de lucruri ; că totul toa scăpa, din mină şi că lumea căuta orbeşte doar să se acomodeze cu situaţia. Dar n-o mai luăm de la început ; şi aşa am vorbit prea mult despre un subiect care ne face

totdeauna rău ! Repet încă o dată, istoria va decide !" Şi împăratul s-a retras in apartamentul său spunîndu-mi să-1 urmez...

Joi 11, vineri 12

...Astăzi, către ora cinci, am făcut obişnuita noastră plimbare cu caleaşca ; seara, conversaţia a reînceput cu anecdote despre miniştri, despre mai multe personaje rămase celebre... în discuţie a venit şi rîndul domnilor de *** [I] şi Fouche ; împăratul s-a oprit îndelung asupra lor şi a pornit de la ei pentru a critica cu vigoare imoralitatea celor care administrau Franţa şi, în general, a tuturor funcţionarilor şi oamenilor din posturi publice ; lipsa lor de crez politic sau de sentiment naţional, care îi făcea să slujească, fără deosebire, azi pe unul, mîine pe altul. „Această uşurinţă, această inconsecvenţă, ne vine de departe, spunea el, rămîneam în continuare gali ; .şi de aceea nu vom arăta cît valorăm cu adevărat decît atunci cînd vom înlocui turbulenţa cu principiile, vanitatea cu mîndria şi mai ales dorinţa de a obţine posturi cu preţuirea instituţiilor"...

Iată ce a spus nou despre d-1 de *** şi despre d-1 Fouche, care revin atît de des în discuţie ; caut să mă repet cît mai puţin.

vD-1 de ***, spunea împăratul, a aşteptat de două ori douăzeci si patr,u de ore la Viena deplinele puteri pentru a trata pacea în numele meu. Dar mi-ar fi fost ruşine să-mi prostituez astfel politica ; deşi preţul acestei atitudini e, poate, exilul în Sfînta-Elena ; căci nu neg că are un talent deosebit şi că poate oricînd să atime greu în balanţă.

D-l de ***, continuă el, era mereu în situaţia de trădător, dar era complice cu norocul. Circumspecţia lui era extraordinară ; se purta cu prietenii ca şi cum i-ar fi fost duşmani ; cu duşmanii ca şi cum i-ar fi putut deveni

---

I Tai le vrând (n. t.).

prieteni. Cred că d-l de *** a fost totdeauna împotriva cartierului Saint-Germain. In problema divorţului fusese de partea împărătesei Josephine ; el a fost cel care m-a împins la războiul din Spania deşi, în public, a avut arta de a se arăta împotriva lui... în sfîrşit, tot el este acela care a fost instrumentul principal şi cauza activă a morţii ducelui d'Enghien."

O actriţă celebră (d-şoara Raucourt) îl descrisese, ne asigura Napoleon, Jntr-un fel foarte veridic : „Dacă îl întrebi ceva, e ca o cutie de tinichea din care nu reuşeşti să scoţi un cuvînt ; dacă nu-1 întrebi nimic, în curînd n-o să mai ştii cum să-1 opreşti, devine o adevărată cumătră".

Este adevărat, în principiu, că o anume indiscreţie a făcut să se clatine încrederea împăratului în ministrul său şi 1-â îndepărtat din inima lui. „Ii încredinţasem d-lui de *** un secret foarte important, spunea Napoleon ; la puţine ceasuri după aceea, Josephine mi 1-a redat cuvînt cu cuvînt. Am trimis să mi-1 aducă deîndată pe acest ministru, spre a-i spune că aflasem de la împărăteasă un lucru care i-1 spusesem numai lui ; or, acum î'1 ştiau patru sau cinci persoane.

Figura d-lui de *** e atît de impasibilă, spunea împăratul, încît nu puteai citi niciodată nimic pe ea, şi de aceea Lannes sau Murat spuneau în glumă despre el că dacă în vreme ce-ţi vorbeşte ar primi un picior în fund, pe chipul lui nu s-ar vedea nimic/'

D-l de *** avea un fel de a fi foarte blîncl şi chiar cuceritor. Cei care-i erau apropiaţi, precum şi agenţii lui îl iubeau şi îi erau foarte devotaţi...

eram în stare să nu ne mai gîndim la oră, la locul în care ne aflam şi la vremurile pe care le trăiam.

Iată cîte ceva din ce a spus :

„Ce fatalitate că nu s-a menţinut situaţia de după reîntoarcerea mea de pe Elba ! şi nimeni nu a văzut că eu eram omul cel mai potrivit şi cel mai necesar pentru echilibrul şi liniştea Europei ! Dar regilor şi popoarelor le-a fost teamă de mine ; s-au înşelat şi pot s-o plătească scump. Eu mă reîntorceam ca un om nou ; n-au reuşit să înţeleagă acest lucru ; nu au fost în stare să-şi imagineze că un om ar putea avea o voinţă atît de puternică încît să-şi schimbe caracterul sau să se plece în faţa unor împrejurări inevitabile. Totuşi dovedisem acest lucru şi dădusem unele garanţii în acest sens. Cine nu ştie că eu nu sînt omul jumătăţilor de măsură ? Aş fi fost în mod sincer monarhul constituţiei şi al păcii, aşa precum fusesem monarhul dictaturii şi al marilor înfăptuiri.

Şi să privim puţin aceste temeri ale regilor şi ale popoarelor în legătură cu mine. De ce se puteau teme regii ? Se temeau încă de ambiţia, de cuceririle, de monarhia mea universală ? Dar puterea şi forţele mele nu mai erau aceleaşi, Şi apoi nu învinsesem şi nu cucerisem decît ca să mă apăr ; e un adevăr pe care timpul o să-1 arate şi mai clar. Europa nu a încetat niciodată să ducă război împotriva Franţei, împotriva principiilor sale, împotriva mea ; şi trebuia să lovim dacă nu voiam să fim loviţi. Coaliţia a existat întotdeauna, făţişă sau secretă, recunoscută sau dezminţită ; a stat tot timpul la pîndă ; numai de aliaţi depindea ca să avem pace ; în ceea ce ne priveşte, noi eram obosiţi; francezilor le era groază de orice noi planuri de cuceriri. Pe mine însumi mă credeau insensibil faţă de bucuriile pe. care le dau liniştea şi siguranţa, atunci cînd ele reprezintă voinţa gloriei şi a onoarei ! Cele două Camere mi-ar fi interzis trecerea Rinului ; şi pentru ce aş fi dorit acest lucru ! Pentru

monarhia mea universală ? Dar eu nu am dat niciodată dovadă că aş fi dement ; or, ceea ce caracterizează îndeosebi acest plan este disproporţia între scopuri şi mijloace. E adevărat că am fost pe punctul de a înfăptui această monarhie universală, dar nu din vreun calcul anume, ci pentru că am fost îndreptat pas cu pas spre acest ţel. Ultimele eforturi pentru a-1 atinge păreau să nu coste mare lucru ; era oare atît de lipsit de raţiune să încercăm ? Dar după reîntoarcerea mea de pe insula Elba, nici cel mai puţin înţelept dintre oameni n-ar fi putut concepe o asemenea idee, un plan atît de nebunesc, imposibil de realizat. Deci suveranii nu aveau nici un motiv să se teamă de forţa mea armată...

în fine, suveranii erau oare ofensaţi văzînd cum un simplu soldat dobîndeşte o coroană ? Se temeau oare de acest exemplu ? Dar solemnităţile, împrejurările care au însoţit înălţarea mea, graba mea de a mă alătura obiceiurilor lor, de a mă identifica cu modul lor de viaţă, de a mă alia cu sîngele şi cu politica lor, închideau îndeajuns de bine poarta în faţa unor noi candidaţi. Mai . mult chiar, dacă ar fi trebuit să asiste la spectacolul unei legitimităţi întrerupte, eu susţin şi acuma că ar fi fost mai avantajos pentru ei ca protagonistul să fi fost eu, un om ieşit din mulţime, decît un prinţ din familia lor ; căci mii de secole se vor .scurge pînă cînd circumstanţele care au intervenit în favoarea mea să scoată pe un altul din mulţime, spre a reproduce aceleaşi .împrejurări ; în vreme ce nu există suveran care să nu aibă, la cîţiva paşi de el, în palatul său, veri, nepoţi, fraţi, vreo rudă gata să-1 imite cil uşurinţă pe cel care l-ar fi înlocuita

Pe de altă parte **de ce se** puteau teme popoarele ? Că - **o** să le distrug, că o să le pun în

lanţuri ? Dar eu veneam **ca** un Mesia al păcii şi al drepturilor lor, şi în această doctrină consta forţa mea; nesocotirea ei ar fi însemnat propria mea pierzanie. Şi totuşi, chiar şi francezilor le-a fost teamă de mine. Au fost atît de nebuni încît s-au lansat în discuţii, cînd de fapt era nevoie numai de luptă; şi s-au lăsat dezbinaţi cînd de fapt trebuia cu orice preţ să fie uniţi. Şi oare nu era de preferat riscul de a mă avea **ca** stăpîn decît să se expună pericolului de a purta jugul străin ? Nu era mai uşor să scape de un despot, de un tiran, decît să scuture lanţurile tuturor naţiunilor reunite ? Şi apoi din ce se trăgea neîncrederea lor faţă de mine ? Din faptul că mă văzuseră concentrînd în jurul meu toate eforturile şi dirijîndu-le cu o mîftă viguroasă. Dar oare acum n-au aflat, pe pielea lor, cît de necesar era ? Ei, bine ! primejdia a fost întotdeauna aceeaşi, lupta teribilă şi criza iminentă. In această stare de lucruri, dictatura nu era oare necesară, indispensabilă ? Salvarea' patriei mă îndemna chiar s-o declar în mod deschis . la reîntoarcerea de la Leipzig. Ar fi trebuit să fac acelaşi lucru şi la reîntoarcerea de pe Elba. Mi-a lipsit fermitatea sau mai degrabă încrederea mea în francezi, pentru că mulţi dintre ei nu mai aveau încredere în mine, advjcîndu-mi astfel o mare jignire. Dacă spiritele înguste şi vulgare nu vedeau în toate eforturile mele decît grija pentru putere,' spiritele luminate nu ar fi trebuit oare să demonstreze că, în situaţia în care ne aflam, puterea mea şi patria erau unul şi acelaşi lucru ? A fost deci nevoie de marile şi iremediabilele nenorociri ca să mă fac înţeles ? Istoria îmi va face mai bine dreptate ; ea mă **va** înfăţişa, dimpotrivă, ca pe omul abnegaţiei şi al dezinteresului. Cîte ispite nu m-au îmbiat în armata din Italia ?

După tratatul de la Amiens» Anglia mi-a oferit să fiu regele Franţei. Am respins pacea de la Châtillon ; am refuzat orice stipulare personală la Waterloo ; pentru ce ? Pentru că nimic din toate acestea nu interesau patria *şi* eu nu aveam alte ambiţii decît ambiţiile patriei — gloria* înălţarea, măreţia ei. Şi iată de ce, în ciuda atîtor nenorociri, rămîn atît de popular pentru francezL E ua fel de instinct al francezilor, un act de justiţie retroactiv.

Cine în lumea aceasta a avut mai multe comori la dispoziţie ? In pivniţele mele se aflau cîteva sute de milioane ; mai multe alte sute de milioane formau bugetul meu extraordinar ; toate erau bunurile mele. Ce s-a ales din această avere ! S-a topit cu totul pentru nevoile patriei. Uitaţi-vă aici la mine, rămîn gol pe stînca mea ! Toată averea mea era a Franţei ! în situaţia extraordir- nară la care mă înălţase soarta, comorile mele erau ale sale ; mă identificasem fără rezerve cu destinul ei. Ce alt calcul ar fi putut ajunge la înălţimea?la care mă aflam ? M-a văzut cineva vreodată ocupîndu-mă de mine ? N-am avut niciodată alte bucurii, alte bogăţii decît cele publice, într-atît încît atunci cînd Joséphine, care avea slăbiciune pentru operele • de artă, reuşea, folosindu-se de numele meu, să pună mîna pe vreo capodoperă, deşi era în palatul meu, sub ochii mei» în familia mea, eram oarecum rănit, mă simţeam furat : *nu era la muzeu.*

Ah ! Fără îndoială, poporul francez a făcut mult pentru mine ! mai mult decît s-a făcut vreodată pentru un om ! dar, întreb, cine a mai făcut vreodată atâtea pentru el ?... Cine s-a identificat vreodată într-atîta cu el ?..

Dar să revenim. La urma urmelor, care puteau să-i fie temerile ? Camerele şi noua Constituţie nu erau oare garanţii suficiente ? Actele adiţionale, care au

fost atît de criticate, nu purtau oare în ele însele toate corectivele,

rezulta din toate accstea ? Două popoare pe acelaşi sol, înverşunate, ireconciliabile, care se vor certa neîncetat şi poate se vor extermina unul pe celălalt.

în curînd, aceeaşi furie va pune stăpînire pe întreaga Europă. Peste puţin, în Europa nu vor mai fi decit două partide duşmane ; împărţirea nu se va mai face după popoare şi după teritorii ci după culoare şi după păreri. Şi cine ar putea prevedea crizele, durata, amănuntele aiîtor furtuni ! căci sfîrşitul n,u ar putea fi pus la îndoială, civilizaţia şi timpul nu vor da înapoi L. Ce nenorocire că am căzut !... închisesem borta vînturilor ; baionetele duşmane au redeschis-o. Puteam merge în pace spre o reînnoire universală ; de-acuma ea nu se va mai înfăptui decit prin furtuni''...

Duminică 14

Vremea a redevenit ploioasă ; de două zile e detestabilă. Se văd două vase ; semnalele ne-au anunţat că îl aduc pe noul guvernator, sir Hudson Lowe.

La cină împăratul a fost tăcut şi trist ; nu se simţea bine ; s-a retras foarte devreme...

Marţi 16

Noul guvernator a sosit pe la orele zece, deşi vremea era urîtă şi continua să plouă ; era însoţit de amiral, care fusese însărcinat să-1 prezente şi care, fără îndoială, i-a spus că e ora cea mai convenabilă.

împăratul nu 1-a primit; era bolnav şi chiar dacă s-ar fi simţit bine tot nu l-ar fi primit. Venind în felul acesta, guvernatorul nu respecta cele mai elementare forme de bună-cuviinţă ; ghiceam fără greutate că fusese vorba de o ghiduşie de-a amiralului. Guvernatorul, care poate nu avea intenţia să ne devină dezagreabil, a rămas foarte descumpănit; noi rîdeam de el pe ascuns ; amiralul jubila,,.

Miercuri 17

împăratul m-a chemat la el către ora nouă ; â citit împreună cu mine un articol din *Courrier de*

Portsmouth„ unde era descrisă foarte pe larg şederea lui la Briars, Descrierea era fidelă.

M-a chemat din nou pe la amiază ca să stăm de vorbă. O parte din conversaţie furnizează amănunte prea preţioase despre caracterul interlocutorului meu ca să nu o transcriu aici în cîteva rînduri.

Uneori între noi surveneau mici neînţelegeri, frecuşuri, certuri, care îl supărau pe împărat şi îl făceau nefericit ; a vorbi' despre acest subiect ; a analizat situaţia noastră cu logica lui obişnuită, a apreciat greutăţile şi necazurile pricinuite de exil, indicînd cele mai bune mijloace de a ne uşura suferinţele. Trebuia să facem sacrificii reciproce pentru a ierta multe lucruri, spunea el : omul nu reuşeşte în viaţă decît dominîndu-şi caracterul pe care i 1-a dat natura sau creindu-şi un altul prin educaţie şi căutînd să şi-1 modifice pe măsura obstacolelor ce le întîlneşte.

„Trebuie să vă străduiţi să alcătuiţi aici o familie, spunea el ; m-aţi urmat pentru a-mi îndulci suferinţa ; oare acest lucru nu e suficient pentru a vă stăpîni în toate privinţele ? Dacă nu se poate ca totul să se rezolve aici prin simpatie, trebuie cel puţin să vă lăsaţi conduşi de calcul şi raţiune ; trebuie să ştii să socoteşti necazurile, sacrificiile, bucuriile, pentru a ajunge la un rezultat, la fel cum se adună sau se scade tot ceea ce se calculează. Amănuntele vieţii nu trebuie să fie şi ele supuse acestei reguli ? Trebuie să ştii să-ţi învingi proasta dispoziţie. E destul de ifşor să apară aici neînţelegeri, certuri ; dar e nevoie de o explicaţie lămuritoare, nu de supărare : prima dă rezultate, cealaltă nu face decît să complice lucrurile :;

raţiunea, logica, şi mai ales un anume rezultat trebuie să îie călăuza şi scopul constant a tot ceea ce facem." După care s-a dat ca exemplu pe el însuşi, arătind fie că urmase aceste principii, fie că s-a îndepărtat de ele. Adăugă că orice om trebuie să ştie să ierte şi să nu rămînă într-o atitudine ostilă şi arţăgoasă, care îl răneşte pe vecin şi îi răpeşte lui însuşi putinţa de. a avea vreo bucurie, că trebuie să ţină seamă de slăbiciunile omeneşti şi să cedeze în faţa lor mai degrabă decît să încerce să le combată.

Ce s-ar fi întîmplat cu mine dacă nu aş fi urmat aceste maxime, spunea el ! Mi s-a spus adesea că eram prea bun, prea încrezător. Ar fi fost mult mai rău dacă aş fi fost altfel ! Am fost trădat de două ori, ei bine ! Voi mai fi poate trădat şi a treia oară ; dar tocmai prin această adîncă cunoaştere a caracterelor oamenilor, prin această indulgenţă calculată pe care mi-o impusesem, am putut guverna Franţa şi graţie ei mai sînt încă şi azi omul cel mai potrivit, în starea în care ea se află acum, să o guverneze. Cînd am plecat de la Fontainebleau eu le-am spus tuturor celor care m-au întrebat cum să se poarte : -Mergeţi la rege, slu.jiţi-1»-... Am vrut ca, pornind de la mine, să devină legitim ceea ce mulţi ar fi făcut oricum din propria lor iniţiativă ; n-am vrut să las să fie zdrobiţi cei care s-ar fi încăpăţînat să-mi rămînă credincioşi ; si, în sfîrşit, voiam mai ales ca la reîntoarcere să nu blamez pe nimeni/'

Aici, împotriva obiceiului meu dintotdeauna, am îndrăznit într-un anume fel să-1 întreb pe împărat : „Cum, sire, am exclamat, încă de la Fontainebleau, majestatea voastră s-a gîndit la reîntoarcere ?" — „Da, fără îndoială, şi printr-un raţionament cît se poate de simplu. Dacă Bourbonii, mi-am zis eu, vor să înceapă o a cincea dinastie, DU mai am nimic de făcut, rolul meu s-a sfîrşit ; dar dacă idin întîmplare s-ar încăpăţîna să o continue pe a treia, nu voi întîrzia să reapar. S-ar putea spune că

Bourbonii ar fi avut atunci şi amintirea şi conduita mea de partea lor, dacă s-ar fi mulţumit să fie magistraţii unei mari naţiuni ; dacă ar fi voit acest lucru, eu rămîneam, pentru omui de rînd, un ambiţios, un tiran, un încureă-lume, un flagel. De cîtă agerime şi sînge rece ar fi fost nevoie ca să fiu apreciat în mod obiectiv şi să mi se facă dreptate ! Dar au ţinut să revină ca seniori feudali, au preferat să nu fie decît şefii odioşi ai unui partid urît de toată naţiunea. Anturajul lor, greşelile lor au făcut să fiu dorit, şi ei sînt aceia care mi-au reabilitat popularitatea şi au hotărît reîntoarcerea mea. Altfel, misiunea mea politică era încă de atunci încheiată ; rămîneam pentru totdeauna pe insula Elba ; şi fără îndoială că şi ei şi eu am fi fost în cîştig ; căci eu nu am revenit pentru a recuceri un tron, ci pentru a mă achita de o mare datorie. Puţini vor înţelege acest lucru ; dar nu contează, mi-am asumat o sarcină ieşită din comun ; pentru că aveam această îndatorire faţă de poporul francez ; strigătul lui a ajuns pînă la mine, puteam oare să rămîn nepăsător ?

Altminteri existenţa mea, pe insula Elba, era încă de invidiat, destul de blîndă ; eram pe cale să-mi creez în puţină vreme o suveranitate de un fel nou : tot ceea ce era mai distins în Europa începea să vină să se perinde prin faţa mea. Aş fi oferit istoriei un spectacol nemai-văzut ; acela al unui monarh doborît de pe tron, care vedea cum lumea civilizată se grăbeşte să defileze prin faţa lui.

Mi se va obiecta, e adevărat, că aliaţii m-ar fi răpit din insulă şi^sînt de acord că această împrejurare mi-a grăbit chiar reîntoarcerea. Dar dacă Franţa ar fi fost bine guvernată, dacă francezii ar fi fost mulţumiţi, influenţa mea s-ar fi sfîrşit, nu mai aparţineam decît istoriei şi nimeni nu s-ar fi gîndit, la Viena, să fiu stră-mutat. Agitaţia creată, întreţinută în Franţa i-a forţat se gîndească la îndepărtarea mea." în acel moment

marele-mareşal a intrat la împărat., anunţînd sosirea guvernatorului care era condus de amiral şi însoţit de tot statul-major,,.

Pe la orele două sau trei, împăratul şi-a făcut obişnuita sa plimbare : a vorbit mult cu noi, în grădină şi în 'caleaşcă, despre întîmplările de dimineaţă. Cineva a făcut remarca, destul de glumeaţă de altfel, că primele două zile &le guvernatorului au fost zile de luptă, care probabil o să-1 facă să creadă că noi sîntem de neînduplecat, noi care în mod firesc eram blînzi şi răbdători. La aceste ultime cuvinte împăratul nu s-a putut împiedica să nu" zîmbească şi să-4 ia de ureche pe cel care făcuse remarca.

De aici am trecut la semnalmentele lui sir Hudson Lowe ; ni se părea un om la vreo patruzeci şi cinci de ani, de talie obişnuită, subţire, slab, uscăţiv, cu faţa roşcovană ca şi părul, pistruiat, cu ochi oblici care priveau pe furiş şi rareori in faţă, acoperiţi de sprîncene de un blond strălucitor, dese şi foarte proeminente,

„E hidos, spuse împăratul, are o figură bună de sperietoare. Dar să nu ne grăbim cu aprecierile : caracterul, în primul rînd, poate repara ceea ce e sinistru m această înfăţişare ; nu e deloc imposibil/[4]

Joi 18

Cîteva zile vremea a fost îngrozitoare ; astăzi a devenit foarte frumoasă. împăratul a ieşit de dimineaţă să se plimbe în grădină ; către ora patru a urcat în caleaşcă şi a făcut o plimbare mai lungă decît de obicei. înainte de

cină, împăratul m-a chemat ca sâ-i traduc convenţia suveranilor in legătură cu captivitatea sa.

Xat~o>:

Convenţie între Marea Britanie, Austria, Prusia şi Rusia$_s$ semnată la Paris, la 2 august 1815

i

Napoleon Bonaparte fiind în puterea suveranilor aliaţi, majestăţile lor, regele Regatului unit al Marii Britanii şi al Irlandei, împăratul Austriei, împăratul Rusiei **şi** regele Prusiei au convenit, în virtutea prevederilor tratatului din 25 martie 1815, asupra măsurilor celor mai potrivite pentru a face imposibilă orice acţiune din partea sa împotriva liniştei EuropeL

Art.'Ľ. : Napoleon Bonaparte este considerat de puterile care au semnat tratatul din 20 martie ca fiind .prizonierul lor.

Art, 2 : Paza lui e încredinţată *in* special guvernului britanic..

Alegerea locului şi a măsurilor care pot asigura în cele mai bune condiţii îndeplinirea prevederii de faţă este rezervată majestăţii sale britanice,

Art. 3 : Curţile imperiale ale Austriei şi Rusiei, curtea regală a Prusiei vor numi comisari care se vor duce şi vor locui în locul pe care majestatea sa britanică îl va fi hotărît drept rezidenţă pentru Napoleon Bonaparte şi care, fără a fi răspunzători de paza acestuia, se vor asigura de prezenţa lui.

Art. 4 : Majestatea sa prea creştină este invitată, în numele celor patru curţi menţionate mai sus, să trimită, de asemenea, un comisar francez *în* locul de detenţiune al lui Napoleon Bonaparte,,

Art. 5 : Majestatea sa regele Regatului Unit al Marii Britanii şi al Irlandei se obligă să îndeplinească angajamentele care-i sînt încredinţate prin prezenta convenţie.

Art. 6 : Prezenta convenţie va fi ratificată şi instrumentele de ratificare vor fi schimbate în termen de cincisprezece zile sau mai devreme dacă va fi posibil.

Drept care plenipotenţiarii respectivi au semnat prezenta convenţie şi au pus sigiliul cu blazonul lor.

încheiată la Paris, la 2 august, anul Domnului 1815.
După ce am citit, împăratul m-a întrebat ce părere am.
„Sire, i-am răspuns, în situaţia în care ne aflăm, prefer să depind de interesele unuia singur decît de hotărîrea complicată a patru puteri. Anglia în mod evident este cea care a dictat acest tratat; vedeţi cu cîtă grijă stipulează că ea singură va răspunde, va dispune de prizonierul ei; eu nu o văd preocupată decît de a avea în mîinile sale *pîrghia lui Arhimede;* nu cred deci că ar putea intenţiona să o rupă."

împăratul, fără să-şi spună părerea în această privinţă, a trecut la examinarea diferitelor şanse care ar fi putut conduce la plecarea lui din insulă şi a spus aceste remarcabile cuvinte : ,,Dacă în Europa lumea e înţeleaptă, dacă ordinea se restabileşte peste tot, nu vom mai merita nici banii, nici grijile pe care le reclamă prezenţa noastră aici, se vor descotorosi de noi ; pînă atunci însă ar putea să mai treacă încă vreo cîţiva ani, trei, patru, cinci ani ; altfel, şi lăsînd la o parte evenimentele fortuite, pe care inteligenţa omenească nu le poate prevedea, nu văd deloc, dragul meu, decît două mari şanse foarte nesigure pentru a scăpa de aici : fie că regii ar putea să aibă nevoie de mine împotriva popoarelor dezlănţuite, fie că popoarele răsculate ar avea nevoie de mine în lupta lor cu regii ; căci în această imensă luptă a prezentului împotriva trecutului eu sînt arbitrul şi mediatorul firesc ; aspirasem să fiu judecătorul suprem ; toată administraţia mea în anterior, toată diplomaţia mea în afară se îndreptau către acest mare scop. Ieşirea ar fi putut fi uşoară şi mai grabnică, dar destinul a hotărît altfel. în sfîrşit, o ultimă şansă, şi poate cea mai probabilă, ar fi să aibă

nevoie de mine împotriva ruşilor ; căci judecind după starea actuală de lucruri, în mai puţin de zece ani toată Europa poate fi sub cazaci sau toată numai republici, iată totuşi, cine sînt oamenii de stat care m-au răsturnat"...

Şi apoi, revenind la decizia suveranilor în privinţa sa, la stilul în care era făcută, la fierea pe care o exprimă :

„E greu de explicat, a spus el.

Francisc ! este religios şi sînt ginerele lui.

Alexandru ! — ne-am iubit unul pe celălalt !

Regele Prusiei ! — i-am făcut mult rău,, fără îndoială, dar puteam să-i fac şi mai mult; şi apoi nu e oare o glorie, o adevărată bucurie, să te înalţi prin generozitate sufletească !

Cît priveşte Anglia, toate ni se trag de la ura miniştrilor ei : dar şi în acest caz, ar fi de datoria prinţului regent să observe acest lucru, să intervină, pentru că altfel riscă să fie considerat un neisprăvit sau protector al unei răutăţi vulgare.

Sigur este însă că toţi aceşti suverani se compromit, se degradează, se pierd prin mine..."

Vineri 19

...Guvernatorul ne-a anunţat în mod oficial că trebuia să-i dăm fiecare cîte o declaraţie cum că rămîncm de bunăvoie la Longwood şi că ne supunem dinainte tuturor restricţiilor pe care le-ar face necesare captivitatea lui Napoleon...

Duminică 21

împăratul m-a chemat în grădină, către ora patru; pentru a-i servi ca interpret. Un căpitan, Hamilton, coman- dan tul fregatei *La Havane*, pornea a doua zi către Europa. Venise să-şi ia rămas bun de la împăiat împreună cu toţi ofiţerii lui.

Căpitanul Hamilton vorbea franţuzeşte, Cînd am sosit, împăratul spunea cu aprindere :

,,Vrea să ştie ce doresc, spunea el : vreau libertatea sau un călău ! Transmiteţi aceste cuvinte prinţului vostru regent. Nu mai cer veşti despre fiul meu, pentru că au fost atît de barbari încît să lase primele mele cereri fără răspuns.

Nu eram deloc prizonierul vostru : sălbaticii ar fi avut mai multă consideraţie pentru rangul meu. Miniştrii voştri au violat în mod nedemn, prin mine, dreptul sacru al ospitalităţii, au pătat naţiunea voastră pentru totdeauna

Cum căpitanul Hamilton s-a hazardat să răspundă că împăratul nu era doar prizonierul Angliei ci al tuturor aliaţilor, împăratul a continuat cu înflăcărare :

„Nu m-am predat Rusiei, m-ar fi primit bine, fără îndoială ; nu m-am predat Austriei, aş fi fost de asemenea bine tratat : dar m-am predat, liber şi ,1a alegerea mea, Angliei, pentru că aveam încredere în legile ei, în morala ei civică. M-am înşelat amarnic ! Totuşi, există un cer care le răzbună pe to^le şi mai devreme sau mai tîrziu veţi ispăşi pedeapsa pentru un atentat pe care oamenii vi-1 şi reproşează !... Spuneţi toate acestea prinţului regent, domnule !" Şi însoţind aceste ultime cuvinte de un gest al mîiniL 1-a invitat să plece.....

Vineri 26

M-am dus la Plantation-House să fac vizita de rigoare.,< Guvernatorul m-a primit cu o politeţe şi o bunăvoinţă cu totul deosebite, care m-au surprins,.,

Reîntorcîndu-mă acasă am găsit două lucrări franţuzeşti pe care sir Hudson Lowe mi le trimisese încă de dimineaţă, împreună cu un bilet în care îşi exprima speranţa că ele îi vor face plăcere împăratului. Să fi fost chiar aşa ? Prima din aceste lucrări era *Ambasada de la Varşovia*, de abatele Pradt... „Prima răutate a lui sir Hudson Lowe'* ! căci era o noutate, într-adevăr, dar era un pamflet îndreptat exclusiv împotriva lui Napoleon. .

Sîrabăiâ 27

Guvernatorul sir Hudson Lowe a venit pe la orele două. I-a cerut Împăratului să fie de acord ca toţi servitorii să compară în fala lui. Prima insultă a iui sir Hudson Lowe".

Voia probabil să verifice dacă şi-au dat declaraţiile liberi şi de bunăvoie. ..

Duminică 28

. .Vorbind despre acest război \ împăratul spunea :: „Pentru naţiuni şi suverani nu există evenimente mărunte : ele le conduc destinele. De cîtăva vreme neînţelegerile dintre Franţa şi Rusia deveneau vădite.

Franţa ii reproşa Rusiei violarea sistemului continental.

Rusia reclama o indemnizaţie pentru ducele de Oldem- ■burg [1] şi ridica şi alte pretenţii.

Concentrări de trupe ruseşti se semnalau în apropierea ducatului Varşoviei ; în nordul Germaniei se forma o armată franceză. Războiul era totuşi departe de a fi declarat cînd, dintr-o dată, o no.uă armată ruseascS por<- neşte în marş spre ducat, iar la Paris ambasadorul rus prezintă o notă insolentă, ca ***ultimatum ;*** nota fiind respinsă, ambasadorul ameninţă că peste opt zile va părăsi Parisul.

Am considerat atunci că războiul e declarat. De multă vreme nu mai eram obişnuit cu un asemenea ton. Nu aveam obiceiul să las să mi-o ia altul înainte ! Puteam să conduc tot restul Europei împotriva Rusiei. O astfel de acţiune era populară ; cauza era de anvergură europeană. Era ultimul efort pe care Franţa îl mai avea de făcut ; la capătul luptei era destinul ei şi cel al noului sistem european. Rusia era ultima resursă a Angliei. Pacea globului se afla în Rusia, iar succesul era

---

I Unchiul împăratului Alexandru I ; ducatul sau*a fost integrat în Confederaţia Rinului, creată în iulie 1806, care încheiase cu Napoleon, re«unoscut ca *protector*, o alianţă perpetuă, defensiva şi ofensivă (n. t.).

neîndoielnic. Am plecat ; totuşi, cînd am ajuns la frontieră am socotit că eu, cel căruia Rusia îi declarase război retrăgîndu-şi ambasadorul, am datoria să-1 trimit pe al meu (Lauriston) la împăratul Alexandru, care se afla la Vilna. A refuzat să-1 primească şi războiul a început.

Totuşi, cine ar fi crezut ? continuă împăratul, şi Alexandru şi eu, amîndoi eram în postura a doi fanfaroni care, neavînd deloc poftă să se bată, caută să se sperie reciproc. Aş fi renunţat la război cu dragă inimă ; eram împresurat, copleşit de situaţii inoportune şi tot ce am aflat ulterior m-a convins că Alexandru avea şi mai puţină poftă de război.

D-l de Romanzof care îşi păstrase relaţiile sale la Paris şi care, mai tîrziu, cînd pentru Rusia a sosit momentul eşecurilor, a fost foarte aspru dojenit de Alexandru pentru atitudinea pe care 1-a convins s-o adopte, 1-a asigurat că a sosit clipa în care dificultăţile-1 vor determina pe Napoleon să facă sacrificii spre a evita războiul ; că ocazia era prielnică şi nu trebuia lăsată să scape ; că nu era vorba decît să se arate şi să negocieze ierm ; că va obţine indemnizaţiile pentru ducele de Ol- demburg ; că va ciştiga Dantzigul şi. că Rusia îşi va crea în Europa un imens prestigiu.

Aceasta era explicaţia mişcărilor de trupe ruseşti şi a notei insolente a prinţului Kurakin care, fără îndoială nu cunoştea dedesubturile şi greşise, datorită lipsei sale de judecată, executînd prea rigid instrucţiunile primite. Aceleaşi presupuneri şi acelaşi sistem de a proceda au dus mai departe la refuzul de a-1 primi pe Lauriston la Vilna ; iată, spunea Napoleon, viciile şi nenorocirea noii mele diplomaţii : ea rămînea izolată, fără afinităţi, fără contacte cu problemele pe care trebuia să le rezolve. Dacă aş fi avut un ministru de externe din vechea aristocraţie, un om superior, acesta ar fi putut, ar fi trebuit să bănuiască din convorbiri toate "aceste nuanţe şi n-am mai fi avut război. Talleyrand ar fi fost poate

capabil să facă acest lucru, dar situaţia era peste putinţele noii şcoli, în ceea ce mă priveşte, nu puteam să bănuiesc totul de unul singur. Demnitatea îmi interzicea clarificările directe, personale; nu puteam judeca decît după documente şi în zadar le întorceam şi le răsuceam, căci de la un anume punct ele rămîneau mute şi nu puteau da nici un răspuns întrebărilor mele.

Abia începusem campania şi măştile căzură ; adevăratele intenţii ale inamicului fură obligate să iasă la iveală. După trei sau patru zile, izbit de primele noastre succese, Alexandru îmi trimise un mesager să-mi spună că, dacă aş voi să mă retrag din teritoriile invadate şi să revin la Niemen, el ar fi gata pentru tratative. Eu însă, Ja rîndul meu, am luat totul drept o cursă : eram îmbătat de succes ; prinsesem armata rusă în flagrant delict ; era dată peste cap şi se retrăgea în dezordine ; îl tăiasem pe Bagration de restul armatei : nădăjduiam că îl voi distruge ; crezusem deci că nu voiau decît: să cîştige timp ca să-1 salveze şi să se regrupeze. Fără îndoială că dacă aş fi fost convins de buna-credinţă a lui Alexandru, aş fi acceptat cererea lui. Aş fi revenit la Niemen. iar el n-ar fi depăşit Dvina ; Vilna ar fi fost neutralizată ; ne-am fi dus acolo, fiecare cu cîte două sau trei batalioane de gardă ; am fi tratat personal. Şi cile aranjamente nu aş fi prezentat !... El n-ar fi avut decît să aleagă L, Ne-am fi despărţit buni prieteni...

Dar în ciuda evenimentelor care au urmat şi care îi-au adus triumful, se poate oare dovedi pe deplin că o asemenea soluţie ar fi fost mai puţin avantajoasă pentru el decît ceea ce s-a întîmplat pe urmă ? E adevărat, el a intrat în Paris, dar cu întreaga Europă. A dobîndit Polonia ; dar care vor fi urmările zguduirilor pe care le-a suferit sistemul european, ale agitaţiilor prin care au trecut toate popoarele, ale creşterii influenţei europene asupra restului Rusiei prin aglomerarea noilor cuceriri, prin marşurile pe care soldaţii ruşi le-au făcut prin locuri îndepărtate, prin influenţa oamenilor şi a ideilor

eterogene care se refugiază în Rusia venind din toate părţile ? etc,, etc.

Suveranii ruşi se vor mulţumi doar să consolideze ceea ce au cucerit ? Dar dacă, dimpotrivă, vor fi cuprinşi de ambiţii, la ce acţiuni, la ce extravaganţe se vor deda oare ? Şi totuşi ei au pierdut Moscova, bogăţiile ci, resursele ei, împreună cu resursele multor alte mari oraşe. Iată tot atîtea plăgi ce vor sîngera mai bine de cincizeci de ani. Dar cîte n-am fi putut noi face la Vilna pentru bunăstarea tuturor, pentru binele popoarelor, dar şi al regilor ! ! L/"

Altă dată împăratul spunea : „Puteam să împart cu Rusia imperiul turc : lucru despre care nu o dată am discutat cu ruşii. Constantinopolul a fost totdeauna salvarea imperiului turc. Căci această capitală era marea problemă, adevărata piedică. Rusia o voia ; eu nu i**-o** puteam' acorda : e o cheie prea preţioasă ; ea singură face cit un imperiu : cine o va stăpîni va putea guverna lumea.

Şi rezumind situaţia, împăratul a spus din nou : [33]A cîştigat deci Alexandru vreun lucru pe care nu **l**-ar fi obţinut mult mai uşor la Vilna Cineva a îndrăznit să spună : „Sire, cîştigul lui era că a învins şi că a rămas triumfător" — Astfel ar putea judeca un om de rînd, a exclamat împăratul, nu un rege. Un rege, dacă guvernează prin el însuşi sau prin consiliile sale, dacă singur e incapabil, nu trebuie într-o acţiune atît de mare să aibă drept scop victoria, ci rezultatele ei. Şi-apoi, chiar dacă nu ne-am oprit decit asupra considerentului acesta vulgar, îmi menţin afirmaţia că scopul nu a fost atins, căci în acest caz laurii trebuie să rămînă celui învins.

Cine ar putea compara succesele mele din Germania cu acelea ale aliaţilor în Franţa ? Oamenii luminaţi, oamenii cu judecată, istoria nu vor face o asemenea comparaţie.

Aliaţii au adus cu ei toată Europa împotriva unei forţe aproape nule. Aveau şase sute de mii de oameni în

linia de bătaie şi tot atîţia în rezervă. Dacă erau bătuţi nu riscau nimic : se repliau. Pe cînd eu, dimpotrivă, în Germania, la cinci sute de leghe depărtare, aveam o forţă abia egală ; eram înconjurat de puteri şi de popoare pe care le reţinea numai teama ; în fiecare, clipă, la primul eşec, puteau să se declare împotriva mea. Eu eram triumfător în mijlocul unor pericole ce renăşteau mereu ; aveam nevoie tot timpul de indemmare şi de tot atîta foiţă. Am avut nevoie în toate aceste acţiuni de *un.* caracter neobişnuit, de un extraordinar spirit de previziune, de o extraordinară încredere în planurile mele, dezaprobate poate de toţi cei care mă înconjurau !

Ce vor putea opune aliaţii unor asemenea fapte ? Dacă nu învingeam la Austerlitz aveam toată Prusia pe cap. Dacă nu triumfam la lena, Austria şi Spania m-ar fi atacat din spate. Dacă nu aş fi învins la Wagram, care nu a fost o victorie atît de decisivă, puteam să mă tem că Rusia mă va părăsi, că Prusia se va revolta, iar englezii erau în faţa portului Anvers.

Totuşi, care au fost condiţiile mele după victorie ?

La Austerlitz, l-am lăsat liber pe Alexandru, pe care-1 puteam face prizonierul meu.

După lena, am lăsat tronul casei regale a Prusiei, pe care eu o detronasem.

După Wagram, am neglijat să dezmembrez monarhia austriacă.

Oare toate acestea vor fi atribuite doar măr inimici melc ? Oamenii puternici şi profunzi ar avea dreptul să mă blameze din toate aceste motive. De aceea, fără a respinge mărinimia, care nu-mi este străină, am aspirat la judecăţi şi mai înalte. Voiam să pregătesc fuziunea marilor interese europene, aşa cum făcusem fuziunea partidelor de la noi. Aveam ambiţia de a arbitra într-o bună zi marea cauză a popoarelor şi a regilor ; trebuia deci să-mi creez merite pe lîngă regi ; să mă fac popular în mijlocul lor. E adevărat că nu puteam obţine acest lucru fără să pierd încrederea popoarelor,

simţeam că aceasta era situaţia ; dar eram atotputernic şi foarte puţin timid ; mă îngrijorau prea puţin nemulţumirile trecătoare ale popoarelor, fiind sigur că rezultatele acţiunilor mele aveau să mi le apropie negreşit.

Totuşi, continuă împăratul, am făcut o mare greşeală după Wagram. aceea de a nu fi slăbit şi mai mult Austria.

Rămînca prea puternică pentru securitatea noastră ; ea este aceea care ne-a dus la pieire. A doua zi după bătălie, ar fi trebuit să fac cunoscut, printr-o proclamaţie. că nu voi trata cu Austria declt după separarea prealabilă a celor trei coroane, a Austriei, a Ungariei şi a Boemiei. Şi, se va crede oare ? un prinţ din casa de Austria mi-a sugerat de mai multe ori să-i dau lui una, sau chiar să-I instalez pe tronul casei sale, spunînd că numai atunci această putere va merge cu bună-credinţă alături de mine. Mi-1 oferea, în chip de ostatec, pe fiul lui, propu- nîndu-mi-1 ca aghiotant... în afara altor garanţii greu dc imaginat/'

Împăratul spunea chiar că se ocupase de această problemă. Ezitase o vreme înainte de căsătoria sa cu Marie- Louise ; dar pe urmă, continuă el, ar fi fost incapabil de aşa ceva. Avea sentimente prea burgheze în ceea ce priveşte legăturile de rudenie, spunea el : „Austria devenise familia mea ; şi totuşi această căsătorie m-a pierdut, Dacă nu m-aş fi considerat liniştit şi chiar sprijinit, aş fi întîrziat cu trei ani reînvierea Poloniei, aş fi aşteptat ca Spania să fie supusă şi pacificată. Am călcat într-o prăpastie acoperită cu flori etc..'\..

Capitolul al şaselea

FRAGMENTE DIN CAMPANIA DIN ITALIA CONTINUARE

I

BĂTĂLJA DE LA CASTIGLIONE

I Includem aici alte trei capitole din campaniile din Italia. în primai este vorba de o campanie de douăzeci şi şase de zile, plină de mai mari evenimente şi încununată de *bătălia de la Castî« glionc,* care este şi titlul capitolului. în cel de al doilea şi cel de al ueik-a, sub titlurile *Arcole* şi *Rivali„* sînt prezentate o serie *x|0)* minuni (n. a). -j

De ia invazia lui Wurmser" din 29 iulie 1796, pfriu 3a reblocada de Ia Mantua, în 24 august ; vreme de douăzeci şi şase de ¿ile

11 ***Mareşalul Wurmser părăseşte comanda armatei din Germania şi preia comanda armatei austriece din Italia.*** Armata din Italia deschisese campania în luna aprilie« Acum eram în iunie şi armatele din nord, de pe Rin şi de pe Sambre-et-Meuse erau încă inactive. Aceste mari şi falnice armate de peste două sute de mii de oameni, care constituiau principalele forţe ale Republicii, stăteau în tihnă în garnizoanele din Olanda, de pe Meusa şi Rin, şi din Alsacia.

Cind s-a aflat de sosirea francezilor pe Adige şi de blocada Mantuei, Curtea Austriei renunţă la ofensiva pe care o hotărîse ***in*** Alsacia şi pe Rinul Inferior şi ordonă mareşalului Wurmser, care fusese însărcinat cu aceasta operaţiune, *să revină* [I] în graba mare pentru a conduce operaţiunile din Italia şi să aducă cu el treizeci de mii de oameni din cele mai bune trupe care, alături de întăririle trimise din toată monarhia, aveau să formeze o armată de *aproape* o sută de mii de oameni.

Armata franceză din Italia îşi îndeplinise misiunea dîstrugind armata adversă. Dacă armatele din nord ar fi făcut la fel, marea luptă ar fi fost încheiată,

In acest timp, zvonul despre pregătirile casei de Austria s-a răspîndit în toată Italia. Toate informaţiile confidenţiale trimise de agenţii diplomatici, toate scrisorile duş manilor Franţei erau pline de detalii despre imensitatea mijloacelor care vor fi desfăşurate, despre certitudinea că *împăratul Germaniei* înainte de sfirşitul

I Secvenţele în cursive reprezintă corecturi: făcute de mima împăratului (n t),

\

lui august va fi stăpîn pe Milano şi îi va alunga pe francezi din Italia.

2. Situaţia armatei din Italia. Chiar de ia sfirşitul lunii iunie, *generalul francez* urmărea cu atenţie toate pregătirile şi considera că situaţia e foarte alarmantă. El încerca să convingă Directoratul că era imposibil ca treizeci de mii de francezi să poată face singuri faţă întregii forţe austriece. Cerea să i se trimită întăriri din armata de pe Rin ; sau chiar ca aceste trupe să intre în luptă fără nici o amî~ nare. Reamintea promisiunea care-i fusese făcută ia plecarea lui din Paris că operaţiunile vor începe la 15 aprilie ; se plîngea că au trecut două luni fără să se fi făcut vreo mişcare.

Wurmser plecă de pe Rin, împreună cu întăririle sale, către începutul lui iunie ; şi către sfîrşitul aceleiaşi luni, armatele de pe Rin şi de pe Sambre-et-Meuse deschiseră, în sfîrşit, campania. Dar atunci diversiunea lor nu mai era folositoare pentru armata din Italia : Wurmser era acolo.

Generalul francez îşi reuni toate forţele pe Adige şi Chiese ; nu lăsa pe nimeni nici in Legaţii, nici în Toscana, în afară de un batalion de rezervă în fortăreaţa din Fer- rara şi două la Livorno. Reduse atît cît era posibil efectivul garnizoanelor din Coni, Tortona şi Alessandria ; reuni sub mîna lui toate mijloacele disponibile ale armatei. Asediul Mantuei începea să provoace multe îmbolnăviri ; şi, cu toate că s-a avut grijă să se trimită cît mai puţini oameni în locul acela nesănătos, pierderile noastre nu încetau să fie considerabile.

Generalul şef nu a putut aduna *în linie* sub arme decît treizeci de mii de oameni. Cu această armată urma să se lupte cu principala armată a casei de Austria.

Diferitele ţinuturi ale Italiei întreţineau o corespondenţă foarte activă cu Tirolul, unde se adunau toate

aceste forţe duşmane, astfel că puteai să-ţi dai seama în fiecare zi de influenţa funestă a acestor, mari pregătiri asupra stării de spirit a populaţiei. Partizanii francezilor tremurau ; cei ai Austriei dimpotrivă erau aroganţi şi ameninţători. Dar toţi se mirau că o putere ca Franţa lăsa o armată care îi făcuse atîta cinste fără ajutor şi sprijin. Aceste observaţii ajungeau pînă la urechile soldaţilor, prin obişnuitele legături pe care aceştia le aveau cu locuitorii.

La sfîrşitul lui iulie, generalul Soret îşi avea cartierul general la Salo : avea sarcina să acopere regiunea de la gura rîului Chiese, pe unde trece un drum im portant care face legătura între Trento şi Brescia. Massena era la Bus- solengo şi cu brigada lui Joubert ocupase Corona şi Mon- tebaldo ; restul diviziei îşi avea tabăra pe platoul de la Rivoli. Brigada lui Dallemagne era la Verona ; divizia lui Augereau ocupa Porto-Legnano şi Adigele-inferior. Generalul Guillaume comanda la Peschiera, unde şase galere sub ordinele căpitanului de vas Lallemand controlau lacul

Garda, în sfîrşit, Serurier grăbea asediul Mantuei. Kilmaine comanda cavaleria armatei.

3, *Planul de campanie al lui Wurmser.* Wurmser putea să treacă în Brenta şi să ajungă prin Vicenza şi Padova pînă la Adige. in acest fel evita munţii. Dar rîul Adige îl despărţea de Mantua şi era obligat să treacă în marş forţat prin faţa armatei franceze ; sau putea să apară între Adige şi lacul Garda, să cucerească Montebaldo, platoul Ri- voli, adueîndu-şi artileria şi proviziile pe şoseaua care urmează malul stîng al rîului Adige. în felul acesta armata lui ar fi trecut de munţi şi de Adige şi nu ar mai fi avut nici un obstacol pînă la Mantua. Dar artileria şi cavaleria nu ar fi putut face joncţiunea cu infanteria decît după cucerirea platoului Rivoli. Putea deci fi atacat şi obligat să dea o bătălie decisivă înainte de sosirea artileriei şi cavaleriei.

Totuşi nu ţinu seama de acest inconvenient şi adoptă această ultimă variantă. *Wiţrmser,* aflînd de cucerirea fortificaţiilor de la Mantua şi de primejdia prin care trecea garnizoana, îşi grăbi mişcările cu opt sau zece zile. îşi împărţi armata în trei corpuri : primul şi cel mai considerabil, formînd centrul, pătrunse prin Montebaldo şi ocupă tot teritoriul dintre Adige şi lacul Garda ; era compus din patru divizii care numărau patruzeci de mii de oameni. Al doilea, formînd flancul stîng, compus dinti*-o divizie de infanterie de zece sau douăsprezece mii de oameni, însoţită de toată artileria, cavaleria şi carele aprovizionării, urma şoseaua care merge de la Rovereto la Verona, de-a lungul malului stîng al rîului Adige şi trebuia să se unească cu armata fie traversînd rîul sau platoul Rivoli, fie trecînd peste podurile din Verona. Al treilea corp. formînd flancul drept, constituit' din trei divizii ce numărau între treizeci şi treizeci şi cinci de mii de oameni, se îndreaptă spre malul drept al lacului Garda, urmă apoi c»ursul rîului Chiese în lungul lacului Idro : prin acest marş, cel de al treilea corp, care

înconjurase Mincio, tăia unul dintre importantele drumuri ale armatei franceze spre Milano şi dădeau peste cap tot asediul MantueL Acest plan al inamicului era rezultatul unei încrederi extraordinare în forţele şi în succesele sale. Conta într-o asemenea măsură pe înfrîngerea noastră încît de pe acum se gîndea cum să ne taie retragerea. Aşa"" eă Wurmser, în perspectivă, încercuia dinainte armata franceză ; crezînd-o strîns legată de necesitatea de a menţine asediul Mantuei, socotea că înconjurînd acest punct fix încercuieşte armata franceză pe care o considera ca inseparabilă de acest punct fortificat. •

4. *Wurmser soseşte prin Moniebaldo, pe şoseaua ce leagă Rovereto şi Verona şi pe şoseaua de la Chiese, la 29 iulie.* La sfîrşitul lui iulie, cartierul general al armatei franceze fu strămutat la Brescia. în 28, la ora zece seara, generalul francez plecă de la Brescia ca să-şi inspecteze avanposturile. A juns în zorii zilei de 29 la Peschiera, află eă atît Corona cit şi Montebaldo erau atacate de forţe considerabile. Sosi la ora opt dimineaţa la Verona. La ora două după amiază, trupele uşoare ale inamicului se arătară pe virful munţilor care separă Verona de Tirol şi angajară lupta cu trupele noastre. Generalul şef. se retrase în cursul serii şi îşi mută cartierul general la Castelnovo, între Adige şi Mincio. Acolo îi era mai la îndemînă să primească rapoarte de pe toată linia.

în cursul nopţii, află că Joubert, atacat la Corona de o întreagă armată, rezistase toată ziua ; dar că se repliase pe platoul Rivoli, pe care Massena îl ocupa cu forţe mari; eă numeroase linii de foc acopereau toţi munţii între lacul Garda şi Adige ; că pe înălţimile Veronei focurile indicau că la sfîrşitul zilei trupele duşmane sporiseră ; că spre Montebello, Vicenza, Bassano, Legnano nu erau nici miş-caţi, nici trupe, dar că prin partea Bresciei trei divizii duşmane apăruseră prin valea Chiesei. Una acoperea înălţimile de la San-Oselto, părind că se îndreaptă spre

Bres- cia ; o alta ocupase poziţii la Gavardc şi se părea că se îndreaptă spre Ponte San-Marco şi Lonato ; o a treia o luase spre Salo unde se şi dădeau lupte.

Puţin mai târziu, află că divizia *duşmană* de la San-Osetto îşi şi trimisese avangarda la Brescia, unde nu întâmpinase nici o rezistenţă deoarece acolo nu fuseseră lăsaţi decît trei sute de convalescenţi pentru paza spitalelor. Astfel că legătura armatei cu Milano, prin Brescia, era tăiată, şi cu acest oraş nu se mai putea comunica declt prin Cremona.

Mesageri de-ai duşmanului erau văzuţi pe toate drumurile care pornesc dinspre Brescia spre Milano, Cremona şi Mantua, anunţînd peste tot că o armată de optzeci de mii de oameni intrase prin Brescia şi că o alta de o sută de mii venea în acelaşi timp prin Verona.

Află de asemenea că divizia duşmană, care se îndreptase spre Salo, se lupta cu Soret şi că acesta, aflînd de celelalte două divizii care se îndreptau spre Brescia şi spre Lonato, se temuse să nu i se taie legătura şi cu Brescia şi cu armata şi considerase că e bine să se replieze pe înălţimile de la Desenzano, pentru a-şi păstra comunicaţiile ; că Soret îl lăsase pe generalul Guyeux la Salo cu o mie cinci sute de oameni într-un castel vechi, un fel de fortăreaţă greu de atacat ; că divizia duşmană de la Ga- vardo trimisese cîţiva mesageri spre Ponte San-Marco, dar că aceştia *fuseseră* opriţi de o companie de vînători care se afla acolo.

5. *Marea şi prompta hotărîre pe care o ia generalul francez. Bătălia de la Sald. Bătălia de la Lonato, în 31 iulie.* Din acest moment planul de atac al lui Wurmser era dat la iveală. Singură împotriva tuturor acestor forţe, armata franceză nu putea nimic : pentru că raportul era de unul contra trei; dar împotriva fiecăruia dintre corpurile duşmane, era în raport de egalitate.

Generalul francez se hotărî pe loc. Inamicul luase iniţiativa şi spera să şi-o păstreze ; generalul francez

hotărî să-i strice planurile luînd el însuşi această iniţiativă. Wurmser presupunea că armata franceză e fixată pe poziţiile de lîngă Mantua. Napoleon se hotărî de înd,ată să-şi facă armata mobilă ridicînd asediul cetăţii, sacrificîn- du-şi echipamentul de asediu şi atacînd repede, cu toate forţele reunite ale armatei, unul dintre corpurile armatei duşmane, pentru a le ataca apoi succesiv pe celelalte. Porni mai întîi asupra aripii drepte a armatei austriece care venise pe şoseaua de la Chiese şi de la Brescia fiind cea care înaintase mai mult.

Serurier *îşi arse afeturile* şi *platformele, îşi aruncă pulberea în apă,* îngropă proiectilele, blocă ţevile tunurilor şi ridică asediul Mantuei în noaptea de 31 iulie spre 1 august.

Augereau se deplasă de la *Legnano* spre Mincio la Bor- ghetto. Massenat apără, în cursul întregii zile de 30, înălţimile dintre Adige şi lacul Garda. Dallemagne se îndreptă spre Lonato.

Generalul şef se duse pe înălţimi, dincolo de Desen- zano. îl puse pe Soret să meargă din nou spre Salo spre a-1 scăpa din încercuire pe generalul Guyeux care era în dificultate în poziţia proastă în care îl lăsase. în vremea aceasta, generalul se bătuse vreme de patruzeci şi opt de ore împotriva unei întregi divizii duşmane ; fusese asaltat de cinci ori ; de cinci ori acoperise căile de acces cu cadavre. Soret ajunsese tocmai în momentul în care duşmanul încerca un ultim efort : îi căzu în flancuri, îl distruse în întregime, îi luă cîteva steaguri şi-1 despresură pe Guveux.

în acelaşi timp, divizia austriacă de la Gavardo pornise spre Lonato pentru a *ocupa poziţii pe înălţimi* şi pentru a încerca să opereze joncţiunea cu Wurmser pe Mincio. Generalul şef conduse el însuşi brigada lui Dallemagne împotriva acestei divizii. *Această brigadă* făcu minuni de vitejie ; din ea făcea parte şi regimentul 32. Duşmanul fu bătut, pus în derută şi suferi mari pierderi.

2P>5

Aceste două divizii duşmane, bătute de Soret şi Dallemagne se *uniră* la Gavardo. Lui Soret îi era frică să nu se compromită şi se retrase ocupînd o poziţie intermediara între Saló şi Desenzano.

în acest timp, Wurmser îşi trecuse peste podurile de la Verona artileria şi cavaleria. Stăpîn pe tot teritoriul dintre Adige şi lacul Garda, îşi plasă una dintre divizii pe înălţimile de la Peschiera pentru a masca acest joc şi pentru a-şi păstra comunicaţiile. Alte două divizii, cu o parte din cavalerie, fură îndreptate spre Borghetto pentru a cuceri podul de pe Mincio şi pentru a ajunge la Chiese spre a stabili legătura cu aripa dreaptă. în sfîrşit, cu ultimele două divizii de infanterie şi cu restul cavaleriei porni spre Mantua pentru a despresura cetatea.

Cu douăzeci şi patru de ore înainte, trupele franceze au fost,evacuate complet ***din faţa Mantuei; aici Wurmser*** găsi tranşeele şi bateriile încă întregi; tunurile răsturnate şi cu ţevile blocate şi peste tot resturi de afeturi, de platforme şi muniţii de tot felul. Graba cu care se părea că fuseseră luate aceste măsuri trebuie să-1 fi bucurat; tot ce vedea în jurul lui părea mai mult rezultatul fricii decît urmarea unui plan dinainte hotărît.

Masséria, după ce-1 ţinuse pe duşman în loc toată ziua de 30, trecu, noaptea, peste Mincio la Peschiera şi merse

19 — Memorialul din SfînU-Elen», voi. **I** mai departe spre Brescia. Divizia austriacă care *ajunse îm faţa localităţii* Peschiera găsi malul drept al rîului Mincio plin de tiraliori proveniţi *din garnizoană şi dintr-o* ariergardă lăsată de Masséna. care aveau ordin să *împiedice trecerea peste Mincio* şi cînd râul va îi forjat, să se retragă, spre Lonato.

Mergînd spre Brescia, Augereau trecuse Mincio pe la Borgbetto : tăiase podul şi lăsase şi acolo o ariergarda pentru a supraveghea riul, cu ordinul de. a se retrage spre Casi ig lio ne cînd acesta avea să fie forţat.

în cursul întregii nopţi dinspre 31 iulie spre 1 august, *generalul şef* merse împreună cu *diviziile* lui Augereau şi Masséna-spre Brescia, unde sosi la ora zece dimineaţa. Divizia duşmană din Brescia, informată că toată armata franceză venea spre ea din toate părţile, nu mai aştepta •mult şi se retrase 111 graba mare. intrînd *in* Brescia, austriecii au găsit acolo toţi bolnavii şi convalescenţii noştri; dar au îămas atit de puţin în oraş şi au fost eonstrmşi să părăsească oraşul într-o asemenea grabă că nu au mai avut vreme să siringă prizonierii şi nici să-i ia cu ei, *Generalul Despinois şi gcneralul-aghiotant Herbin,* fiecare cu cîteva batalioane, fură trimişi în urmărirea duş-manului spre San-Osetto şi spre *gura rîului Chiese,*

Cele două divizii, ale lui Augereanu şi Masséna, *re-veniră* printr-un contra-marş rapid înspre Mincio, de unde porniseră, pentru a-şi sprijini avangărzile.

•6. *Băiătia de la Lonato.* 3 *august-* în 2 august, Auge-reau, formînd flancul drept, ocupa Morikîchiaro ; Masséna, care forma centrul, isi aşezase tabăra la Ponte-Marco, fă- cînd legătura cu Soret, care, formînd flancul sting, ocupa o înălţime între Saló şi Desenzano, stînd cu faţa spre pac tea ¿pentru a opri tot flancul drept al inamicului.

în **vremea aceasta,** avangărzile lăsate de A ugere au **şi Masséna** pe **Mincio se** retrăseseră din faţa diviziilor **duşmane, care trecuseră** rîul. Avangarda **lui** Augereau, **care avea ordin** să **se replieze** spre Castiglione, îşi părăsi postul **Înainte** de vreme **şi veni** in dezordine să **se unească ra corpul de armatăo**

Napoleon, nemulţumit de generalul Valette care o comanda, îl destitui în faţa trupelor pentru că nu arătase mai multă fermitate în această împrejurare. Generalul Pigeon* însărcinat cu avangarda lui Masséna, se retrăsese în ordine spre Lonato, cum îi fusese indicat, şi se stabili acolo.

Inamicul, profitînd de greşeala generalului Valette, cuceri Castiglione în aceeaşi zi de 2 august şi începu să-şi construiască fortificaţii.

In 3 avu loc bătălia de la Lonato la care au luat parte cele două divizii ale lui Wurmser venite dinspre Borghetto şi una din brigăzile diviziei ce rămăsese la Peschiera, ceea ce, împreună cu cavaleria, putea să însemne vreo treizeci de mii de oameni. Francezii aveau între douăzeci şi douăzeci şi trei de mii ; de aceea succesul nu putea fi pus la îndoială, Wurmser, cu cele două divizii de infanterie şi cu cavaleria, pe care le condusese spre Mantua, nu a putut ajunge la locul bătăliei.

în zorii zilei, duşmanul se îndreptă spre Lonato. **unde atacă cu furie,** deoarece pe acolo voia să facă joncţiunea **eu flancul** drept, de **a** cărui soartă începuse să fíe foarte **îngrijorat,** Avangarda lui Masséna fu dată peste cap ; inamicul cuceri Lonato. Generalul şef care era la Ponte-Marco plecă **el** însuşi pentru a recuceri Lonato. Trupele generar lului austriac care **se** întinseseră prea mult, tot cu intenţia de a merge spre dreapta pentru a deschide drumul spre Saló, **au** fost luate cu asalt$_a$ Lonato recucerit pas cu pas» iar linia duşmană tăiată. O parte se retrase pe Mincie, o

alta se aruncă spre Saló. Dar îl întilni pe generalul Soret in iată, iar în urmă îl avea pe generalul Saint-Hilaire.

înconjurată din toate părţile, fu obligată să depună armele, într-adevăr am fost atacaţi în centru, în schimb noi am fost cei care au atacat din dreapta. Cînd s-a făcut ziuă. Augereau se ciocni cu duşmanul, care acoperea Castiglione şi—i străpunse liniile după o luptă îndîrjită în care valoarea trupelor a suplinit inegalitatea numerică. Inamicul fu bătut, pierdu Castiglione şi se retrase spre Mantua de unde î.i sosiră primele întăriri, dar abia spre sfirşitul zilei. Am pierdut mulţi viteji în această luptă îndîrjită ; armata i-a regretat în special pe generalul Bey- rand şi pe colonelul Pourailles, ofiţeri foarte distinşi.

7. *Predarea celor trei divizii din flancAtl drept al duş- manului şi a unei părţi din centru.* Cele trei divizii din flancul drept al armatei duşmane aflară în timpul nopţii de - bătălia de la Lonato ; se auzea bubuitul tunurilor ; erau total descurajate. Joncţiunea lor cu corpul principal al armatei devenea imposibilă. Văzuseră de altfel venind spre ele *mai multe divizii franceze* şi credeau că le vor ataca în continuare. *Armata franceză* li se părea fără număr, o vedeau peste tot.

Din Mantua, Wurmstcr îşi îndreptase o parte din trupe către Marcaria, pentru a-1 urmări pe Sérurier. I-a trebuit muit timp pînă să se aducă aceste trupe spre *Castiglione.* Iii ziua de 4 nu terminase încă manevra. A pierdut întreaga zi cu concentrarea corpurilor de armată, cu reorganizarea celor care luptaseră la Lonato şi cu reaprovizio- narea artileriei.

Cînd generalul francez veni spre ora două sau trei dup^ amiază să-şi inspecteze linia de bătălie, o găsi formidabilă ; mai avea încă vreo patruzeci de mii de

luptători. Ordonă să se facă întăriri la Castiglione şi se duse el
însuşi la Lonato pentru a veghea în persoană mişcările trupelor sale, deoarece era deosebit de important să le adune, în timpul nopţii, în jurul localităţii Castiglione. Toată ziua Soret şi Herbin de-o jDarte, Dallemagne şi Saint- Hillaire de cealaltă merseseră pe urmele celor trei divizii duşmane din flancul drept al duşmanului şi a *celor despărţite de centru în ziua bătăliei de la Lonato,* le urmăriseră fără răgaz, făcînd prizonieri la fiecare pas. Batalioane întregi depuseseră armele la San-Osetto, altele la Gavardo, şi altele, în sfîrşit, rătăceau derutate prin văile vecine.

Vreo patru sau cinci mii dintre aceştia aflară de la nişte ţărani că la Lonato riu erau decît o mie două sute de francezi ; s-au dus acolo în speranţa de a-şi deschide un drum spre Mincio. Era ora patru după amiază ; Napoleon intrase şi el în oraş venind dinspre Castiglione. A fost anunţat că un parlamentar vrea să-i vorbească. în acelaşi, timp află că se pregăteşte un atac şi că nişte coloane duşmane au intrat prin Ponte San-Marco, că vor să intre în Lonato şi somează oraşul să se predea.

Noi însă eram încă stăpîni pe Salo şi pe Gavardo ; din clipa aceea devenea evident că nu puteau fi decît coloane rătăcite care căutau să-şi deschidă un drum. Napoleon ordonă numerosului său stat major să încalece ; ceru să-i fie adus ofiţerul trimis ca parlamentar şi ordonă să fie dezlegat la ochi în mijlocul forfotei unui mare cartier generaL „Du-te şi spune generalului tău, i-a spus el, pă-i dau opt minute pentru a depune armele. Se află în mijlocul armatei franceze ; după acest timp nu ar mai putea avea nici o speranţă."

Hărţuiţi vreme de trei zile, rătăciţi, derutaţi, nemaiştiind ce să facă, încredinţaţi că fuseseră înşelaţi de ţărani, cei patru sau cinci mii de oameni depuseră armele. E suficient acest episod pentru a vă forma o idee

despre dezordinea şi confuzia acestor divizii austriece care, bătute 2*
Salo, la Lonato, la Gavardo. urmărite peste tot, erau acum aproape distruse. Restul zilei de 4 şi noaptea fură folosite pentru a aduna toate coloanele şi pentru a le concentra lingă Castiglione*

8. *Bătălia de la Castiglione,* 5 *august„* în 4, înainte de a se lumina de ziuă, *armata franceza reunită în întregime,* numărînd douăzeci şi cinci de mii de oameni, inclusiv divizia lui Sérurier. ocupă înălţimile de la Castiglione — o poziţie excelentă. Generalul Sérurier, cu divizia care asediase Mantua, primise ordin să facă un marş de noapte şi înspre ziuă să cadă în spatele flancului sting al armatei lui Wurmser : atacul lui urma să constituie semnalul bătăliei. Se aştepta un mare succes moral de pe urma acestui atac prin surprindere : şi. pentru a-l face mai nimicitor, *armata franceză simula* o retragere.

De îndată ce se auziră primele împuşcături ale corpului de armată al lui Sérurier, care, fiind bolnav, fusese înlocuit cu *generalul* Fiorella, inamicul fu atacat cu putere ; soldaţii francezi au dat peste oameni a căror încredere în ei înşişi era zdruncinată şi care *nu mai luptau* cu înflăcărarea de la început. Un mamelon, in mijlocul cîmpiei, forma un sprijin puternic pentru flancul sting al inamicului. Generalul maior Verdier fu însărcinat să-1 atace ; aghiotantul *generalului şef,* Marmont, se îndreptă spre locul acela cu douăzeci de piese de artilerie : postul fu cucerit. Masséha atacă flancul drept. Augereau centrul, Fiorella flancul stîng, pe la spate : peste tot victorie ; inamicul fu pus într-o derută completă : numai oboseala excesivă a francezilor a salvat rămăşiţele armatei lui Wurmser, care fugiră în dezordine dincolo de Mincio. unde Wurmser spera să reziste ; de-acolo ar fi avut avantajul de a rămîne în legătură cu Mantua. Dar divizia lui Augereau se îndreptă spre Borghetto. cea a lui Massena spre Peschiera.

Generalul Guillaume, comandantul fortăreţei aeesteia din urmă, care fusese lăsat acolo cu numai patru sute de oameni, zidise porţile pentru a se apăra mai bine. Ar fi trebuit patruzeci şi opt de oile pentru a Ie debloca. Soldaţii au fost nevoiţi să sară peste ziduri pentru a ajunge la inamic. Trupele austriece care blocau Peschiera erau proaspete ; au rezistat timp îndelungat contra regimentului 13 de linie ; în cele din urmă au fost învinse, pierzînd- 18 tunuri şi mulţi prizonieri.

Generalul şef plecă cu divizia lui Serurier spre Verona. Ajunse acolo în 7, noaptea, Wurmser ordonase să se închidă porţile, vrînd să se profite de întunericul nopţii pentru a-şi transporta, în ascuns, proviziile ; dar porţile au fost străpunse cu lovituri de tun şi francezii au intrat m oraş. Austriecii au pierdut mulţi, oameni. Divizia lui Augereau, care n-a reuşit să-şi croiască drum prin Borghetto, reveni pentru a trece pe la Peschiera.

Pierzînd speranţa de a păstra linia de pe Mine io, Wurmser încercă să păstreze poziţiile importante de la Montebaîdo şi de la Roca d'Anfo. Generalul Saînt-Hilaire porni spre Roca d'Anfo, atacă duşmanul în valea Ludonului si făcu mulţi prizonieri. Fu cucerită Riva, şi Wurmser fu obligat să-şi ardă flotila. Massena porni spre Montebaîdo şi recuceri Corona. Augereau o luă in sus, pe malul stîng al rîului Adige, de-a lungul crestelor munţilor şi ajunse pînă la înălţimile de la Ala. Inamicul înregistră pierderi considerabile în atacurile pe care le încercă în timpul retragerii. Trupele sale îşi pierduseră moralul.

După înfrângerile suferite în două bătălii, ca cea de la Lonato şi cea de la Castiglione, Wurmser a înţeles, desigur, că nu mai putea şi să apere ceea ce francezii voiau să ocupe, şi să-şi asigure frontul de pe Adige. Se retrase la Rovereto şi la Trento. Şi armata franceză avea nevoie **de** repaus. Forţele lui Wurmser, după aceste înfrîngeri, erau încă egale cu ale noastre ; dar cu deosebirea că deacum înainte un batalion din armata din Italia punea pe

fugă patru batalioane inamice şî că peste tot adunam tunuri, prizonieri şi furnituri militare.

Wurmser aprovizionase garnizoana de la Mantua. e adevărat, dar nu mai avea în clipa aceea, din falnica lui armată, inclusiv cavaleria, mai mult de patruzeci-patruzeci şi cinci de mii de oameni. De altfel, după înfrîngerile pe care le-a suferit, descurajarea şi demoralizarea acestei falnice armate nu mai puteau fi comparate decît cu încrederea extraordinară care o anima la începutul campaniei.

Planul lui Wurmser, care ar fi putut reuşi în alte împrejurări sau împotriva altui adversar, trebuia totuşi să aibă rezultatul funest pe care 1-a avut ; şi, cu toate că la prima vedere înfrîngerea acestei mari şi falnice armate în atîl de puţine zile părea a se datora numai abilităţii generalului francez, care şi-a improvizat fără încetare manevrele împotriva unui plan general hotărît dinainte, trebuie admis că acest plan era conceput pe baze false. Căci era o greşeală să obligi corpuri de armată, care nu aveau între ele nici o posibilitate de legătură, să acţioneze separat *în faţa unei armate centralizate*, ale cărei comunicaţii erau uşor de asigurat.

Flancul drept nu putea comunica cu centrul decît prin Eovereto şi Lodron. O altă greşeală a fost aceea că a subdivizat corpul din flancul drept, fixînd obiective diferite pentru fiecare dintre divizii. Cea din Brescia nu a întîlnit pe nimeni împotriva ei, iar cea care a ajuns la Lonato a avut de-a face cu trupele care în ajun se aflau la Vcrona, în faţa flancului stîng austriac, care, în acest moment, nu mai avea pe nimeni în faţa sa. Armata austriacă număra trupe foarte bune dar avea şi unităţi mediocre ; toate cele care veniseră de pe Rin, cu Wurmser, erau excelente şi animate de speranţa victoriei ; dar toate cadrele vechii armate a lui Beaulieu, bătută de atîtea ori. tîrau după ele descurajarea. Una dintre dispoziţiile lui Wurmser, şi care datorită împrejurărilor avu urmările cele mai funeste, era aceea ca majoritatea flancului drept să fie formată din unguri, trupe greoaie, care, odată intrate în derută, nu au

mai ştiut cum să iasă din munţi şi, din cauza limbii lor, nu au putut să se facă înţeleşi.

9. *Al doilea asediu al Mantuei*. în primele zile de după ridicarea blocadei, garnizoana din Mantua s-a ocupat cu distrugerea lucrărilor construite de asediatori, pentru a aduce în interior tunurile şi muniţiile pe care le găsiră în jurul oraşului. Dar înfrîngerile rapide ale lui Wurmser li readuseră în curînd pe francezi în faţa cetăţii. Pierderea echipamentului de artilerie nu mai lăsa nici o speranţă de a putea întreprinde un nou asediu. Acest echipament, format cu mare greutate din tunuri adunate de prin diferitei fortăreţe din Italia, era pierdut aproape în întregime. Do altfel, anotimpul devenea prea ploios, deschiderea şi folosirea tranşeelor ar fi fost prea periculoasă pentru trupe, din momentul în care clima aspră avea să-şi dezlănţuie urgiile. Generalul francez, neavînd deci la îndemînă un echipament de asediu care să-i poată da siguranţa că va cuceri Mantua înainte de şase săptămîni, nu voi să formeze altul, care nu ar fi fost gata decît chiar în ipomentul în care evenimente noi puteau să-1 expună riscului de a-1 pierde încă o dată, forţîndu-1 de a ridica asediul pentru a doua oară. Se mulţumi deci cu o simplă blocadă, care căzu în sarcina generalului Sahuguet ; acesta atacă Governolo, iar generalul Dallemagne, Borgo-Fo^te ; le cuceriră la fel cum a fost cucerit şi Seraglio, respinseră duşmanul în incintele fortificaţiilor şi au organizat în jurul lui o blocadă foarte severă. S-au ocupat de multiplicarea redutelor şi

fortificaţiilor in jurul oraşului, spre a putea menţine blocada folosind cît mai puţini oameni cu putinţă ; căci in fiecare- zi numărul asediatorilor scădea din cauza ravagiilor pe care le făceau frigurile şi se prevedea cu groază că ravagiile nu vor face decît să crească odată cu venirea toamnei. E adevărat că şi garnizoana era supusă aceloraşi nenorociri şi suferea aceleaşi pierderi în oameni,

10. *Comportarea diferitelor popoare ale Italiei în timpul acestei crize.* Totuşi, poziţia Italiei* în puţinele zile care se scurseseră, fusese o adevărată revelaţie. Pasiunile se manifestau în voie ; toţi şi-au scos masca. Partidul duşman se arăta la Cremona, la Casalmaggiore, şi eîteva sein- tei s-au aprins la Pavia. în general, Lombardia arătă o atitudine foar te binevoitoare. Mai ales la Milano aproape tot poporul arătă o mare constanţă şi multă bărbăţie : ne-au cîstigat încrederea, meritînd din plin armele pe care le cereau, fără încetare, cu multă insistenţă. De aceea generalul Ie scria plin de satisfacţie : „Cînd armata bătea în retragere, cînd partizanii Austriei şi duşmani libertăţii o credeau pierdută fără speranţă, cînd vouă înşivă vă era imposibil să bănuiţi că această retragere nu era decît o stratagemă, aţi dovedit un zel şi un caracter care v-au atras stima armatei şi vă vor face să meritaţi protecţia Republicii franceze.

în fiecare zi poporul vostru devine tot mai demn de libertate. Energia voastră creşte din zi în zi. Fără îndoială că în curînd veţi păşi cu glorie pe scena lumii. Primiţi expresia satisfacţiei mele şi urările sincere, pe care vi Ie face poporul francez, de a vă vedea liberi şi fericiţi".

Populaţia din Bologna, Ferrara, Reggio, Moderia arăta un real interes pentru cauza noastră. Parma rămase credincioasă armistiţiului ; dar regenţa din

Modena se arătă deschis duşmana noastră. La Roma francezii au fost hui-

d/uiţi pe strada şi s-a proclamat expulzarea lor din Italia; S-a suspendat aplicarea condiţiilor de armistiţiu care nu fuseseră încă îndeplinite. Generalul şef ar fi putut pedepsi o asemenea conduită ; dar avea alte preocupări care l-au obligat să amine pedeapsa pînă cînd negocierile ar fi dovedit că partea cealaltă nu regretă comportamentul său.

Cardinalul Mattey, arhiepiscop de Ferrara. îşi arătă bucuria la vestea ridicării asediului Mantuei. Chemă populaţia să se răscoale împotriva francezilor. Puse stăpînire pe citadela din Ferrara pe care arboră culorile papale. Papa trimise imediat un legat acolo, violînd astfel condiţiile armistiţiului. După bătălia de la Castiglione. generalul france?, ordonă ca Mattey să fie arestat şi dus la Brese;a. Cardinalul, consternat, nu răspunse decît prin- tr-un singur cuvînt : *peccavi* [1] *!* ceea ce îl dezarmă pe Napoleon, care se mulţumi sâ-1 ţină trei luni într-un seminar din Brescia. Mai apoi, acest cardinal a fost plenipotenţiar al papei la Tolentino. Cardinalul Mattey era dinţi-o familie princiară din Roma : era un om mărginit, cu puţine talente, dar era considerat drept un credincios sincer Respecta pînă în cele mai mici amănunte practicile cult a tui. După moartea papei Pius al Vl-lea, Curtea din Viena s-a agitat mult, la conclavul de la Veneţia, pentru a face să fie numit papă ; dar n-a reuşit. *Chiar amonit, episcop de Imola, împinse si-si luă numele de Pius al Vll-lea.*

N B. a editorului, scrisă precum i-a fost dictată.

Raportul nu scrie decît despre douăzeci de mii de oameni aduşi de Wurmser de pe Rin. In acest capitol se vorbeşte despre treizeci de mii şi pe bună dreptate. Inegalitatea forţelor a fost în permanenţă atît de mare între

[4] - [5] Am grecii (lat.) (n. t.).

cele două armate, încît generalul francez, în rapoartele sale, se considera obligat adesea să micşoreze forţele inamicului pentru a nu-şi descuraja propria armată. Astfel se explică deosebirile de cifre care se întîlnesc uneori între această lucrare şi documentele oficiale.

BĂTĂLIA DE LA ARCOLE

De la ofensiva lui Alvinzi, din 2 noiembrie 1796 pînă la totala alungare a armatei sale, în 21 a aceleiaşi luni ; vreme de nouăsprezece zile

1. Mareşalul Alvinzi preia comanda noii armate austriece ; forţa acesteia. Armatele franceze de pe Rin şi de pe Sambre-et-Meuse fuseseră bătute în Germania şi trecuseră iar dincoace de Rin. Aceste succese consolau Curtea din Viena de pierderile din Italia. Ele îi dădeau posibilitatea de a umili orgoliul francezilor în această campanie. Curtea dădu ordin să se formeze o armată care să degajeze Mantua, să-1 salveze pe Wurmser şi să răzbune afronturile pe care le suferise acolo. Adună patru divizii *de infanterie şi una de cavalerie* în Friul şi două în Tirol, care, împreună, numărau şaizeci de mii de oameni. Aceste trupe se compuneau din detaşamente puternice ale armatelor victorioase din Germania, din cadre recrutate din armata lui Wurmser, la care se adăugau, în urma unei recrutări extraordinare, cincisprezece mii de croaţi. Comandamentul general fu încredinţat mareşalului Alvinzi, iar corpul special din Tirol, de vreo optsprezece mii de oameni, fu încredinţat generalului Darvidovici. Senatul din Veneţia îi sonda în secret pe austrieci. I se părea ca fiind demonstrat faptul că succesele cauzei franceze ar fi însemnat pierzania aristocraţiei veneţiene. Vedea în fiecare zi cum populaţia ee **o** domina pe Continent se agită şi strigă în gura mare că e nevoie de o revoluţie. Curtea din Roma îşi scosese

masca : văzîndu-se compromisă de cînd cu afacerea Wurmser, socotea că nu putea fi salvată decît prin succesele Austriei. Nu îndeplinea nici una din condiţiile armistiţiului de la Bologna ; vedea cu groază că generalul francez, printr-o moderaţie prefăcută şi prin negocieri prelungite, amîna clipa pedepsei. De altfel era încîntată de succesele din Germania şi fusese bine informată despre efectivele reduse ale francezilor şi despre numărul mare de bolnavi ; Roma punea în mişcare mijloacele ei materiale, ridicînd trupe şi punînd în acţiune mijloace morale, încercînd, cu ajutorul călugărilor şi al preoţilor, să convingă populaţia de slăbiciunea francezilor şi de forţa irezistibilă a austriecilor.

2. Situaţia bună a armatei franceze ; populaţia din Italia. Generalul francez întreţinuse mult timp iluzia că va primi noi întăriri. Ceruse răspicat Directoratului, fie ca armatele de nord să treacă din nou Rinul, fie să i se trimită cincizeci de mii deoameni. I s-au făcut promisiuni care nu au fost- îndeplinite ; şi toate ajutoarele care i s-au trimis s-au redus la patru regimente, detaşate din Vendee ; în această regiune, starea de spirit a populaţiei se ameliorase. Cele patru regimente, numărînd cam opt mii de oameni, au sosit pe rînd într-un interval de două luni. Ele au fost de mare ajutor compensînd pierderile suferite ***în*** *lunile precedente* şi au menţinut armata activă la numărul ei obişnuit de treizeci de mii de combatanţi. Scrisorile din Tirol, din Friul, din Veneţia, din Roma nu încetau să *vorbească* despre marile pregătiri care se făceau împotriva francezilor ; dar de data aceasta, starea de spirit a populaţiei precum şi alte circumstanţe dădeau o cu totul altă fizionomie Italiei şi situaţiei existente. Nu mai era ace- teşi lucru ea înainte de Lonato şi Ca^glkme, Mincuaile de vitejie făptuite de francezi,, numeroasele înfrmgeri ferite de austrieci schimbaseră opinia publică. Pînă atunci,, trei sferturi din Italia credea că era

imposibil ea firaneezS. să-şi păstreze cuceririle-. Astăzi trei sferturi, din aceeaşi Italie nu credea că ar fi în puterea austriecilor să le smulgă vreodată. Sosirea celor patru regimente care veneau dîn Franţa fu anunţată- cu surle şi tobe;. Se deplasau pe batalioane, astfel încît, formau douăsprezece coloane.. S-au luat toate măsurile pentru ca localnicii' şi *parte* din armată să creadă cS ne-am. întărit: cu domspre-- zece regimente.,

Se credea că Mantua era lipsită de provizii;, şi că acest oraş fortificat va cădea negreşit înainte ca armata austriacă să poată începe lupta ; astfel încît trupele noastre :nu îşi făceau griji cîrid auzeau de pregătirile *Austriei : păreau sigure* de victorie« Armata era bine hrănită^ bine plătită, bine îmbrăcată ; artileria era numeroasă şi bine atelată, cavaleria,, ca să spunem) adevărul, era puţin numeroasă dar' nu ducea , lipsă de nimic şi era şi ea într-o stare excelentă.

Populaţia, din toate ţimutoile ocupate de armatele noastre făcea acuma cauză comur*ă cu noi. Dorea din toată inima să învingem. în rîndul populaţiei din ţinuturile de dincolo de Pad domnea o asemenea stare de spirit că ea singură ar fi putut face faţă recruţilor pe care cardinalul secretar de stat de Ia Roma îi numea armata papei, De altminteri» această Curte nenorocită,, lipsită de inteligenţă, de quraj*, de talente şi de bunS credinţă, nu era de temut.

3. Bătălia de ta Bventa; Vaubois evacuează, Tirolul îh dezordinea La începutul Iui noiembrie, cartierul general ai armatei' austriece se afla la ConegBano şi numeroase **poe***t/ari* xmpiiizeau malul *sting* al PiaveL *la* Tirol, in faţa fiecărui corp francez, se formau, pe linia rîului Lavisio, cîte un corp inamic ; peste tot, duşmanul se arăta puternic, Planul, lui Al vinzi era clar ; el nu voia, cum făcuse Wurra- ser, să atace prin Tir ol ; îi era fiică să se angajeze în munţi, Ei atribuia succesele *de la Lonato şi*

Castiglione inteligenţei soldatului francez şi instruirii lui superioare. Hotărî deci să dea atacul principal prin cîmpie şi să ajungă Ia Adige prin Verona, Vicenza şi Fado va. In 2 noiembrie generalul Alvinzi construi două poduri peste Piave .şi pomi spreJBassano cu vreo patruzeci şi noaâ sau cincizeci de mii de oameni.. Massena ţinu în loc toate coloanele, li obligă să~şî desfăşoare toate forţele, cîştigă citeva zile şi se replie spre' Vicenza unde veni şi generalul francez care aducea cu el divizia Iui Augereau, o brigadă de Ia Mantua, şi din clipa aceea avea sub comandă în ere douăzeci şi douăzeci şi două de mii de oameni. Planul lui Napoleon era să-1 bată pe Alvinzi şi să pornească apoi spre Trento, parcurgînd în sens invers drumul pe care îl făcuse cu puţin timp înainte, şi să atace pe la spate armata care opera în TiroL Alvinzi, care trecuse Brenta, a fost atacat în ziua de 5 şi dat peste cap,. Toate diviziile Iui au fost aruncate dincolo de acest *rîu<*

Dar Vaubois, care era angajat în luptă cu inamicul încă din 2 noiembrie, nu s-a putut menţine nici la Trenta şi nici pe o altă poziţie intermediară. Divizia Iui, care încetase să mai lupte pentru a păstra terenul, revenea în dezordine spre Verona. Totul ne făcea să ne temem că poziţiile noastre de la Corona şi de la Montebaldo *nu vor putea opri inamicuL Existau temeri şi în ceea ce priv-eşte* asediul MantueL Generalul şef *fu deci obligat* să se retragă spre Verona şi să ajungă acolo cit mai devreme pentru a regrupa trupele Iui Vaubois şi pentru *a asigura* poziţiile de Ia- Montebaldo şi de la RivolL Trecu în revistă divizia lui
Vaubois pe platoul de la Rivoli : „Soldaţi ! le-a spus el pe un ton sever, nu sînt mulţumit de voi. Nu aţi. dat dovadă nici de disciplină, nici de curaj. Aţi cedat la primul eşec. Nu aţi reuşit să vă regrupaţi pe nici o poziţie, deşi în cursul retragerii voastre au existat cîteva inexpugnabile. Soldaţi din regimentele 35 şi 39, voi nu sînteţi soldaţi francezi. Să se ia aceste drapele şi să se scrie pe ele : Nu

mai fac parte din armata din Italia !" O tăcere apăsătoare domnea în toate eşaloanele ; consternarea se citea pe toate chi- pifrile. S-au auzit hohote de plîns ; lacrimi mari curgeau din ochii tuturor şi aceşti vechi soldaţi puteau fi văzuţi cum, în emoţia lor, strică alinierea pentru a-şi şterge lacrimile. Generalul şef se văzu obligat să le adreseze cîteva cuvinte de consolare, „Generale, i-au strigat soldaţii, *trimit e-ne în avangardă* şi vei vedea dacă facem parte sau nu din armata din Italia ! \ !" într-adevăr, aceste regimente care au fost cel mai sever admonestate au fost trimise în avangardă şi s-au acoperit de glorie.

4. *Bătălia de la Caldiero, 12 noiembrie*. Operaţiunile lui Alvinzi au fost încununate de cel mai deplin succes ; ajunsese stăpîn pe întreg Tirolul şi pe tot ţinutul dintre Brenta şi Adige ; dar ce era mai greu încă *nu fusese făcut :* trebuia să traverseze rîul Adige forţînd trecerea în faţa armatei franceze. Drumul de la Verona la Vicenza mergea de-a lungul rîului cale de trei leghe şi nu părăsea direcţia *fluviului decît* la Ronco, unde cotea perpendicular spre stînga *îndreptîndu-se* spre Vicenza ; la Villa-Nova, micul rîu Alpon taie şoseaua şi se varsă, după ce traversează Arcole, în Adige, între Ronco şi Albaredo. La stînga de Villa-Nova se găsesc înălţimi care oferă poziţii foarte bune, cunoscute sub numele de Caldiero. Ocupînd aceste poziţii păstrezi o parte din Adige, controlezi Verona şi eşti în măsură să cazi în spatele duşmanului dacă acesta s-ar îndrepta spre Adigele-Inferior.

Generalul francez abia *asigurase* apărarea localităţii Montebaldo şi întărise trupele lui Vaubois că şi voi să ocupe Caldiero ca şi cum ar fi dorit să ofere mai multe şanse unei defensive şi să dovedească o atitudine şi mai energică. în 11 ajunse la Verona, cu brigada lui Verdier în frunte, dădu peste cap avangarda inamică şi sosi în curînd la poalele înălţimilor de la Caldiero : dar Alvinzi ocupase el însuşi această poziţie, care era *bună* şi împo-

triva Veronei. In 12, în zorii zilei, putea fi văzută întreaga lui armată împmzind înălţimile pe care le acoperise cu nişte baterii formidabile. Odată făcută recunoaşterea terenului, Massena trebui să atace înălţimea şi să forţeze flancul drept al inamicului ; cucerirea acestei înălţimi, şi inamicul o apăra prost, decidea soarta bătăliei. Generalul Launay înaintă cu o jumătate de brigadă şi cuceri înălimea ; dar nu se putu menţine acolo şi fu făcut prizonier, ntre timp începu o ploaie torenţială, drumul deveni în curînd impracticabil pentru artileria noastră ; în vreme ce noi eram zdrobiţi de cea a duşmanului. Eram prea dezavantajaţi pentru a încerca să urcăm împotriva unui duşman amplasat pe poziţii. Atacul a fost contramandat, armata mulţumindu-se să susţină lupta în tot cursul zilei. Cum ploaia a ţinut toată ziua şi a doua zi, generalul francez a hotărît să se întoarcă în tabăra de la Verona.

în această luptă pierderile au fost egale, totuşi inamicul şi-a atribuit pe bună dreptate victoria, deoarece avanposturile sale s-au apropiat de San-Michele şi situaţia francezilor a devenit cu adevărat critică.

5. *Nemulţumiri şi diferite opinii care produc agitaţie în armata franceză.* Vaubois, bătut în Tirol, avusese pierderi considerabile ; nu mai avea decît şase mii de oameni. Celelalte divizii, după ce luptaseră vitejeşte pe Brenta, erau obligate să se retragă spre Verona, după ce au eşuat in operaţia de la Caldiero. Ideea că inamicul e puternic pusese stăpînire pe minţile oamenilor. Soldaţii lui Vaubois, pentru a justifica retragerea lor din Tirol, spuneau că luptaseră unul contra trei. Chiar şi soldaţii care rămăseseră sub ochii lui Napoleon găseau că duşmanii sint prea numeroşi. Cele două divizii. în urma pierderilor, nu mai numyrau decît treisprezece mii de oameni sub arme.

Inamicul avusese şi el pierderi, fără. îndoială, dar era in avantaj : cîştigase sentimentul superiorităţii sale, avusese posibilitatea să vadă cit de puţini francezi au mai rămas : şi de aceea nu se mai îndoia nici de eliberarea

Mantuei, nici de cucerirea Italreir Adunase multe scări şl făcea multe altele, voind să ia Verona cu asalt. La Mant.ua, garnizoana începuse să acţioneze ; făcea adeseori ieşiri, hărţuindu-i fără încetare pe asediatori : iar trupele acestora erau prea slabe pentru a ţine piept unei garnizoane atlt de puternice. în fiecare zi erau informaţi că duşmanul primea un nou ajutor : noi nu puteam spera nici unul ! în fine, agenţii Austriei, cei ai Veneţiei şi ai papei făceau mare caz de succesele iui Alvinzi şi de superioritatea pe care acesta o avea asupra noastră, Nu mai eram în situaţia de a trece la ofensivă în nici un punct : într-o parte, era poziţia de la Caldiero pe care nu reuşiserăm s-o cucerim ; de altă parte, cheile Tirol ului care fuseseră teatrul înfrîn- gerii lui Vaubois. Dar chiar dacă am fi ocupat poziţii care să ne permită acţiuni împotriva lui Alvinzi. acesta ne era mult superior din punct de vedere numeric. Pentru moment. situaţia ne interzicea orice ofensivă; trebuia deci să lăsăm iniţiativa de partea duşmanului şi să aşteptăm cu singe rece acţiunile pe care el urma să le întreprindă. Anotimpul era foarte nefavorabil, ¡ploua cu găleata ***şi*** armata se mişca in noroi. Bătăliile de la Caldiero ŞT din Tirol făcuseră să scadă sensibil moralul armatei. Mai aveam încă sentimentul superiorităţii asupra duşmanului .la număr egal, dar nu credeam să putem rezista în inferioritatea numerică în care ne găseam. Un mare număr de viteji fuseseră răniţi de două sau trei ori în diferite bătălii de la stosirea lor în Italia. Proasta dispoziţie avea şi ea un rol în această situaţie

„Nu putem singuri să facem treaba tuturor, sp.uneau aceştia : armata lui Alvinzi care se află aici este aceea în faţa căreia s-au retras armatele de pe Rin şi de pc Sam-bre-et-Meuse; şi aceste armate stau degeaba în acest moment ; de ce adică trebuie să facem noi ceea ce trebuiau să facă ei ? Nu ni se trimit ajutoare ; dacă sîntem bătuţi, ne vom reîntoarce în Alpi ca nişte fugari, şi

fără glorie. Dacă, dimpotrivă, ieşim învingători, ce ne va aduce această victorie ? împotriva noastră va fi trimisă o altă armată ca aceea a lui Alvinzi, aşa cum Alvinzi însuşi a venit în locul lui Wurmser ; şi în această luptă mereu inegală, e fim- pede că pînă la urmă vom fi zdrobiţi.[u]

Napoleon *le răspundea* : „Nu mai avem de făcut decît un singur efort şi Italia e a noastră. Alvinzi, fără îndoială, are o armată mai numeroasă decît noi, dar jumătate clin trupele sale sînt formate din recruţi ; şi de îndată ce el e bătut, Mantua cade; rămînem stăpini pe Italia şi astfel misiunea noastră se încheie, căci nu numai Italia dar şi pacea generală depind de Mantua. Vreţi să mergeţi rn Alpi, dar nu mai sînteţi în stare. De la viaţa aspră şi obositoare pe care aţi dus-o pe stîncile acelea pustii aţi putut veni aici să cuceriţi plăcerile Lombardiei ; dar pleeînd din bivuacurile primitoare şi înflorite ale Italiei, nu veţi mai fi în stare să răbdaţi greutăţile de pe vîrfurile acelea neînduplecate ; şi nu veţi mai suporta mult timp, fără să cîrtiţi, ninsorile **şi** gheţurile **Alpilor.** Ne-au **sosit ajutoare** ; mai aşteptăm şi altele ; multe sînt pe drum. Cei care nu vor sa se mai bată, cei care sînt destul de bogaţi, să nu ne mai vorbească de viitor. Bateţi-1 pe Alvinzi şi răspund eu de celelalte ! ! !" Aceste cuvinte, repetate de toate inimile generoase, ridicau moralul şi făceau ca oamenii să oscileze între sentimente opuse. De aceea, ba descurajată, armata ar fi voit să se retragă, ba plină de entuziasm, ar fi voit să pornească la luptă.

Cînd s-a aflat la Brescia, Bergamo, Milano, Cremona, Lodi, Pa via, Bologna că armata suferise un eşec, răniţii, bolnavii, deşi nevindecaţi, au ieşit din spitale spre a-şi ocupa locurile în rîndurile combatanţilor, cu rănile încă sîngcrînde. Astfel de gesturi au fost deosebit de mişcătoare, au produs cea mai vie emoţie în întreaga armată.

6. Marş de noapte spre Ronco ; armata trece rial Adige, pe un pod de vase. In sfîrşit, la 14 noiembrie, îndată după căderea nopţii, *tabăra de la Verona* a primit ordin de plecare. Coloanele au pornit în marş. în cea mai mare linişte ; au traversat oraşul, regrupîndu-se pe malul drept. Ora la care s-a dat ordinul de plecare, direcţia de marş care indica o retragere, tăcerea care s-a -păstrat, contrar obiceiului de a aduce la cunoştinţă, prin ordin de zi. că urmează o bătălie, situaţia în general, în sfîrşit totul nu lăsă nici o îndoială că este vorba de o retragere. Această primă manevră de retragere, care antrena în mod necesar ridicarea asediului de la Mantua, *prevestea* pierderea întregii Italii. Acei localnici care-şi puseseră în victoriile noastre speranţa unei alte soarie priveau îngrijoraţi şi cu inima strînsă mişcările acestei armate care ducea cu ea toate nădejdile lor.

Totuşi, în loc de a urma drumul spre I^eschicra, armata o ia deodată la stînga şi merge de-a lungul rîului Adige ; înainte de a se lumina de ziuă ajunge la Ronco;

Andreossy tocmai termina aici construcţia unui pod ; şi armata, la primele raze ale soarelui, vede cu uimire cum printr-un simplu „la stingă", ajunge pe malul celălalt. Atunci, ofiţerii şi soldaţii, care pe vremea cînd îl ¿urmăreau pe Wurmser traversaseră aceste locuri, încep să ghicească intenţia generalului. Văd că generalul, neputînd cuceri Caldiero, îl înconjoară ; că neputînd face nimic în cîmpie, cu douăsprezece mii de oameni împotriva a patruzeci şi cinci de mii, atrage duşmanul pe nişte drumuri de ţară într-o vastă regiune de mlaştini întinse, unde numărul nu va mai însemna nimic, dar unde curajul celor din capul coloanei va însemna totul. Atunci, speranţa victoriei animă din nou toate inimile şi fiecare promite să se întreacă pe sine pentru a ajuta la realizarea unui plan atît de frumos şi de îndrăzneţ.

Kilmaine rămăsese la Vcrona cu o mie cinci sute de oameni din toate armele, cu porţile ferecate şi cu orice comunicaţie sever interzisă. Inamicul nu ştia nimic de mişcările noastre.

Capul de pod de la Ronco a fost amplasat la dreapta rîului Alpon la vreun sfert de leghe de vărsarea acestuia. Dacă ar fi fost pe malul stîng, înspre Albaredo, armata s-ar fi aflat în cîmpie, dar ea căuta să ajungă în mlaştini, iunde numărul rămînea fără efect. Pe de altă parte, exista teama ca Alvinzi, informat de aceste mişcări, să nu atace Verona pe neaşteptate şi să o cucerească ; ceea ce ar fi obligat corpul de la Rivoli să se retragă la Peschiera şi ar fi compromis corpul de la Ronco. Trebuia deci ca armata să ¿e plaseze pe malul drept al rîului Alpon, pentru a putea cădea în spatele duşmanului care ar fi atacat Verona, sprijinind astfel cetatea prin malul stîng, ceea ce nu am fi putut face dacă am fi stabilit capul de pod pe malul stîng al rîului Alpon, pentru că inamicul ar fi putut să ocupe malul drept al rîului şi, astfel protejat;

;*ă .cucerească Verooa. Acest dubiu motiv determinase deci amplasarea capului de pod.. Or, de la Ronco, unde era el, porneau trei drumuri ; şi toate erau înconjurate de mlaştini. Primul mergea spre Verona, urcînd de-a. Lungul rîului Adige ; al doilea ducea la Vilia-Nova şi trecea prin faţa oraşului Arcole, • care avea un. pod Ia o Leghe şi jumătate de Adige peste micul tiu Alpon Al treilea eobora pe lingă Adige şi ajungea la Albaredo.

7. *Ba talia de fa Arco te, ziua înîîia, 15 noiembrie* Trei. colo&ae au pornit pe aceste trei drumuri Una, în stingă, a mers in sus pe Adige pînă la extremitatea mlaştinilor ; din locul acela se putea comunica fără nici o greutate ou Verona ; punctul acesta era dintre cele mai importante. AfLîndu-ne acolo nu ne mai temeam că inamicul ar ataca Verona, deoarece am fi fost in spatele său.. Coloana din dreapta s-a îndreptat spre Albaredo şi 1-a ocupat pînă la Alpon.. Cea din centru s-a îndreptat spre Arcole, unde tîralioru noştri au ajuns pînă Ia pod, fără să fie observaţi. Era ora cinci dimineaţa şi duşmanul nu ştia nimic.. Primele focuri au fost trase pe podul de la Arcole, unde două batalioane de croaţi, eu două tunuri, erau instalate într-un punct de observaţie, pentru a păzi spatele armatei, unde erau toate depozitele, şi pentru a supraveghea trupele pe care garnizoana de la Legnano le-ar fi putut arunca în luptă. Această fortăreaţă era la numai trei leghe ; inamicul a făcut imprudenţa de a nu trimite ^ posturi pînă la Adige ; considera că în zona aceasta nu sînt decit nişte mlaştini impracticabile,. Sectorul dintre Arcole şi .Adige nu era deloc păzit ; s-a mulţumit să. trimită patrule de husari, care, de trei ori pe zi, patrulau pe diguri si cercetau malul rîului Adige, Drumul de la Ronco :1a Arcole întiineşte Alponut la două mile şi de acolo urcă, pînă la pod, o milă pe malul drept al acestui

riuleţ,, care eoieşte brusc spre dreapta şi intră In satul ¡Arcole* Croaţii stăteau în bivuacuri c,u *flancul dreyt* spre sat şi cu flancul sting spre gura rîului. Din această poziţie aveajU în faţă *digul** de care nu erau despărţiţi decît de riuleţ trăgind drept înainte, luară din flanc coloana al cărei cap era la Arcole., Trebuia făcută o repliere in mare grabă pînă la punctul în care drumi l mi-şr mai dezvăluia flancul spre malul stîng. Al vinzi a fost informat că s-au tras eîteva focuri de puşca pe podra! de "la Arcole nu le~a prea acordat atenţie. Dar în zori, de la Caldiero. şi din- clopotniţele din vecinătate s-au putut observa mişcările francezilor., De altfel patrulele de recunoaştere ale husarilor,, care . in fiecare dimineaţă mergeau- de-a îungyl rîiilui Adige ca să vadă ce se in- tîmplase- noaptea, au fost primite cu focuri de puşcă trase din direcţia digurilor şi urmărite de cavaleria iran- <ˢeză.. Alvinzi ajunse deci la- certitudinea că francezii trecuseră rîul Adige şi că şi-au stabilit poziţii pe toate digurile- I se părea o nebunie să-şi închipuie că o întreagă armată ar fi fost adusă in mijlocul ¡unor mlaştini impracticabile. Crezu mai degrabă că era un detaşament postat în partea aceea ea să-1 fcărţuîască în momentu'J. dnd. s-ar lansa un atac masiv dinspre Verona. Totuşi, cum cercetaşi! care veneau dinspre Verona i-au raportat că pe acolo era linişte,. Alvinzd consideră că e important să respingă aceste trupe franceze dincolo de Adige pentru a avea linişte in spatele frontului. îndreptă o divizie spre digul de **la** Arcole şi o alta **spre digul care** merge *de-a lungul* rîului Adige cu ordinul **de a mătura** *tot* **ce** vor întilni în calea lor şi **de** a **arunca inamicul în rîu** Către ora nouă *dimineaţa*> **aceste** două **divţzii atacă într-a**devăr cu **vigoare. Mass£na, care era însărcinat cu digul** din stînga, după **ce a lăsat inamicul să** se **angajeze, s-a** aruncat asupra lui, **1**-a dat' înapoi, i**~a provocat** *mu***iie** pierderi şi a luat un mare număr de prizonieri. La fel s-a procedat şi pe digul de la Arcole : s-a aşteptat pînă cînd inamicul a trecut de mijlocul podului. A fost atacat- în

pas de asalt ; a fost pus în derută şi s-au luat mulţi prizonieri. Cucerirea localităţii Arcole devenea de cea mai mare importanţă pentru că de acolo se ajungea în spatele inamicului şi ne puteam stabili acolo înainte ca duşmanul să se fi reorganizat. Dar prin poziţia lui, podul de la Arcole rezista la toate atacurile noastre. Napoleon încercă un ultim efort personal : înşfăcă un drapel, se avîntă pe pod şi *îl înfipse* acolo. Coloana pe care o conducea trecuse de jumătatea podului cînd un foc din flanc a făcut să eşueze atacul. Grenadierii din faţă, părăsiţi de cei din spate, ezită ; sînt puşi şi ei pe fugă, clar nu vor să-şi părăsească generalul î'1 apucă de mîini, de păr, de haine, si îl trag cu ei, fugind printre morţi şi muribunzi, prin fumul bătăliei. *Generalul şef* cade într-o mlaştină ; se scufundă pînă la brîu ; *e în mijlocul duşmanilor ;* dar francezii îşi dau seama că generalul nu mai e cu ei. Se aude un strigăt : ,,Soldaţi, înainte pentru a-1 salva pe general !" Vitejii se reîntorc deîndată în pas alergător asupra duşmanului, îl resping pînă *dincolo de pod* şi Napoleon e salvat. Această zi a fost ziua devotamentului militar. Generalul Lannes venise în fugă din Milano ; fusese rănit la Governolo ; era încă suferind în momentul acela ; s-a aşezat între duşman şi Napoleon, 1-a acoperit cu corpul său şi a fost rănit de trei ori, nevrînd cu nici un chip să-1 părăsească. Muiron, aghiotant al generalului şef, a fost omorît în timp ce-1 acoperea cu corpul lui pe general... Moarte eroică şi emoţionantă !... Belliard, Vignoles au fost răniţi, readucînd trupele *înainte.* Aici a fost omorît viteazul *general* Robert.

S-a construit un pod la gura rîului Alpon, pentr,u a cuceri Arcole prin spate ; dar în acest timp, Alvinzi, informat de adevărata stare a lucrurilor şi fiind foarte alarmat de *pericolul* în care se găsea poziţia lui, abandonase Caldiero, îşi demontase bateriile şi trecuse peste Alpon toate depozitele, toate proviziile, toate rezervele.

Din clopotniţa de la Ronco francezii vedeau cu durere cum le scapă aceasta pradă şi abia atunci, şi urmărind mişcările precipitate ale inamicului, şi-au putut da seama de toată amploarea şi de urmările planului generalului francez. Fiecare vedea care ar fi putut fi rezultatele unei combinaţii atît de profunde şi atît de îndrăzneţe : armata d»uşmană scăpa de distrugere. Abia către ora patru generalul Guyeux.s-a putut îndrepta spre Arcole de-a lungul malului sting *al rîului Alpon.* Satul a fost cucerit fără luptă ; clar nu mai era de nici un folos ; a fost oqupat cu o întîrziere de şase ore ; inamicul ocupase poziţii naturale. Arcole nu mai era decît un post intermediar între fronturile celor două arma ce. In timpul dimineţii, satul se afla în spatele inamicului.

Totuşi, această *zi* a fost încununată de mari rezultate : Caldiero era evacuat, \ar Verona nu mai era în pericol. Două divizii de-ale lui Alvinzi fuseseră învinse cu pierderi considerabile. Numeroasele coloane de prizonieri şi un marc număr de trofee care au *defilat prin tabără* au trezit un mare entuziasm printre soldaţii şi printre ofiţerii care şi-au redobîndit încrederea în ei înşişi şi se simţeau victorioşi.

A doua zi, 16 noiembrie. Iată însă că Davidovici, cu corpul de armată din Tirol atacase, încă din ajun, înălţimile de la Rivoli. Il alungase pe Vaubois constrîngîndu-1 să se retragă spre Castel-Nuovo. Mesagerii duşmanului apăreau la porţile Veronei. Kiimaine, care **se** vedea scăpat de Alvinzi şi după evacuarea localităţii Caldei.ro nu mai avea nici o teamă în privinţa malului stîng, şi-a îndreptat *toată atenţia* spre malul drept. Dai' era de temut că dacă inamicul va ataca cu vigoare Castel- Nuovo ar putea să îl preseze pe Vaubois, să ajungă îa Mantua, să atace prin surprindere armata asediatoare şi să se unească cu garnizoana, tăind totodată retragerea cartierului general al armatei care se aña la Ronco, Trebuia deci ca în zorii zilei să fim în

măsură să-1 susţinem pe Vaubois, să protejăm Mantua şi liniile ei de comunicaţie, şi să-1 batem pe Davidovicî dacă în cursiui zilei ar ti încercat să înainteze. Pentru reuşita acestui proiect £ra nevoie să se calculeze totul la oră. Generalul hotărî deci, neştiind sigur ce se întîmplase în cursul zilei, să presupună că totul a mers prost în ceea ce îl privea pe Vaubois. Evacuă satul Arcóle, care costase atîta. aînge : îşi replic toată armata pe malul drept al rîului Adige, nelă- fiînd pe malul sting decît o brigadă şi cîteva tunuri. Ordonă ca trupa să ia masa pe poziţii, aşteptmd să afle *ce* s-a intimplat în sectorul lui Vaubois, în timpul acelei zile. Dacă duşmanul a atacat Şastel-Nuovo, trebuia ridicat podul de pe Adige, sa dispărem din faţa lui Alvinzi, să ne găsim la ora zece, în spatele lui Vaubois, ta *Castel-Nuovo şi să dăm inamicul peste cap înspre RivolL* în tabăra de la Arcóle au fost lăsate focurile aprinse şi cîteva avanposturi pentru ca Alvinzi să nu observe nimic. La **ora** patru **după** miezul **nopţii s**-a dat ordin ca armata să fie gata de drum. Dar **în** acelaşi moment s-a aflat că Vaubois **era** încă pe **poziţii, la** jumătatea drumului dintx^e **Rivoli şi Castel-Nuovo, şi dădea** asigu**rări** că **va rezista toată ziua, Davidovici era** acelaşi general **cai^e** comandase **¿una din diviziile pe care Wurmser o trimisese să atace prin Chiese : îşi aducea aminte de rezultate : nu mai voia să-şi compromită pozi-**ti.a. în acest timp, pe la orele trei dimineaţa, Alvinzi, afiînd de direcţia de marş a francezilor, ocupă imediat Arcole şi trimise in zori două coloane înspre digurile de pe Adige şi de Ia Arcole pentru a ne ataca. împuşcăturile au început la două sute de stînjeni de podul nostru ; trapele noastre l-au trecut, făcînd cale întoarsă, în pas alergător, s-au năpustit asupra duşmanului, i-au distrus poziţiile, l-au urmărit cu înclîi jire pînă la marginea mlaştinilor pe care inamicul ie-a umplut cu morţi. Drapele, tunuri, prizonieri au fost trofeele acestei zile, *in* care alte două divizii de-ale lui Alvinzi fură învinse.

Spre seară, *generalul francez,* din aceleaşi motive şi prin aceleaşi combinaţiuni, făcu aceeaşi .mişcare ca în. **ajun>** îşi concentra toate trupele pe malul drept al evului Adige, nelăsînd deeît o avangardă pe malul sting.

9. Ziua a treia, 17 noiembrie. în acest timp. Alvinzi, indus în eroare de un spion care îl asigurase că generalul francez trecuse înapoi peste Adige, că se îndrepta spre Mantua şi că nu lăsase decît o avangardă la Ronco, îşi puse armata în marş, de îndată ce s-a luminat de ziuă, cu intenţia de a cuceri podul de la Ronco. Cu un moment înainte de revărsatul zorilor, am aflat că n*u s-a întîmplat nimic în sectorul lui Vaubois, că Davidovici nu făcuse nici o mişcare. Am revenit pe celălalt mal al Adigelui, Capul coloanelor noastre s-a întîlnit la mijlocul digurilor cu două divizii ale lui Alvinzi, S-a dat o luptă îndîrjită, trupele noastre fiind, *alternativ, cînd în atac cînd în retragere. La un moment dat*, gloanţele au ajuns pînă pe pod. Brigada 75 a fost împrăştiată ; generalul şef ;plasă atunci brigada 32 în ambuscadă ; oamenii stăteau culcaţi într-o mică pădure de sălcii care se întindea de-a l$nguţ digului de la Arcole. Această jumătate de brigadă se ridică, trase o salvă, atacă la baionetă şi aruncă în mlaştini
o coloană duşmană, care se întindea în profunzime tot atît cit se întindea şi în lungime şi era formată din trei mii de croaţi care au pierit cu toţii. Massena, în stînga, trecea prin greutăţi ; dar a pornit *în fruntea diviziei,* punînd pălăria în vîrful săbiei sale în chip de drapel şi a făcut un îngrozitor măcel în rîndurile diviziei *adverse.*

După-amiază, *generalul francez* consideră că, în sfîrşit, a venit momentul să încheie operaţiunile. Căci dacă Vaubois *avea să fie* bătut *încă în timpul zilei* de Davidovici, el avea să fie obligat să meargă noaptea următoare în ajutorul Lui şi al Mantuei. Atunci Alvinzi ar ataca Verona şi ar culege onorurile şi roadele victoriei ; numeroasele avantaje obţinute în trei zile ar fi pierdute. Ordonă să fie număraţi cu grijă toţi

prizonierii, făcu o recapitulare a pierderilor inamicului ; ajunse la concluzia că acesta pierduse *în cele trei zile* mai bine de douăzeci de mii de oameni şi că astfel, de acum înainte forţele lui în luptă nu vor depăşi decît cu ceva *mai mult de o treime forţele noastre. Dădu ordin ca armata să iasă din mlaştini şi să atace duşmanul în cîmp deschis.*

împrejurările din aceste trei zile schimbaseră întratît moralul celor două armate, încît victoria ne era asigurată. Armata trecu podul aruncat peste gura rîului Alpon. El- liot, aghiotantul generalului şef, însărcinat să construiască un al doilea pod, fu omorît în timpul lucrărilor. La ora două *după amiază,* armata franceză era angajată în luptă, cu flancul stîng la Arcole şi cu cel drept în direcţia localităţii Porto-Lcgnano; avea în faţă duşmanul care se sprijinea cu flancul drept pe Alpon **şi** cu flancul stîng pe mlaştini. *Inamicul era de-o parte* ***şi*** *de alta* a drumului spre Montebello. Maiorul Lorcet plecase din Legnano cu vreo şase sau şapte sute de oameni, patru tunuri şi două sute de cai pentru a înconjura mlaştinile pe care duşmanul îşi sprijinise flancul stîng.

Către ora trei, în momentul în care acest detaşament din garnizoana de la Legnano ataca duşmanul, cînd canonada era în toi pe toată linia şi tiraliorii erau în luptă corp la corp, *generalul francez* ordonă şefului de escadron Hercule să meargă cu cincizeci de ostaşi din capul coloanei şi cu vreo patru sau cinci trompeţi, prin stufăriş şi să atace extremitatea stingă a duşmanului în acelaşi moment în care garnizoana din Legano va începe tirul său de artilerie asupra spatelui ; lucru pe care acesta îl făcu în mod inteligent şi contribui mult la succesul din ziua aceea. Inamicul a fost respins peste tot ; liniile sale au fost străpunse ; a lă&at mulţi prizonieri. Alvinzi eşalonase vreo şapte sau opt mii de oameni în spatele frontului pentru asigurarea retragerii şi pentrju escorta depozitelor şi din această cauză linia lui de bătaie nu s-a dovedit mai puternică decît a noastră. Toată seara a fost silit să dea înapoi. Apoi toată noaptea şi-a continuat retragerea spre Vicenza. Cavaleria noastră 1-a urmărit pînă dincolo de Montebello.

Sosit la Villa-Nuova, Napoleon se opri pentru a primi rapoartele în legătură cu urmărirea duşmanului şi despre acţiunile ariergărzii acestuia. Intră în mănăstirea San Bonifacio ; biserica servise ca spital de campanie. Găsi acolo vreo patru sau cinci răniţi ; erau şi mulţi morţi ; *în interior mirosea a hoit* şi el se dădu înapoi cu oroare ! Se auzi chemat pe nume : doi nefericiţi soldaţi francezi răniţi stăteau de trei zile în mijlocul morţilor, fără să fi rriîncat ; nu fuseseră deloc pansaţi şi erau pradă disperării ; dar la vederea generalului au revenit Ia viaţa ; li s-au dat toate îngrijirile.

Generalul francez inspectă înălţimile de la Caldiero şi porni spre Vcrona. La jumătatea drumului întîlni un ofiţer de stat-major." austriac pe care, Pavidovici îl trimitea la Alvinzi. Acest tînăr se credea ii) mijlocul aloi- săi, Din mesajele pe care le avea asupra sa rezulta că cele do,uă

armate nu mai comunicaseră de trei zile. Davidovici nu cunoştea deloc situaţia.

10. *Armata franceză revine triumfătoare la Verona dinspre malul stîng*. Napoleon intră victorios în Verona prin poarta Veneţiei, la trei zile după ce ieşise rn secret prin poarta dinspre Milano.. E greu de descris uimirea şi entuziasmul locuitorilor ; chiar şi duşmanii noştri cei mai făţişi nu au putut rămîne reci şi adăugară omagiile lor la omagiile prietenilor noştri., Generalul francez trece *pe malul drept al rîului Adîge*$_3$ se năpusteşte asupra lui Davidovici care era încă la RivolL Acesta e gonit din poliţie în poziţie şi e urmărit cu sabia în coaste pînă Ia Rovercto. S-a socotit că din cei şaizeci-şaptezeci de mii de oameni pe care ii avea, Alvinzi a pierdut între treizeci şi treizeci şi cinci de mii în această campanie şi că aceştia reprezentau elita trupelor sale-

Dai: aceste rezultate atît de mari nu au fost obţinute fără pierderi ; armata avea mai mjult ca niciodată nevoie de odihnă. Generalul francez n-a considerat că trebuie să recîstige Tirolul şi să ajungă pînă Ia Trento. Se mulţumi să ocupe Montebello, Corona, cheile rîurilor Chiese şi Adige. Alvinzi se regrupă la Bassano şi Davidovici la Trento. Rămînea de sperat că Mantaua avea să fie în eurînd cucerită, înainte ca generalul austriac să poată primi o nouă armată. Desele ieşiri pe care le făcea Wurmser pentru a-şi procura ceva provizii, numărul mare de dezertori care erau foarte slăbiţi, ca şi faptul că **de** o lună oamenii primeau doar o jumătate **de** raţie, lipsurile din spitale şi numărul mare de bolnavi-, totul ne făcea **să** sperăm într-o capitulare apropiată*

BĂTĂLIA DE LA PJVOLi

De .la ofensiva lui Provera, din 1 ianuarie 17f>7 pxuă la. capitularea Mant-uei, la 1 februarie următor , vreme de o lună

L. Starea Italiei. Veneţia făcea noi recrutări de esclavoni[I] şi, zilnic, în lagune soseau noi batalioane ; ast fel de unităţi se vedeau prin toate oraşele ţinutului veneţian. Citadelele de Ia Verona şi de Ia Brescia erau în mîinile trupelor franceze. Tulburările iscate In Bergamo au făcut neccsară ocuparea citadelei , generalul Baraguey-dTlil-Viers o luă in stăpînire,

Negocierile cu Roma continuau dar nu avansau *; experienţa dovedise că* nu se putea obţine nimic de la această Curte decit prin amenin/ţări şi prin prezenţa forţei.

Generalul şef îşi anunţă la Milano plecarea spre Roma. .ÎI trimise *pe generalul Lahosse* cu patru mii de *italieni* la 'Bologna, trimise tot acolo o coloană de trei mii de francezi şi îi preveni pe marele duce de Toscana că trupele sale vor trece prin statele .Lui pentru a ajunge la Perugia ; apoi plecă într-adevăr şi el şi se *duse la Bologna. Manjredtni*[II] veni să-l întîlnească acolo pentru a pleda interesele stăpînului său şi se reîntoarse convins că generalul francez înaintează spre Roma, De data aceasta Curtea nu s-a lăsat înşelată de aparenţe ; nu s-a clintit. Cunoştea planurile adoptate Ia Viena şi spera în succesul lor. Totuşi, cînd a aflat că generalul şef era la Bologna, sefTei&rin d.e stat a tost uimit ; dar ministrul Austriei i~a krtărrt curajul fădndu-I sa 'înţeleagă că nimic nu era mai favorabil pentru planurile lor, decît să-1 atragă pe generalul francez în centrul Italiei ; că şi îţi cazul cînd ar fi trebuit să părăsească Roma situaţia ar fi fost tot

---

I[J] (r.. I).

II Fr i mu (-ministru .?.'». marelai dace de Toscana (stat care **apar**ţinea Austriei.) :, cînd Toscana a devenit regatul Etruriei. el ua pus cuspo^.fia iui. Naporeo^ p^inadu-şi aceeaşi funcţie {n.

fericită, pentru că înfrîngerea francezilor pe Adige ar fi fost cu atît mai certă, •

2. *Situaţia armatei austriece.* Alvinzi primea *în fiecare zi* întăriri considerabile. Padova, Treviso şi Bassano şi regiunile din jurul lor erau *împînzite* cu trupe austriece. Trecuseră două luni de la bătălia de la Arcole ; Austria *le folosi* pentru a aduce *în Friul diviziile* retrase de pe malul Rinului, unde armatele franceze erau inactive şi oamenii stăteau în cantonamente de iarnă. Toată monarhia austriacă era pusă în mişcare. Din Tirol au fost recrutate mai multe batalioane de excelenţi trăgători ; *a fost* uşor să fie convinşi că trebuie să-şi apere propriile lor teritorii şi să ajute la recucerirea Italiei, atît de esenţială pentru prosperitatea Tirolului. Succesele Austriei în ultima campanie, în Germania, şi umilirile ei în Italia răscoliseră *opinia publică.* Marile oraşe ofereau batalioane de voluntari ; Viena furniză patru batalioane ; se ridicară astfel *întăriri* de vreo zece pînă la douăsprezece mii de voluntari. Batalioanele din Viena îşi primiră drapelele de la împărătească, drapele pe caTe ea le-a brodat cu mîna ei. *Le-au pierdut,* dar le-au apărat cu onoare. Armata Austriei era formată din opt divizii de forţă inegală, din mai multe brigăzi de cavalerie cuprinse în aceste divizii şi din două divizii de cavalerie. Această armată era evaluată la mai mult de optzeci de mii de combatanţi.

.iriuse de pe coastele Proventei, din care făcea parte ş! . rulmentul 57, şi cu un regiment de cavalerie. *Ceea ce mna* cam cinci sau şase mii de oameni şi *compensa* pierderile de la Arcole şi de la asediul Mantuei. Joubert, o divizie puternică, ocupa Montebaldo, Rivoli şi Bus- : aengo. Rey, cu o divizie mai puţin puternică, era în rezervă la Desenzano. Massena* era ia Verona, cu o avan- !-y.rdă la San-Michele, Augereau la Legnano, cu o avangardă la Bevilaqua. Serurier bloca Mantua. Corona era

a :uperită de tranşee. Fortăreţele de la'Verona şi Legnano < ; au în bună stare, la fel Peschi'era şi Pizzighettone. Erau ■ ■aupate citadelele de la Brescia, Bergamo, fortul de la P'j.ente, citadela de la Ferrara şi fortul Urbino. Forţele navale de pe Garda ne asigurau controlul asupra acestui 1 Bărci înarmate constituiau o pază severă pe iacul ^,uggiore şi pe lacul Como.

4. *Planul operaţiunilor adoptat de Curtea din Viena:* V.'urmscr a înaintat cu trei coloane ; cu flancul drept prin : >scaua de la Chiote, dincolo de lacul Garda ; cu centrul • n Montebaldo, intre lacul Garda şi rî,ul Adige ; cu flan- ■i.,1 sting pe malul sting al rîului. Cîteva luni mai tî.rziu, -J vinzi a atacai cu două coloane ; una operînd în Tirol, a:'a pe Fiave. Brcnta ş, Adige. *Dar bătălia de la Lonaio, •le djj la Car/dgliane şi de la Arcole făcuseră să eşueze clouă planuri de campanie. Curtea dînMiena adoptă cccasiă cată un nou plan,* legat de operaţiunile de la • araa. S-a hotărît ca armata austriacă să dea două atacuri ■.rari : primai prin Montebaldo, cum făcuse Wurmser ; al a alo a pe Adige, prin cîmpiile Padului,- iar cele două cor- : -ui care vor executa aceste două atacuri nu vor avea ; iraic comun ; vor acţiona independent unul de altul, ast- : încît dacă unul, reuşea, primul scop era atins şi Mantua despresurată. Corpul principal trebuia să atace prin

Tirol; şi, dacă învingea armata franceză, urma să ajungă sub zidurile Mantuei şi să facă acolo joncţiunea cu al doilea corp, care acţiona pe Adige. Dacă dimpotrivă atacul principal eşua şi al doilea corp reuşea, blocada Mantuei ar fi fost de asemenea ridicată şi cetatea reaprovizionată. Atunci acest corp de armată s-ar fi aruncat spre Serâglio şi ar fi restabilit legăturile cu Roma. Mareşalul Wurmser ar fi preluat comanda armatei care era în Romagna. Marele număr de generali, de ofiţeri şi de cavalerişti fără cai. ce se găseau în Mantua ar fi servit pentru **a** disciplina armata papei şi ar fi făcut' o diversiune care l-ar fi obligat pe generalul francez să aibă şi el două corpuri de armată ,unul pe malul stîng, celălalt pe malul drept al Padului.

Un foarte abil agent secret, trimis de Viena, a fost arestat de o sentinelă, pe cînd trecea de ultimul post al armatei franceze din faţa Mantuei. A fost obligat să dea afară depeşa pe care o înghiţise, ascunsă într-o mică bilă de ceară de sigiliu. Depeşa era o scrisoare scrisă cu litere foarte mărunte, semnată de împăratul Francisc, care îl anunţa pe Wurmser că va fi despresurat fără întîrziere. I se ordona ca în nici un caz să nu se predea prizonier ; să evacueze cetatea ; să treacă Padul, lucru pe care-1 putea face pentru că era stăpîn pe Serâglio ; să se ducă în statele papei, unde va prelua comanda armatei acestuia, împăratul Austriei presupunea, după cum se vede, că Wurmser era stăpîn pe Serâglio ; era greşit informat.
clin acest corp, care era compus din trei divizii ce numărau douăzeci şi cinci de mii de oameni. In primele zile ale lui ianuarie, Provera îşi mută cartierul general la Padova. In 12, se îndreptă cu do,uă divizii spre Montagna, unde era avangarda lui Augereau, comandată de viteazul general Duphot. în acelaşi timp, a treia divizie austriacă, ce ocupase poziţii pe înălţimile de la Caldiero, se îndreptă spre San-Michele, pentru a ataca avangarda lui Massena, al cărui cartier general era la Verona ; era un fals atac.

Generalul Duphot, atacat în zorii zilei de avangarda lui Provera, compusă din voluntari din Viena, o opri cu uşurinţă şi o respinse. Dar, spre amiază, cum toată armata austriacă se desfăşurase, Duphot se retrase şi trecu înapoi rîud Adige pe la Legnano. Divizia care forma flancul drept al lui Provera şi care atacă San-Michele era cea mai slabă. Generalul Massena porni din Verona în ajutorul avangărzii sale. Divizia austriacă a fost străpunsă, dispersată şi urmărită cu sabia în coaste pînă dincolo de Alpon.

- în acel moment, generalul francez a sosit la Bojogna. Fusese informat prin agenţii săi din Veneţia de mişcarea armatei austriece spre Pădova. A dat ordin trupelor italiene să ocupe poziţii pe frontiera regiunii Transpadane, pentru a se opune papei, i-a îndreptat pe cei două mii de francezi din Bologna spre Ferara unde aceştia au trecut PacKil pe la Pontelagoscuro şi s-au unit cu armata de pe Adige. El însuşi a trecut Pad,ul prin Borgoforte, s-a dus la cartierul general de la Roverbella şi a sosit la Verona in toiul luptei de la San-Michele. I-a ordonat imediat lui Massena ca în timpul nopţii să-şi regrupeze toate trupele spre Verona.

Inamicul părea să fie în ofensivă şi era necesar ca toate trupele să fie disponibile, pentru a putea fi îndreptate acolo unde s-ar fi dat adevăratul atac. în timpul nopţii, de la cartierul general din Legnano s-a,u primit veşti potrivit cărora ţoală armata austriacă era în mişcare spre Adigele-Inferior şi marele stat-major al duşmanului era tot acolo, la fel ca şi doua cuiosne de aprovizionare. Raportul generalului Duphot, care era un o'Uer de încredere, nu lăsa nici o îndoială in ceea ce priveşte numeroasele fcrie desfăşurate în fala lui ; el le apreda la douăzeci de mii de oameni şi presupunea că reprezentau linia întîi a duşmanului. Părerea că dvşmznvl opera pe (Adigele-Inferior a fost confirmată ele veştile privire! cele ce se petrecuseră la Corona. Joubert o tunica.e că în tot cursul zilei de 12 a fost

atacat *0.2* du>;man. că d osmanul a fost ţinut în loc şi că toate atacurile diviziei a.ustriece au fost respinse,

6. *Generalul Alvinzi ocupă Cor or. a şi aruncă un pr.d peste Adige.* Generalul francez a ordonat diviziei lui Mas- sena să treacă înapoi rîul Adige şi să se grupeze pe malul drept. A aşteptat astfel toată ziua de 13 vadă ce se va fi petrecut în aceeaşi zi la Legnano, pe Adige şi la Corona. Trupele au fost prevenite să fie pregătite pentru un marş de noapte şi la ora zece seara să fie echipate. Divizia care se afla la Desenzano a plecat în II la Castcl-Nuovo şi aşteptă acolo noi ordine.

Ploua cu găleata. Trupele erau echipate, dar generalul şef nu ştia încă în ce parte le va îndrepta. La ora zece seara au sosit rapoartele de la Montebaldo şi de pe Acligele-Inferior. Joubert transmitea că în 13, la ora nouă dimineaţa, duşmanul a desfăşurat forţe mari ; că s-a bătut toată ziua ; că poziţia lui fiind foarte restrînsă, a avut norocul să o menţină, dar că la ora două după-amiază văzînd că era depăşit prin stînga de o divizie austriacă ce mergea de-a lungul lacului Garda şi ameninţa să se plaseze între el şi Peschiera, şi prin partea dreaptă de o altă divizie duşmană, care după ce a mers de-a lungul malului stîng al fiului Adige, a aruncat un pod, cu o leghe mai sus de Rivoli, a trecut acest fluviu şi a-'continuat marşul pe malul drept, de-a lungul masivului Montemagone pentru a cuceri podişul Rivoli — considerase indispensabil să trimită o brigadă pentru a-şi asigura podişul Rivoli, cheia întregii poziţii, şi că spre ora patru considerase el însuşi necesar să abandoneze Corona, pentru a ajunge ziua pe podişul Rivoli, pe care va fi obligat să-1 evacueze a doua zi înainte de ora nouă. Pe Adigele-Inferior, inamicul se întinsese pe malul stîng. Noi eram pe malul drept. Din clipa aceea planul duşmanului fu demascat. Devenise evident faptul că opera cu două mari armate spre Montebaldo şi Adigele-Inferior. Divizia lui Augereau părea suficientă pentru a bloca trecerea rîului. In ceea ce priveşte

Montcbaldo, nu era o clipă de pierdut, pentru că duşmanul urma să facă joncţiunea cu artileria şi cavaleria sa cucerind platoul de la Rivoli ; dar dacă l-am fi putut afaea, înainte de a fi cucerit acest punct important, ol ar fi fost obligat să se bată fără artilerie şi fără cavaleria. Nu .mai exista nici o îndoială că principalul atac al dia:manulai avea să se dea prin Montebaldo. Toate trupele au fost deci îndreptate spre podişul Rivoli. Generalul şef in persoaaă s-a dus acolo la ora două noaptea, de oameni. Trebuia ca francezii să fie la ora şase dimineaţa la Rivoli cu douăzeci şi două de mii ele oameni ; ***exista încă o foarte mare disproporţie ; dar aveam asupra duşmanului avantajul de a dispune de 60 de tunuri şi de mai multe mii de cai*** După poziţia celor cinci bivuacuri duşmane era evident că inamicul ***voia*** să ne atace către ora nouă sau zece dimineaţa. Coloana din dreapta, care era foarte departe, avea misiunea de a înconjura ***podişul*** Rivoli pe la spate : ***această coloană nu putea să ajungă înainte de ora*** *zece ;* prima divizie din centru era probabil destinată să atace poziţia noastră din flancul stîng. A doua, care se găsea pe creasta superioară a masivului Montebaldo, aproape de San-Marco, avea misiunea de a cuceri capela din San-Marco, de a coborî în podişul Rivoli şi de a deschide drum pentru coloana din stingă care mersese la poalele masivului Montebaldo şi era cantonată la marginea podişului, de-a lungul rîului Adige, în fundul văii. Al cincilea bivuac părea să fie al unei divizii de rezervă : ***era în spate.***

Bazîndu-se pe aceste date, Napoleon şi-a stabilit planul de bătaie. I-a ordonat lui Joubert, care evacuase capela San-Marco şi care nu mai avea în podişul Rivoli decît o ariergardă, să reia ***imediat*** ofensiva, să recucerească capela şi, în zorii zilei, să împingă a doua divizie din centrul duşmanului, care era pe creasta superioară, cît mai departe posibil: O sută de croaţi, informaţi de un prizonier de evacuarea capelei, tocmai puseseră stăpînire pe

ea, cînd Joubert urcă din nou spre San-Marco, pe la ora patru dimineaţa, şi recuceri poziţia sa înaintată.

Lupta se angajă cu un regiment de croaţi. Cînd se făcu ziuă, Joubert atacă divizia care era în faţa lui şi o împinse din înălţime în înălţime pe creasta superioară a masivului Montebaldo, care domină valea rîului Adige.

Prima divizie austriacă din centru grăbi atunci pasul şi cu puţin înainte de ora nouă ajunse pe înălţimile din stînga podişului Rivoli. Nu avea deloc artilerie. Brigă-zile a 14-a şi a 85-a, care acopereau platoul, aveau fiecare cîte o baterie. Bx^igada a 14-a, care ocupa flancul drept, respinse atacurile duşmanului ; a 85-a fu dată peste cap şi străpunsă. Dar generalul francez alergă spre divizia lui Masséna, care, după ce mărşăluise toată noaptea, se odihnea puţin şi ***o duse împotriva duşmanului ;*** şi în mai puţin de o jumătate de oră, prima divizie austriacă din centru fu bătută şi pusă în derută ; era ora zece şi jumătate. Divizia austriacă din flancul stîng, compusă din trei mii de infanterişti, vreo cinci sau şase mii de cavalerişti, cu ambulanţe şi cu grosul efectelor armatei, care era **în** fundul văii, auzind împuşcături **în** apropierea podişului şi băgînd de seamă că Joubert, care era cu o leghe mai înainte, nu mai avea pe nimeni în capela San-Marco, a trimis cîteva batalioane de trupe uşoare pentru a o ocupa şi spre a-1 lua pe Joubert pe la spate. Cînd batalioanele , au ajuns la jumătatea drumului, inamicul se hazardă să trimită douăsprezece tunuri, vreo două-trei batalioane de infanterie şi o mie de cai. Operaţia era dificilă ; era o adevărată escaladă. ***Dîndu-şi seama de situaţie,*** Joubert a trimis în pas alergător trei batalioane care au sosit la capelă înaintea duşmanului şi l-au azvîrlit în fundul văii. O baterie de cincisprezece tunuri instalată pe podişul Rivoli mitralie partea din coloana din stînga care *începea* să apară. Colonelul Leclerc şarjă pe

plutoane, cu trei sute de cai. In fruntea primului pluton era şeful de **escadron** Lasalle care, prin îndrăzneala lui, hotărî succesul. Inamicul fu azvîrlit in rîpă ; fu capturat totul ; infanterie, cavalerie, artilerie.

La ora unsprezece, coloana din flancul drept al armatei austriece ajunse la poziţia care fusese **indicată.**

Găsi acolo divizia noastră de rezervă din Desenzano. Coloana plasă o brigadă pentru a ne ţine în şah. Cealaltă brigadă, formată din patru mii de oameni, se *plasă* pe înălţime, de o parte şi de alta a drumului de la Verona spre Rivoli. Nu avea deloc artilerie ; credea că a ocolit armata franceză, dar era prea tîrziu. De îndată ce a a jvns pe înălţimi, a putut să vadă deruta celor trei divizii austriece *din centru şi din flancul sting. Din rezervă* au io.;t îndreptate spre ea douăsprezece pînă la cincisprezece tunuri. *După o canonadă puternică, a fost atacată,* încercuită şi toţi oamenii au fost luaţi prizonieri. A doua brigadă care era mai în urmă şi stătea pe poziţie în faţa reze:vei din Desenzano, începu să se retragă. A fost urmărită viguros ; în mare parte oamenii au fost omorî ţi sau capturaţi. Era ora unu după amiază ; peste tot inamicul băiea în retragere, fiind urmărit cu vigoare.

Joubert avansă atît de rapid încît la un moment dat s-a crezut că toată armata lui Alvinzi era capturată. Joubert sosea la Escaliero, singurul punct de retragere al duşmanului ; dar Alvinzi, simţind ele unde venea primejdia, îşi aduse trupele de rezervă, îl 'opri pe Joubert şi îl făcu chiar să piardă puţin teren. Bătălia era cLştigaLi. Aveam tunuri, drapele, şi un mare număr de prizonieri. Două din detaşamentele noastre, care veneau să se reunească cu armata, *s-au ciocnit cu divizia care ne tăiase drumul spre Verona.* îndată se răspîndi, *în spatele armatei.* zvonul <că armata franceză era încercuită şi *pierdută.*

In ziua aceea, generalul şef fu de mai multe ori înconjurat de inamic. Mai mulţi cai pe care-i călărise fuseseră omorîţi sau răniţi. Chabot a ocupat Verona cu un pumn de oameni, dar divizia de la Caldiero a suferit înfrîngeri atît de mari în ziua de 12, la San-Michele, încît nu a mai putut întreprinde nimic. S~a mulţumit să-şi păstreze poziţia.

8. *Provera trece rîul Acligc. Se îndreptă spre Mantua.* In 14, Provera aruncă un pod îa Arighiari ; iar în 15, in zorii zilei, trecu rîul Aa.ige ş? începu marşul spre Mantua. Augereau se duse spre poc4ul duşmanului, făcu prizonieri o mie cinci sute de oameni pe care Provera îî lăsase de pază şi cuceri podul în timpul zilei de 15, dar Provera avea *un marş* avans faţă de el : *Mantua era ccrnpromiză.*

E greu să împiedici un inamic care are mai multe ediipâje de pod să treacă un rîu cînd armata care apără trecerea are misiunea de' a menţine un asediu. Generalul era dator să ia măsuri *pentru* ***a*** *ajunge* înaintea duşmanului într-o poziţie intermediară, între rîul pe care-1 apară şi cetatea pe care o asediază. Generalul francez dăduse ordine în consecinţă. De îndată ce inamicul avea *să fi* trccut, trebuia să se îndrepte spre Molinella, să ajungă acolo înaintea lui şi, după ce ocupa cetatea, să meargă în întimpinarea lui. Faptul că s-a uitat de acest principiu şi de aceste instrucţiuni a compromis Mantua.

Napoleon aiiind la ora trei după amiază că Provera aruncă un pod la Anghiari, prevăzu îndată ceea ce urma să se întîmple. îi lăsă lui Massena, lui Murat şi lui Joubert sarcina de a-1 urmări a doua zi pe Alvinzi şi porni chiar atunci cu patru regimente pentru a ajunge în faţa Mantuei. Sosi la Roverbello, pe cînd Provera ajungea în faţa localităţii San-Giorgio. Hohenzollern, care comanda avangarda lui Provera, apăru în zorii zilei de 16. Ajunse la poarta localităţii San-Giorgio în fruntea unui regiment de soldaţi înfăşuraţi în mantii albe. Ştia că acest orăşel, nu era deloc fortificat, că nu era apărat decît de o simplă întăritură de campanie.; spera să-1 ia prin surprindere. Miolis, care avea comanda acolo, nu se apăra decît dinspre partea oraşului. Ştia că e acoperit de o divizie care se află pe Adige şi că inamicul era foarte departe. Husarii Iui Hohenzollern semănau cu regimentul 1 de husari francezi. In vremea aceasta Un bătrîn sergent din garnizoana din San-Giorgio, care tăia lemne la două sute de

paşi de cetate, zări cavaleria care venea spre oraş ; avu unele îndoieli pe care le comunica unuia dintre camarazii săi ; amîndurora li se păru că mantalele albe erau prea noi pentru a fi armata lui Berchigni. Aceşti oameni de toată isprava, cuprinşi de îndoială, aleargă în cetate, dau alarma şi coboară bariera. Cavaleria porni în galop ; dar era prea tîrziu : fusese recunoscută şi întîmpinată cu mitralii. în curînd toată armata se afla pe întărituri. La amiază, Provera încercui cetatea. Viteazul Miolis, cu o mié cinci sute de oameni, se apără toată ziua.

9. *Bătălia de la Favorite.* în vremea aceasta Provera stabili comunicaţiile, peste lac, cu Wurmser, folosindu-se de o barcă. în 17, în zorii zilei, Wurmser iese cu garnizoana şi ocupă poziţiile la Favorite. La ora unu noaptea Napoleon dispune cele patru regimente între Favorite şi San-Giorgio şi împiedică garnizoana din Mantua să se unească cu Provera. Sérurier atacă în zorii zilei garnizoana din Mantua cu trupele afectate blocadei. Generalul şef îl atacă pe Provera. în această bătălie şi-a cîştigat regimentul 57 renumele de *cumplit.* El singur a atacat linia austriacă la baionetă şi a dat peste cap toate punctele de rezistenţă. La ora două după amiază, garnizoana din Mantua fiind respinsă, Provera capitulă şi depuse armele, lăsîndu-ne multe drapele, provizii, şi cîteva echipaje de pod. Şase mii de prizonieri şi mai mulţi generali au rămas în mîinile noastre. Din cei douăzeci şi două de mii de oameni ai lui Provera nu au scăpat decît rămăşiţele diviziei care în 12 atacase la San-Michele şi care continuau să rămînă pe poziţia de la Caldiero, precum şi o mie cinci sute de oameni pe care Provera ii lăsase pe malul stîng al riuluî Adige, ca pază pentru provizii şi pentru depozite ; toţi ceilalţi au fost făcuţi prizonieri sau omoriţi. Bătălia aceasta a fost numită bătălia de la Favorite.

In 15, Joubert 11 împinse toată ziua pe Alvinzi în faţa lui şi ajunse atît do repede la Escaliero, incît vreo şase-

şapte mii de oameni au fost separaţi de rest. Murat, cu o coloană, merse spre Corona şi intră în Tirol. Divizia lui Massena se duse la Bassano. O divizie a lui Alvinzi începea să se regrupeze lingă Brenta ; fu învinsă şi alungată dincolo de Piave. Generalul Augereau se duse la Castel franco şi de acolo la Treviso. A mai avut de susţinut şi citeva ciocniri uşoare de avangardă. Toate trupele austriece trecuseră înapoi rîul Piave. Zăpezile acopereau toate cheile Tirolului ; acesta a fost cel mai mare obstacol pe care 1-a avut de înfruntat Joubert ; infanteria franceză trecu peste toate. Joubert intră în Trento. Generalul Victor fu trimis spre Laviso şi prin cheile de la Brenta şi restabili comunicaţiile cu Massena, al cărui cartier general era la Bassano.

Au fost făcuţi mulţi prizonieri în diferite bătălii mai mărunte ; peste tot au fost găsiţi răniţi austrieci şi multe depozite. Armata se găsea în aceeaşi situaţie ca după bătăliile de la Rovereto, de la Bassano şi ca înaintea celei de la Arcole ' şi Bessieres fu trimis să ducă noi trofee la Paris. Bătăliile de la San-Michele, de la Rivoli, de la Anghiari şi de la Favorite îl făcură pe Alvinzi să piardă mai mult de două treimi din armată. Din cei optzeci de mii de oameni pe care-i avea, nu mai aduse înapoi în Austria deeît douăzeci şi cinci de mii.

10. *Capitularea Mantuei.* De acuma Mantua nu ne mai îngrijora. De multă vreme garnizoana nu mai primea decît jumătate din raţie ; toţi caii fuseseră mîncaţi. I s-au comunicat lui Wurmser rezultatele bătăliei de la Rivoli ; nu mai avea nici o speranţă. Fu somat sa se predea ; răspunse cu mînrine că avea provizii pentru un an. Totuşi la cîteva zile după acoea, Klenau, primul lui aghiotant, veni la cartierul general al lui Serurier : afirmă că *garnizoana* avea provizii pentru încă trei luni ; dar că mareşalul, ne- crezînd că Austria va putea despresura cetatea la timp, îşi va orienta conduita în funcţie^de condiţiile care i se \or pune. Serurier

răspunse că in această privinţă va cere ordine de ia generalul şef.

Napoleon se duse la Roverbella, Serurier îl chemă pe Klenau. Generalul francez, înfăşurat în pelerină, rămase incognito. In convorbiri s-au angajat numai Serurier şi Klenau ; Klenau uza de toate mijloacele obişnuite şi insistă îndelung asupra marilor mijloace care îi rămineau lui. Yvurmscr ?x asupra marilor cantităţi de provizii ce ***le*** *a -ca în depozitele rezervă.* Generalul francez se apropie de masă şi scrise aproape o jumătate de oră deciziile pe care le luase în legătură cu propunerile lui Wurm în Ump ce convorbirile cu Serurier continuau. *Iar cînd s-irşi :* „Dacă Wurmser, îi spusese el lui Klenau, ar avea p-ovozii măcar pentru optsprezece-douăzeci de zile şi ar \ o: bi de capitulare, nu ar merita să i se acorde o capitu*la* -o *onorabilă.* Iată condiţiile pe care i le acord, spuse el, Ouidu-i hîrtia lui Serurier ; veţi accentua mai ales faptul ca va fi pe deplin liber pentru că îi respect vîrsta şi ru lovitele ri nu vreau să devină victima intriganţilor care, Ia Yiena, îi vor. pierzania. *Dacă deschide porţile mîine, va a re a condiţiile pe care'le-am scris; dacă întîrzie cincisprezece zile,* o *lună, două, va avea aceleaşi condiţii. Foaie deci acum să aştepte pînă la ultima bucăţică de pline. Flec chiar în clipa asta pentru a trece Fadul ; pornesc* 5:oro Fooma. îmi cunoaşteţi intenţiile, mergeţi şi aduceţi**-le** la cunoştinţa generalului dumneavoastră."

Klenau, care nu bănuise nimic la primele cuvinte, nu întîrzie să-^şi dea seama *cu cine are de-a face.* Luă act de aceste hotărîri care prin natura lor l-au făcut să se simtă pătruns de recunoştinţă şi de admiraţie faţă de un procedeu atît de generos şi de neaşteptat. Nu mai era cazul să umble cu ascunzişuri şi mărturisi că nu mai existau provizii decît pentru trei zile. Wurmser îi ceru *generalului francez* ca, din moment ce trebuia să traverseze Paclul, . să vină să-1 treacă pe la

Mantua, ceea ce l-ar fi scutit ele multe ocoluri şi greutăţi. Dar totul era pregătit de clrurn. Wurmser i-a scris pentru a-şi exprima recunoştinţa sa. Cîteva zile mai tîrziu, a trimis pe unul din aghiotanţii săi la Bologna pentru a-1 informa că în Romagna vor încerca să îl otrăvească şi îi dădu informaţiile necesare pentru a se feri ; această informaţie a fost utilă. Generalul Se curier asistă deci la capitularea Mantuci şi văzu delii:nd prin faţa lui pe bătrînul mareşal cu tot statul-major al armatei sale. Napoleon era în clipa aceea în Romagna. Indiferenţa cu care renunţa la spectacolul atît de măgulitor pe care îl oferea un mareşal cu mare faimă, generalisim al forţelor austriece, în fruntea întregului său stat-major, care îşi preda sabia> produse o mare uimire şi* a avut *răsunet în toată Europa.*

N.B. a editorului, scrisă la dictare.

1. Alvinzi, indiferent de ce se spune în diferite rapoarte, avea optzeci de mii de oameni. Cu Provera cu tot. Forţele din Tirol -erau de peste cincizeci de mii de oameni. * Provera avea douăzeci şi cinci, din care cinci mii au luptat la San-Michele iar optsprezece mii, formînd două divizii, au înaintat spre Mantua. Din aceşti optsprezece mii de oameni, trei mii au rămas în ariergardă, zece mii au ajuns la San-Giorgio şi cinci mii au rămas în urmă la Molinella pentru a para mişcarea lui Augereau care îi urmărea : toţi aceştia au fost făcuţi prizonieri. In coloana lui Provera nu au fost găsiţi clecit şapte mii de prizonieri datorită faptului că acesta s-a angajat în două bătălii, una la Anghiari, o alta la San-Giorgio şi a dat lupta de la Favorite în care a pierdut mulţi oameni ; şi pentru că mulţi soldaţi austrieci intraţi in spitale nu au fost cuprinşi în numărul prizonierilor. Rapoartele nu vorbesc decît despre douăzeci şi trei de mii ; adevărul este că francezii au "făcut mai mult de treizeci de mii ; dar, în general,

armata îşi păzea prost prizonierii ; foarte mulţi i-au scăpat. Cabinetul din Viena a organizat puncte de îndrumare în Elveţia şi de-a lungul drumurilor pentru a le favoriza dezertarea. Se poate spune că un sfert din prizonieri scăpau înainte de a fi sosit la cartierul general central; un alt sfert înainte de a fi trimişi în Franţa, unde nu ajungeau decît jumăr- tate, De asemenea, mulţi se înghesuiau în spitale.

2. în raportul oficial Bessieres nu prezintă Directoratului decît şaptezeci şi unu de drapele, pentru că încurcăturile obişnuite în mişcările unui mare stat-major au făcut ca treisprezece să rămînă în urmă. Ele vor fi găsite printre cele pe care le-a prezentat Augereau după cucerirea Mantuei.

3. Din cele şaizeci de steaguri pe care Augereau le-a prezentat Directoratului, treisprezece erau un rest din trofeele de la Rivoli şi de la Favorite, pe care ar fi trebuit să le prezinte Bessieres. Celelalte patruzeci şi şapte au fost găsite în Mantua şi ne permit să ne dăm seama de numărul mare de cadre ale armatei lui Wurmser care se închiseseră în această cetate. Alegerea lui Augereau pentru a duce aceste drapele reprezenta o recompensă pentru serviciile aduse armatei mai ales în ziua bătăliei de la Castiglione. Ar fi fost totuşi mai normal ca ele să fie trimise prin Massena care avea merite şi mai mari. Dar generalul şef conta mult mai mult pe ace?la din urmă pentru campania sa clin Germania şi nu voia să se despartă de el. Unii au crezut că observînd cum generalul Augereau era lăudat peste măsură, lui Napoleon i-a convenit să-1 trimită la Paris, pentru ca oricine să poată aprecia direct caracterul şi talentele acestui ofiţer care nu avea decît de pierdut într-o asemenea încercare. Alţii au crezut dimpotrivă că generalul şef urmărise să atragă privirile Parisului asupra unuia dintre locotenenţii lui. Auge-^ rcau era parizian.

Capitolul al şaptelea

Miere ari 1 mai 1816

Ca şi în ajun, împăratul n~a ieşit din camera sa... După cină a răsfoit cîteva din comunicatele, proclamaţiile şi actele din culegerea lui Goldsmith [I] care de altminteri era foarte incompletă : cîteva l-au impresionat ; şi-atunci, punîrid cartea pe masă, a început să se plimbe prin cameră spunînd : ,,...Eu am astupat prăpastia anarhiei şi am făcut ordine în haos. Am curăţit Revoluţia, am înnobilat popoarele şi i-am întărit pe regi. Am descătuşat spiritul de emulaţie, am recompensat toate meritele, am împins mult mai departe limitele gloriei ! Am făcut deci ceva ! Şi apoi în ce privinţă aş, putea fi atacat fără ca vreun istoric să nu îmi poată lua apărarea ? In privinţa intenţiilor mele ? dar din acest punct de vedere are toate motivele-ca să mă ierte. în privinţa despotismului "meu ? dar istoricul va demonstra că dictatura era cit se poate de necesară. Se va spune că *am* îngrădii libertatea ? dar el va dovedi că licenţele, anarhia, eele mai mari dezordini erau încă la uşa noastră. Fi-voi acuzat că am iubit prea

I Publicist duplicitar : în Anglia scria pamflete antifranceze, Jar în Franţa făcea propagandă antiengleză (n. t).

mult războiul ? dar istoricul va demonstra că am fost mereu atacat; că am -dorit monarhia universală? o să arate că aceasta n-a fost decLt opera fortuită a circumstanţelor şi că numai duşmanii noştri m-au conclus la războaie ; fi-voi, în sfirşit. acuzat pentru ambiţia mea ? ah ! fără îndoială, în această privinţă se vor putea spune multe ; dar a fost una dintre cele roci grandioase şi cele mai elevate ambiţii din cite au existat vreodată ! aceea de a stabili, de a consacra, în scîrşl':, imperiul^ratir-nii şi .deplina exprimare, deplina afirmare a iulnr;:r facultăţilor l-mane. *Şi* aici poate că ist*: ric,ul va regreta că o asemenea ambiţie nu s-a împlinit !" Şi după ciieva secunde de 1 acere şi de meditaţie : „Dragul meu. spuse împăratul, iată in cîteva cuvinte toata Istoria mea'*.

Joi 2

...A vorbit mult despre Legiunea de onoare, despre cu-; iogor-ea lui Goldsmith şi despre *Monitor...*

Despre Legiunea de onoare a spus între altele că divcrcc'a ordine cavalereşti şi caracterul lor de recqm- ;v.n*ă consacrau castele, în -timp ce decoraţia unică **a** Legiunii *de* onoare, cu qpliearea ei universală, era, dimpotrivă, o expresie a *egalităţii.* Primele întreţineau înde- năriarca între clase în timp ce aceasta din urină ducea la coeziunea tuturor cetăţenilor ; iar influenţa ei, rezuL- Litcie pe care le-ar fi dat in rîndul marilor familii puteau fi .incalculabile : ea era centrul comun, motorul universal al tuturor ambiţiilor, vehiculul tuturor meritelor, recompensa şi imboldul tuturor eforturilor generoase etc.

...Educaţia şi moravurile noastre trecute ne făceau mai mult vanitoşi clocit oameni cu judecată ; de aceea mulţi ofiţeri erau şocaţi văzînd că aceeaşi decoraţie se dă toboşarului şi e decernată fără deosebire preotului, judecăto-

rului, scriitorului şi artistului ; dar vanitatea lor ar fi dispărut ; noi înaintam rapid şi militarii ar fi ajuns să se considere onoraţi văzîndu-se puşi alături de primii savanţi, alături de cei mai distinşi oameni din toate profesiile, iar aceştia din urmă s-ar fi simţit onoraţi, înnobilaţi aflîndu-se în rînd cu cei mai viteji oameni ai ţării, iar în ansamblul'lor ar fi constituit într-aclevăr o uniune a tot ceea ce ar fi fost mai *onorabil* în stat.

...Şi a încheiat cu aceste remarcabile cuvinte : „în ziua în care se va îndepărta de organizarea ei iniţială, va fi distrusă o mare idee, iar *Legiunea mea de onoare* va înceta să mai existe*'. *

Duminică *5*

...M-a chemat pe la cinci ; marele-mareşal era împreună cu el. L-am găsit pe împăiat dezbrăcat ; zadarnic încercase să se mai odihnească ; avea impresia că are puţină temperatură ; suferea de curbatură. iA cerut să se facă focul dar n-a vrut să se aprindă luminările. Am discutat astfel pe întuneric despre una şi despre alta, pînă pe la opt cînd ne-a trimis să cinăm.

în timpul zilei fusese vorba despre asemănările dintre cele două mari revoluţii, din Anglia şi din Franţa. „între ele există multe similitudini şi multe deosebiri, remarca împăratul : sînt un subiect inepuizabil de meditaţie." Şi a

spus lucruri deosebit de remarcabile şi foarte curioase,' Rezum aici ceea ce a spus în clipa aceea sau în alte momente.

„în amîndouă ţările furtuna s-a pregătit sub două domnii indolente şi slabe, a lui Jacob I şi Ludovic al XV-lea ; a izbucnit sub cei doi nefericiţi, Carol I şi Ludovic ai XVI-lea.

Amîndoi au căzut victime ; amîndoi au pierit pe eşafod, iar familiile lor au fost proscrise şi expulzate.

Cele două monarhii au devenit republici şi, în perioada revoluţiilor, cele două naţiuni s-au dedat la toate excesele ce puteau să degradeze judecata şi inimile. Ele s-au dezonorat prin acte de violenţă, prin vărsări de sînge şi nebunie ; au sfărîmat toate legăturile şi au răsturnat toate principiile.

Atunci, în amîndouă ţările, doi oameni, cu o mînă viguroasă, au oprit torentul şi au domnit cu strălucire. După ei sînt rechemate cele două familii ereditare ; dar amîndouă apucă o cale greşită. Fac greşeli-; pe neaşteptate.. în amîndouă locurile, izbucneşte o nouă furtună, care aruncă in afara teritoriului cele două dinastii ce fuseseră restabilite. iară ca ele să fi reuşit să opună cea mai mică re- visientă celor doi adversari care le răsturnau.

In această ciudată paralelă, ^Napoleon ajunsese să fie, iu Franţa, in acelaşi timp, şi ceea ce fusese *CromwelL* şi ceea ce fusese *Wilhelm al III-lea* în Anglia. Dar cum orice apropiere cu Cromwell are în sine ceva odios, mă gi âbesc să adaug că aceşti doi oameni celebri coincid într-adevăr într-o singură circumstanţă, dar că alt Tel este greu să găseşti persoane care să fie mai deosebite din toate punctele de vedere.

Cromwell apare pe scenă Ia vîrsta matură. Nu ajunge în primele rînduri decît prin duplicitate, abilitate şi ipocrizie.

Napoleon se avîntă de îndată ce trece de copilărie, iar primii lui paşi strălucesc de o glorie pură.

Cromwell ajunge la putere datorită opoziţiei şi urii dintre partide şi aruncînd o pată eternă peste revoluţia engleză.

Dimpotrivă, Napoleon urcă pe tron ştergînd petele revoluţiei, franceze şi prin concursul tuturor partidelor care se străduiesc rînd pe rînd să-1 aibă drept conducător.

Toată gloria militară a lui Cromwell a fost cîştigată prin sîngele englezilor ; fiecare din victoriile lui a ajuns să fie un doliu naţional. Cele ale lui Napoleon n-au lovit declt în străinătate şi au umplut de entuziasm naţiunea franceză.

In sfîrşit, moartea lui Cromwell a fost o bucurie pentru toată Anglia ; a devenit o eliberare publică. Nu „s-ar putea spune acelaşi lucru în legătură cu Napoleon.

în Anglia, revoluţia a însemnat o ridicare a întieg:i naţiuni împotriva regelui. El a violat legile, a uzurpat puterea absolută. Ea voia să-şi recapete drepturile.

In Franţa, revoluţia a însemnat ridicarea unei părţi a naţiunii împotriva altei părţi, cea a stării a treia împotriva nobilimii ; era reacţia galilor împotriva francilor. Regele a fost mai puţin atacat ca suveran decît ca şei al feudalităţii ; nu i s-a reproşat că a violat legile ; poporul francez a voit doar să se elibereze şi să se realcătuiască din temelii.

In Anglia, dacă Carol I ar fi cedat cu bună credinţă, dacă ar fi avut caracterul moderat, şovăitor al lui Ludovic al XVI-lea, ar fi supravieţuit.

In Franţa, dimpotrivă, dacă Ludovic al XVI-lea ar fi rezistat pe faţă, dacă ar fi avut curaj, dacă ar fi fost activ şi înflăcărat, precum Carol I, ar fi triumfat.

In tot timpul acestui conflict, fiind izolat în insula lui, Carol I n-a avut de partea sa decît partizani, prieteni, dar nici o pătură a naţiunii.

Ludovic al XVI-lea avea o armată regulată ; avea ajutorul străinătăţii, se sprijinea pe două părţi constitutive ale naţiunii : nobilimea şi clerul. în afară de aceasta lui Ludovic al XVI-lea i r-a oferit o a doua posibilitate de- eauvă, pe care Carol I n-a avut-o, aceea de a renunţa să ra.ti fie capul *feudaliiă'Ji,* spre a deveni capul *naţiunii;* diii nefericire el n-a ştiut să profite nici de o posibilitate, iiiji ce cealaltă.

Carol 1' a pierit deci pentru că a rezistat, iar Ludovic a- XVI-lea pentru că nu a rezistat. Unul era ferm convjv. de drepturile prerogativelor sale ; este îndoielnic, ni ,'au toate asigurările în această privinţă, eă celălalt **a** a "ui astfel de convingeri sau că ar fi crezut în utili-, ***lor.***

In Anglia, moartea lui Carol I a fost rezultatul ambi-; i-u viclene şi a atrocităţii unui singur om.

în Franţa, s-a datorat unei mulţimi oarbe, unei adu-; r-âri populare dezordonate.

Li Anglia, reprezentanţii poporului s-au abţinut, dintr-a umbră de ruşine, să fie în acelaşi timp judecători şi părţi în omorul po care îl comandau ; ei au numit un tribunal care să-1 judece pe rege.

în Franţa, ei au îndrăznit să fie în acelaşi timp acuzatori şi judecători.

Aceasta pentru că în Anglia treburile erau conduse de o mînă nevăzută ; ea avea mai multă cumpătare şi mai mult calm. în Franţa, au fost conduse de mulţime a cărei ardoare e fără margini.

în Anglia, moartea regelui a dat naştere republicii. In Franţa, dimpotrivă, naşterea republicii a cauzat moartea regelui.

In Anglia, explozia politică s-a operat prin eforturile celui mai înfocat fanatism religios. în Franţa, s-a înfăptuit în timp ce se aclama o cinică impietate : fiecare să trăiască după cum îi dictează vremurile şi moravurile timpului.

în Anglia, revoluţia s-a amestecat cu războiul civil. In Franţa ea s-a amestecat cu războaiele împotriva străinătăţii ; şi pe bună dreptate francezii au atribuit excesele lor acestor eforturi, acestei opoziţii a străinătăţii. Englezii n-au avut nici o scuză de acest fel.

In Anglia, armata s-a făcut vinovată de toate violenţele, de toate excesele ; ea a fost un flagel pentru cetăţeni.

In Franţa, dimpotrivă, armatei i s-a datorat totul. Victoriile ei din afară au făcut să slăbească sau să fie uitate ororile dinăuntru, ea a adus patriei independenţa, gloria, trofeele.

în Anglia, restauraţia a fost opera englezilor înşişi; a fost primită cu cel mai mare entuziasm : naţiunea scăpa «3e sclavie şi credca că îşi redobîndeşte libertatea... In Franţa n-a fost deloc la fel.

în sfi'rşit, în Anglia, un ginere şi-a răsturnat socrul de pe tron : el a fost sprijinit de toată Europa şi ceea ce s-a făcut rămîne nepieritor şi respectat.

In Franţa, dimpotrivă, alesul unui popor pe care 1-a şi guvernat vreme de cincisprezece ani, c,u asentimentul celor dinăuntru şi al celor din afară, pune din nou mîna pe o coroană despre care pretinde că îi aparţine. Europa întreagă se ridică în bloc ; îl pune în afara legii. O sută zece mii de oameni pornesc împotriva acestei singure persoane ; e răpusă ; e aruncată în temniţă şi pretind că vor putea să-i ponegrească memoria ! !

Luni 6

'..Pe la orele trei împăratul a ieşit în grădină şi se pregătea să facă o plimbare călare. Tocmai îi dictase lui Gourgaud şi aproape că a terminat epoca 1815 ; era mulţumit de munca lui.

Am îndrăznit să-i recomand să continue cu cea a Consulatului ; cu acea epocă atît de strălucitoare în care o naţiune destrămată s-a văzut în mod miraculos reconstituită, în cîteva clipe, prin legile sale, religia sa, morala sa, pe baza adevăratelor principii, a unor prevederi cinstite şi strălucitoare ; totul s-a săvîrşit în aplauzele şi admiraţia universală a Europei uimite.

în vremea aceea eu eram în Anglia ; masa emigranţilor, i-am spus eu, fusese profund mişcată de aceste acte :
rechemarea preoţilor şi cea a emigranţilor fuseseră considerate ca nişte adevărate binefaceri ; cei mai mulţi s-au grăbit să profite de ele...

Atunci împăratul m-a întrebat ce se spunea în rin- durile emigranţilor despre originea şi despre persoana sa etc. I-am răspuns că am aflat despre el pentru prima oară atunci cînd a ajuns în fruntea armatei din Italia nici unul dintre noi nu-i cunoşteam antecedentele ; ne era complet necunoscut. Nu reuşeam deloc să-i pronunţăm numoîe — *Euonaparte.* Ceea ce 1-a făcut să rida cu pefiă
€tC., itC.

Şi astfel, tot dhcutînd, a ajuns să spună că s-a oprit şi a reflectat de multe ori asupra ciudatului concurs *ne* împrejurări secundare ce l-au condus spre p:\xligioasa-i carieră.

„1. Dacă tatăl meu, spunea el, care a murit inaink de a împlini patruzeci de ani, ar fi trăit, ar fi fost numit deputat al nobilimii din Corsica în Adunarea constituantă. El ţinea foarte mult la nobilime şi la aristocraţie ; pc de altă parte era foarte înflăcărat de ideile generoase şi liberale ; ar fi fost deci, fie în întregime de partea dreptei, fie, cel puţin, de partea minorităţii nobilimii. în toate cazurile, oricare ar fi fost opiniile mele personale l-aş fi urmat, şi iată c»um cariera mea ar fi fost împiedicată, pierdută.

2: Dacă aş fi fost mai vîrstnic în momentul Revoluţiei. aş fi fost poate numit eu însumi deputat. Fiind entuziast şi înflăcărat mi-aş fi formulat negreşit cîteva opinii pe care le-aş fi susţinut ; dar în orice caz. mi-aş fi
închis calea spre cariera militară şi atunci iată din nou cariera mea pierdută.

3. Dacă familia mea ar fi fost mai cunoscută, dacă am fi fost mai bogaţi, mai s.us-puşi, chiar dacă aş fi urmat drumul Revoluţiei, calitatea mea de nobil mi-ar fi atras nulitatea sau proscrierea. Nu aş fi reuşit niciodată să obţin încrederea, nu aş fi comandat niciodată vreo armată ; sau chiar dacă aş fi comanda.t-o, n-aş fi îndrăznit niciodată să fac ceea ce am făcut. Presupunînd chiar că aş fi obţinut toate succesele,, nu aş fi putut să dau curs ideilor mele liberale cu privire la preoţi şi nobili ; şi nu aş fi ajuns niciodată în fruntea'guvernului.

4. Chiar şi numărul mare de fraţi şi de surori mi-a fost de mare folos, deoarece mi-au multiplicat relaţiile şi mijloacele mele de influenţă.

5. Faptul că m-am căsătorit cu d-na de Beauhamais m-a pus în contact cu un întreg partid care îmi era necesar pentru a contribui la sistemul meu de fuziune, unul din cele mai importante principii ale administraţiei mele şi care o caracterizează în mod deosebit. Fără soţia mea nu aş fi putut-să am relaţii deschise c>u acest partid.

6. Chiar şi originea mea străină, împotriva căreia s-au auzit unele proteste în Franţa, mi-a fost foarte preţioasă. Datorită ei, toţi italienii "m-au privit ca pe un compatriot ; ea a facilitat foarte mult succesele mele din Italia. După ce am obţinut aceste succese, au început să fie căutate peste tot date despre familia noastră, care de multă vreme trăia în umbră. S-a întîmplat, după cum ştiau toţi italienii, ca ea să fi jucat multă vreme un rol important printre ei. A devenit, în ochii şi în inima lor, o familie italiană ; astfel că atunci cînd s-a pus problema căsătoriei surorii mele Pauline cu prinţul Borghese, în această familie şi în rîndurile

aliaţilor ei, la Roma şi în Toscana, nu s-a auzit decît o singură voce : *este bine*, au spus cu toţii, *e o căsătorie între ai noştri, e o familie de-a noastră.* Mai tîrziu, cînd a fost vorba să fiu încoronat de papa, la Paris, acest act care, aşa cum au dovedit evenimentele, era de cea mai mare importanţă, a întîmpinat mari dificultăţi ; în conclav, partidul austriac i s-a opus cu vehemenţă ; partidul italian a cîştigat însă, adăugînd la considerentele politice şi această neînsemnată opinie izvorîtă din amorul propriu naţional : *La urma urmelor noi le impunem barbarilor ca să-i guverneze o familie italiană : ne vom răzbuna astfel pe gali*

In continuare împăratul a vorbit despre papa...

Miercuri 8

împăratul a ieşit pe la orele cinci şi a făcut o plimbare în caleaşcă. După ce s-a reîntors a primit cîţiva englezi ; le-a pus o mulţime de întrebări, cum îi era obiceiul. Vasul lor *Cornwall* se ducea în China şi la reîntoarcerea în Europa avea să treacă din nou pe-aici, în luna ianuarie.

Cînd am terminat cina, unul dintre noi i-a spus împăratului că a suferit foarte mult în timpul zilei cînd a trecut jpe curat dictarea lui despre bătălia de la Waterloo, văzînd că rezultatul ei nu depinsese decît de un fir de păr. Drept orice răspuns, împăratul, cu un accent care se simţea că vine din adîncul inimii, i-a spus fiului meu : *'„My son* (fiul meu), era expresia lui obişnuită, du-te **şi** adă *Ifigcnia în Aulida* ^ ne va face mult mai mult bine[u]. Şi ne-a citit această frumoasă piesă pe care nu poţi să **n**-o iubeşti din ce in ce mai mult...

Sîmbătă 11

Pe la patru eram la împărat. A intrat şi marele-mare- şal care i-a înmînat un bilet. împăratul 1-a citit, 1-a restituit ridicînd din .umeri şi spunînd : „E prea stupid, nici un răspuns. Dă-i-1 şi lui Las Cases."

De necrezut! era un bilet adresat de guvernator marelui-mareşal, care-1 invita pe *generalul Bonaparte* să vină s-o întilnească la cină, la Plantation-House, pe lady Loudon, soţia lordului Moira. Am roşit de atita necuviinţă...

D-l Skelton, sub-guvernatorul insulei, şi soţia sa care plecau spre Europa au venit să-şi ia rămas bun de la împărat ; au fost reţinuţi la cină.

Această respectabilă familie, căreia, este adevărat că fără voia noastră, i-am răpit Longwood-ul... căreia i-am pricinuit reale neplăceri personale, este totuşi singura din insulă care a avut faţă de noi o consideraţie constantă şi o âtitudine mereu politicoasă. De aceea le-am şi adresat la plecare .urările noastre cele mai sincere : amintirile noastre îi vor însoţi întotdeauna cu cea mai autentică afecţiune...

, Marţi 14

Pe la orele patru ne-au sosit foarte mulţi oaspeţi ; erau pasagerii de pe flota din India, pe care împăratul **a** consirn^r sa-i pHmească. Printre ei se aflau un oarecare domn Sirange, cumnat al lordului Mei vil, ministrul Marinei engleze ; un oarecare dornn Arbuthnot ; sir Williams Burreughs, un judecător de la curtea supremă din Calcutta ; doi aghiotanţi ai lordului Moira, şi alţii, între care şi cîteva femei... Marele-mareşal a condus aceste persoane la împărat, care le-a primit cu o graţie perfectă şi cu zîmbetul lui cuceritor.

Toţi îl priveau cu aviditate, pe feţele multora se putea citi emoţia.

împăratul a vorbit cu fiecare dintre ei... Apoi, adresîn- du-se unui aghiotant al lordului Moira, i-a spus că marele-mareşal 1-a informat că lady Loudon se afla pe insulă şi că dacă ea ar fi fost în interiorul limitelor ce i-au fost lui impuse, i-ar fi făcut o adevărată plăcere să o vadă ; dar că fiind în afara incintei, în care el se putea plimba liber, e ca şi cum ca ar fi încă în Bengal...

l-am condus în salonul nostru, de unde curiozitatea i-a făcut să pătrundă pînă în cea de a doua cameră, salonul împăratului. Sir Williams Burroughs, care prin funcţiile sale este o persoană marcantă în guvern, m-a întrebat clacă aceasta era sufrageria. I-am spus că era salonul şi, mai bine zis, era totul. A fost foarte uimit. Atunci i-am arătat prin fereastră cele două mici odăi care constituiau tot apartamentul împăratului ; se simţea stînjenit, părea că în mintea lui făcea comparaţii cu trecutul ; şi-privind mobilele mizerabile şi strîmtimea spaţiului mi-a spus : „Dar în curînd veţi sta mai bine". — „Cum adică, vom părăsi insula ?" — „Nu, dar vă sosesc nişte mobile foarte frumoase şi o casă frumoasă." — „Adevărata problemă nu constă deloc în mobilele si în casa de aici ; ea constă în stîiica pe care casa e aşezată, în latitudinea la care e situată. A ti ta vreme cil această-latitudine na va fi schimbată. noi n,u vom putea sta mai bine"...

Acest om s-a emoţionat şi strîngîndu-mi mîna mi ~a spus cu efuziune : ..Scumpul meu domn, el este un <: :n prea njare. ar^ prea multe talente, a devenit prea rccu- tabil ; a deveni; pentru nci prea de temut '...

Duminică 19

...Pc la trei. împăratul i-a primit în grădină pe errcuvi care veniseră clin lava. A făcut apoi o plimbare cu ca- leaş:a.

Relniorcîndu-se pe la şase, l-am urmat în cabine vel său ; a cerut să fie chemat marele-mareşal cu soţia <ji a stat cît se poate de familiar de vorbă cu noi, pînă la cină. povestindu-ne despre fel şi fel de înţîrnplări din viaţa de familie şi clin viaţa sa conjugală de pe vremea cînd era la putere. A vorbit mai ales despre împărăteasa Joséphine...

,,Mi-ar fi fost necesar şi m-ar fi făcut fericit un fiu al Joséphinei, continuă împăratul, nu numai ca rezultat politic ci şi ca bucurie domestică.

Ca rezultat politic, eu aş fi încă pe tron, fiindcă francezii -s-ar fi ataşat de acest copil aşa cum s-au ataşat de regele Romei, iar eu nu aş fi călcat în prăpastia acoperită cu flori care m-ă pierdut...

Ca bucurie domestică, acest gaj ar fi liniştit-o pe Joséphine, ar fi pus capăt unei gelozii din pricina căreia au mai aveam linişte ; şi această gelozie era legată mult mai mult de politică decît de sentimente. Joséphine prevedea viitorul şi se înspăimînta de sterilitatea ei. îşi dădea bine seama că o căsătorie nu e completă şi reală decît cu copii ; or, ca s-a măritat, dar nu mai putea avea copii"...

Fouché a fost primul care a atins fatala coardă a divorţului ; s-a dus, fără să fi avut vreo misiune de acest fel, s-o sfătuiască pe Joséphine să desfacă această căsătorie ; pentru binele Franţei, i-a spus el. Totuşi, pentru Napoleon' nu sosise incă momentul. Acest demers a fost pentru căsnicia împăratului cauza

multor supărări şi tulburări ; 1-a iritat foarte mult pe împărat ; el nu 1-a alungat atunci pe Fouché, deşi Joséphine cerea cu insistenţă acest lucru, pentru că de fapt el hotărîse divorţul în secret, în sinea lui, şi nu voia ca printr-o asemenea sancţiune să dea o contralovitură acestei idei.

Totuşi, se cuvine să fie spus că de îndată ce el a voit divorţul Joséphine i-a dat ascultare. Pentru ea a fost un chin de moarte ; dar s-a supus, şi cu bună credinţă, fără să vrea să profite de şicanele inutile de care ar fi p.utut încerca să uzeze [I]...

I Am aflat de la prinţul primat amănunte foarte curioase asupra căsătoriei şi divorţului. D-na de Beauharnais a fost căsătorită cu generalul Bonaparte de către un preot care refuzase să jure credinţă constituţiei civile a preoţimii, dar care neglijase, din în- tîmplare, să ceară autorizaţia obligatorie de la preotul parohiei. Acest viciu de formă, sau poate altul, 1-a preocupat foarte mult pe cardinalul Fesch ; şi fie din scrupul, fie din alt motiv, s-a străduit atîta încît în momentul încoronării a reuşit să-i convingă pe cei doi soţi să se lase căsătoriţi de el, cu uşile închise, *din cauză de necesitate*. în timpul divorţului, separarea civilă a fost pronunţată de Senat. In ceea ce priveşte separarea religioasă n-au voit să se adreseze papei, şi nici nu a mai fost nevoie. Deoarece cardinalul Fesch repetase căsătoria fără martori, oficialităţile din Paris au anulat**-o** pentru acest viciu şi au declarat, că n-a avut loc nici o căsătorie. Atunci împărăteasa Joséphine 1-a chemat pe cardinalul Fesch la Malmaison şi 1-a întrebat dacă îndrăzneşte să ateste în scris şi să semneze că ea a fost căsătorită în bună lege. Fără îndoială, a răspuns cardinalul Fesch, veri susţine oriunde acest lucru şi vă voi semna o dovadă." Ceea ce a şi făcut.

„Dar, i-am spus eu atunci prinţului primat, ce fel de sentinţă au dat oficialităţile Parisului ?" — „O sentinţă dreaptă", răspunse prinţul. — „Dar atunci cum rămîne cu declaraţia cardinalului Fesch ? E#deci falsă ?" — „Nu, după părerea lui, spuse el, pentru că el adoptase doctrina ultramontanilor, potrivit căreia cardinalii pretind că au

Josephine, adăugă Napoleon, ar ii vrut cu dragă inimă s-o vadă pe Marie-Louise ; vorbea adesea despre ea, şi cu multă afecţiune, ca şi despre regele Romei ; la rîndul ei, Marie-Louise îi trata minunat pe Eugène şi pe Hortense, dar manifesta o mare antipatie faţă de Joséphine, şi mai ales o m^re gelozie. „Am vrut s-o duc **o** dată la Malmaison, spuse împăratul, dar eînd i-am făcut această propunere a izbucnit în lacrimi. Pe mine nu mă împiedica să mă duc acolo, îmi spunea ea, se mulţumea doar să ignore în mod voit aceste vizite. Totuşi, de îndată ce mă suspecta de o astfel de intenţie, nu exista * şiretenie la care să nu recurgă pentru a mă împiedica. Nu mă mai părăsea ; şi cum se părea că aceste vizite o necă-jeau foarte mult nu m-am mai dus aproape niciodată la Malmaison. Iar cînd se întîmpla să mă duc, începeau lacrimile de cealaltă parte şi tot felul de sîcîieli. Joséphine avea mereu în faţa ochilor şi în intenţii exemplul soţiei lui Henric al IV-lea care, spunea ea, trăise la Paris şi după divorţ, venea la curte, asistase la încoronare. Ea, Joséphine, era într-o situaţie şi mai bună, pretindea ea ; avea propriii ei copii şi nu mai putea să aibă alţii etc."...

In general, conchidea împăratul, Joséphine şi-a făcut fericit soţul şi s-a dovedit în mod constant a fi prietena lui cea mai drăgăstoasă. în orice moment, în orice ocazie se arăta supusă, devotată şi de o mare

---

dreptul să căsătorească fără martori, ceea ce in Franţa nu este recunoscut şi este lovit de nulitate."

Se pare totuşi că împărăteasa Joséphine nu a cerut acel document decît pentru propria-i satisfacţie, şi nu a făcut uz de el în nici un fel (n. a.).

drăgălăşenie. De aceea i-a păstrat totdeauna cea mai duioasă amintire şi cea mai vie recunoştinţă.

Joséphine, mai spunea împăratul, punea aceste inclinai ii şi aceste calităţi (docilitatea, devotamentul, amabilité tea) în rînd cu virtuţile şi cu abilitatea politică a senului ci şi o blama cu asprime şi o certa pe fiica sa Kortcnse ci pe ruda ei Stéphanie, care nu se înţelegeau cu soţii Iar, eeau capricioase şi voiau să pară independente...

Pauline era prea risipitoare ; era foarte nepăsătoare : Unind seama de cît i-am dat, ar fi trebuit să fie extrem o o bogată ; dar ea, la rîndul ei, dădea tot ce prim? a, ier mania ci o mustra adeeea din această cauză, pre?L"n- c j-i că ar putea ajunge să cioară pe un pat de spital ; dar I> arena ca însăşi era prea parcimonioasă ; era o siiunbe î i.iiculă ; am ajuns chiar eă-i ofer, lunar, iunie conshîc- r bile dacă ea ar fi vrut să le distribuie. Acceptase eă Je primească, dar cu condiţia, spunea ea, de a ii singura cere à', .ide dacă le păstrează eau nu. In fond nu era vorba ciedt de un exces de prevedere din partea ei : teama ci era sâ nu ajungă într-o bună zi fără nimic. A cunoscut nevoile : şi momentele acelea teribile nu i mai ieşeau din

minte. Se cere de altminteri să spunem că le dădea mult copiilor ei, în secret; este o mamă foarte bună !...

De altfel, aceeaşi femeie de la care era atît de greu să I scoţi un bănuţ, spunea împăratul, ar fi dat totul ca să | pregătească reîntoarcerea mea din Elba ; şi după Waterloo mi-ar fi dat tot ce poseda pentru a-mi aranja treburile ; s-ar fi condamnat singură să mănînce numai pîine neagră, fără să cîrtească. Pentru că la ea ceea ce era măroţ avea totdeauna cîştig de cauză faţă ele ceea ce era mărunt : mîndria, ambiţiile nobile stăteau totdeauna înainV:a avariţiei"...

Vineri 24

împăratul n-a ieşit deeit ca .să urce'în]."

•■• ~

barca noastră a durat cam o oră şi jurnal a !e, ani jv-. . încet şi am făcut de două ori acelaşi drum. Impara; vorbea despre' politică ; lectura ziarelor, care au sosit *va* urmă cu trei zile, îi furniza suficiente subiecte.

în Franţa, emigraţia patrioţilor era masivă, rapidă, ^ după toate aparentele era favorizată, deoarece nu se con- fiscau bunurile etc.

împăratul credea că desluşeşte în dezbaterile din parlamentul englez gîndul ascuns de a împărţi Franţa ; fata de care era foarte mîhnit. ,,Orice inimă cu adevărat franceză, spunea el, este desigur cuprinsă de disperare ; o imensă majoritate, pe pămîntul patriei, simte desigur o foarte vie durere. Ah ! exclamă el, de ce nu sînt pe o sferă în afara acestui glob ! De ce nu stau cu picioarele pe un sol într-adevăr liber şi independent, unde nu s-ar putea

simţi nici o influenţă de-a altora ! Cum aş uimi lumea ! Le-aş adresa francezilor o proclamaţie ; le-aş striga : O să

pieriţi dacă nu vă uniţi. Odioasă, insolenta străinătate vă va fărîmiţa, vă va nimici. Francezi, ridicaţi-vă, fiţi un bloc cu orice preţ, strîngeţi rîndurile, dacă e nevoie *chiar* ***cu*** *Bourbonii*... căci existenţa patriei, salvarea ei sînt mai presus de orice !"..:

Considera totuşi că Rusia va combate împărţirea Franţei ; ar putea să se teamă că prin această împărţire Germania ar creşte şi s-ar uni împotriva ei. Careva dintre noi a spus atunci că şi Austria probabil că se va opune de teamă că nu va mai avea un sprijin necesar împotriva manevrelor Rusiei, şi pentru că a mai menţionat că Austria ,ar dori poate să-i fie utilă Regelui Romei şi să se servească de el, împăratul a replicat : „Da, poate ca de un instrument de ameninţare, dar niciodată ca de un pion al bunăvoinţei ; probabil că i se pare prea redutabil. Regele Romei ar fi omul popoarelor, va fi omul Italiei ; de aceea politica austriacă îl va ucide, poate nu atîta vreme cît va mai trăi bunicul său, care e un om cumsecade, dar care nu va trăi o veşnicie, sau poate că dacă moravurile din zilele noastre nu admit un astfel de atentat, atunci ei vor încerca să-i abrutizeze facultăţile, îl vor năuci ; şi, în sfîrşit, dacă va scăpa de asasinatul fizic şi de cel moral, dacă mama sa şi natura îl vor salva de toate primejdiile acestea, atunci !..: atunci !... a repetat el de mai multe ori, căutînd parcă ; ¡atunci !... dar ce înseamnă atunci !... fiindcă cine poate şti destinul vreunui muritor."

împăratul s-a referit apoi din nou la Anglia conchizînd că numai ea era interesată ca Franţa să fie distrusă... „Cu Franţa mea, dimpotrivă, Anglia ar fi trebuit în mod firesc să ajungă în cele din urmă un apendice. Natura a făcut din ea una din insulele noastre, cum sînt Oleron sau Cor- sica. Cît de schimbătoare e soarta imperiilor ! spunea el. Cit de mărunte şi de neînsemnate sînt revoluţiile noastre în ansamblul organizării universului ! Dacă în locul expe- diţiei din Egipt aş fi făcut-o pe cea din Irlanda ; dacă nişte mărunte dereglări nu m-ar fi împiedicat să-mi pun în aplicare planul meu de la Boulogne \ ce ar fi fost astăzi Anglia ? Cum ar fi arătat continentul ? viaţa politică etc."...

Miercuri 29

De multă vreme, la rugăminţile noastre. împăratul promitea că a doua zi, dis-de-dimineaţă, avea să călărească ; dar în clipa în care urma să pună în aplicare acest proiect nu mai avea destul chef. Astăzi aşadar era în grădină încă de pe la orele opt şi jumătate, a cerut să fiu chemat şi eu acolo. Am ajuns să vorbim despre Corsica şi am discutat pe această temă mai bine de o oră. ..Dragostea de patrie este nepieritoare, spunea el, chiar şi Sfinta-Elena ţi-ar putea deveni dragă dacă ar fi patria ta." Corsica deci avea mii de farmece * a vorbit amănunţit despre aspectul ei general, despre îndrăzneaţa alcătuire a structurii ei fizice. Spunea că insularii au totdeauna ceva original, datorită izolării care îi fereşte de năvala şi de amestecurile neîntrerupte care au loc pe Continent ; că muntenii au un caracter energic şi un suflet călit, care le sînt specifice. Stăruia asupra farmecelor pămîntului natal ; toate acolo sînt mai

bune, spunea el, chiar şi mirosul gliei ; e de-ajuns acest miros ca să ghiceşti cu ochii închişi unde te afli; nu 1-a mai regăsit în nici o altă parte. Se vedea iar în Corsica, pe vremea primilor săi ani de viaţă, ai primelor sale iubiri ; se revedea acolo pe vremea tinereţii, cu- treierind prăpăstiile, trecînd peste culmi înalte, prin văi adînci, prin chei strimte ; bucurîndu-se de onorurile şi plăcerile ospitalităţii ; depănînd amintiri despre numeroase rude ale căror certuri şi răzbunări se prelungeau pînă la a şaptea spiţă. O fată, spunea el, vedea cum în valoarea zestrei ei sînt cuprinşi şi toţi verii. îşi amintea cu mîndrie că, neavînd decît douăzeci de ani, luase parte la o mare excursie organizată de Paoli la Porte di Nuovo. Cortegiul era numeros ; il însoţeau călare mai bine de cinci sute de oameni de-ai lui. Napoleon mergea alături de el ; pe drum, Paoli îi arăta poziţiile, punctele de rezistenţă sau de triumf în războiul pentru libertate. îi vorbea amănunţit despre această luptă glorioasă ; şi rcmarcind observaţiile tînărului său tovarăş de drum, caracterul pe care ele i-i revelau, opiniile din care erau inspirate, i-a spus : „O, *Napoleon ! Tu nu ai nimic modem în tine. Esii desprins din Plutarh*

Cînd Paoli a vrut să predea insula englezilor, familia Bonaparte a rămas cu înflăcărare în fruntea partidului francez şi a avut fatala onoare de a vedea *convocat* împotriva ei *un marş* al locuitorilor insulei, adică de a fi atacată de o masă de răsculaţi.

„Douăsprezece pînă la cincisprezece mii de ţărani, spunea împăratul, au năvălit din munţi spre Ajaccio ; casa noastră a fost jefuită, arsă, via pustiită, turmele nimicite. Doamna, împreună cu un mic număr de credincioşi, a fost obligată să rătăcească o vreme prin regiunea de coastă şi a trebuit să plece în Franţa.

Totuşi, Paoli, căruia familia noastră îi fusese foarte ataşată şi care arătase întotdeauna faţă de Doamna o consideraţie deosebită, Paoli încercase să uzeze de persuasiune înainte de a folosi împotriva ei forţa. Renunţaţi la opoziţia dumneavoastră, i-a transmis el ; ea vă va pierde pe dumneavoastră, pe ai dumneavoastră, vă va nimici averea ; prejudiciile vor fi incalculabile şi nimic nu le va mai putea repara." Într-adevăr, împăratul spunea că fără şansele pe care i le-a oferit Revoluţia, familia sa nu s-ar mai fi putut ridica niciodată. „Doamna a răspuns ca o eroină, şi la fel cum ar fi făcut Cornelia[1], spunea împăratul, anume că ea nu cunoştea două legi ; că ca, copiii ei, familia ei nu cunosc decît legea da tăriei şi a onoarei. Dacă bătrinul arhi diacon Lucien [2] ar fi trăi t, adăugă împăratul, şi-ar fi simţit inima sfîşiată gîn- aindu-se la pericolul cc-i pîndea micii, caprele şi vitele, şi prudenţa lui ai* fi reuşit să înlăture furtuna"...

împăratul ne spunea că în timpul războiului din Cor- sica nici un francez care venea în insulă nu pleca de acolo fără ::ă fie izbit de caracterul muntenilor ; unii erau entuziasmaţi, alţii nu vedeau în ei decît nişte briganzi.

La Paris, în Senat, s-a spus că Franţa s-a dus să-şi caute un stăpîn în sînul unui popor pe care romanii nu-1 voiau nici ca sclav. „Senatorul acela voia probabil să mă insulte, spunea împăratul, dar în felul acesta el le-a făcut un mare compliment corsicanilor. Pejitru că spunea adevărul : romanii n-au cumpărat niciodată sclavi corsicani, ştiau că nu o scot la capăt cu ci ; era imposibil să-i faci să accepte servitutea."...

[J] Cornelia (180—110 î.e.n.) fiica lui Scipio Africanul; mama Grahilor ; tipul ideal de mamă romană (n. t.).

- Lucien Bonaparte, unchiul lui Charles. Tutorele fraţilor Bonaparte după moartea tatălui lor (n. t.).

I-am amintit atunci împăratului intenţia sa iniţială de **a** călări ; ne-a răspuns că îi place mai mult să vorbească şi să se plimbe. A cerut dejunul, după care a discutat multă vreme despre vechea Curte, despre nobilimea care o alcătuia, despre pretenţiile ei, de$pre caleştile regelui etc. şi toate acestea erau comparate cu ceea ce crease împăratul.

De aici **am** trecut **la** perioada consulatului său şi **la** marile dificultăţi pe care **le** ridica acel soi de Curte pe care se punea atunci problema să o alcătuiască. Sosind la Tuileries, primul consul succeda unor furtuni, unor vremuri, unor moravuri care, potrivit deciziei lui, trebuiau să fie date uitării. Numai că el fusese tot timpul în mijlocul armatelor ; sosea din Egipt ; părăsise Franţa de tînăr şi fără experienţă. Nu cunoştea pe nimeni şi tocmai această împrejurare îi pricinuia cele mai mari dificultăţi. Lebrun a fost pentru el, în aceste mcrmeijte, un soi de tutore foarte preţios. Bancherii sau afaceriştii erau cei care dădeau atunci tonul ; primul consul abia fusese numit şi mulţi dintre ei s-au grăbit să-i ©fere împrumyturi considerabile. Acest devotament era numai în aparenţă generos, căci în dosul lui se aflau speranţe ascunse. Erau în general oameni cu o proastă reputaţie ; ofertele le-au fost respinse.

Primul consul avea din fire o mare aversiune faţă de afacerişti ; şi-a făcut o datorie, spunea el, din a promova alte principii decît cele de pe vremea Directoratului. Voia ca probitatea să devină primul resort şi caracteristica noului său guvern. Consulul s-a văzut de asemenea înconjurat de soţiile furnizorilor: ; toate erau fermecătoare şi foarte elegante : aceste

două calităţi păreau să fie de rigoare în rîndurile afaceriştilor şi jucau un rol important în speculaţiile lor. Dar severul Lebrun era mereu gata să-1 lumineze pe tînărul său Telemac. S-a decis ca elg să nu fie admise la Tuileries. Totuşi, constituirea Curţii ridica destule greutăţi ; nobilii nu erau de dorit pentru că prezenţa lor ar fi tulburat opiniile politice ; afaceriştii nu erau de dorit pentru că se avea în vedere promovarea unor moravuri noi ; nu mai rămînea deci mare lucru ; de aceea, la început, Curtea a fost un soi de lanternă magică, foarte amestecată şi schimbătoare. Totuşi, această reuniune a dobîndit în curînd culoarea sa, tonul său, meritele sale"...

împăratul spunea că la reîntoarcerea sa de pe insula Elba ar fi avut de întîmpinat mai puţine greutăţi în formarea unei Curţi. ,,Chiar o şi găsisem, adăugă el, în ceea ce numeam eu *văduvele mele :* ducesa de Istria, d-na Duroc, d-nele Regnier, Legrand şi toate celelalte văduve ale primilor mei generali. Le-am spus prinţeselor, care mă întrebau cum să-şi refacă şi ele Curţile, să-mi urmeze exemplul. Nimic nu era mai firesc, mai frumos, mai moral. Ele erau încă tinere, dar totuşi pregătite pentru un asemenea rol ; printre ele se aflau chiar cîteva cu adevărat fermecătoare şi foarte plăcute : majoritatea aveau să fie ruinate ; se spune că multe se recăsătoresc şi îşi schimbă numele, astfel că atîtea averi făcute de mine şi atîtea înalte ranguri, toate, chiar şi numele, poate că vor dispărea K Dacă aşa stau lucrurile, nu vor oferi prilejul să se spună că în alegerea pe care am făcut-o a existat un viciu fundamental ? Dar cu atît mai rău pentru ele căci în acest fel înlesnesc triumful şi insolenţele vechii aristocraţii."

I-am reamintit iarăşi de plimbarea călare ; ţineam să **o** facă pentru că ştiam că de călărie depinde sănătatea lui ; dar n-a fost chip să-1 convingem. „E bine aici, a spus, să ridicăm trei corturi etc." Şi conversaţia a continuat în legătură cu cartierul Saint-Germain al cărui centru, spunea el, era palatul Luynes ; şi a povestit cum a exilat-o pe d-na de Chevreuse. O ameninţase de nenumărate ori ţinînd cont de învinuiri reale, de insolenţe grave, ne-a asigurat el. Intr-o zi fiind împins la capătul răbdării i-a spus : „Doamnă, prin maximele şi prin doctrina dumneavoastră feudală vă prctindeţi stăpina pămînturilor voastre : ei bine ! eu. potrivit principiilor dumneavoastră, mă deuar seniorul Franţei şi declar Parisul satul meu. Or, aici nu sufăr pe nimeni care vrea să-mi displacă. Vă judec după propriile voastre legi ; plecaţi de aici şi să nu mai reveniţi niciodată"...

Tot în legătură cu d-na de Chevreuse, care era frumoasă, spirituală, plăcută, şi întrucîtva poate mai mult decît bizară, şi care fusese fără îndoială îndemnată de mirajul celebrităţii şi de roiul curtezanilor şi adoratorilor ei : „Îmi dau seama, reluă împăratul, că spera să reînceapă Fronda [J]. Numai că eu nu eram un rege minor."

Bricul *Mosquito,* plecat din Anglia la 23 martie, a sosit aducînd ziarele franceze apărute pînă în 5 martie şi cele de la Londra apărute pînă în 21. Reîntorcîndu-se in cabinetul său, Împăratul mi-a spus să-1 urmez. A citit *Journal des Débats.* în timpul lecturii mi-a-fost înmînată, din partea marelui-mareşal, pentru împărat, o scrisoare din Europa. I-am remis-o ; a citit-o şi "a suspinat. A mai

citit-o o dată. a rupt-o şi a aruncat-o pe masă ; îi fus^^^ dată deschisă !... A început din nou să citească ziar<v[0 apoi, după cîteva minute întrerupîndu-se brusc mi-a spus „E de la sărmana Doamnă ; e sănătoasă şi vrea să vină rs>* mă vaaă...;i şi a continuat iarăşi lectura. Aceste noutăţţ primele care-i parveneau în legătură cu ■familia sa, îi cî-^ aduse la cunoştinţă de cardinalul Fesch, şi împăratul arăta vizibil afectat de faptul că scrisoarea fusese des„ chisă...

Capitolul al optulea

FRAGMENTE DIN CAMPANIA DIN ITALIA

A doua continuare

Am să intercalez aici pasajele ce îmi mai rămrn din capitolele despre armata din Italia, pentru a nu le depărta prea. mult de cele care le preced. Interesul pe care ele îl prezintă mă face să regret mult că nu mai am şi altele. Se va vedea chiar că şi acela despre Leoben e incomplet : totuşi va fi cu atit mai preţios cu cît cred că, după cîte îmi amintesc, nu a fost păstrat în întregime sub aceeaşi formă ; ar fi interesant de comparat prima dictare cu textul definitivat.

In plus, în momentul în care urma să trimit aceste pagini la retipărire, din Memoriile despre campania din Italia nu a apărut decît un singur volum, pînă la

bătălia de la Rivoli inclusiv, şi trebuie să spun că am observat capitole cu totul noi, iar cele pe care le cunoşteam prezintă uneori o mai mare bogăţie de detalii. Ceea ce înseamnă, fie că Napoleon, cînd n-avea altă ocupaţie, a revenit asupra lor avînd o anume predilecţie pentru aceste capitole, fie că a fost determinat să revină, aflînd despre apariţia unor lucrări publicate 111 Europa despre acelaşi subiect.

BAT AU A DE LA TAGLIAMENTO

De la trecerea rîului Piave, în 13 martie 1797, pînă la intrarea armatei franceze în Germania, în 28 din aceeaşi lună : vreme de 17 zile

1. Situaţia din Italia la începutul lui 1797. Pacea de la Tolentino restabilise relaţiile cu Roma. Curtea din Nea- pole era satisfăcută de moderaţia francezilor *faţă de papă : ea vedea în* această atitudine o dovadă că intenţia republicii era *să nu* se amestece în afacerile ei interne şi *să nu dea nici un sprijin nemulţumiţilor*. Eram stăpîni pe republica Genovei, partidul oligarhic nemaiavînd aici nici un credit. Republicile Cispadană şi Transpadană erau animate de cele mai bune sentimente ; ne ajutau în cele mai felurite chipuri. *în Piemont*$_y$ Alessandria, Fenestrelle, Cherasco, Coni, Tortona aveau garnizoane franceze ; Suza, Labrunette, Desmont erau dărîmate. Mizeria şi nemulţumirea *poporului* erau la culme. Mişcări insurecţionale au izbucnit în diverse provincii *împotriva Curţii;* regele Sardiniei şi-a reunit triipele de linie într-un corp de armată *pentru a le risipi*. Generalul francez făcuse

totul pentru a *menţine ordinea şi liniştea* în *Piemont ;* ameninţase adesea că va trimite trupe împotriva *nemulţumiţilor ;* dar comunicaţiile erau restabilite între Piemont, Franţa şi republicile Cispadană şi Transpadailă. *Starea âe spirit care*
domnea în aceste republici se propaga în Piemont*. Ofiţerii şi soldaţii francezi,* animaţi de principii republicane, le răs- plndcau în toată Italia. *împrejurările* erau *de aşa natură incit era nevoie,* pentru a asigura îndeplinirea planurilor gnicrcdidui francez, *sau să-1 distrugă pe* regele Sardiniei, *sau să-i risipească toate motivele de îngrijorare şi* să-i ţină în friu pe nemulţumiţi. Generalul francez avu ideea de **a** *propune un tratat ofensiv şi defensiv Curţii din Sardinia : aci:v,| a fost semnat de generalul Clarke şi de către marchizul nor nt-Marsan. Republica îi garanta regelui coroana ; rogele* dc clara război Austriei şi furniza armatei franccze un de zecc mii dc oameni şi douăzeci de tunuri.
/lee.u 1 raiul era foarte important pentru czeeutarca mare k; | ,:lxn al generalului francez ; armata lui era astfel în~- tari- arca cu el ostatcci care-i garantau liniştea în Pic- mom id limpid absenţei sale din Italia. Dar Directoratul nu şi-a •••'•ni ,⁝;ca rna de impari ani a acestui tratat şi amina mereu raUr cerea lui. Toiuei, de îndată ce deveni cunoscut în pu- bl'c. trataiul ii aduse un nou credit regelui şi îi descurajă pe î •: iu. voit ori. Numai statul Veneţiei ne îngrijora ; Brcscia;- Bcevv.no, Folosi na, o parte din Vicenza şi *din* Padua erau pe:e" ei de acord cu cauza franceză ; dar *partidul austriac,* care era *partidul senatului din Veneţia, jrutca dispune de* ce mei *mare parte din Verona şi de*

douăsprezece mii de esclrr.njU care se afl au la Veneţia. Cum toate mijloacele pe care le imaginase pentru a aplana dificultăţile eşuaseră, NanoU-on a fost obligat să nu mai ţină seama ele ele. mul-ţumindu-se să ocupe fortăreaţa Veronei şi să lase un corp de rezervă pentru a ţine sub observaţie ţinutul venei.ian şi pentru a-i asigura spatele frontului. Se va vedea in capitolul-următor motivele pentru care nu a pus capăt
tulburărilor din această republică, înainte de a intra în Germania.

2. *Împăratul Germaniei refuză să recunoască Republica franceză şi să accepte negocieri. Generalul francez se pregăteşte să-l oblige la această recunoaştere*. înainte şi după luarea Mantuei, Curţii din Viena i s-au propus negocieri de pace : toate au fost infructuoase ; generalul Clarke fusese trimis din Paris cu o scrisoare a Directoratului către împăratul Germaniei şi cu depline puteri pentru a negocia şi încheia preliminariile de pace. O conferinţă avusese loc la Vicenza, înaintea bătăliei de la Rivoli, între Clarke şi baronul de Vincent, *aghiotantul împăratului.* Acesta clin urmă *spuse* că stăpînul său nu recunoştea Republica franceză şi nu *putea* negocia pacea *fără să se consulte cu aliatul său, adică cu Anglia*. După cucerirea Mantuei, Clarke făcu o nouă tentativă. Se duse la Florenţa şi îl văzu pe marele duce ; obţinu acelaşi răspuns. Generalul francez, liniştit în privinţa Italiei, hotărî să-i respingă pe austrieci dincolo de Alpii Juliani, să-i urmărească pe Drava, pe Mur, să treacă Simmeringul şi să-l oblige pe împăratul Austriei să semneze pacea în Viena. Proiectul era măreţ, succesul părea asigurat. Generalul şef

promise guvernului *francez* că va ohţine pacea în cursul verii.

Armata din Italia nu fusese niciodată atît de falnică, de numeroasă şi într-o stare mai bună : se compunea din opt divizii de infanterie, -din şase mii de cai şi număra o sută cincizeci de tunuri bine atelate. Trupele erau bine îmbrăcate, bine încălţate şi bine hrănite, bine plătite, formate din soldaţi încercaţi şi din excelenţi ofiţeri. Armata aceasta, în jur de şaizeci de mii de oameni, *putea* face faţă oricărei situaţii.

După capitularea Mantuei, armata franceză ameninţa direct statele ereditare ale casei de Austria ; avanposturile ei erau pe frontieră. Armatele franceze de pe Rin şi de pe Sambre-et-Meuse, care-şi aveau taberele de iarnă pe malul stîng al Rinului, erau la o depărtare de peste o sută de leghe, fiind *separate* de Austria *prin Statele* corpului germanic. Armata din Italia era la o depărtare de o sută optzeci de leghe de Viena şi armatele de pe Rin şi de pe Sambre-et-Meuse erau la o depărtare mai mare de două sute de leghe. Spre armata din Italia se îndrepta deci atenţia Curţii din Viena. Prinţul Carol, care obţinuse succese *pe Dunăre* în campaniile precedente, fu trimis pe Piave cu patru rnii de oameni, ca *întărire*, aleşi din cele mai bune trupe ale monarhiei.

Încă din luna ianuarie, inginerii austrieci parcurgeau toate trecătorile şi înălţimile din Alpii Norici, proiectau tranşee, făceau planuri pentru a fortifica Grad isca, Kla- genfurt, Tarvisio. Dar nici o lucrare nu putea începe înainte de topirea zăpezilor,

care în Alpii Norici nu dispar decît către sfirşitul lui martie. Era deci important să acţionăm mai rapid decît inamicul, înainte ca acesta să-şi fi adunat toate mijloacele şi să fi întărit cheile şi' trecătorile dificile prin care trebuia să trecem : Napoleon hotărî să intre în Germania la sfîrşitul lui martie.
către Dunăre, în care se varsă, separînd Bavaria de Austria. Adda, ale cărei izvoare sînt aproape de cele ale Innu- lui, curge de la nord la sud şi se varsă, după douăzeci şi opt de leghe, în lacul Como din care iese apoi pentru a traversa Lombardia. Adige, care îşi are izvorul la cîteva leghe de cel al Innului, curge de la nord spre sud, la vreo cincizeci de leghe de celălalt versant al Brennerului, intră în Italia la Verona de unde se varsă în Adriatica aproape de gura Padului. Un mare număr de afluenţi se varsă în rîurile de care vorbeam şi formează chei verticale în care e imposibil să pătrunzi fără a fi stăpîn pe înălţimi. Esto partea cea mai dură şi mai dificilă din Alpi, partea cca mai crestată şi cu pantele cele mai abrupte.

Pentru a merge din Italia spre Viena nu sînt decît trei şosele mari : a Tirolului, a Carinthiei şi a Carniolei. Prima traversează lanţul superior al Alpilor prin pasul Brenner ; a doua prin pasul Alpilor Norici. între Pontebba şi Tar- visio ; a .treia, prin pasul Alpilor Carniolei, la cîteva leghe de Laybach...

Planul lui Napoleon era să pătrundă în Germania *prin Carinthia,* să traverseze Carniola, Styria şi să ajungă pe Simmering. Dar prinţul Carol *avea două* armate : *una* în Tirol şi alta *dincolo* de Piave ; trebuia deci lăsată o parte din armată să ţină sub observaţie armata din Tirol. Generalul francez a preferat ca şi diviziile din Tirol să treacă la ofensivă, să ajungă pînă la Brixen şi de acolo *să le îndrepte spre Klagenfurt,* prin şoseaua de la Pusthersthal, în timp ce principalul

corp al armatei urma să se îndrepte spre Piave, să traverseze Tagliamento, să ajungă prin şoseaua *Carinthiei* pe Drava şi Villach, *unde s-ar fi unit* cu aripa din Tirol; şi atunci toată armata reunită ar fi atacat Simmeringul.

Trei divizii, numărînd împreună cincisprezece mii de oameni sub ordinele generalului Joubert, au fost destinate operaţiunii din Tirol ; patru sub ordinele generalului şef însuşi, *numărînd* treizeci şi cinci de mii de oameni porniră spre Tagliarnento ; regimentul 8, care se compunea în parte din trupele care au înaintat spre Roma, a fost.destinat să formeze un corp de observaţie în regiunea Veneţiei i să asigure liniştea în spatele frontului. Generalii de divizie Baragueyd'IIilliers şi Delrnas comandau în Tirol sub Joubert ; generalii Massena, Serurier, Guyeux şi Berna- cloeo erau în fruntea a patru divizii de infanterie care mergeau spre Tac;iiaivLonto ; generalul Dugua comanda cavaleria. Trebuia ca armatele de pe Rin şi de pe Sam- bre-et-Meuse să treacă Rinul şi să intre în Germania, în a;;a fol încît să-ajungă pe Lech şi *Dunăre* în acelaşi timp în care armata franceză ajungea pe Simmering. Se conta pe divizia din Piemont, care număra zece mii de oameni ; dar Lilîrzicrea ratificării lipsi arma la franceză de această întărire atît de *importantă.*

într-un ordin de zi a fost dată proclamaţia care urmează :

„Prin luarea Mantuei s-a sfîrşit o campanie care v**-a** dat pentru totdeauna dreptul la recunoştinţa patriei.

Aţi fost victorioşi în patrusprezece bătălii mari şi în şaptezeci de lupte ; aţi făcut peste o sută de mii de prieenieri, aţi luat de la duşmani cinci sute de tunuri de campanie, două mii de mare calibru, patru echipaje de pod.

Contribuţiile la care au fost supuse ţările pe care le-aţi -ueorit au hrănit, întreţinut şi plătit armata în timpul otrep;ii campanii ; în afară de aceasta, aţi trimis treizeci eo rnilu :-ane Ministerului de finanţe pentru a despovăra
vistieria.

Aţi Îmbogăţit Muzeul din Paris cu peste trei sute de e - ;*ecte, capodopere ale vechii şi noii Italii, jpsntru a căror realizare au fost necesare treizeci de secole.

Aţi cucerit pentru Republică cele mai frumoase ţinuturi din Europa ; republicile Lombardă şi Trafispadană vă datorează libertatea ; culorile franceze flutură pentru prima dată pe malurile Adriaticii, în faţa vechii Macedonii, de care le-despart douăzeci şi patru de ore de navigaţie ; regii Sardiniei şi Neapolelui, papa, ducele de Parma s-au detaşat de coaliţia duşmanilor noştri şi ne-au cerut prietenia ; i-aţi alungat pe englezi din Livorno, din Genova, din Corsica... Dar încă nu aţi făcut totul ; vă aşteaptă un destin glorios ; în voi îşi pune patria speranţele cele mai scumpe continuaţi să fiţi demni de ele.

Din numeroşii duşmani care s-au coalizat pentru a gîtui Republica încă de la naşterea sa, numai împăratul mai stă în faţa noastră : degradîndu-se el însuşi din rangul de mare putere, acest monarh s-a pus în solda negustorilor din Londra ; nu mai are altă voinţă, altă politică, decît cele ale acestor insulari perfizi, care, străini de urgia războiului, rîd de plăcere cînd văd nenorocirile Continentului.

Directoratul executiv n-a precupeţit nimic pentru a face pace în Europa ; în moderaţia propunerilor sale nu se simţea forţa armelor sale, nu a fost călăuzit de curajul vostru ci de omenie şi de dorinţa de a vă reda familiilor voastre ; nu a fost ascultat la Viena ; nu mai

există deci nici o speranţă de a ajunge la pace decît mergînd s-o căutăm în inima statelor ereditare ale casei de Austria. Veţi găsi acolo un popor cumsecade, copleşit de războiul pe care 1-a dus împotriva turcilor şi de războiul actual. Locuitorii Vienei şi ai statelor Austriei sînt covârşiţi de orbirea şi arbitrariul guvernului lor ; nu există om care să nu fie convins că aurul Angliei i-a corupt pe miniştrii împăratului. Le veţi respecta religia şi obiceiurile ; le veţi proteja proprietăţile ; veţi aduce libertatea curajoasei naţiuni maghiare.

Casa de Austria, care de trei secole pierde în fiecare război o parte din* puterea ei, care-şi nemulţumeşte popoarele furîndu-le privilegiile, se va vedea obligată, la sfîrşitul acestei a şasea campanii (pentru că ne constrînge să o facem), să accepte pacea pe care i-o vom dicta şi să coboare, aşa cum este în realitate, în rîndurilc puterilor secundare, unde s-a şi plasat, punîndu-se în slujba şi la dispoziţia Angliei.

Semnat : Bonaparte"

Armata sc puse în mişcare. Trebuia trecut rîul Piave pe care îl apăra armata prinţului Caro! şi să încercăm să njungcm înaintea lui la cheile de la Osappo şi de la Pon- tebba. Massena, cu falnica lui divizie, fu însărcinat cu îndeplinirea acestei misiuni importante ; plecă din Bas- sano, trecu Piave şi Tagliamento prin munţi, înconjurînd astfel toată armata prinţului Carol. *Acesta detaşă* o divizie cu care voia să oprească manevra. Massena o bătu. o urmări.cu sabia în coaste şi luă mulţi prizonieri şi cîteva lunuri. Printre aceşti prizonieri se afla şi generalul Lusi- ¿■nan, care-i batjocorise pe răniţii francezi, compatrioţii săi, in spitalele din Brescia, în timpul succeselor efemere ;iie lui Wurmser. Massena

puse stăpînire pe Feltre, Cadoio ■ i Bellnno, continuind în acelaşi timp *să înfrîngă* divizia ;;usu iaeă şi fără a înregistra pierderi demne de luat în considerare.

Generalul şef merse în ziua de 12 spre Aslo, cu divizia Iui Serurier, trecu Piave în zorii zilei, înaintă spre Cone- ;(liano undo era cartierul general austriac, ocolind astfel ieate trupele austriece care apărau Piave-de-Jos, ceea ce-i permise generalului Guyeux să execute trecerea, la ora <i'>uă după amiază, la Ospedaletto. în acest punct rîul e ^osuil de mare şi ar ii fost nevoie de un pod ; dar dăruirea ostaşilor ţinu loc de toate. Numai un toboşar era să se inece. dar a fost salvat de o vivandieră a armatei care s-a aruncat în apă şi 1-a ajutat să ajungă la mal ; generalul şef o recompensă punîndu-i la gît un lanţ de aur. în ziua de 5 2, generalul francez fu la Conegliano cu diviziile lui Serurier şi Guyeux. Divizia lui Bernadotte r se alătură a doua zi.

Prinţul Carol alesese pentru luptă cîmpia rîului Tagliamento, considerînd că îi oferă avantajul *de a-şi folosi din plin* cavaleria. Ariergarda lui încercă să reziste la Sacile;
dar fu bătută de generalul G.uyeux care intră în oraş îri ziua de 13.

5. *Bătălia de la Tagliamento, 16 martie.* în 16, la ora- nouă dimineaţa, cele două armate au ajufis faţă în faţă, armata franceză pe malul drept, armata austriacă pe ma-< Iul sting al rîului. Diviziile lui Guyeux, Serurier şi Ber-j nadotte formau partea stingă şi din centru, iar flancul! drept era cu cartierul general dincolo de Valvasohe. Prinţul Carol, cu forţe aproximativ egale, era pe poziţii :den-. tice, în faţă, pe

malul stîng, Prin această poziţie, prinţul Carol *nu acoperea şoseaua de la Ponlebha.** Rămăşiţele diviziei care fusese trimisă împotriva lui Massena nu mai erau capabile să-1 oprească. Totuşi Pontebba era drumul cel mai scurt spre Viena şi în această direcţie trebuia, în mod firesc, acoperită Capitala. Această neglijenţă a prinţului Carol nu putea fi explicată decît fie presupunînd că nu cunoştea încă bine noul teren pe care trebuia să opereze, deoarece nu fusese niciodată teatru de război în vremurile moderne, fie că, necrezîndu-1 pe generalul francez destul de îndrăzneţ pentru a ataca Viena, nu se temea decît pentru Triest, centru maritim al Austriei ; sau, în sfîrşit, că nu şi-a ocupat definitiv poziţiile, dar că ştiindu-se acoperit de Tagliamento. spera să cîştige cîteva zile, răgaz suficient pentru ca o divizie de grenadieri care între timp sosise la Klagenfurt să întărească divizia din faţa lui Massena.

A început o canonadă de la un mal la altul. Cavaleria uşoară făcu mai multe şarje pe pietrişul torentului. Generalul şef, văzînd că duşmanul e prea bine pregătit, ordonă soldaţilor să-şi lase armele şi să-şi aranjeze bivuacurile.

Generalul austriac se lăsă înşelat de aceste dispoziţii; crezu că armata franceză, care *mărşăluise toată noaptea,* se instalează pe poziţii, făcu o mişcare înapoi şi *se duse* să-şi ocupe bivuacurile. Dar, două ore mai tîrziu, cînd toiul se linişti în cele două tabere, francezii îşi reluară deodată armele şi Duphot, în fruntea brigăzii a 27-a cavalerie uşoară care forma avangarda lui Guyeux, şi Murat, în fruntea brigăzii a 15-a de cavalerie uşoară, care conducea avangarda lui Bernadotte, susţinuţi fiecare de diviziile •or, fiecare brigadă formînd o linie, iar acestea fiind sprijinite dc

Se.rucier, care venea în urmă ca rezervă, se nă-nusliră în riu. Inamicul alergase la arme ; dar toate trupele noastre trecuseră în cea mai perfectă ordine şi se aflau aliniate pe malul sting. Canonada şi împuşcăturile Începuseră din toate părţile. La primele lovituri de tun, Massóna trecu pe la San-Baniele : înllmpină o rezistenţă slabă şi puse siăpînire pe Osoppo, această cheie a şoselei spic 'Pontebba, pe care duşmanul făcuse greşeala de a o neglija ; Masséna *o* intcrceptă de la armata austriacă, separă complet de această armată divizia care fusese trimisă împotriva lui ei o urmări pînă la podul de la Cásasela, îm- pinr;r.d-o mereu spre Carinthia. Prinţul Carol nu mai aven nici o speranţă de victorie. După mai multe ore de lupi ă şi după cîtcva şarje de infanterie şi de cavalerie, bal'i m retragere, lăsînd în mîinile noastre tunuri şi prizonieri.

mai mare parte din armată, prin Udine, Cividale, Capo- retto, Chiusa austriacă : trimise una dintre divizii spre stînga, prin Palma-Nova, Gradisca şi Laybach, pentru a acoperi *Carniola.* Dar Massena nu era decît la două zile de Tarvisio şi armata austriacă, pe această nouă rută, avea de făcut cinci sau şase etape de marş. Prinţul Carol îşij compromitea deci armata : simţea şi el acest lucru ; de] aceea alergă el însuşi la Klagenfurt pentru a grăbi trimi-j terea unei divizii de grenadieri care se găsea acolo. în *vremea aceasta Massena pierduse şi el două zile ; dar primind ordinul de a merge fără intirziere spre Tarvisio, îl întîlni acolo pe prinţul Carol în poziţie de luptă, cu rămăşiţele diviziei care de la Piave fugea în faţa lui şi cu o falnică divizie* de grenadieri unguri.

Bătălia fu aprigă, amîndouă părţile au luptat cu în- dîrjire. Fiecare simţea importanţa succesului, căci dacă Massena reuşea să pună stăpînire pe gura Tarvisului partea din armata austriacă pe care prinţul Carol o angajase în valea rîului Isonzo era pierdută. Prinţul Carol a făcut minuni de vitejie personală şi a fost *de mai multe ori* pe punctul de a fi prins de tiraliorii francezi. Generalul Brune, care comanda o brigadă din divizia lui Massena, luptă cu cea mai mare vitejie. Prinţul Carol fu învins ; folosise pînă şi ultima rezervă ; nu putu opera nici o retragere. Rămăşiţele trupelor sale merseră să se regrupeze la Villach, dincolo de Drava. Massena, stăpîn pe Tarvisio se stabili acolo, *făcînd faţă atacurilor dinspre Villach şi Gorizia, barînd ieşirile de la Isonzo.*

tînerul general se mută la Palma-Nova : o fortăreaţă care aparţine veneţienilor. Înainte fusese ocupată de prinţul Carol care îşi stabilise acolo depozitele ; dar socotind că ar trebui să lase cinci sau şase mii de oameni pentru a **o** apăra, deoarece artileria de asediu nu-i sosise încă, hotărî s o evacueze. *Noi am fortificat-o imediat* şi am pus-o la adăpost de un atac prin surprindere. A doua zi, în 19, a început marşul spre Isonzo.

Generalul Bernadotte ajunse la Gradisca pe unde voia să treacă rîul. Găsi însă oraşul ferecat şi fu primit cu salve de artilerie ; voi să parlamenteze cu comandantul cetăţii dar acesta refuză. Napoleon porni atunci cu divizia lui Serurier, pe drumul ce duce spre Montfalcone pînă la locul în care malul stîng al rîului încetează de a mai domina malul drept. Ar fi trebuit să piardă o bună bucată de 1 imp ca să construiască un ppd ; atunci colonelul Andreossy, însărcinat cu

construirea podurilor, se aruncă primul în nu ca să vadă cît este de adine; coloanele i-au urmat exemplul trecînd prin apa care ajungea pînă la brîu, sub împuşcăturile rare a două batalioane de croaţi care au fost obligate să se retragă. Era ora unu după amiază ; atunci coloana începu marşul pe malul stîng ; urcă spre culme mergînd de-a lungul ei pînă vizavi de Gradisca, unde ajunse la ora cinci după amiază. Cetatea era astfel încercuită şi dominată. Divizia lui Serurier mersese cu atît mai repede cu cît lupta era foarte îndîrjită pe malul drept, unde se afla Bernadotte. Acest; general avusese imprudenţa de a voi să ia cetatea cu asalt : fusese respins şi pierduse fără rost vreo patru sau cinci sute de oameni. Acest exces de zel era justificat de dorinţa pe care o aveau trupele de pe Sambre-et-Meuse de a se face remarcate **fi** prin nobila ambiţie de a ajunge la Gradisca înaintea ve-^ chilor trupe din Italia. Cînd guvernatorul din Gradisca **a** văzut că rîul Isonzo fusese trecut şi că înălţimile sînt înţesate cu trupe, **a** capitulat şi s-a predat ca prizonier de război împreună *cu cîteva regimente şi cu multe tunari,* A treia zi, cartierul general a fost mutat la Gorizia. Divi-i zia lui Bernadotte fu trimisă spre Laybach. Generalul Dugua, *cu o mie de călăreţi, a ocupat Triesiul.* Divizia *lu*| Serurier. de la Gorizia, merse în susul rîului Isonzo perr-j tru a-1 susţine pe generalul Guyeux şi pentru a ajunge din no,u la Tarvisio, pe şoseaua Carinthiei. Generalul Guyeux,- de pe cîmpul de bătălie de la Tagliamento, se îndreptase spre Udine şi Cividale...

După Tagliamento, zece mii de soldaţi, originari din Carniola sau Croaţia, văzînd că *totul era pierdut*, o luară în debandadă prin chei şi ajunseră în grupuri izolate în satele lor.

Cartierul general se mută succesiv la Caporetto. la Tarvisio, la Villach, la Klagenfurt.
tel a fost reparat pentru a servi de adăpost micii garnizoane pe care voiam s-o lăsăm acolo. Locuitorii erau în- tr-o stare de spirit foarte favorabilă francezilor.

Laybach e capitala Carniolei ; s-a organizat şi aici un guvern provizoriu, după aceleaşi principii ca la Gorizia şi la Triest,..

Cînd am intrat în Carinthia, s-a publicat următoarea proclamaţie :

„Armata franceză nu vine în ţara voastră pentru a o cuceri, nici pentru a schimba în vreun fel religia, moravurile, obiceiurile voastre. Armata franceză e prietena tuturor naţiunilor şi în special al bravelor popoare ale Germaniei.

Directoratul executiv al Rcpublicii franceze nu a precupeţit nimic pentru a pune capăt calamităţilor care pustiesc continentul. Directoratul se hotărîse să facă el primul pas şi să-1 trimită pe generalul Clarke la Viena, ca plenipotenţiar, pentru a începe negocieri de pace. Dar curtea din Viena a refuzat să-1 asculte ; a declarat chiar la Vicenza, prin d-1 de Vincent, că nu recunoaşte Republica franceză. Generalul Clarke a cerut un paşaport pentru a merge el'însuşi să vorbească cu împăratul ; dar miniştrilor de la Curtea din Viena le-a fost teamă, şi pe bună dreptate, că moderaţia propunerilor pe care era însărcinat să le facă să nu-1 hotărască pe împărat să încheie pacea. Aceşti miniştri, corupţi de aurul Angliei, trădează Germania şi pe monarhul lor, şi nu mai au altă voinţă decît cea pe care le-o dictează acei insulari perfizi care sînt oroarea întregii Europe.

Locuitori ai Carinthiei, ştiu că voi îi urîţi la fel ca noi pe englezi, singurii care cîştigă din războiul

acesta, şi guvernul vostru, care le este vîndut. Dacă sîntem în război de şase ani, aceasta se întîmplă împotriva dorinţei bravilor unguri, a cetăţenilor luminaţi din Viena, a oamenilor simpli şi a tuturor locuitorilor cumsecade din Carinthia.

Să fim deci prieteni, în ciuda Angliei şi a miniştrilor de la Curtea Vienei ! Republica franceză are asupra voastră drepturile cuceritorului : aceste drepturi să dispară în faţa unui contract care să ne lege reciproc. Voi nu vă veţi amesteca într-un război care nu e conform cu dorinţa voastră. Ne veţi furniza proviziile de care avem nevoie.«La rîndul meu, vă voi proteja religia, moravurile, proprietăţile ; nu voi cere de la voi nici o contribuţie ; oare războiul nu este prin el însuşi un lucru îngrozitor ? oare nu aţi suferit pînă acum prea mult, voi, victime inocenle ale prostiei altora ? Toate impozitele pe care le plăteaţi de obicei împăratului vor fi folosite ca indemnizaţii pentru stricăciunile care sînt inseparabile de trecerea unei armate şi pentru a plăti proviziile ce ni le veţi furniza." prizonieri şapte sau opţ mii de oameni. Generalul Joubert a dat dovadă de talent, de constanţă şi de spirit activ în conducerea acestei operaţiuni dificile. *S-au distins în lupte generalii Delmas, Baraguey-d'Hilliers şi Dumas. Trupele au dat dovadă de cea mai mare vitejie.*

10. *Rezumat*. Astfel, în şaptesprezece zile, cele două armate ale prinţului Carol au fost înfrînte. Duşmanul, alungat dincolo de Brenner, a evacuat Tirolul, după ce a suferit pierderi foarte considerabile. Austria a pierdut Palma-Nova, cetate foarte puternică, Triestul şi Fiume, singurele porturi ale monarhiei austriece ; provinciile Go- rizia, Istria,

Carniola, Carinthia au fost cucerite. Armata a trecut Sava, Drava, Alpii Norici şi nu mai era decît la şaizeci de leghe de Viena. Avea motive să spere că va ajunge acolo înainte de sfîrşiful lui mai.

Armata austriacă, demoralizată şi dezorganizată, nu mai putea să lupte împotriva armatei franceze, care nu' suferise nici o pierdere sensibilă şi în rîndurile căreia moralul şi sentimentul superiorităţii ajunseseră la cel mai înalt grad.

SITUAŢIA DIN VENEŢIA

1. *Descrierea Veneţiei.* Republica Veneţia, în momentul Revoluţiei franceze, era statul cel mai important din Italia. Populaţia regatului NeapQlelui îi era superioară ca număr ; dar Veneţia depăşea acest regat prin forţa guvernului său şi prin avantajele topografiei sale. Guvernul îşi avea reşedinţa într-un oraş puternic, inatacabil pe uscat sau pe apă ; *în afară de armata sa de uscat, guvernul avea*
o cscadrâ care domina Adriatica şi îl făcea respectat de tei Levantul. Acest oraş a fost fondat în secolul al cincilea de către locuitorii din Friul şi din ţinutul Padului, care s-au refugiat în lagune pentru a se pune la adăpost de *asu-* prirea barbarilor. *Descendenţii lor* s-au menţinut *totdeauna* independenţi *faţă de stăpînitorii Italiei...*

Suveranitatea Veneţiei rezida în cîteva sute de familii din aristocraţie înscrise în cartea de aur...

Veneţia putea să pună pe picioare o armată do cincizeci de mii de oameni, formată cin regimente italiene recrutate de pe uscat, sau din escluvoni, popor curajos ,i *din toi¿-ccuna* devotat republicii ;

dintre aceştia putea că recruteze puiă la zece-cincisprezece mii de oameni pe;?: s- tri şi natru-cinci mii călare... Aceşti csclavoni constituiau trupe!«"* do încredere alo Senatului...

Oreşul Veneţia era foarte bogat şi, deşi- comerţul ci;a in scădere. îşi mai menţinea încă avuţiile. Numai familiile d!.a cartea de aur participau Ia *administraţie ; tot ele domino*a Senatul, consiliile şi alto magistraturi ; ceea ce exclud'-a *partid parca nobilimii* de pe uscat, care avea în rlndurib ei un mare număr de familii bogate, ilustre şi puternice ; acestea fiind însă aservite Veneţiei şi lipsite de orice putere. erau desconsiderate şi in vid iau mult nobilimea su-veran:'* din Veneţia.

Aceşti nobili de pe uscat descindeau în parte din vechii condotieri, din vechii magistraţi sau din alte personalităţi care, mai demult, jucaseră ,un rol important în republicile oraşelor lor şi ai căror strămoşi, după ce se împotriviseră multă vreme acţiunilor Veneţiei, fuseseră victime ale politicii acestei republici. Astfel, la invidia şi la ura pe care le-o inspira natura guvernului se mai adăugau resentimente istorice perpetuate cu perseverenţă. Aceste provincii de uscat erau în general nemulţumite şi foarte puţin ataşate guvernului lor. *Cea mai mare parte* a po-porului făcea cauză comună cu nobilimea de pe uscat ; *totuşi.o parte* era ataşată de nobilii Veneţiei, care aveau proprietăţi şi aşezări în aproape toate provinciile. Preoţii nu aveau credit şi nu se bucurau de-consideraţie în republică, deoarece ea se eliberase de multă vreme de influenţa papei.

Capul casei de Austria, care stăpînea Milano şi Mantua in Italia şi o parte din Istria, pe Adrîatica.

avea multe interese care coincideau cu ale Venei ic i şi aceasta, av uid mereu motive să se teamă ele el, s-a situat întotdeauna împotriva lui, bizuindu-se pe echilibrul Europei şi în special pe protecţia Franţei.

Pentru a merge din Tirol la Mantua, prin Lombardia, trebuie traversat teritoriul veneţian de la Rivoli pînă la Mantua, ceea ce înseamnă cam două zile de marş. Anumite tratate îi asigurau Austriei un drum militar : dar trupele ei trebuiau să treacă dezarmate şi în detaşamente mici...

Cînd s-a format prima coaliţie împotriva Franţei, puterile au invitat această republică să intre în coaliţie. în consiliu pare să nu se fi,ridicat discuţii serioase în această privinţă ; toţi au fost de aceeaşi părere. Erau atît de departe de teatrul luptelor încît se socoteau străini de aceste treburi şi voiau să rămînă neutri. Cînd contele de Lille [1] a ales Verona ca reşedinţă, Veneţia nu şi-a dat acordul

[J] Viitorul Ludovic al XVIII-lea (n. t.).

decît cu asentimentul Comitetului salvării publice, care prefera să-1 ştie pe pretendent la Verona mai degrabă decît oriunde altundeva.

Cînd trupele franceze s-au îndreptat, în 1794, spre Oneglia, şi cînd şi-au stabilit tabăra la Savona, s-a crezut că Italia e ameninţată de invazie şi mai multe puteri s-au întrunit în congres la Milano. Veneţia a refuzat să participe, nu pentru că nu ar fi condamnat principiile franceze, dar îi era frică să nu ajungă la cheremul Austriei. Primejdia, de altfel, i se părea foarte îndepărtată.

•

2. *Părerile în Senat : prima e cea a prietenilor Austriei, a doua a vechilor senatori, a treia a prietenilor Franţei.* Dar cînd Napoleon ¿\junse la Milano... republica a fost cuprinsă de o mare nesiguranţă şi îngrijorare ; spaţiul imens care separase pînă atunci lupta dintre democraţie şi aristocraţie era trecut. Războiul principiilor şi cel al tunurilor era în inima statului. Discuţii vii şi furtunoase agitau Senatul, care se împărţi între trei păreri. Pez^aro şi senatorii cei mai tineri, *partizani ai Austriei, voiayi ca republica să se declare împotriva Franţei.* Doreau neutralitatea, dar o neutralitate armată. Voiau să fie plasate garnizoane puternice în Peschiera, Brescia, Bergamo, în Porto-Legnano şi Verona ; voiau ca aceste cetăţi să fie declarate cetăţi de război. Voiau să fie recrutaţi cincizeci de mii de oameni, să fie înarmate în grabă lagunele, să fie plasate acolo şalupe-canoniere, să fie echipată o escadră pentru a supraveghea Adriatica, şi de pe această poziţie formidabilă să se declare război primului care i-ar viola *de-acum înainte* teritoriul. Cei care erau de această părere spu-.
neau că, dacă sosise ceasul din urmă, era mai bine să moară cu arma în mînă decît în mod ruşinos ; că, apărînd teritoriul, vor împiedica să pătrundă ideile franceze în principalele lor oraşe ; că se vor obţine de la partidele inamice cu atît mai multe menajamente cu cît vor fi mai în măsură să le ceară ; că dacă, dimpotrivă, deschideau paşnic porţile şi francezii erau lăsaţi să intre în marile oraşe de pe uscat, atunci războiul celor două mari puteri urma să se dezlănţuie pe teritoriul republicii şi, din acest moment, nu mai dispunea de suveranitatea ei...

Opinia la care se raliau toţi vechii senatori era aceea *de a nu se lua nici o hotărîre definitivă. Recunoşteau* că toate primejdiile erau reale, că aveau motive să se teamă în acelaşi timp şi de ambiţiile Austriei şi de principiile francezilor ; dar că, din fericire, aceste rele erau trecătoare. Că menajamentele şi răbdarea vor evita inconvenientele de care se temeau. Că francezii erau concilianţi de felul lor, uşor de flatat ; iar cu mijloace adecvate şi conducători abili, cu mult fast şi avînd anumite fonduri puse la dispoziţie pentru cheltuieli secrete, vor reuşi să-1 influenţeze pe şeful lor, iar pe ei să-i împace cu părerile lor,. *Că a declara în acel moment neutralitatea armată însemna să declare război Franţei.* Că nu li se puteau închide porţ ile care fuseseră lăsate deschise pentru duşmanii lor, fără a li se da un motiv valabil de război. Or, se puteau oare gindi in mod serios ca Veneţia să reziste cu cîteva mii de cscla- voni ?... Fără îndoială că situaţia era gravă, criza periculoasă ; dar nu erau chiar în situaţia pe care o descriau capetele înfierbîntate. Republica trecuse prin multe alte furtuni şi acum trebuia să se cîştige timp : cu acest principiu înţelept războiseră strămoşii lor. Din fericire, providenţa aşezase capitala lor într-un oraş de necucerit. Toate eforturile republicii nu trebuiau să aibă alt scop decît întărirea acestei capitale, opunînd tuturor celorlalte raţiuni răbdarea, moderaţia şi timpul.

In Senat se manifesta şi o a treia opinie ; era atribuită proveditorului Bataglia. Republica, spunea el, e într-adevăr în pericol să dispară. De o parte există principiile francez subversive

în raport cu conrtîtv-îa noastră, de altă parte e Austria, care nu are la .inimă independenţa noastre. î ntre aceste două i ele inevi Ir-bile, trebuie să ştim să-1 a[1] pe cel mai mic. Răul cel mai mare, spunea el, este acela de a fi sclavii Austriei. Să mărim deci "cartea de- aur, să-i înscriem în ea şi pe nobilii de pe useat care n., uita ; din aco:;t moment printre noi nu va mai fi dezbirr.ro, nici opoziţie. Să ne înarmăm cetăţile, să ne echipam flota, să recrutam cincizeci de mii de oameni şi să alergăm în calea genericului francez spie a-i oferi o alianţă ofensivă şi defensivă. Prin aceasta, vom ajunge probabil la unele modificări î.11 constituţia noastră ; dar ne vom salva-independenţa în libertate. E oare pentru prima oară cînd ar fi mărită cartea de aur ? S-a vorbit de o neutralitate armată faţă de cele două părţi. Acum doi ani, la începutul furtunii, această hotărîre ar fi fost mai bună. Era justă pentru că ea era egală pentru cele două părţi beligerant''. ar fi fost poribiîă, pentru că am fi avut timp să ne pregătim. Dacă aţi proclama-o astăzi, ar însemna să declaraţi război *Franţei. Nu le puteţi interzice francezilor ceea ce le-aii permXs sau tolerat austriecilor. Vi se poate oare propune să porniţi un război împotriva armatei franceze, care e victorioasă, cînd în opt zile ea va fi în faţa* por- *ţilor noastre, cînd încă nu aveţi nici un tratat cu Austria ? şi chiar dacă aţi avea,* ea nu vă poate fi de nici un folos înainte de două luni ; or, ce s-ar alege de republică, în două luni, împotriva unui duşman atît de întreprinzător şi atît de activ ? A doua alternativă care

ni se propune, aceea a răbdării şi timpului, e la fel de rea ca prima. împrejurările politice nu mai sînt aceleaşi ; vremurile s-au schimbat mult, criza în care sîntem nu seamănă cu nici una dintre cele din care odinioară republica a ieşit triumfătoare : nu le-am putea cere sfaturi strămoşilor. Principiile francezilor sînt în toate capetele ; se răspîndesc peste tot; e un torent dezlănţuit pe care în zadar am încerca să-l oprim prin digurile răbdării, moderaţiei şi supleţei. Partidul francez există în toate provinciile. Măsura pe care v-o propun este singura care ne poate salva ; e simplă, nobilă, generoasă. Repet : *să mergem în întîmpinarea generalului francez, să încheiem cu el o alianţă ofensivă şi defensivă.* Austria va fi prea slabă pentru a ne teme că îi vom deveni pradă* *Putem contribui în mod eficace* la succesul francezilor, putem să-i întărim *cu douăzeci şi cinci de mii de oameni, păstrîndu-ne trupele de care avem nevoie pentru Veneţia, şi, în plus,* să-i favorizăm prin influenţa noastră asupra oamenilor, prin avantajele localităţilor noastre ; totul va fi uşor pentru că *toate partidele care divizează statul* vor merge împreună şi în aceeaşi direcţie. Independenţa noastră va fi asigurată ; salvăm marile baze ale constituţiei noastre. întăriţi de noi, francezii vor cuceri repede Mantua, vor duce războiul dincolo de graniţele noastre. Chiar dacă, cu toată asistenţa noastră, francezii ar fi bătuţi, *obligaţi să treacă Adda înapoi,* ne-am

 apăra împotriva Austriei. Austria nu are nici un partid pe teritoriul nostru ; în Brescia, în Bergamo, nu există un singur om

care să n,u ia arma de bunăvoie pentru a nu fi supus austriac ; atunci, *puterea Franţei,* interesele Angliei, ale Elveţiei ne-ar salva.

Această părere trezi un uriaş interes, înfierbîntă toate spiritele sănătoase ; dar nu cîştigă decit voturile *unui mic număr de senatori*... Era o hotărîre prea importantă pentru nişte oameni degeneraţi, incapabili de idei mari. De aceea, nu invazia lui Napoleon în Italia şi nu principiile franceze au fost cauza pierzaniei Veneţiei; ci conduita guvernului ei şi orbirea celor care îl formau. A fost luată deci, aşa cum se întîmplă într-o împrejurare măreaţă, hotărîrea cea mai rea ; au lăsat totul pe seama întîmplării şi a providenţei.

Senat el era unul dintre oamenii cei mai ostili francezilor. Nu se putea plînge că francezii au intrat în Peschiera pentru că ei îl succedau acolo pe Beaulieu ; dar cînd i s-au cerut cheile arsenalului pentru a înarma meterezele şi cînd au început să fie înarmate galerele, Foscarelli s-a plîns că generalul francez violează neutralitatea republicii. Beaulieu, e adevărat, a intrat în fortificaţiile din Peschiera ; a tras din spatele meterezelor cu tunul asupra francezilor, dar a folosit propria lui artilerie. Cînd generalul francez a ajuns în Peschiera, Foscarelli s-a dus la el spre a-1 convinge să nu vină la Verona, aşa cum îl anunţase, amenin- ţîndti-1 că va închide porţile şi le va apăra cu tunurile. „E prea tîrziu, i-a răspuns generalul francez, trupele mele au şi intrat, sînt obligat să organizez apărarea pe Adige în timpul asediului Mantuei. In orice caz, c\u o mie cinci sute de esclavoni nu veţi putea să-mi oferiţi nici o garanţie şi nici nu veţi putea să vă opuneţi trecerii armatei austriece. Dacă puteţi face acest lucru, de ce nu l-aţi făcut pînă acum ? Neutralitatea înseamnă să foloseşti aceeaşi greutate şi măsură pentru fiecare. Dacă sînteţi prieteni ai francezilor, nu

se poate să nu le acordaţi ceea ce le-aţi acordat, sau cel puţin le-aţi *tolerat,* duşmanilor lor." Cînd i s-au cerut cheile depozitelor şi ale pulberăriei pentru a înarma Verona ; cînd, pentru construcţia unor fortificaţii, în faţa Veronei, pe şoseaua spre Vicenza, a fost nevoie să se dă- rîme cîteva birouri de încasare a accizului, Foscarelli şi-a ieşit din fire, a cerut o audienţă generalului francez şi i-a vorbit îndelung despre violarea suveranităţii republicii. Cînd toate aceste discuţii au fost aduse la cunoştinţa Senatului, acesta înţelese că Foscarelli nu avea tocmai calităţile de care era nevoie în aceste împrejurări. Gîndindu-se că Bataglia îi va fi mai agreabil lui Napoleon, Senatul i 1-a trimist ca proveditor general al tuturor provinciilor de dincolo de Adige. Era un om suplu, instruit, ponderat, sincer ataşat republicii, foarte entuziasmat de Franţa de altădată şi preferind chiar şi Franţa republicană Austriei. încetul cu încetul teatrul luptelor se întinse în toate posesiunile veneţiene ; dar întotdeauna, austriecii au fost cei care au intrat pe noi teritorii. *Beaulieu a ocupat primul Peschiera, Verona.* Wurmser s-a năpustit primul în Bassano şi a traversat primul Vicenza şi Padova ; Alvinzi, mai tîrziu, şi arhiducele Carol au ocupat Friu- lul, Palma-Nova şi pînă la graniţele cele mai orientale ale Republicii.

4. *Facţiuni în Brescia, Bergamo. Verona.* între timp, pe teritoriile de pe uscat s-a produs o mare agitaţie ; nemulţumirea se propaga cu repeziciune. La cauzele care îşi aveau obmşia în constituţia Veneţiei se adăuga acum faptul că aveau dese contacte cu francezii, atracţia ideilor noi şi o anume admiraţie pe care o răspîndeau înfrîngerile lui Wurmser şi victoriile obţinute asupra lui Alvinzi. în general, *Italia era socotită ca fiind pierdută pentru Austria* şi se

considera că expulzarea acesteia avea să determine căderea aristocraţiei. Generalul francez a căutat tot timpul să modereze această mişcare. Cînd s-a reîntors de la Tolentino, preocupat exclusiv de proiectul lui *de a porni asupra Vienei,* a dat toată atenţia prevenirii tulburărilor care ar fi putut să aibă loc în timpul absenţei lui din Italia. Statele veneţiene îl încurcau ; agitaţiile se înteţeau necontenit ; Brescia şi Bergamo şi-au dus aproape pînă la capăt revoluţia lor. Familiile Fenaroli, Martinengue, Lecchi, Alexandri erau în fruntea acestei mişcări ; erau familiile cele mai de vază, cele mai bogate. Aceste două oraşe, sub titlul de municipii, aveau un fel de independenţă ; aveau trezorerii, dispuneau de venituri şi numeau în funcţii ; faptul că leul de pe San-Marco se mai vedea încă în aceste oraşe semnifica mai degrabă un gest de deferenţă faţă de suveranitatea Veneţiei. Peste tot se auzeau declaraţii amare şi violente împotriva nobililor veneţieni, fie în conversaţii, fie în presă...

Pe de altă parte, senatorii îşi simţeau orgoliul grav ofensat văzînd că supuşi, care vreme de secole se aflaseră sub stăpînirea strămoşilor lor, uită imensa distanţă care îi separa. Ei nu se dădeau în lături de la nimic pentru a-i aduce la ordine ; sporeau recrutările de esclavoni, îi ameninţau cu succesele austriecilor, îi numeau iacobini, răs- pîndeau zvonurile - cele mai alarmante pe seama francezilor : toate acestea prevesteau un şoc violent.

Bataglia, în depeşele lui către Senat, îndulcea ultragiile celor din Brescia, iar faţă de aceştia diminua furia şi izbucnirile Senatului. întotdeauna concilant, în numeroasele lui raporturi cu generalul francez căuta moreu să-i trezească interesul faţă de soarta

republicii. Totuşi era un om prea luminat pentru a nu-şi da seama că era imposibil să potolească prin bunăvoinţă pasiuni care se opuneau cu atîta violenţă.
mite acţiuni, dar nu-i putea împiedica să vorbească, să scrie, să irite Senatul printr-o mulţime *de detalii de administraţie* care-i erau străine. Totuşi trebuia să ia o ho- tărîre. Putea să-i dezarmeze pe cei din Brescia şi din Ber- gamo, să se declare cu totul de partea Senatului, proscriin- du-i pe reformatori ; dar umplînd cu aceştia închisorile din Veneţia şi-ar fi înstrăinat partidul popular, fără a-şi cîş- tiga simpatia Senatului. Şi dacă această politică atroce arjʃi putut intra în vederile generalului francez, în cele din urmă ea ar fi avut în mod sigur ca rezultat, la fel ca pe vremea lui Ludovic al XH-lea, unirea întregii populaţii împotriva lui. Cea mai bună soluţie ar fi fost să determine Senatul să se alieze cu Franţa, modificînd constituţia şi fă- cîndu-se agreat de popoarele de pe uscat ; era fără îndoială cea mai bună soluţie ; de aceea generalul francez a încercat totul pentru a ajunge la acest rezultat. De fiecare dată *cînd mai cîştiga* o victorie îşi reînnoia propunerea, dar a eşuat întotdeauna. *Se oferea o a treia alternativă :* să atace Veneţia, să cucerească această capitală şi să opereze, cu forţa, schimbarea politică necesară, modificîndu-i legile şi asigurînd superioritatea partizanilor Franţei. Era ade- vărатul mod de a tăia un nod pe care nu putea să-1 dezlege. Dar cînd, după ce se hotărîse pentru acest proiect, voi să stabilească momentul execuţiei, i-a fost imposibil să-1 pună de acord cu împrejurările şi cu marele lui plan privind Viena..

Nu putea ataca Veneţia atîta timp cît prinţul Carol s-ar fi aflat pe Piave ; trebuia deci în primul rînd să-1 bată şi să-1 alunge din Italia. Dar dacă obţinea acest mare avantaj, îi convenea oare să piardă fructele victoriei ? Trebuia oare să întîrzie trecerea munţilor pentru a readuce războiul în jurul Veneţiei ? Ar fi însemnat să-i dea prinţului Carol timpul necesar pentru a-şi reveni, pentru a se întări, pentru a crea noi obstacole. Nu putea ataca Veneţia fără să-1 bată pe prinţul Carol, care o acoperea ; *şi nu trebuia atacată după ce l-ar fi bătut, pentru că atunci timpul ar fi fost prea preţios şi pentru că ar fi* trebuit să-1 urmărească pînă la Viena. Veneţia era o mare forţă ; era apărată de lagunele sale, de un mare număr de vase înarmate ; garnizoana ei era formată din cincisprezece mii de esclavoni. Stăpîiiă a Adriaticii, putea primi orjicînd noi trupe ; în fine, Veneţia purta în ea însăşi forţa morală pe car€ o reprezentau toate acele familii suverane ce urmau să lupte pentru existenţa lor politică. Cine ar fi putut evalua cît timp anume ar fi fost reţinute trupele noastre de această acţiune ; şi, oricît de puţin ar fi durat lupta, ce efect ar fi avut o astfel de rezistenţă asupra restului Italiei ? Acest nou război nu ar fi întîrziat să provoace noi controverse la Paris : Veneţia avea acolo un ministru foarte activ : consiliile făceau opoziţie Directoratului; Directoratul însuşi era foarte divizat. Dacă Napoleon ar fi consultat Directoratul în privinţa unei acţiuni împotriva Veneţiei, acesta *nu i-ar fi răspuns sau ar fi eludat chestiunea.*

Dacă, aşa cum făcuse prnă atunci, ar fi acţionat cu de la sine putere, *fără să ceară dispoziţii,* i s-ar fi

reproşat, în afară de cazul unui succes imediat, că a violat toate principiile.; ca general şef nu avea dreptul decît să respingă forţa prin forţă ; un război nou împotriva unei puteri independente nu putea fi angajat fără ordinul guvernului său, ar fi însemnat să se facă vinovat de uzurparea drepturilor suveranităţii.

Nu putea lua deci hotărîrea *decisivă de a declara război Veneţiei :* 1 — pentru că nu avea dreptul ; 2 — pentru că acesta nu putea fi pus de acord cu proiectul *de a purta* război în Germania, *fără întîrziere.* Episodul din *Veneţia* putea deveni o problemă principală care ar fi făcut să-i scape *problema cea mare* a Vienei ; trebui deci să se mărginească în privinţa veneţienilor la simple precauţii militare. Eram siguri de Brescia şi de Bergamo şi de toate ţinuturile de pe malul drept al Adigelui ; trupele generalului ocupau citadelele din aceste două oraşe. Verona, mult mai puţin prietenă, fu ţinută în frîu nu numai prin castelele ei bine fortificate, ci şi prin vechiul palat de pe malul drept, care fu înarmat şi deveni o adevărată citadelă în mijlocul oraşului şi ne~ făcu stăpîni absoluţi pe unul dintre cele trei poduri de piatră. Toate trupele care fuseseră folosite în expediţia împotriva papei formau acum o rezervă ce avea să stea lîngă Verona şi să intervină oriunde ar fi fost necesar.

extraordinare care însă nu constituiau nici un motiv de îngrijorare pentru generalul francez ; *că Senatul* se vedea obligat să ordone arestări *la Veneţia şi pe uscat* şi că ar fi nedrept să se califice drept măsuri împotriva partizanilor Franţei ceea ce nu era, din partea Senatului, decît o justă pedeapsă împotriva cetăţenilor turbulenţi care voiau să răstoarne legile ţării lor. Generalul francez nu negă situaţia critică a Veneţiei, şi, fără a-şi, pierde timpul discu- tînd cauzele, abordă

faptele în mod direct : „'Vreţi să-i arestaţi pe cei care îi numiţi duşmanii voştri şi pe care noi îi numim prieteni ; puneţi în posturi persoane cunoscute pentru ura pe care ne-o poartă şi pentru legăturile lor cu Austria. Trupele voastre îşi măresc efectivele şi se îndreaptă, *spun ele,* împotriva iacobinilor. *Ce vă mai rămîne de făcut pentru ca să fim în stare de război* ? Un ţreboi împotriva Franţei ar însemna pierzania voastră totală şi grabnică ; zadarnic aţi ctfnta pe prinţul Carol; calculele voastre ar fi false : am să-1 învinq şi am să-1 alung din Italia în mai puţin de opt zile. Există un mijloc de a ieşi din situaţia penibilă în care ne găsim ; vreau să pun capăt îngrijorării voastre ; vă ofer alianţa republicii, vă voi da garanţii în privinţa tuturor statelor de pe uscat, chiar şi în privinţa autorităţii voastre în Brescia şi în Bergamo. *Veţi declara război Austriei şi o să-mi daţi o contribuţie de zece mii de oameni. Cred că ar fi preferabil să treceţi în cartea de aur principalele familii de pe uscat; dar nu fac din aceasta o condiţie* sine qua non. *Reîntoarceţi-vă la Veneţia ; cereţi Senatului să delibereze şi veniţi să semnăm un tratat, deoarece numai acest tratat vă poate salva patria şi ne poate pune de acord* " Pez- zaro mersese foarte departe, avea nevoie să cîştige timp;
recunoscu înţelepciunea planului şi plecă spre Veneţia, promiţînd să se reîntoarcă înainte de cincisprezece zile.

In acest interval s-au petrecut multe evenimente. La 13 martie armata franceză a trecut Piave. De îndată ce Pezzaro află această veste, expedie spre Bergamo ordinul de a fi arestaţi şi aduşi în faţa consiliului celor zece patrusprezece dintre cei mai de seamă cetăţeni ai acestui oraş, care erau şefii partidului patriotic ; dar,

preveniţi de un comis din Veneţia, care era din partidul lor, aceştia au interceptat mesagerul care aducea ordinul şi l-au arestat pe proveditor însuşi, iar la 14 martie au proclamat independenţa Bergamului. I-au trimis generalului francez, spre a-1 preveni de cele întîmplate, cîţiva deputaţi care nu au reuşit să ajungă la el decît pe cîmpul de bătălie de la Tagliamento. Acest eveniment 1-a contrariat foarte mult, dar situaţia era iremediabilă. Cei din Bergamo se federalizaseră cu Milano, capitala republift lombarde, şi cu Bologna, capitala republicii transpadane. Aceeaşi revoluţie s-a produs, c,u puţine zile mai tîrziu, în Salo şi Brescia. Cei două mii de esclavoni care erau în Brescia au fost dezarmaţi; proveditorul Bataglia a fost respectat, dar trimis înapoi la Verona. Pezzaro a yevenit, după cum promisese, şi 1-a întîlnit pe generalul francez la Palma-Nova. Prinţul Carol fusese bătut pe Tagliamento. Palma-Nova îşi deschisese porţile şi drapelele franceze fluturau la Tarvisio, dincolo de Isonzo, pe vîrful Alpilor Norici!

„M-am ţinut de cuvînt ? întrebă Napoleon ; teritoriul veneţian e împînzit de trupele mele ; germanii fug din faţa mea ; în cîteva zile am să fiu în Germania. Ce vrea republica voastră ? I-am oferit alianţa Franţei, o acceptă ?" — „Nu, răspunse Pezzaro. Veneţia se bucură de triumf urile voastre, ştie foarte bine că nu poate exista decît prin Franţa ; dar, fidelă vechii şi înţeleptei sale politici, vrea să rămînă neutră. De altfel, la ce v-am putea folosi ? Sub Ludovic al XlI-lea şi Francisc I, mai puteam avea o oarecare greutate pe cîmpul de luptă ; dar astăzi, cînd există armate atît de imense, cînd popoare întregi sînt încorporate în armate, *ce ar însemna oare ajutorul nostru* ?" — „Dar vă continuaţi înarmările ?" — „Trebuie să le

continuăm, răspunse Pezzaro. Brescia şi Bergamo au ridicat stindardul rebeliunii. Supuşii noştri credincioşi sînt ameninţaţi la Crema, la Chiaro, la Verona ; chiar şi Veneţia se agită." — „Ei bine, îi răspunse generalul francez, toate astea nu reprezintă oare motive în plus ca să acceptaţi propunerile pe care vi le-am făcut ? Prin ele totul se va sfîrşi. Dar destinul vostru vă tîrăşte cu el ; totuşi mai gîndiţi-vă : momentul e mai hotărîtor decît n credeţi pentru republica voastră ; las în Italia mai multe forţe decît ar fi nevoie pentru a vă supune ; părăsesc Italia pentru a pătrunde în Germania ; dacă în spatele meu ar avea loc tulburări din cauza voastră, dacă soldaţii mei ar fi insultaţi pentru că voi îi îndemnaţi pe ai voştri *împotriva iacobinilor*, ceea ce n-ar fi fost o crimă cînd eram în Italia, ar fi o crimă de neiertat de îndată ce eu voi fi în Germania ; republica voastră ar înceta să mai existe ; voi îi veţi fi pronunţat sentinţa. *Dacă voi avea motive să mă plîng de voi, învingător sau învins, voi face pacea pe socoteala voastră*

Propunerile generalului francez au fost discutate de Senat cu înflăcărare şi respinse... *Se hotărî* deci alianţa cu Austria şi i se ordonă trimisului pe care Veneţia îl avea *la Viena să o încheie*, în ciuda înfrîngerii prinţului Carol. în acest fel, această republică străveche alerga orbeşte spre propria ei pierzanie şi *era victima politicii trădătoare şi machiavelice a Vienei.*

7. *Insurecţia din Veneţia ; masacrarea francezilor în Verona.* Laudon, numit comandant al recruţilor tirolezi, care se retrăsese la Innsbruck în faţa lui Joubert, abia îl văzu pe acesta angajat în Pustherthal, că se şi reîntoarse în Tirol pentru a continua să-şi

organizeze insurecţia şi pentru a urmări micul corp francez de observaţie care se retrăgea prin văile Italiei pentru a proteja Verona. Laudon avea puţine forţe ; aproape toate cele care i s-au opus lui Joubert au primit ordin să alerge grabnic spre a se alătura prinţului Carol ; această mişcare în Tirol avea deci consecinţe neînsemnate ; fusese calculată de Napoleon care preferase, înainte de orice, să aibă trupele la îndemlnă în totalitatea lor.

Laudon, cu energia şi abilitatea care caracterizează un partizan, inundă ţinutul cu proclamaţii şi veşti; răspîndi zvonul că armatele de pe Rin şi de pe Sambre-et-Meuse au fost zdrobite în timp ce voiau să treacă Rinul; că Tirolul a devenit mormîntul francezilor ; că armata lui Joubert a pierit ; îi îndemna pe veneţieni şi toată Italia ia o revoltă generală şi să se ridice în masă în spatele armatei franceze. în acelaşi timp, aceleaşi veşti, răspîndite de prietenii lui Pezzaro, soseau din Veneţia. Veneau deci din două izvoare diferite şi desigur că li s-a dat crezare cu uşurinţă în toate statele veneţiene, cu atît mai mult cu cît în anul precedent armatele de pe Rin suferiseră un astfel de eşec. în Brescia, în Bergamo, unde partizanii libertăţii erau cei mai puternici, luară deîndată armele, se consfătuiră cu guvernatorii francezi şi trimiseră deputaţi la Milano, la Modena, la Bologna pentru a se sprijini reciproc.

în Verona, unde dimpotrivă, partidul Senatului domina, şi din care Pezzaro făcuse *punctul de sprijin al partidului său,* poporul, militarii, magistraţii s-au dezlănţuit împotriva francezilor ; mulţi dintre aceştia au fost arestaţi în casele lor şi patru sute de răniţi de-ai noştri au fost înjunghiaţi în spitale. Francezii au fost obligaţi să se baricadeze în forturile din afara Veronei

şi în cel care fusese construit în interior, la cnpătul celui de-al treilea pod.

Cum Kilmaine nu voia să se lase despărţit de Victor, care se reîntorcea de la Roma, ieşi din oraş cu trupele ce nu erau necesare pentru apărarea castelelor şi se retrase pe Mincio. Astfel, leul din San-Marco ridica din nou capul victorios şi înspăimîntător căci, în loc de a o .reprima, întregul partid al lui Pezzaro se angajă în această mişcare primejdioasă, fie pentru că într-adevăr credea în distrugerea lui Joubert, fie pentru că nu ştia de corpul de rezervă al lui Victor, care era destul de aproape de Verona şi venea în graba mare ; fie, în sfîrşit, pentru că; orbit de ură, spera să-i distrugă pe toţi cei cu vederi noi şi *să aibă timp pentru a face dintr-asta un mare exemplu ori pentru a satisface dorinţa de răzbunare a oligarhiei :* inundă uscatul cu detaşamente de esclavoni .şi-i urmări pe patrioţi cu furie, aţîţînd lumea şi făcînd să răsune peste tot strigătele de moarte *la adresa* înnoitorilor şi a partizanilor lor.

în zadar ministrul Franţei pe lîngă Senat a făcu1| eforturi pentru a-i arăta prăpastia ce şi-o săpa subj picioare ; în zadar a dezminţit dezastrele din Tirol şi pej cele ale armatelor de pe Sambre-et-Meuse şi de pe Rin,i în zadar îi făcu cunoscut planul de campanie, infor-i mîndu-1 că mişcarea lui Joubert era o mişcare combinată că mergea spre Carinthia prin Pustherthal ; că departe de! a fi pierdut, el şi-a atins scopul ; nu se dădu nici un credit cuvintelor sale, prea doreau cu ardoare contrariul ;t pasiunea a fost mai puternică, nu au crezut decît ceea ce doreau.

La rîndul ei, Curtea din Viena nu întîrzia să promită; că va semna tot ce-i *propusese* Veneţia. îşi

dădea seamai ce important era pentru ea să întreţină o insurecţie *In]* spatele francezilor.

Un corp de rezervă lăsat de generalul francez la Palma-Nova, garnizoana din Osoppo şi prudenţa proveditorului Mocenigo făcură să se comită mai puţine excese în Friul ; poate şi faptul că, fiind mai aproape de armata franceză, lumea cunoştea mai bine adevărul.

Totuşi, brescienii şi alţii de pe uscat, la fel ca toţi italienii din republici, dădeau dovadă de curaj şi de îndîr- jire împotriva veneţienilor. Pe de altă parte, din rămăşiţele unităţilor noastre lăsate în garnizoane s-au constituit batalioane de marş şi din fortăreţele noastre au fost scoase tunurile. Deşi tîrziu, ^divizia lui *Victor sosi, îri sfîrşit,* din expediţia sa asupra Romei, şi în curînd Verona s-a văzut asediată de o armată. Totuşi insurgenţii au opus o vie rezistenţă ; nu au cedat decît în faţa unor forţe superioare şi a două atacuri repetate şi s-au menţinut pînă în 24 aprilie.

8. *Aghiotantul Junot în Senatul din Veneţia.* De îndată ce generalul francez fu informat de dezordinea şi de asasinatele care aveau loc în spatele lui, îl trimise la Veneţia pe aghiotantul său Junot cu o scrisoare pentru Senat datată din Judenburg, la 9 aprilie, şi concepută după cum urmează :

„Pe tot uscatul, supuşii serenissimei republici au luat armele ; strigătul care-i uneşte este : *Moarte francezilor !*

Numărul soldaţilor din armata din Italia care le-au căzut victime se şi ridică la cîteva sute. în zadar vă pre- faceţi că dezavuaţi concentrările de trupe pe care voi înşivă le-aţi pregătit. Credeţi oare că, din moment ce am putea ajunge cu armatele noastre în inima Germaniei, nu vom avea destulă forţă pentru a face să fie respectat cel dintîi popor al lumii ? Vă închipuiţi oare că legiunile din Italia vor putea suporta masacrele la care îndemnaţi lumea ? Sîngele fraţilor mei de arme va fi răzbunat şi nu există nici un batalion francez care, însărcinat cu această misiune generoasă, să nu aibă de trei ori mai mult curaj şi mai multe mijloace decît c nevoie pentru a vă pedepsi. Senatul din Veneţia a răspuns prin cea mai neagră perfidie la generozitatea ce i-am arătat-o.

Am hotărît să vă trimit propunerile mele prin unul dintre aghiotanţii mei care e şi comandant de brigadă : *Războiul sau pacea*. Dacă nu luaţi imediat măsuri pentru a dispersa concentrările de trupe ; dacă nu-i arestaţi cît mai curînd şi nu **miri** predaţi pe autorii asasinatelor care se comit, războiul e declarat.

Turcii nu sînt la graniţele voastre, nici ,un duşman nu vă ameninţă, şi totuşi aţi arestat, după un plan premeditat, nişte preoţi, pentru a da naştere unei

răzmeriţe şi; pentru a o îndrepta împotriva armatei. Vă dau douăzeci şi patru de ore pentru a dispersa grupurile înarmate ; vremurile lui Carol al VlII-lea au trecut.

Dacă, cu toată bunăvoinţa pe care v-a arătat-o guvernul francez, mă obliguţi să încep războiul împotriva voastră, să nu credeţi că soldatul francez va fi asemenea briganzilor pe care voi îi înarmaţi şi că va devasta ogoarele poporului inocent şi nefericit de pe uscat ; nu, pe acest popor am să-1 protejez şi el va binecuvînta chiar şi nelegiuirile care vor fi obligat armata franceză să-1 smulgă de sub tiranica voastră guvernare.

Semnat : Bonaparte^

%

Aghiotantul avea ordin să citească el însuşi scrisoarea* în Senat şi să exprime în faţa acestei adunări toată indignarea pe care o suscita conduita ei. Dar teroarea intrase în Veneţia ; iluziile s-au spulberat. Se ştia că armatele de pe Rin nu se mişcaseră, că nu suferiseră nici un eşec ; că Joubert a ajuns la Villach cu toată armata ; că Victor, reîntors de la Roma, încercuia Verona ; că Augereau, reîntors dintr-o misiune la Paris, se îndrepta spre lagune cu o divizie de batalioane de marş ; în sfîr- şit, că Napoleon, victorios în toate luptele, făcuse să intre spaima chiar şi în Viena ; că tocmai le acordase un armistiţiu inamicilor săi; că aceştia trimiseseră plenipotenţiari pentru a-i cere pacea. Demoralizarea era extremă.

Ministrul Franţei îl prezentă pe Junot; Senatul se prosternă în faţa lui. Au fost folosite toate mijloacele pentru a-1 îmbuna. Totuşi acesta îşi îndeplini misiunea

cu toată fermitatea şi duritatea unui soldat ; ceea ce mări şi mai mult teama Senatului, dar în schimb îi înflăcără pe prietenii libertăţii şi-i ajută să cîştige supremaţia în oraş.

Senatul trimise o mare deputăţie la generalul şef, pro- punîndu-i toate reparaţiile pe care le-ar fi putut dori, oferindu-se să suporte orice despăgubire. *Au făcut apel la toate mijloacele ; s-au oferit milioane pentru orice acţiune care credeau că i-ar influenţa pe francezi. Totul a fost în zadar.* Senatul expedie atunci curieri la Paris şi puse sume considerabile la dispoziţia ministrului său pentru a-i cîştiga *pe membrii Directoratului* şi a-i face să-i dea generalului francez ordine în măsură să salveze *Veneţia*. Toate aceste mijloace au fost inutile pe lîngă generalul francez : dar ele au izbîndit la Paris, împărţirea unor sume şi o promisiune de zece milioana i-au adus ministrului Veneţiei nişte scrisori dorile şl expedierea unor ordine favorabile. Dar acestea nu îndeplineau toate formalităţile necesare ; de altfel depeşele ministrului către Senat fuseseră interceptate. Generalul francez găsi în ele descrisă pe larg toată intriga, cifrele la care se ridicau sumele date, sumele de pe scrisorile de credit, şi astfel totul devenea nul.

Către sfîrşitul lui aprilie, Napoleon reveni prin Gratz, Laybach, Triest, Palma-Nova ; de acolo trecu prin Tre- visio, spre lagune, inspectă diferitele guri ale canalurilor şi dădu, la 3 mai, următorul ordin de zi, prin care, bazîn- du-se pe principiul natural al respingerii forţei prin forţă, declara război Veneţiei.

ORDIN DE ZI SAU MANIFEST

In timp ce armata franceză e angajată în cheile Styriei şi lasă departe în urma ei Italia şi principalele tabere ale armatei, în care nu rămîn decît un mic număr de batalioane, iată cum se comportă guvernul Veneţiei :

1. Profită de Săptămîna patimilor pentru a înarma patruzeci de mii de ţărani, adaugă la aceştia zece regimente de esclavoni, îi organizează în diferite corpuri de armată şi le postează în diferite puncte pentru a intercepta orice comunicări între armată şi unităţile ei de spate.

2. Comisari extraordinari, puşti, muniţii de tot felul, un mare număr de tunuri sînt trimise chiar din Veneţia pentru a desăvîrşi organizarea diferitelor corpuri de armată.

3. Sînt arestaţi pe uscat cei care ne-au primit ; sînt copleşiţi cu binefaceri şi cu toată încrederea guvernului cei care sînt cunoscuţi pentru ura lor furibundă împotriva francezilor şi în special cei patrusprezece conspiratori din Verona pe care proveditorul Prioli i-a arestat, acum trei luni, pentru că plănuiseră asasinarea francezilor...

4. Un vas de război veneţian ia sub protecţia lui un convoi austriac şi trage mai multe ghiulele împotriva corvetei *La Brune.*

5. *Le libérateur cVItalie,* vas al Republicii, care nu avea decît trei sau patru tunuri şi un echipaj de numai patruzeci de oameni, e scufundat chiar în portul Veneţiei, din ordinul Senatului...

Avînd în vedere cele de mai sus, şi autorizat de titlul XII, articolul 328 din Constituţia Republicii, şi avînd în vedere gravitatea împrejurărilor :

Generalul francez cere ministrului Franţei pe lîngă republica Veneţia să iasă din oraşul respectiv ; ordonă diferiţilor agenţi ai republicii Veneţia în Lombardia şi de pe uscatul veneţian să plece din aceste teritorii în douăzeci şi patru de ore.

Ordonă generalilor de divizie să trateze ca inamice trupele republicii Veneţia, să doboare în toate oraşele de pe uscat leul din San-Marco. Fiecare va primi, prin ordinul de zi de mîine, instrucţiuni speciale pentru operaţiile militare ulterioare.

Dat în cartierul general, la Palma-Nova, în 2 mai 1797.

Acest ordin de zi a dus descurajarea la culme. Armele le căzură din mîini şi nu se gîndeau nici măcar să se apere. *Marele consiliu al aristocraţiei a abdicat şi a predat suveranitatea poporului. Municipalitatea a devenit depozitarul acestei suveranităţi.* Astfel, aceşti oligarhi atît de mîndri, care multă vreme au fost menajaţi de generalul francez, şi a căror alianţă a fost căutată cu atîta bună credinţă, au căzut fără nici o posibilitate de salvare. în zadar au solicitat, minaţi de spaimă, ajutorul Curţii de Ja Viena ; în zadar i-au cerut să-i includă în armistiţiu şi în negocierile de pace. Această Curte a rămas surdă la toate insistenţele lor ; *ea îşi avea vederile sale.*

9, *Trupele franceze întră în Veneţia. Revoluţia în acest oraş.* Baraguey d'Hillicrs a intrat în Veneţia cu divizia sa către mijlocul lunii maL A ocupat lagunele, forturile, bateriile oraşului şi a înfipt drapelul tricolor în piaţa San Marco, în ziua de 16. De îndată paiUdul libertăţii se reuni în adunarea populară ; aristocraţia fu doborîtă şi DandoJo,

io

403

402.

avocat din Veneţia, se instala la conducerea tuturor treburilor. Leul din San Marco şi faimoşii cai din Corint, care erau în acest oraş, au fost transportaţi la Paris. S-au mai găsit, de asemenea, în jur de douăsprezece vase de şaizeci şi patru, tot atîtea fregate şi cîteva vase mai mici: toate au fost echipate şi trimise la Toulon.

Corfu era unul dintre punctele cele mai importante ale republicii veneţiene. Generalul Gentili, acelaşi care fusese trimis să recucerească Corsica, a fost trimis acolo cu patru batalioane şi cîteva companii de artilerie ; o escadră formată din vase veneţiene a ocupat această fortăreaţă, adevărată cheie a Adriaticii, împreună cu alte şase insule ioniene, Zante, Cerigo, Chefalonia etc.

Pezzaro şi principalii lui prieteni şi-au "atras blamul general. Erau acuzaţi că au pierdut republica, încredinţînd destinele ei Austriei. Au fugit din Veneţia căutînd refugiu la Viena. Bataglia regreta în mod sincer pieirea patriei sale. Blamînd, încă cu mult timp înainte, calea pe care o apucase, prevăzuse foarte bine această catastrofă ; muri la cîtăva vreme după aceea.

10. *Revoluţie pe tot uscatul.* Aflind de ordinul de zi prin care se declara război Veneţiei, tot uscatul se ridica împotriva capitalei. Fiecare oraş îşi proclama independenţa şi îşi forma un guvern. Bergamo, Brescia, Padova, Vicenza, Bassano, Udine s-au proclamat îndată, fiecare în parte, o republică separată. în acelaşi fel au procedat şi republicile Cispadană şi Transpadană. Peste tot au fost adoptate principiile *revoluţiei* franceze ; au fost restrînse averile mînăstirilor, s-au constituit domenii naţionale,

au fost suprimate privilegiile feudale ; elita nobilimii şi a marilor proprietari s-a reunit în escadroane de husari şi de vînători sub titlul de *gărzi de onoare ;* clasele inferioare se reuneau în *batalioane* ale gărzii naţionale. Au adoptat culorile naţionale ale Italiei şi s-au federalizat.

Cu toată extrema vigilenţă a generalului francez de a împiedica abuzurile şi delapidările, în acest timp s-au petrecut mai multe decît în orice altă epocă a războiului din Italia. Ţara era divizată între două facţiuni foarte active ; pasiunile erau mai arzătoare şi excesele mai îndrăzneţe.

Cînd s-a predat Verona, casa de amanet a oraşului, cu o avere de şapte-opt milioane, a fost furată. Comisarul de război Bouquet şi un colonel de husari, Andrieux, acuzaţi de această oribilă delapidare, au fost arestaţi. Delapidarea avea un caracter cu atît mai revoltător cu cit era sporită de o serie de crime care au devenit necesare pentru a o ascunde şi cu cit era îndreptată împotriva clasei celor săraci şi obijduiţi. Tot ceea ce a putut fi găsit în casele celor arestaţi a fost restituit proprietarilor, ale căror pierderi rămăseseră totuşi foarte considerabile.

FRAGMENTE DIN LEOBEN

6. *Operaţiile lui Jouberl in Tirol.* Joubert 1-a bătut pe inamic pe Lavisio, în 20 martie ; i-a luat mai multe mii de prizonieri ; 1-a urmărit la Botzen, 1-a învins din nou la Klausen, a forţat cheile Innsbruck-ului în 28 şi s-a îndreptat spre dreapta, prin Pusthersthal, de-a

lungul Dra- vei, a întreprins un marş pentru a ajunge în Carinthia şi
pentru a-şi lua locul în flancul stîng al armatei franceze. Lăsase un corp de observaţie pe Lavisio, spre a acoperi Verona în Italia. Acest corp trebuia la nevoie să se replieze spre Montebaldo.

Bernadotte, la rîndul lui, după ce organizase Carniola, se alăturase armatei lăsînd sub ordinele generalului Friant un corp de observaţie pentru a acoperi Laybachul ; era ameninţat dinspre Croaţia. Austria făcuse o recrutare considerabilă în rîndurile populaţiei de acolo care avea o organizare specială, cu totul militară. Friant a avut acţiuni foarte strălucite ; dar crezînd că nu va putea păstra Fiume, s-a mulţumit să ocupe o poziţie care să acopere Laybach şi Triest. De altfel, primise instrucţiuni să se retragă, în caz de nevoie, la Palma-Nova, care fusese bine înarmată şi să îngroaşe rîndurile corpului de observaţie ce fusese lăsat acolo pentru a acoperi Italia. De la Klagen- furt, armata franceză îşi continuă marşul pentru a ajunge la Mur.

Prinţul Carol spera să reziste în cheile de la Neumark ; era foarte important pentru el să-şi apere comunicaţiile cu Salzburgul, Innul şi cu Tirolul de unde aştepta întăriri considerabile. Pentru a fi mai sigur că întăririle îi vor sosi, ceru generalului francez o încetare a focului ; înţelegîndu-i scopul, acesta i-o refuză. A fost deci atacat la [v] Neumark şi forţat să se retragă fără să se fi tras un glonte ; pierdu tunuri şi prizonieri. O divizie de grenadieri venită de pe Rin îi acoperea retragerea ; a fost atacat şi bătut din nou la Hundsmark. în

sfîrşit, cartierul general a atins oraşul Judenburg şi avanposturile noastre au ajuns pînă pe Simmering. Din acel moment, toate combinaţiile prinţului Carol în privinţa întăririlor au fost dejucate. Acum îi tăiam cele două drumuri, spre Tirol şi spre Salzburg. Trupele care-i fuseseră opuse lui Joubert şi în Tirol, şi pe care acest prinţ le chemase la el, cele încă şi mai numeroase care-i soseau de pe Rin, prin Salzburg, şi care erau, amîndouă, angajate pe aceste drumuri transversale, au fost obligate să se retragă, nemaiputînd, de acum înainte, să se alăture prinţului Carol decît prin spatele Simmerin- gului.

La Viena domneau dezordinea şi teroarea : nimic nu mai oprea această redutabilă armată franceză. Atîtea poziţii care aveau renumele de inexpugnabile, atîtea trecători despre care se credea că e imposibil să fie forţate, toate erau trecute, şi drapelul tricolor flutura pe vîrful Simmeringului, la trei zile de drum de Viena. O parte din familia imperială a părăsit capitala ; Marie-Louise, care avea să devină soţia lui Napoleon şi împărătească a francezilor, atunci în vîrstă de cinci ani, a fost evacuată împreună cu surorile ei ; arhivele şi obiectele cele mai preţioase fuseseră transportate în Ungaria ; toate familiile de vază, imitînd pe aceea a suveranului, şi-au evacuat în grabă ceea ce aveau mai de preţ ; şi spiritele cele mai înţelepte vedeau monarhia în ajunul unei profunde zguduiri.

Cînd generalul francez a deschis campania, guvernul i-a promis că, de îndată ce va fi trecut Isonzo, armatele de pe Rin şi de pe Sambre-et-Meuse, cu peste o sută cincizeci de mii de oameni, vor ieşi din taberele lor de iarnă şi vor intra în Germania. Dar Isonzo era trecut de multă vreme şi aceste armate rămîneau încă

în taberele lor de iarnă. Generalul francez, profitînd de victoria de la Tagîiamento şl de direcţiile false în care prinţul Carol îşi îndreptase coloanele, a trecut, fără pierderi, şi numai în urma acestei singure victorii, toate obstacolele dintre Alpi şi Simmering.

7. *Napoleon îi scrie prinţului Carol.* A doua zi după victoria de la Tagîiamento, Napoleon informă Directoratul că îi urmăreşte pe prinţul Carol cu sabia în coaste, că în cur în d drapelele franceze vor flutura pe culmile Simmeringului, şi că spera că armatele de pe Rin şi Sam- bre-et-Meuse erau în marş sau, dacă nu erau încă, vor fi în curînd ; insista mai ales să afle momentul precis al mişcărilor lor ; cincisprezece sau douăzeci de zile de întîrziere nu prea contau ; dar trebuia să fie informat pentru a acţiona în consecinţă ; prevenea Directoratul că va avea tot timpul întreaga armată sub conducerea lui şi că poziţiile vor fi alese în aşa fel încît va rămîne tot timpul stăpîn pe situaţie ; că va fi deci suficient să cunoască numai momentul exact în care vor porni aceste două armate. Răspunsul la această depeşă 1-a primit la Klagen- furt ; îi aducea felicitările Directoratului pentru noile succese ; dai* conţinea în acelaşi timp declaraţia ciudată şi neaşteptată că armatele de pe Rin şi Sambre-et-Meuse nu vor trece Rinul şi că nu trebuia să conteze pe diversiunea lor în Germania deoarece dezastrul din campania precedentă le lipsea de vase şi de materialul necesar. Această ciudată depeşă nu îşi putea avea sursa decît în intrigi sau în vederi politice a căror înţelegere devenise inutilă ; numai că generalului francez nu-i mai convenea acum să realizeze una dintre dorinţele lui cele mai arzătoare, aceea de a

înfige drapelele victorioase pe meterezele Vienei. Nu se mai putea gîndi la trecerea Simmeringului fără a se abate de la legile înţelepciunii. De aceea, la două ore după primirea corespondenţei, îi scrise prinţului Carol că. avînd puterea de a negocia, îi oferea gloria de a reda pacea lumii şi de a pune capăt nenorocirilor ţării sale.

„Domnule general şef,

Militarii adevăraţi fac războiul şi doresc pacea.: războiul nu durează oare de şase ani ? Oare nu am omorît destui oameni şi nu am făcut destul rău nefericitei omeniri ? Plînsul ei poate fi auzit pretutindeni. Europa, care a ridicat armele împotriva Republicii franceze, a încetat lupta, naţiunea voastră rămîne singură şi totuşi încă **va** curge mai mult sînge ca niciodată. Această a şasea campanie începe cu prevestiri sinistre ; oricare îi va fi sfîrşi- tul, vom omorî, de o parte şi de alta, încă **vreo cTteva** mii de oameni şi pînă la urmă va trebui să o încheiem prin a ne înţelege, fiindcă toate au o limită, chiar şi pasiunile izvorîte din ură.

Directoratul executiv al Republicii franceze a făcut cunoscut majestăţii sale împăratul dorinţa de a pune capăt războiului care nefericeşte toate popoarele ; Curtea de la Londra a intervenit, opunîndu-se încetării războiului : nu există oare nici o speranţă de a ne înţelege ? şi e nevoie ca, pentru pasiunile şi interesele unei naţiuni ce e străină de nenorocirile războiului, să continuăm să ne ucidem între noi ? Dumneavoastră, domnule general şef, care prin naştere sînteţi atît de aproape ele tron şi care sînteţi deasupra tuturor pasiunilor mărunte după care se conduc adesea miniştrii şi guvernele, sînteţi oare hotărît să meritaţi titlul de binefăcător al întrgii omeniri ; şi de adevărat

salvator al Germaniei ? Să nu credeţi, domnule general şef, că înţeleg prin aceasta că nu ar fi posibil să vă salvaţi ţara prin forţa armelor ; dar chiar presupunînd că sorţii războiului v-ar deveni favorabili, Germania nu ar suferi mai puţine ravagii. în ceea ce mă priveşte, domnule general şef, dacă propunerea pe care v-o fac ar putea salva viaţa doar a unui singur om mă voi simţi mai mîndru de faima civică, pe care voi socoti că aş merita-o, decît de trista glorie pe care "mi-ar puteşi-o aduce succesele militare.

Vă rog, etc.

Semnat : Bonaparte"

Aceste veşti au făcut ca Viena să respire uşurată şi i-au trezit unele speranţe. Marchizul de Gallo, ambasadorul d£ la Neapole, a fost trimis de îndată la generalul francez, dar neavînd împuterniciri, a fost obligat să se. reîntoarcă după o convorbire de două ore. A doua zi, generalii Bellegarde şi Merfelt au venit la cartierul general francez, la Judenburg şi, pe baza cuvîntului lor că din Viena urmau să sosească plenipotenţiari pentru a trata pacea definitivă, au obţinut o încetare a focului prin care se asigura armatei franceze stăpînirea ţinuturilor pe care le ocupa şi a altora pe care nu le ocupa, dar care îi erau necesare pentru a-şi apăra liniile. Generalii austrieci înţelegeau cu greu cum generalul francez, în situaţia bună în care se găsea, putea să acorde un armistiţiu ; nu-şi puteau explica acest lucru decît prin inactivitatea armatelor franceze de pe Rin.

Totuşi, Napoleon era greu încercat de aceste împrejurări ; deplîngea în sinea lui faptul că o combinaţie greşită sau o invidie fără rost îl puteau priva de imensele

rezultate la care era pe cale să ajungă. Dacă fusese prea puţin sensibil la gloria de a intra în Roma, era înflăcărat de ideea de a intra în Viena, şi în acest moment numai declaraţia Directoratului îl putea împiedica să intre.

9. *Preliminariile au fost semnate la Leoben.* Pentru semnare, s-au întrunit într-o căsuţă de ţară care a fost declarată neutră. Secretarii au redactat mai întîi procesul- verbal de neutralizare, după care au venit şi plenipotenţiarii respectivi pentru a semna. Comisarii austrieci au menţionat în capul tratatului că împăratul recunoaşte Republica franceză. „Ştergeţi, spuse Napoleon ; existenţa Republicii e la fel de vizibilă ca soarele ; asupra unui asemenea articol ar putea conveni numai nişte orbi ; sintem stăpîni la noi acasă şi la noi vrem să ne instaurăm regimul care ne place, fără amestecul nimănui."...

Preliminariile fuseseră semnate la Leoben în 18, iar în 20 generalul primi noi depeşe din partea Directoratului prin care era anunţat că armatele de pe Rin se pun în mişcare, că urmau să treacă Rinul şi că în curînd vor fi în inima Germaniei. într-adevăr, cîteva zile mai tîrziu s-a aflat că armata de pe Sambre-et-Meuse, sub comanda lui Hoche, trecuse Rinul în ziua de 19, chiar în ajunul semnării preliminariilor de la Leoben, dar la patruzeci de zile după deschiderea campaniei din Italia. Adjutantul general Dessoles, care ducea preliminariile la Paris, a întîlnit trupele noastre încleştate în luptă cu cele ale duşmanului. E greu de explicat cauza acestei schimbări bruşte în atitudinea guvernului. Dacă Napoleon ar fi aflat noile intenţii ale Directoratului în 17 în loc de 20, e sigur că preliminariile nu ar fi fost semnate, sau că s-ar fi pretins

condiţii incomparabil mai bune ; oricum, cele care au fost obţinute depăşeau mult speranţele Directoratului. In instrucţiunile date generalului francez, acesta era autorizat să încheie pace de fiecare dată cînd frontierele constituţionale ale Republicii vor fi fost recunoscute. E adevărat că dînd aceste instrucţiuni, era departe de a fi bănuit succesul şi ascendenţa acestei armate, şi astfel nu putea să prevadă tot ce ar fi fost în măsură să pretindă.

10. Printre diversele cauze cărora le-a fost atribuită conduita ciudată a Directoratului în această împrejurare, mulţi au crezut că numeroşi oameni în Franţa vedeau cu oarecare invidie marele renume pe care şi-1 făcuse Napoleon ; acţiunile lui îndrăzneţe şi hotărîte le inspira temeri în ceea ce priveşte proiectele ulterioare pe care le-ar putea nutri ambiţia lui. Proclamaţia prin care protejase în Italia preoţii deportaţi şi prin care şi-a cîştigat mulţi partizani în Franţa ; atitudinea sa respectuoasă faţă de papa, refuzul lui de a distruge Sfîntul Scaun, menajamentele de care a dat dovadă faţă de regele Sardiniei şi faţă de aristocraţia din Genova şi Veneţia au produs o puternică impresie şi au fost comentate adesea cu intenţii foarte răuvoitoare. Cînd s-a aflat de victoria de la Tag- liamento şi de succesele care i-au urmat, cînd s-a aflat că Alpii Norici au fost trecuţi şi că Germania e invadată pe această cale necunoscută, bucuria Republicii faţă de marile umilinţe ale implacabilului nostru duşman a fost mult diminuată, în ochii multora, de teama de a-1 vedea pe Napoleon cucerind o nouă glorie prin intrarea lui triumfală în Viena şi de a reuni atunci, sub comanda lui, toate forţele Republicii. Cine va putea oare, spuneau ei, **să** salveze libertatea

publică de influenţa unui caracter şi a unei glorii atît de extraordinare ? Dacă armatele de pe Rin au fost bătute *anul trecut, acum îşi vor datora succesul numai lui Napoleon, care va fi făcut de unul singur înconjurul întregii Germanii şi va fi ajuns cu cincisprezece-douăzeci de zile înaintea lor în Viena. De altfel, aceste armate, participînd la gloria armatei din Italia, prin cele două divizii ce fuseseră trimise acolo, vor împărtăşi de asemenea entuziasmul acesteia pentru tînă- rul erou ; el le va ţine în mînă pe toate. Din multe motive deci se dorea ca Napoleon să fie împiedicat să intre în Viena ; se dorea nu numai ca cele trei armate să rămînă separate, dar ca între ele să fie întreţinută şi o oarecare invidie. Se pare că la început aceste idei au influenţat deciziile Directoratului ; clar deîndată ce veştile despre succesele strălucite ale armatei din Italia şi despre intrarea ei în Germania au ajuns la armatele de pe Rin, pe calea ziarelor şi prin relatările inamicului, aceste armate s-au revoltat atunci ele însele de propria lor trindăveală şi au început să întrebe sus şi tare dacă armata din Italia e datoare să facă totul. La aceasta se adaugă sentimentele marelui număr de familii care-şi aveau fiii în armata cliri Italia şi starea de spirit a cetăţenilor în general, animaţi de sentimente nobile şi pure, care nu puteau înţelege rostul inactivităţii celorlalte armate. Impulsul a Cost atît de violent încît armatele de pe Rin şi Sambre-et-Meuse au trebuit să treacă fluviul şi să intre în Germania. I se retrase comanda armatei de pe Sambre-et-Meuse lui »Beurnonvillc, un om nul, fără nici un talent civil sau militar şi i-a fost încredinţată lui Hoche, un tînăr general foarte merituos. Patriotismul lui înfocat, la

care se adăugau un spirit extrem de activ, o foarte mare ambiţie, grija pe care o avea de a-şi apropia ofiţerii şi d<e a-şi crea un mare număr de partizani, făcea să se creadă că, pus în> fruntea armatei celei mai numeroase şi secondat de întreaga influenţă a guvernului, va deveni cu uşurinţă un> rival capabil să cîştige de partea sa soldaţii şi cetăţenii şi să apere astfel Republica, orkdfc de mari ar fi fost, pe. de altă parte, prietenia, stima, un anume entuziasm chiar, pe care Hoche ii-a încetat să le arate, în orice ocazie, faţă< de Napoleon.

Aceste păreri circulau în public prin diverse cercuri pariziene şi nu se putea să nu îi parvină şi lui Napoleon care, în culmea izbînzilor şi gloriei, era înconjurat de primejdii. De-acum încolo războiul nu putea decît să înrăutăţească situaţia, mai ales sporindu-i gloria ; căută de îndată o nouă glorie în pace, care trebuia să-1 facă iubit de toată populaţia şi să dea, în ceea ce îl privea, un nou curs: evenimentelor; căci de. acum acesta era singurul mijloc prin care Republica putea să fie scoasă din situaţia neplăcută în care o împingea în acel moment orientarea greşită a opiniei publice din interior.

REÎNTOARCEREA DE LA RADSTADT

recunoştinţa naţională. Se propuse Consiliului Bătrînilor să i se jdea proprietatea de la Chambord şi un mare palat în Paris, ceea >ce 'ar fi fost cît *Tse* poate de bine venit. Generalul armatei din Italia care vreme de doi ani jşi-a hrănit armata, care şi-a creat şi întreţinut singur mijloacele materiale, *care a plătit din urmă solda neplătită &e xnţiva ani,* care a adus treizeci sau patruzeci de milioane 'în trezoreria

Franţei şi mai *multe sute de milioane în capodopere de artă*, dăruit cu totul treburilor publice, îşi neglijase propria avere. *Nu avea* nici măcar o sută de mii de scuzi în argintărie, bijuterii, bani, *mobile* ertc. O mare recompensă -naţională ar fi fost deci cu totul justificată ; dar Directoratul, fără să se ştie de ce, s-a alarmat la auzul acestei propuneri şi cei fideli lui au respins-o pe motiv că serviciile generalului nu făceau parte din categoria celor care se răsplătesc cu bani.

.îndată după sosirea lui, şefii tuturor partidelor căutau să-i fie prezentaţi, dar nu au fost primiţi. Publicul era foarte dornic să-1 vadă ; străzile, pieţele pe unde se credea ,că va trece erau înţesate de lume, dar el nu se arăta nicăieri.

Institutul tocmai îl numise membru al secţiei de *mecanică...*

Nu primea de obicei decît pe cîţiva savanţi ca Monge, vBerthollet, Borda, Laplace, Prlony, Lagrange ; *puţini* -generali, *numai* pe Kleber, Desaix, Lefebvre, Cafarelli-Du- falga, *şi* un mic număr de deputaîţi.

Directoratul voi să-1 primească în audienţă publică ; .s-au (Construit tribune in piaţa Luxembourg pentru -această -ceremonie la care el a fost condus şi prezentat de ministrul relaţiilor externe, Talleyrand. Discursul săU spunea in esenţă că, atunci cînd Republica va avea cele mai bune legi organice, fericirea ei şi a Europei va fi asigurată. A evitat să vorbească despre fructidor, despre *treburile la zi* şi despre expediţia în Anglia.

Acest discurs simplu a dat *totuşi* mult de gîndit şi nu a oferit argumente nici unui duşman. Directoratul şi ministrul relaţiilor externe au dat două serbări în cinstea lui ; el a apărut şi la una şi la cealaltă, dar a

rămas puţină vreme. Avea aerul că nu prea îl încîntă astfel de serbări...

Lumea se înghesuia la şedinţele Academiei pentru a-l vedea pe general, care nu lipsea niciodată...

Cînd, la reîntoarcerea din Egipt, în 18 brumar, *a apărut la Tuileries, era încă necunoscut locuitorilor Parisului,* ceea ce sporea dorinţa lor de a-l cunoaşte.
pana şi spada. Ulterior, Directoratul îl numi comandant al armatei pentru Anglia, ascunzînd astfel de ochii duşmanului intenţia şi pregătirile pentru expediţia din Egipt...

3. *Primul incident care determină Directoratul să abandoneze principiile politice stabilite la Campo-Formio.* Principiile politice după care se conducea Republica au fost stabilite la Campo-Formio. Directoratul era străin de ele. *De altfel nu putea să-şi stăpînească pasiunile, fiecare incident îl copleşea.* Elveţia *furniză primul exemplu în această putinţă.* Franţa avea mereu motive să se plîngă de cantonul Berna şi de aristocraţia elveţiană. Pentru toţi agenţii străini care agitaseră Franţa, Berna fusese totdeauna o trambulină, punctul lor de sprijin. Trebuia să profităm de marea influenţă pe care o cîştigaserăm în Europa pentru a distruge preponderenţa duşmanilor noştri în Elveţia. *Generalul din Italia* a aprobat pe deplin resentimentul Directoratului ; credea că sosise clipa în care Franţa îşi putea asigura influenţa politică în Elveţia ; dar nu credea că pentru aceasta era nevoie să dea totul peste cap în această ţară. Trebuia, pentru a se conforma politicii *adoptate*, să-şi atingă scopul cu cit mai puţine schimbări cu putinţă. El propunea ca ambasadorul nosl.ru în Elveţia să prezinte o notă,

sprijinită de două corpuri de armată în Savoia şi în Franche-Comté, prin caro s;i facă cunoscut că Franţa şi Italia considerau necesar, pentru politica şi siguranţa lor cît şi pentru demnitatea reciprocă a celor trei naţiuni, ca ţinutul Vaud, Argovia şi circumscripţiile italiene să devină cantoane libere, independente, egale cu celelalte cantoane, că Franţa şi Italia aveau multe motive să se plîngă de aristocraţia anumitor familii din Berna, din Soleure, din /Fribourg, dar .că ar uita totul dacă ţăranii din aceste cantoane, ar fi repuşi în *drepturile* lor politice. *Toate laceste schimbări s-iar fi operat fără efort* jşz *fără folosirea armelor ;* dar Rewbell, *antrenat* de demagogii din Elveţia, făcu să se adopte un sistem diferit, care nu ţinea seama de obiceiurile, de religia şi de .particularităţile localităţilor din cantoane. Şi hotărî ca toată Elveţia să ;fie supusă unei constituţii unice, asemănătoare :cu cea a Franţei. Micile cantoane au intrat in fierbere la ghidul că îşi vor pierde libertatea şi toată Elveţia se ridică. în 'faţa unei răsturnări care era împotriva tuturor i^ereselor şi aţîţa toate pasiunile. Oamenii au pus mîna :pe arme. *(A* fost nevoie să trimitem trupe şi Să cucerim întreaga ţară. *S-a făcut vărsare de sînge* : Europa era alarmată.

Napoleon, consultat, răspunse prin cunoscutul său adagiu că nu incidentele trebuie să conducă politica, ci politica incidentele ; că oricît ar fi greşit această nenorocită Curte de la Roma, atitudinea pe care trebuia s-o avem faţă de ea rămînea în continuare o problemă foarte mare. Că trebuia să fie pedepsită, dar nu distrusă ; că răstur- nîndu-1 pe papă şi revoluţionînd Roma se va ajunge negreşit la război cu Neapole, ceea ce trebuia evitat cu orice preţ. Că

trebuia să i se ordone ambasadorului nostru; să se întoarcă la Roma şi să ceară cîteva nume'de vinovaţi şi să pretindă ca o ambasadă extraordinară să vină să ceară scuze la Luxembourg ; să fie înlăturat Provera, să fie puşi în fruntea treburilor statului prelaţii cei mai moderaţi şi papa să fie forţat să încheie un concordat cu Republica cisalpină, în aşa fel ca prin ansamblul acestor măsuri Roma, odată potolită, să nu mai aibă nici o autoritate ; că acest concordat cu Republica cisalpină ar avea în plus avantajul de a pregăti pe mai departe spiritele în Franţa pentru o măsura similară. Dar La Revelliere, înconjurat de theofilantropii [I] săi, făcu să se ia hotărîrea de a se porni împotriva papei. Venise vremea, spunea el, ca acest idol să dispară. De altfel, numai numele de republică romană era de-ajuns ţ>entru a aţîţa toate minţile înflăcărate de revoluţie. Generalul francez fusese prcă circumspect pe vremuri ; şi dacă astăzi, aveam certuri cu papa era numai din greşeala sa; dar era posibil ca generalul să aibă păreri personale. într-adevăr, în vremea aceea, purtarea lui civilizată, menajamentele lui faţă de papă, generoasa lui compasiune faţă de preoţii deportaţi produseră o vie impresie în Franţa.

în sfîrşit, teama că o revoluţie în Roma ar duce la un război cu Neapole fu considerată ca o subtilitate. Aveam noi înşine un partid numeros în Neapole şi nu trebuia deloc să ne temem de o putere de mîna a treia. Berthier primi deci ordin să se ducă cu o armată să ocupe Roma şi să proclame acolo republica romană ; ceea ce el şi execută, în Roma *au fost instalaţi trei consuli pentru a exercita puterea ; un senat şi un

I Membrii.unei secte care propovăduiau deismul ca religie de stat; sectă fondată de La Revelliere-Lepeaux, membru al Directoratului (n, t:>.

tribunal formau legislatura. Patrusprezece cardinali au oficiat la basilica Sf. Petru un Te *Deum* pentru a comemora restabilirea republicii romane, care nu însemna nici mai mult nici mai puţin decît abolirea autorităţii temporale a papei. Dar poporul, ameţit o clipă de ideea independenţei, antrenă cea mai mare parte a clerului. în vremea aceasta, mîna care pînă atunci ţinuse în frîu ofiţerii şi administraţia armatei nu mai era acolo ; în Roma s-au săvîrşit cele mai josnice hoţii ; [s]a fost împrăştiat tot mobilierul Vaticanului ; se luau de peste tot tablouri şi obiecte de preţ. Ţara a fost într-a- tît de nemulţumită încît, la rîndui ei, a reuşit să nemulţumească armata : armata s-a ridicat împotriva generalilor pe care îi socotea vinovaţi. Această mişcare sediţioasă a soldaţilor era foarte primejdioasă ; cu mare greutate a fost potolită. Se crede, pe bună dreptate, că au fost aţîţaţi de agenţii napolitani, englezi, austrieci.

puţini la dispoziţia sa ; sau erau prea obscuri sau îi îndepărtase. Oricum, Bernadotte, care avea pe atunci un caracter foarte exaltat, comise greşeli grave în ambasada sa. într-o zi, nu se ştie de ce, puse să fie arborat drapelul tricolor deasupra casei sale. Se crede că a fost împins la aceasta în mod insidios de agenţi care voiau să compromită Austria. într-adevăr, gloata instigată de aceiaşi agenţi se răscula deîndată : smulse drapelul şi-1 insultă pe Bernadotte.

Directoratul, în furia sa, îl chemă pe *generalul din Italia,* pentru a se sprijini pe influenţa pe care acesta o avea asupra opiniei publice şi îi citi.un mesaj către consilii, prin care se declara război Austriei şi un decret prin care i s£ încredinţa lui însuşi comnnda armatei din Germania. Napoleon nu împărtăşi pflrerea Directoratului. Dacă voiaţi război, trebuia să vi'i prigătiţi independent de întîmplarea cu Bernadotte ; trebui a wă nu vă angajaţi trupele în Elveţia, în Italia meridionalii, pe ţărmurile Oceanului ; *trebuia să nu anunţaţi proiectul de a reduce armata* la o sută de mii de oameni, proiect care nu e încă executat, e adevărat, dar care e cunoscut şi descurajează armata. Aceste măsuri arată că aţi contat pe pace. Bernadotte e vinovat ; dacă declaraţi război faceţi jocul . Angliei. înseamnă că nu cunoaşteţi politica guvernului de la Viena dacă vă închipuiţi că în cazul în care ar fi dorit război v-ar fi insultat. V-ar fi linguşit, v-ar fi adormit bănuielile în timp ce şi-ar fi pus trupele în mişcare. Nu) i-aţi fi cunoscut adevăratele intenţii docît după prima lovitură de tun, Fiţi siguri cii Austria va va da satisfacţie, înseamnă să nu ai sistem politic daca *te laşi antrenat de astfel de evenimente*. Forţa adevărului calmă guvernul.

Austria a dat satisfacţii ; au avut loc conferinţele de la Seltz ; dar acest incident a întîrziat cu cincisprezece zile expediţia din Egipt.

6. *Intîrzierea expediţiei din Egipt*. Napoleon începu să se teamă că, în mijlocul furtunilor pe care nepriceperea guvernului şi natura situaţiilor le stîrneau în jurul nostru, această acţiune să nu fie funesta pentru adevăratele interese ale patriei ; îşi mărturisi gîndul Directoratului ; Europa, spunea el, numai liniştită nu e. Congresul de la Radstadt nu se mai termina ; eram obligaţi să păstrăm trupe în» interior pentru a ne asigura alegerile şi pentru a potoli departamentele din vest. Propunea să fie contra-mandată expediţia, să se aştepte împrejurări mai favorabile.

Directoratul, alarmat, îl bănuia că *avea* de gînd să ajungă la conducerea treburilor statului şi grăbea expediţia, cu atît mai mult zel cu cît nu îşi dădea seama de toate *consecinţele* schimbărilor pe care le făcuse în *sistemul public*. După el, evenimentele din Elveţia, departe de a ne slăbi, ne asigurau nişte poziţii excelente şi ne dădeau trupele elveţiene ca auxiliare ; afacerea de la Roma era încheiată, pentru că pontiful era la Florenţa şi republica romană proclamată ; iar afacerea cu Bernadotte nu avea să mai aibă urmări, căci împăratul oferise reparaţiile cuvenite. Momentul .era deci mai favorabil ca oricînd de a ataca Anglia, aşa cum se plănuise, în Irlanda şi **în** Egipt. Se oferi atunci să-i lase cel puţin pe Kleber sau pe Desaix care ardeau de dorinţa de a participa *la expediţie*. Integritatea şi talentele lor superioare puteau, la nevoie, să fie de mare folos în Franţa ; dar Kleber fu

refuzat pentru că Rewbell[I] îl detesta, şi Desaix pentru că nu era apreciat. Republica, i se răspundea, nu e obligată să recurgă neapărat la aceşti doi generali : se vor găsi mulţi alţii care să facă să triumfe patria dacă va fi vreodată în pericol.

7. *în interior, Republica era ameninţată de o-criză. Directoratul era pe marginea unei prăpăstii dar nu voia să creadă.* Treburile mergeau rău şi înlăuntrul tării. Directoratul abuzase de victoria sa din fructidor. Făcuse greşeala de a nu atrage de partea Republicii pe toţi cei care, nefăcînd parte din facţiunea din străinătate, nu fuseseră decît amăgiţi sau derutaţi. In acest fel, era lipsit de sprijinul şi de talentele unui mare număr de oameni care, din resentiment, se aruncau în braţele partidului opus Republicii, deşi interesele şi opiniile lor îi duceau în mod firesc către acest guvern. Se vedea constrîns să folosească oameni lipsiţi de moralitate. De aici, nemulţumirea opiniei publice şi necesitatea de a menţine un mare număr de trupe în interior pentru a asigura rezultatul alegerilor şi a ţine în f rîu Vendeea.

Era uşor de prevăzut că noile alegeri, vor aduce o criză, că noua treime din legislatură va fi compusă din oameni cu porniri exagerate care vor spori cauzele jelelor ce îngreunau situaţia patriei. Directoratul nu avea nici un fel de politică internă ; funcţiona de azi pe mîine, antrenat de caracterul individual al directorilor sau de natura vicioasă a unui guvern format din cinci persoane. Nu prevedea şi nu observa greutăţile decît atunci cînd era în faţa lor. Cînd era întrebat : Cum veţi

I Preşedintele Directoratului din 1795 pînă în 1799 cînd a intrat în Consiliul Bătrînilor (n. t:).

proceda la alegerile viitoare ? — O să rezolvăm totul printr-o lege, răspundea La Revelliere. Viitorul a făcut să se vadă de ce natură era legea la care se gîndea Directoratul. Cînd i se spunea : De ce nu vă faceţi aliaţi din toţi prietenii Republicii care nu au fost decît antrenaţi şi înşelaţi în fructidor de partidul din străinătate ? De ce nu-i chemaţi înapoi pe Carnot, Portalis, Dumolard, Barbe-Marbois etc., etc, pentru a crea un front unit împotriva partidului din străinătate şi împotriva extremiştilor ? Dar directorii puneau puţin preţ pe aceste observaţii; se credeau populari şi aşezaţi pe un teren solid şi ferm. Un partid format din deputaţi, care aveau influenţă în ambele consilii, din fructidorieni patrioţi care căutau un protector, din generalii cei mai influenţi şi mai luminaţi îl rugă insistent multă vreme pe generalul din Italia să ia iniţiativa şi să se aşeze în fruntea republicii; refuză ; nu era încă destul de puternic pentru a merge singur. *El avea despre arta de a guverna şi despre necesităţile unei naţiuni idei atît de diferite de oamenii Revoluţiei şi a adunărilor încît, neputînd acţiona singur, se* temea *să nu se compromită. Se hotărî să plece în Egipt, dar decise să revină dacă împrejurările vor face ca persoana sa să fie necesară sau folositoare.*

o. *Ceremonia din 21 ianuarie.* Tallcyrand, ministrul relaţiilor externe *era omul* Directoratului. Episcop de Autun pe vremea Revoluţiei, fusese unul dintre cei trei episcopi care depuseseră jurămîntul faţă de Constituţia civilă a clerului şi care-au hirotonisit pe episcopii constituţionali ; el a fost cel care a oficiat liturghia cu

ocazia faimoasei federaţii din 1790. Deputat în Adunarea Constituantă prezentă mai multe rapoarte despre bunurile clerului. Pe vremea Adunării legislative a fost trimis la Londra pentru a trata cu guvernul englez. Dar cînd Revoluţia luă, un curs mai rapid şi mai acerb *deveni suspect* şi fu constrîns să se refugieze în America. -

După 13 vendémiaire, Convenţia şterse pe fostul episcop de Autun de pe lista emigranţilor ; a reapărut atunci în Eranţa şi a fost protejat foarte mult de *coteria* D-nei de Staël. Era discret, suplu, insinuant şi a reuşit să cîş- tige favorurile directorilor Barras, Merlin, Rewbell, şi chiar ale lui la Révellière-Lépeau'x, cărora le făcea curte aşa cum făcuse odinioară curte celor de la Versailles. Deveni ministru al afacerilor externe, ceea ce îl puse în legătură cu negociatorul de la Campo-Formio. Talleyrand se strădui din acea clipă să-i placă *generalului* şi să-i intre pe sub piele ; pe el îl folosea întotdeauna Directoratul pe lîngă *generalul* din *Italia*. Apropiindu-se data de 21 ianuarie, zi în care guvernul sărbătorea aniversarea execuţiei' lui Ludovic al XVI-lea, a devenit un important subiect de discuţie, pentru directori şi miniştri, dacă Napoleon trebuia să meargă la ceremonie sau nu. Pe de o parte, se temeau că absenţa lui ar face serbarea nepopulară ; pe de altă parte, se temeau că, dacă mergea, Directoratul va fi dat uitării şi toţi se vor ocupa de el. Totuşi se hotărî că trebuia să meargă. Talleyrand, ca de obicei, se însărcina cu negocierile ; *generalul* se scuză spunînd că nu are funcţii publice, că el personal nu avea nimic de făcut la această ceremonie, care, prin natura ei, nu plăcea decît unui mic număr de oameni. Adăugă că această serbare era dintre cele mai nepolitice ; că evenimentul pe care-1 amintea era o catastrofă, o

adevărată nenorocire naţională : că era întru totul de acord să fie celebrată ziua de 14 iulie pentru că reprezenta un moment în care poporul îşi cucerise drepturile ; dar că poporul ar fi putut să-şi cucerească drepturile, şi chiar să instaureze o republică, fără să se murdărească cu supliciul unui *monarh declarat inviolabil şi nerăspunzător faţă de nimeni chiar prin Constituţie*. Că el nu voia să discute dacă fusese un act util sau inutil, dar susţinea că fusese un incident nefericit. Că se celebrau sărbători jiaţionale pentru victorii, dar că se plîngea pentru victimele *rămase pe cîmpul de luptă*. Că de altfel era destul de firesc ca el, Talleyrand, fiind ministru, să fie obligat să apară ; dar că un simplu particular n-avea ce căuta acolo. Că politica aceasta de a sărbători moartea unui om nu putea fi în nici un caz gestul unui guvern, ci numai al unei facţiuni, *cum s-ar zice, a unui club de iacobini*. Că el nu înţelegea cum Directoratul, eare-i pros- crisese pe iacobini şi pe anarhişti, care astăzi ducea tratative cu atîţia monarhi, nu-şi dădea seama că o astfel de ceremonie îi făcea Republicii mult mai mulţi duşmani decît prieteni, că înverşunează în loc de a îmblînzi, zguduie în loc de a întări, că, în sfîrşit, era nedemnă de guvernul unei mari naţiuni. Talleyr'and recurgea la cele mai felurite argumente... După multe tratative se ajunse la un *mezzo termine :* Institutul participa la această serbare se hotărî că *membrul Institutului* îşi va urma secţia, care îndeplinea o obligaţie colectivă. Acest mod al lui Talleyrand de a rezolva problema fu foarte pe placul Directoratului.

Totuşi, cînd Institutul intră în incinta unde se celebra această ceremonie, cum cineva îl recunoscu pe Napoleon şi atrase atenţia asupra lui, din clipa aceea lumea nu mai avu ochi decît pentru el. Lucrul de care

însuşi Directora- tul se temuse se întîmplă ; se văzu complet eclipsat. Cînd serbarea se sfîrşi, Directoratul fu lăsat să iasă singur. Mulţimea rămase pentru acela care voise să se piardă în rîn- dul celor de la Institut şi făcu să răsune văzduhul cu *trăiască generatul armatei din Italia !* în aşa fel încît acest eveniment nu făcu decît să sporească neplăcerea guvernanţilor...

CUPRINS

Cuvint înainte *5*
Tabel cronologic (Las Cases) ***12***

Capitolul întîi
Abdicarea împăratului şi pîccarea lui din Franţa 24

Capitolul al doilâă Şederea la Briars 101

Capitolul al treilea Stabilirea la Longwood 146

Capitolul al patrulea Fragmente din campania din Italia 1G4
Treisprezece vendémiaire 165 Bătălia de la Montenotte 178
Fragmente din capitolul III .195

Capitolul al cincilea *199*

Capitolul al şaselea *282*
Fragmente din campania din Italia. Continuare.
. Bătălia de la Castiglione 282 Bătălia de la Arcole 300 Bătălia de la Rivoli 319

Capitolul al şaptelea *336*

Capitolul al optulea
Fragmente din campania din Italia. A doua continuare. 362 Bătălia de la Tagliamento 363 Situaţia din Veneţia 379 Fragmente din Leoben 405 Reîntoarcerea de la Radstadt 414

Lector : SORIN MARCU'LESCU Tehnoredactor : G1I. Climu

Apărut 1987. Bun de tipar : 18.06.1987 Format 32/70X108. Coli i\po 13,5

Com. nr. CO 503 Combinatul Poligrafic „casa Seinteii", j Piaţa Scîntell nr. 1, isucurcşU Republica SoclnllsU Jtorru'tnia

%

divort şi lot aici a murit la 29 mai 1814 (n. t.).

[3] Emmanuel Las Cases (n. t.).

[1] Cînd m-am reîntors în Europa, întîmplarea a făcut să-mi cadă în mînă documentele care urmează, în legătură cu această împrejurare ; le transcriu aici socotind că sînt necunoscute de public. Au fost copiate chiar după originale. Nu au nevoie de comentarii (n. a.).

Copie după scrisoarea Comisiei guvernamentale către d-l mareşal prinţ de Eckmiihl, ministru de război

Paris, 27 iunie 1815

„Domnule mareşal,

împrejurările sînt de aşa natură încît e indispensabil ca Napoleon să se hotărască să plece în insula Aix. Dacă nu se hotărăşte, după ce o să-1 înştiinţaţi de decizia pe care o anexăm, trebuie să dispuneţi să fie supravegheat la Malmaison, în aşa fel încît să nu poată evada. în consecinţă, veţi pune la dispoziţia generalului Becker jandarmeria şi trupele necesare pentru a păzi

toate caile de acces spre Malmaison. Veţi da în acest scop ordin primului inspector general al jandarmeriei. Aceste măsuri trebuie să rămînă secrete atît cît va fi posibil.

[1] General de artilerie. S-a distins în toate campaniile din epoca Imperiului, îndeosebi la Austerlitz, Friedland şi Wagram. L-a însoţit pe Napoleon în Sfînta-Elena, dar la puţin timp s-a reîntors în Franţa. A făcut parte din misiunea care în 1840 a adus în ţară rămăşiţele pămînteşti ale împăratului (n. t.).

[1] Iată un vechi document pe care circumstanţa de mai sus îl face să devină preţios : este un ordin de zi al primului consul adresat gărzii sale, împotriva sinuciderii.

Ordinul din 22 floreal anul X

„Grenadierul Gobain s-a sinucis din dragoste ; altminteri era un foarte bun băiat. Aceasta e cea de a doua întîmplare de aceeaşi natură petrecută într-o singură lună.

Primul consul ordonă să fie introdus în regulamentul gărzii că:

Un soldat trebuie să ştie să-şi învingă durerile şi tristeţea cauzate de pasiune ; trebuie să ai tot atîta curaj pentru **a** suferi
cu tărie chinurile sufleteşti ca pentru a sta neclintit sub focul unei baterii.

Să te laşi pradă durerii fără să-i rezişti, să te omori ca să scapi de durere, înseamnă să părăseşti cîmpul de luptă înainte de a fi învins." (n. a.).

[1] Contele Lauderdale, reprezentantul Scoţiei în Camera lorzilor, fervent susţinător al revoluţiei franceze. După moartea primului ministru Pitt, în 1806, ministrul de externe Fox 1-a trimis ca negociator în Franţa. S-a pronunţat împotriva deportării lui Napoleon în Sfînta-Elena (n. t.).

După prima apariţie a *Memorialului* meu, iată ce am aflat în această privinţă din lucrarea d-lui O'Meara, ediţia din Londra, 1822, pagina 416 :

documente autografe remarc o scrisoare a regelui Prusiei care scria că *«a simţit totdeauna un sentiment părintesc faţă de Ha- toovra* | în general se pare, după cum reiese din aceste scrisori, că suveranii solicitau insistent să obţină noi teritorii"... (11. a.).

[1] Abreviere a titlului: Doamna Mamă a maiestăţii sale (n.. t).

[1] *Paille.au nez* (pai în nas) are o pronunţie aproape identică cu poilloné (n. t.).

[1] La început profesor şi predicator, s-a dedicat mai tîrziu carierei literare, fiind cunoscut mai ales ca autor al unor lucrări istorice. A fost membru al Institutului (n. t.).

[1] *Dupas,* colonel, apoi în timpul Imperiului, general (n. {.).

[1] *Sa7is-culotte,* termen prin care, în timpul Convenţiei, aristo- crFiţii îi desemnau pe revoluţionari (n. t.).

[3] Aluzie la ducele de Sully (1559—1641) consilier şi-ministru al regelui Henric al IV-lea, autor al unor *Memorii privind înţeleptele şi regalele economii ale lui Henric cel Mare* (n.t.).

[1] Morţi în luptă 3 614
Morţi în urma rănilor 854
Morţi în accidente 290
Morţi de diverse boli 2 468
Morţi de ciumă 1 689
Total 8 915

Cairo, la 10 frimaire, anul IX, Ordonator şef : SARTELON (n. a.).

[1] Preşedintele Curbii de Casaţie.

[1] Eugene de Bei).uharn;:is (n. t.).

[1] *D-na de Staël* (1766—1817), personalitate, proeminentă a literaturii franceze. Considerînd-o drept o „intrigantă periculoasă", Napoleon îi interzice, în 1803, să mai locuiască la Paris. în 1810 publică *De l'Allemagne (Despre Germania),* amplu eseu în care capitolul *Despre literatură* este în modul cel mai evident un pamflet antibonapartist. Napoleon dă ordin ca întregul tiraj al lucrării să fie confiscat şi distrus. Autoarea este expulzată din Franţa. *Delphine,* la care

Las Cases face referinţă în rîndurile următoare, primul (1802) din cele două romane ale D-nei de Staël, este povestea unei iubiri zbuciumate, care se termină tragic în. t.).

[1] *Neeker* (1732—1804), bancher elveţian, fost ministru de finanţe al lui Ludovic al XVI-lea. Demiterea sa, în 1789, a declanşat insurecţia din 14 iulie (n. t.).

1. Plan de campanie pentru a intra în Italia incon- jurînd Alpii. Regele Sardiniei, care din cauza poziţiei geografice şi militare, era numit portarul Alpilor, avea în 1796 fortăreţe la gurile tuturor cheilor care duc spre Piemont. Dacă s-ar fi vrut să se pătrundă în Italia forţînd Alpii ar fi trebuit cucerite aceste fortăreţe. Or, drumurile nu permiteau transportul artileriei de asediu : de altfel, munţii sînt acoperiţi de zăpadă trei sferturi din an, ceea ce nu lasă decît foarte puţină vreme pentru asediul acestor fortăreţe. S-a născut astfel ideea de a înconjura Alpii şi de a intra în Italia exact prin punctul în care se termină aceşti munţi înalţi şi unde încep Apeninii...

Valea de la Madona pînă la Savona şi mameloanele de la San Giacomo şi de la Montenotte erau punctele cele mai joase din Alpi şi din Aponini ; locul unde se terminau unii şi începeau ceilalţi.

[1] ***Şuani,*** **nume dat insurgenţilor regalişti din timpul revoluţiei (n. t.).**

[1] Stathuder al Olandei (1650—1702). L-a alungat de pe tron pe Iacob al II-lea şi s-a proclamat (în 1639) rege al Angliei (n. t.).

[1] Războiul împotriva Rusiei (1812) <n„ t).

[1] Ministru al comerţului şi al afacerilor externe (n. t.).

3. *Situaţia armatei franceze.* Armata franceză *a fost ^ întărită*, după Arcole, cu două regimente de infanterie

5. *Bătălia de la San-Michele*. In executarea planului adoptat de Curtea din Viena, comanda corpului de armată care trebuia să acţioneze pe Adige, pentru a trece acest rîu şi a merge spre Mantua, a fost încredinţată lui Pro- yera. Batalioanele de voluntari dijn Viena făceau parte

7. *Bătălia de la Rivoli.* Vremea se îndreptase ; era un clar de lună superb. Napoleon s-a urcat pe diferite înălţimi spre a cerceta diversele linii ale focurilor inamice, care se întindeau în toată regiunea dintre Adige şi lacul Garda ; noaptea era iluminată de aceste focuri. Se distingeau foarte bine cinci corpuri ce păreau formate din cinci divizii care *şi-au început mişcarea încă din ajun.* Focurile bivuacurilor *anunţaţi* vreo patruzeci sau cincizeci de mii

[1] Tragedie de Racine (n. t.):

[1] Planul de invadare a Angliei (n. t.j.

[1] I s-a spus împăratului că trei sau patru dintre aceste văduve, cele mai distinse, s-au recăsătorit de curînd ; ceea ce s-a dovedit a fi fost fals (n. a.).

[1] Fronda, răscoală împotriva cardinalului Mazarin pe vremea minorităţii lui Ludovic al XIV-lea : 1643—1652 (n. t.).

3. *Planul de campanie după care armata franceză înainta-spre Viena.* Brenner este culmea cea mai înaltă din Alpii Tirolului, e

limita geografică dintre Germania şi Italia. Rîurile Inn, Adda şi Adige îşi au izvoarele în acest lanţ înalt, Innul curge de la sud-vest spre nord-vest, cincizeci de leghe în Tirol, pe celălalt versant al Brennerului,

4. *Trecerea Piavei, 13 martie*. In Ti rol, toată luna februarie au avut loc ciocniri violente. Austriecii se dovediseră a fi puternici şi foarte îndrăzneţi. Pe Piave, prinţul Carol făcu diferite mişcări, pentru a profita de dislocarea *unei părţi* din armata franceză, despre care presupu- n i că s-ar afla la Roma. Generalul Guyeux se crezu auvuninţat la Treviso şi trecu înapoi Brcnta ; dar prinţul Carol, *mai bine informat, ştia că generalul francez nu tri-rnisrse spre Roma decît vreo patru sau cinci mii de* oa- *m -ni şi se opri*. Totul se mărgini la cîteva acţiuni de hărţuire. Cartierul general francez sosi în primele zile ale'lui martie la Bassano.

6. Planul de retragere al prinţului Carol. Prinţul Carol nu se mai putea retrage spre Pontebba *pe şoseaua de la San-Daniele şi Osoppo,* pe care o cucerise Massena. Luă hotărirea de a ajunge la această şosea la Tarvisio, cu *cea*

7. Bătălia de la Gradisca, cucerirea Layhachului şi **ă** *!T*riestului. *A doua zi după bătălia de la Tagliamento, car-*

8. *Intrarea în Germania, trecerea Dravei, ocuparea Klagenfurtului, 29 martie*. Provincia Gorizia, care e pr imul dintre statele ereditare ale Casei de Austria, se mărgineşte cu Italia. Locuitorii vorbeau italiana. Provincia a fost imediat organizată ; vechiul castel din Gorizia a fost fortificat : s-a format un guvern provizoriu din şapte persoane dintre cele mai respectabile care era însărcinat cu administraţia ţinutului. Au fost luate toate măsurile pentru a-i linişti pe locuitori şi pentru a uşura povara pe care o constituia existenţa garnizoanei.
Aceleaşi măsuri au fost luate în Triest pentru Istria. Toate mărfurile englezeşti au fost confiscate : vechiul cas-

9. *Situaţia din Tirol.* Imediat după bătălia de la Taglia- mento, generalul francez i-a trimis lui Joubert ordinul să atace armata adversă, să cucerească întregul Tirol italian, să execute cu îndrăzneală marşul care-i fusese ordonat şi să pătrundă în Carinthia prin Pustherthal.

Generalul Joubert începu operaţiunile în 28 martie, trecu Lavisio, îl bătu pe inamic, *făcu mai multe mii de prizonieri, trecu Adigele, îl bătu pe inamic* la Tramino, puse stăpînire pe Bolzano, dădu o nouă luptă la Kauzen, forţă cheile Innsbruck-ului în 28, *alungă trupele austriece dincolo de Brenner,* şi se îndreptă spre Carinthia, după ce provocase multe pierderi inamicului şi după ce făcuse

3. *Conduita prov editorilor Mocenigo, Foscarelli, Ba- taglia.* Proveditorul Mocenigo, urmînd aceste instrucţiuni, 1-a primit deci regeşte pe generalul şef, la Brescia, cu trăsuri somptuoase, mari serbări, mese splendide. Niciodată Franţa nu avusese prieteni mai buni decît veneţienii; fiecare nobil voia să devină prietenul personal al generalului şef. Pe de altă parte, aceste serbări, unde era invitată toată nobilimea ţinutului, uşurau legăturile ofiţerilor francezi cu principalele familii; nimeni nu-şi putea face scrupule pentru că primeşte ofiţeri şi generali pe care i-a cunoscut în casa proveditorului.

Proveditorul Foscarelli a făcut la fel, la Verona. A dat şi el serbări, dar avînd un caracter prea puţin suplu, nu a putut să ascundă sentimentele tainice din inima lui; în

5. *O dificultate în plus legată de situaţia din Veneţia. Generalul francez* a meditat îndelung asupra acestei stări de lucruri. I se părea imposibil să lase în spatele lui trei milioane de oameni pradă dezordinii şi anarhiei. Nu avea mai multă influenţă asupra prietenilor Franţei ca asupra Senatului însuşi; putea să-i împiedice *să se dedea la anu-*

6. *Convorbirea cu Pezzaro*. Napoleon, în momentul cînd trebuia să pornească noua campanie, mereu mai îngrijorat de evoluţia

situaţiei din Veneţia, avînd presimţirea unor maşinaţii secrete puse la cale de Senat, hotărî să încerce un nou efort de negociere şi voi să aibă o convorbire cu Pezzaro, *şeful partidului austriac,* care în acel moment conducea toate treburile republicii. Pezzaro descrise starea critică a republicii, starea de spirit nefavorabilă a popoarelor, plîngerile legitime *împotriva Bresciei* şi Bergamului şi a partizanilor lor din alte provincii de pe uscat. Spuse că această situaţie dificilă cerea măsuri energice din partea Senatului şi înarmări

1. *Reîntoarcerea de la Radstadt la Paris.* Napoleon a plecat de la Radstadt, a traversat Franţa, incognito, *a sosit* la Paris fără să se oprească şi a *descins:* în modesta lui casă din Chaussee d'Antin, strada Chantcreine. Parisul *dudut, cîteva zile mai tîrziu, acestei străzi* numele de stradă *Victoriei.* Corpul municipal,, administraţia departamentului, consiliile se întreceau să-i arate cît .de mare e

2. *Invidia Directoratului.* Directoratul îi arăta cea mai mare consideraţie ; cînd voia să-1 consulte, trimitea întotdeauna după el pe unul dintre miniştri...

Trupele care *se reîntorceau în Franţa* cîntau cîntece în onoarea lui, îl ridicau în slăvi. Soldaţii spuneau că avocaţii ar trebui alungaţi iar el să fie făcut rege.

Directorii se prefăceau atît de sinceri încît îi arătau pînă şi rapoartele secrete pe care le făcea poliţia ; dar *îşi ascundeau cu greu neplăcerea pe care le-o provoca atîta popularitate. Generalul din Italia* îşi dădea seama de situaţia delicată şi de dificultăţile poziţiei lui. *Treburile statului* mergeau prost şi multe speranţe erau îndreptate spre el. Directoratul a avut mai întîi ideea de a-l trimite înapoi la Radstadt, *pentru* a scăpa de responsabilitatea congresului ; dar generalul refuză această misiune, spu- nînd că nu era convenabil ca aceeaşi mînă să mînuiască

4. *Al doilea incident*. Pe de altă parte, acea mizerabilă Curte de la Roma, dintr-o continuă ameţeală care-i era caracteristică, înăcrită mai degrabă decît cuminţită de tratatul de la Tolentino, persista în sistemul ei de aversiune şi de greşeli faţă de Franţa în speranţa de a înăbuşi în sînul ei prietenii Franţei. Acest cabinet, format din bă- trîni lipsiţi de vlagă şi de înţelepciune, făcu să fermenteze în jurul său opinii potrivnice. Se luă la ceartă cu Republica cisalpină. Avu imprudenţa de a-1 pune pe generalul austriac Provera în fruntea trupelor sale. Îşi aţîţa propriul său partid în toate felurile. Se produseră tulburări ; ;tînă- tul *>Duphot,* un ¡general în care se puneau cele mai frumoase speranţe, care era la Roma într-o călătorie, fu masacrat In faţa porţii

ambasadorului Franţei, .pe cînd încerca să împiedice dezordinea, iar ambasadorul francez Joseph, fratele *generalului,* se retrase la ^Florenţa.

5. *Al treilea incident.* Bernadotte fusese numit ambasador la Viena. *N-a fost o alegere bună ;* un general nu putea fi agreat de o naţiune înfrîntă în mod atît de constant ; ar fi trebuit trimis un civil ; dar Directoratul avea